

TUIJA NYKYRI

NAISEN VIHA

SoPhi

Tuija Nykyri

NAISEN VIHA

SoPhi

Jyväskylän yliopisto

1998

SoPhi 24

Jyväskylän yliopisto

SoPhi on Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen julkaisusarja. SoPhissa julkaistaan korkeatasoisia yhteiskuntapolitiikan, sosiologian, valtio-opin ja filosofian tutkimuksia. Julkaistavat tekstit valitaan asiantuntijalausuntojen perusteella.

SoPhin toimituskunnan muodostavat Risto Eräsaari, Kaj Ilmonen, Eeva Jokinen, Jussi Kotkavirta, Eerik Lagerpetz, Marjatta Marin, Kari Palonen, Tuija Parvikko ja Juha Virkki.

SoPhin osoite on Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos/SoPhi, Jyväskylän yliopisto, PL 35, 40351 Jyväskylä. WWW-kotisivun osoite on <http://www.jyu.fi/~yhtfil/sophi/sop.html>.

Julkaisuja myy Kampus Kirja, Kauppakatu 9, 40100 Jyväskylä (puh. 014-603157, fax 014-611143, sähköposti kampuskirja@co.jyu.fi) sekä tasokkaat kirjakaupat.

ISBN 951-39-0194-7

ISSN 1238-8025

Copyright © Tuija Nykyri ja SoPhi 1998

Paino Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi

Kansi Paula Kangasniemi

Taitto Juha Virkki

SISÄLLYS

1	AUKIPURKAMISIA	7
	Naisen aggression ongelma	8
	Tutkimuksen vihaiset naiset	11
	Merkitsevät erot	14
	Kohti ruumista	17
	Kohti sosiaalista	19
2	VIHAISEN NAISEN ASETOJA	23
	Viharuumiin anatomia	24
	Asentoja etsimässä	26
	Viha patoutuu	29
	Viha runtelee ruumista	33
	Psykye ja sooma, mieli ja ruumis	36
	Kilttien tyttöjen kielletyt tunteet?	38
	Mekkoonsamättäjä	41
	Syliinsäsulkijoita	45
3	ASENNOISTA KÄSIN KÄSITTELYYN	48
	Ruumis tunneteorioissa	48
	Ruumis liikkeelle	51
	Käsitellä käsin	53
	Metaforat ja menetelmät	57
	Vaihtoehtoisia ruumismielikuvia	62
	Käsittelyn tilanteisuus	65
	Käsi suhdeterminä	67
	Minäsuhteen käsityöläiset	68
	Käsityö ihmissuhteissa	72

4	YSTÄVÄT, TYÖTOVERIT	75
	Kilpailijat ja työkumppanit	76
	Liikutukset työpaikalla	79
	Sukupuolittuneet suhdeverkostot	84
	Ystävät ja viholliset	87
	Naisten kesken	88
	Suorat ja epäsuorat	90
	Julkisen ja yksityisen hälvenevät rajat?	94
5	RAKASTAVAISTEN VIHA	98
	Puhumattomuuden piina	100
	Nainen tunnettyöläisenä	103
	Parisuhteen vaihtelevat kuviot	107
	Raivon vallassa	113
	Käsiksi käyminen	117
	Käsi, joka miestä lyö	118
	Naisen lyöntitekniikat	122
	Hillityt halut – haluttomat tilat	125
6	VIHAINEN ÄITI	130
	”Viimeiseen saakka harkittua”	132
	Äitimyytti	137
	Äidin pinna palaa	139
	Ambivalenssi(n) kourissa	144
	Muuttuvat kasvatusihanteet	146
	Muuttuvat minäihanteet	147
7	VIHA ELÄMÄNKULUSSA	153
	Lapsuus nykyisyydessä	154
	Asennonvaihdoksia	160
	Vihan vallasta vihan valtiaaksi	161
	Kiltistä tytöstä kannanottajaksi	165
	Sukupolvesta toiseen	169
	”Siinä se vanhetessa tasaantuu”	174
	Kielletty katkeruus	177

8 LOPPUKUDONTA	181
Heikko astia	181
Välitilan malli	184
Välitilan etiikka	186
Käsiteltävänä naiseus	189
LOPPUVIITTEET	195
KIRJALLISUUS	204
LIITTEET	221

Kiiitokset kuuluvat niille lukuisille ihmisille, jotka ovat kommentoineet ajatuksiani ja tekstejäni sekä muilla tavoilla kannustaneet ja tukeneet tutkimuksen eri vaiheissa. Erityisesti haluan kiittää käsikirjoitusta kokonaisuudessaan lukeneita: Marja-Liisa Honkasaloa, Marita Hussoa, Eeva Jokista, Kimmo Jokista, Marja Kaskisaarta, Ulla Kososta, Marianne Notkoa, Sari Närettä, Anne Sankaria, Jukka Törröstä, Juha Virkkiä ja Petteri Värtöä. Kirjan omistan Juhalle ja sille kosketukselle, joka hänellä on niin tähän kirjaan kuin koko elämäni.

1

AUKIPURKAMISIA

”Miksi naisen aggressiivisuudesta on yhä vaikea puhua?” kysyttiin lehtijutun otsikossa (Anna 7/95) niihin aikoihin, kun haeskelin itselleni tutkimusaihetta. Lehtijuttu jäi vaivaamaan mieltäni. Joutuuko nainen tukahduttamaan vihaisuutensa, aggressiivisuutensa ja väkivaltaisuutensa, koska naisen oletetaan olevan luonnostaan epäaggressiivinen? Miksi naisen aggressiivisuus herättää pelkoa, halveksuntaa ja paheksuntaa siinä missä miehen aggressiivisuus mielletään – jos ei aivan hyväksyttäväksi – niin ainakin ymmärrettävämmäksi kuin naisen?

Kiinnostustani lisäsi havainto siitä, ettei naisen vihaa ole tutkittu paljoakaan – ei edes naistutkimuksessa. Amerikkalaistutkija Cynthia Burackin (1994) mukaan feministit ovat määrittäneet naisenergian elämää luovaksi ja suojelevaksi sekä tutkineet vain naiseudessa ”luonnolliseksi” katsottuja, empatian ja hoivan kaltaisia tunteita. Vihasta he ovat olleet kiinnostuneita lähinnä silloin, kun se on ulkopuolisen yhteiskunnallisen alistuksen aiheuttamaa; sen sijaan naisen viha arkipäivän tilanteissa ja läheisissä ihmissuhteissa on jätetty vähälle huomiolle. (Mt., 45.) Feministisen politiikan

kannalta on ollut tärkeämpää korostaa naisten olevan toisten vihan ja itsevihan kohteita sekä väkivallan uhreja kuin puhua heistä vihaavina ja väkivaltaisina.

Naisen aggression ongelma

Koska lehtikeskustelu oli virittänyt halun tutkia naisen vihaa, aloitin tutkimusaiheeseeni suuntautumisen lukemalla vuosina 1994 ja 1995 ilmestyneitä sanoma- ja aikakauslehtiä (tarkemmin analysoin naistenlehdistä *Annan*, *Eevan* ja *Kauneus & Terveiden* vuosikerrat). Hämmästyin siitä, kuinka paljon lehdissä kirjoitettiin naisen vihasta. Eikä juttujen määrä vuosien varrella suinkaan ole vähentynyt. Olen hämmästynyt myös siitä, kuinka ”myönteiseen” sävyyn naisen vihan ilmaisuista, tai ainakin niiden väkivallattomista versioista, lehdissä kirjoitetaan. Vaikuttaa siltä kuin epäaggressiivisen naisen myytti haluttaisiin osoittaa kuplaksi. Useissa lehtijutuissa naisen korostetaan olevan – miehen tavoin – kykenevä aggressiivisuuteen, mutta hänen sanotaan toteuttavan aggressiivisuuttaan kaksinaamaisella tai peitetyllä tavalla. Tästä yhtenä esimerkkinä on *Hyvä terveys* -lehden (1/98) jutun otsikko ”Nainen on piilovihan mestari”.

Käsitykset naisen kaksinaisuudesta tai jopa hänessä piilevästä ”pahuudesta” eivät ole uusia. Länsimaisen mytologian kaksijakoisen naiskuvan mukaan on olemassa hyvä nainen sekä tuhoava nainen. Kreikkalaisen taruston pahat naiset saattavat surmata jopa oman lapsensa tai miehensä; saduissa naiset esiintyvät ilkeinä noitina ja äitipuolina. Tuhoavan naisen hahmo elää kollektiivisissa mielikuvissa myös kauniina ja viettelevänä *femme fatale*na, joka johtaa miehen tuhoon ja kaaokseen. ”Tumma nainen”, hämähäkinainen tai paholaisviettelijätär, joka houkuttaa miestä ja samalla tuo tuhon tullessaan, on länsimaisen taiteen, mytologian ja uskonnon vanhimpia teemoja (Place 1980, 335).

Mutta nykykeskustelussa on vanhojen teemojen lisäksi paljon uusiakin. Naiset ovat tulleet aivan uudella tavalla miesten elämänalueille sekä alkaneet toimia joissakin asioissa aiemmin maskuliinisiksi miellettyillä tavoilla. Esimerkiksi 1980- ja 1990-lukujen kulttuurituotteet – etenkin elokuvat, näytelmät, kirjat ja sarjakuvat – kertovat naisista, jotka lyövät, ampuvat, tappavat ja murhaavat, kostavat ja taistelevat hyvän puolesta. Naiset eivät ryhdy enää naaras-tiikereiksi tai koston jumalattariksi vain lastensa, miehensä ja perheensä vuoksi, vaan myös itsensä puolesta. Tällaisista kulttuurituotteista tulevat mieleeni Ridley Scottin elokuva *Thelma ja Louise* (1991) ja Anja Kaurasen romaani *Pelon maantiede* (1995), joissa kummassakin miesten väkivaltaan ja alistamiseen kyllästyneet naiset kostavat miehille väkivaltaisesti. Myös Auli Mantilan elokuvaa *Neitoperho* (1997) on pidetty juuri naisen aggression kuvauksena.

Naiskuva on fragmentoitunut, mikä mahdollistaa toimintamallien tulkintojen ja arvottamisten monitulkintaisuuden. Esimerkiksi naisen aggressiivisuutta sivuavien elokuvien loppuratkaisut eivät enää välttämättä ole naiselle rankaisuvia vaikkapa toisen maailmansodan jälkeisen film noirin tapaan, vaan moniselitteisiä (Haskell 1987, 374; Värtö 1995, 27). Naisen aggressiivisuutta ei aina esitetäkään yksiselitteisesti sairaana ja luonnottomana toimintana; joissakin tapauksissa aggressio päinvastoin näyttää muuttuvan sosiaalisesti hyväksyttäväksi, jos sen fiktiivinen toteuttaja on nainen ja kohde mies.

Onko naisen viharepresentaatioiden nälän taustalla se, että osa nykyajan ihmisistä on kyllästynyt kuulemaan ja katsomaan kertomuksia, joissa nainen on avuton uhri? Kun naiseen on alettu liittää toimijuus ja subjektiivisuus, voi olla helpottavaa nähdä naisten puolustavan itseään (ks. Lenz 1993). Toimittaja Leena Virtanen (HS kuukausiliite 6/97) arvelee, että naisille itselleenkin on entistä houkuttelevampaa käyttäytyä dominoivasti, assertiivisesti (omaa tahtoa esille tuoden) ja jopa aggressiivisesti. Etenkin tyylytellyissä ag-

gressiivisissa ja dominoivissa eleissä on imua. Musiikki-videoissa on jo pitkään leikitelty naisten erotisoidulla aggressiivisuudella – sillä, miten kautta aikojen naisen voimakkuus on yhdistetty naisen seksuaalisuuteen. Tähän perustuu osittain myös ”tyttöenergian”, esimerkiksi naisbändi Spice Girlsin karatepotkujen ja haastavien eleiden ihannointi. Virtanen ei kuitenkaan usko pidettävän enää seksikkäänä sitä, että jotkut naiset ovat ”oppineet väkivaltaläksynsä”: tekevät tosielämässä asioita, jotka eivät vain jää esteettisiksi ja symbolisiksi eleisiksi, vaan kärjistyvät väkivallaksi. (Ma.)

Lehtikeskusteluissa on oltu erityisen huolestuneita tyttöjen ja nuorten naisten väkivaltaistumisesta. Syyttävä sormi kohdistetaan kapinallisia malleja antavaan mediaan. Vielä tiukemmin muutos liitetään tasa-arvokehitykseen sekä naisten ja tyttöjen maskuliinistumiseen. (Ks. esim. HS:n mielipidesivut 1.5. 97.) Naisten ”tasa-arvoistuminen” ja ”vapautuminen” näillä elämän osa-alueilla käsitetään ristiriitaisilla tavoilla.

Naiset nyrkkeilevät. He potkivat jalkapalloa. He pelaavat jääkiekkoa ja nostavat puntteja. He ryyppäävät ja tappavat; tekevät ylipäänsä kaikkea mitä – ei niin kovin kauan sitten – pidettiin naisille täysin sopimattomana. Kauan naiset joutuivatkin kätkemään aggressiivisuutensa ja etsimään kaikenlaisia kieroja sivupolkuja sitä ilmaistakseen, joten ehkä heidän on aikakin vähän irroitella. --- [M]utta jotenkin tuntuu hurjalta, jos kaikki pidäkkeet häviävät, jos oikeutta ryyppäämiseen ja tappelemiseen todella aletaan pitää osana tasa-arvoa. Jonkun täytyy kasvattaa tulevat sukupolvet – ja mielellään selvin päin. Voiko nainen vapautua vastuusta sillä, ettei mieskään sitä ota? (Anneli Sundberg, HS 4.7.1997.)

Tutkimuksen vihaiset naiset

Naisen vihaa koskevan lehtikeskustelun pääasiallisia teemoja ovat murrokset naisten väkivaltaisuudessa ja aggressiivisuudessa sekä vertailu miehiin tasa-arvonäkökulmasta. Lehtikeskustelussa olisi ollut aineksia tarkempaankin analyysiin, mutta aloin kiinnostua toisenlaisesta kysymyksenasettelusta. Ensinnäkin halusin kerätä aineistoksi naisten kokemuksia arkipäivän vihatilanteista. Toiseksi populaarin keskustelun seuraaminen viritti minussa halun kyseenalaistaa – naistutkimuksen näkökulmasta – naisen vihaa arvottavia ajattelutapoja.

Pyrin ylittämään vihaa koskevan ajattelun perusjakoja ja hämärtämään yksioikoisia käsitteellisiä erotteluja. Esimerkiksi väkivaltaa en määrittele vain toisia fyysisesti vahingoittavaksi, selkeästi havaittavissa olevaksi toiminnaksi, sillä väkivalta voi olla myös symbolista ja huomaamatonta. En myöskään erota toisistaan vihaa ja aggressiota, vaikka monesti vihaa koskevassa kirjallisuudessa niin tehdäänkin. Aggressiot saatetaan määritellä (esim. Averill 1982, 14) vihan manifestaatioiksi käytöksessä: hyökkäävyydeksi ja väkivaltaisuudeksi, jolloin vihalla ja aggressiivisuudella oletetaan olevan samanlainen suhde kuin pelolla ja pakememisellä. Toisinaan kuitenkin todetaan, että yksilö voi käyttäytyä hyökkäävästi olematta vihainen tai olla vihainen käyttäytymättä hyökkäävästi. Psykologi Kirsti Lagerspetz (1977, 13) määrittelee aggression laajasti niin toisiin kohdistuvaksi vahingoittavaksi tai häiritseväksi, ulkoisesti havaittavissa olevaksi käyttäytymiseksi kuin myös yksilön itsensä kokemaksi sisäiseksi aggressiotilaksi. Itse tarkastele vihan, aggression ja väkivallan yhteenkietoutuneita prosesseja ilman, että esittäisin niille toisiaan poissulkevia määritelmiä. Puhumalla vihasta ja vihatilanteista tarkoitan hyvin monenlaisia tunteita: niin hetkellistä ärtymistä, kiuk-

kuu, aggressiota, suuttumista, vihastumista, raivostumista ja väkivaltaisuutta kuin pitkäaikaista vihaa ja katkeruuttakin.¹

Lehtikeskustelulle ominaista on pohtia sitä, miten aggressiivisia naiset ”tosiasiallisesti” ovat. Omassa työssäni en arvioi naisten aggressioiden ja vihan ilmausten yleisyyttä. Sen sijaan tarkastelen, *miten naiset puhuvat ja kirjoittavat vihaa, aggressioita ja väkivaltaa*. Olen kiinnostunut niin sanotun tavallisen suomalaisen naisen arkielämää koskevista kertomuksista. ”Tavallisella” tarkoitan stereotyyppisesti keski-ikäistä tai keski-ikäistyvää naista, joka on naimisissa ja jolla on lapsia. Tällaisia naisia lähdin etsimään eri keinoin: niin sosiaalisten verkostojen kautta kuin jakamalla haastattelu- ja kirjoituspyyntöjä työpaikoille, järjestöihin ja yhdistyksiin. Aineisto koostuu 20 naisen teemahaastattelusta sekä 5 naisen teemakirjoituksesta. Haastateltavat ja kirjoittajat ovat iältään 31–85-vuotiaita, keskiluokkaan tai alempaan keskiluokkaan kuuluvia naisia (tarkemmin aineiston naisista liitteessä 1).

Pääasiallinen aineisto koostuu puheesta. Siinä missä kirjoitetulle aineistolle on tyypillistä pyrkimys johdonmukaisuuteen, yhtenäisyyteen, aloitusten ja lopetusten harmoniaan, ovat suulliset haastattelut fragmentaarisempia ja etenevät enemmän assosiaatioiden kuin kertomusmuotoisen juonen varassa. Sekä kirjoitus että puhe kehkeytyvät määrättyissä sosiaalisissa konteksteissa, joiden konkreettisina kehyksinä tutkimuksessani on ollut temaattinen haastattelu-runko ja kirjoituspyyntö (liite 2). Puhetilannetta ohjaa myös reaalisesti paikalla oleva haastattelija. Haastattelu on ollut minun ja haastateltavien välillä jatkuvasti käynnissä olevaa neuvottelua, jota hetkittäin ovat hallinneet tekemäni kysymykset, välillä taas haastateltavan assosiaatiot. Haastateltavan kertomusrakenne on rikkoutunut kysyessäni, pyytäessäni tarkennuksia ja kommentoimissani; toisaalta kysymykset ja kommentit ovat vieneet kerrontaa eteenpäin luomalla tarinaan uusia puolia ja vivahteita. (Ks. Korhonen 1994, 82.)

Kirjoituspyynnöt, haastattelurunko ja haastattelutilanne kasvokkain vuorovaikutustilanteina ovat ohjanneet sitä, miten vihasta puhutaan ja kirjoitetaan. Tutkimukseni ei tavoita aitoja vihakokemuksia – mutta käsitys kokemusten aitoudesta onkin perin ongelmallinen. Kokemukset tulevat ymmärrettäviksi, ne käsitteellistetään ja ne saavat merkityksensä kielessä sekä historialliskulttuurisissa tiedon ja vallan järjestelmissä eli diskursseissa. Kokemukset eivät tarjoa sen suorempaa tai välittömämpää pääsyä todellisuuteen kuin muutkaan diskurssit, sillä kokemus on samanlaisesti aina jo tulkintaa ja tulkinnan tarpeessa. (Koivunen & Liljeström 1997, 277.) Todellisuus ei tietenkään ole vain puhetta tai tekstiä, vaan Hans Gadamerin sanoin (1972, 352) ”ymmärrettävissä oleva oleminen on kyllä kielessä, mutta kaikki oleminen ei ole ymmärrettävissä”.

Tämän kieli- ja todellisuuskäsityksen pohjalta tutkimukseen ei näyntyä todellisuuden kuvana, vaan konstruktiona: se on tarina ja kertomus naisen vihasta. Tutkimuksessani en kirjoita vain naisten vihapuheesta ja -kirjoituksesta, vaan samalla kirjoitan naisten vihaa ja luon sitä omien näkemyksieni mukaisena. Kirjoitukseni tuottaa myös sukupuolta, naiseutta ja feminiinisyyttä sekä niiden peilinä mieheyttä ja maskuliinisuuutta. Alussa yritin antaa aineistoni naisille oman erottuvan äänensä muutamilla kirjoitusteknisillä ratkaisuilta. Tuodessani esille naisten itserepresentaatioita käytin pientä alkukirjainta: ”nainen sanoo”. Puhuin erikseen Naisesta tarkoittaessani naisrepresentaatioita, joissa luodaan vaikutelma kaikille naisille yhteisestä ja muuttumattomasta olemuksesta (ks. de Lauretis 1987, 9) – olivatpa Naisen luojina aineistoni naiset, toiset tutkijat tai minä itse. Käytämällä isoa alkukirjainta yritin problematisoida sukupuolen tuottamista yksiselitteisenä ja itsestäänselvänä. Luovuin kuitenkin käytännöstä, sillä pelkäsin sen haittaavan tekstin luettavuutta.

Merkitsevät erot

Vaikka tieteellisen tutkimuksen tekemiseen kuuluu yleistyksen teko ainakin jollain tasolla, pyrin tutkimuksessani tuomaan yleistysten rinnalle myös naisten keskinäisiä eroja. Yksi tärkeä ero aineistossani on ikä. Alunperin tarkoitukseni oli rajoittua keski-ikäisiin (n. 40–60 -vuotiaisiin), mutta käytännön syistä otin mukaan myös nuorempia ja vanhempia. Jälkeenpäin ajattelen ikäskaalaa laajuus tuntuu rikkaukselta, joka luo tulkintoihin historiallisen muutoksen näkökulman ja elämänvaiheiden erilaisuuden ulottuvuuden. Myös muunlaiset erot tulevat esille, ja moninaiset, samanaikaiset ja keskenään ristiriitaisetkin toimintatavat elävät rinnakkain. Viitataan tähän tekstissä kirjoittamalla ”joskus, toisinaan taas” ja ”jotkut naiset, toiset taas eivät”, vaikka tieteellisten konventioiden ja luettavuuden vuoksi olenkin karsinut näitä naisten keskinäisten erojen ilmauksia. Haastattelu- ja kirjoitussitaatteihin merkitseän puhujan/kirjoittajan peitenimen ja hänen ikänsä.

Tutkimustani ohjaa myös sukupuolieron näkökulma, joka poikkeaa tasa-arvon näkökulmasta. Tasa-arvotutkimuksessa naista verrataan näennäisen sukupuolineutraaliin, käytännössä maskuliinisesti määrittynyeseen yleispätevään ihmisyyden normiin. Tasa-arvoistuminen vaatii naisen omien intressien ja tarpeiden minimoimista ja samastumista maskuliinisiin arvoihin, normeihin ja päämääriin. Samuuden logiikassa sukupuoliero pyritään häivyttämään, sillä naisen eroavuus miehestä ymmärretään alistamisen pääasialliseksi mekanismiksi. (Rojola 1996, 173.) Vaikka näin päästäänkin näennäisesti eroon patriarkaatille tyypillisestä sukupuolia naturalisoivasta olemusajattelusta, käytännössä sukupuolten toiminnoille annetut sosiaaliset merkitykset jäävät edelleenkin sukupuolitetuiksi. Tasa-arvosta tulee muodollinen käsite, joka sukupuolineutraalisuudellaan peittää alleen kaikki erilaisuudet. (Grosz 1994, 26.)

Tasa-arvotutkimusta kritisoivissa, sukupuolieroa korostavissa feminismeissä on kaksi pääsuuntausta. Feminiinistä glorifioivissa suuntauksissa sukupuolieroa yritetään korostaa siten, että ”alistamisen” tuottamat psykologiset ja persoonallisuuden ominaisuudet näyttävät voiman ja rikkauten lähteiltä. Tästä perspektiivistä voidaan esimerkiksi väittää, että naisilla on enemmän ”todelliseen” inhimillisyyteen kuuluvia ominaisuuksia kuin miehillä. Vaikka naiset kenties on opetettu passiivisiksi, he ovat oppineet myös hoi-vaaviksi, empaattisiksi ja yhteistyökykyisiksi. Painopisteen siirtymä eron häivyttämisestä eron korostamiseen merkitsee myös eron käsitteen määrittelemistä uudelleen: kvantitatiivisesta (vähemmän) siirrytään painottamaan eron kvalitatiivista (erilainen) ulottuvuutta. (Rojola 1996, 163 - 164.)

Ongelmallista feminiinisen glorifioinnissa on, että se kääntää vanhat hierarkkiset epäsymmetriat pääläelleen kyseenalaistamatta hierarkioiden ja oppositioiden mielekkyyttä. Pääläelleen kääntäminen on poliittisesti ja strategisesti merkityksellistä kulttuurissa, jossa naisten ja naiseen liitettyjen toimintatapojen arvoa on väheksytty. Omakin tutkimukseni ylistää välillä feminiinistä, vaikka miellänkin sen enemmän strategiseksi aiemmin halveksitun kunnioittamiseksi kuin itsetarkoitukselliseksi glorifioinniksi.

Sukupuolieroa pyritään kuitenkin teoretisoimaan myös positiivisena erona kyseenalaistamalla jäykkiä hierarkioita ja oppositioita. Tällöin ei kritisoida vain sosiaalisia käytäntöjä, vaan laajemmin representaatioiden, merkitysten ja tiedon rakenteita. Patriarkaattissa ero ymmärretään epätasa-arvon, erottelujen ja toisiaan poissulkevien vastakohtien kautta, jolloin vain binariteettien ensimmäinen puoli saa autonomisen aseman, toisen määrittyessä ensimmäisen negaationa. Tällöin vain samanlaisuus tai identiteetti voi taata samanarvoisuuden. Niin sanotussa *radikaalin sukupuolieron feminismissä* eroa ei kuitenkaan nähdä erona jostain ennalta an-

netusta normista, vaan puhtaana erona ilman identiteettiä ja toisen termin arvottamista. (Grosz 1994, 53; ks. myös Braidotti 1994, Butler 1990, de Lauretis 1987.) Eron sisältö jätetään avoimeksi: se määrittyy heterogeenisyytenä, jonka avulla vastustetaan erilaisia binaarisuuden muotoja (Rojola 1996, 170).

Binariteettien vastustaminen ja niiden purkaminen sekä erojen ja moninaisuuksien korostaminen liittyy myös *post-moderneihin feminismeihin*². Postmodernien feministien tärkein purkamisen kohde on yksi länsimaisen ajattelun keskeisimmistä binariteeteista: feminiinisen ja maskuliinisen vastakkainasettelu. Kritisoitavina ovat myös muut feminiinisyyden–maskuliinisuus -binariteettiin liittyvät jaot, kuten vahva–heikko, aktiivinen–passiivinen, kulttuuri–luonto, järki–tunteet, mieli–ruumis ja hyvä–paha. Vastaparien vasemmat puolet määrittyvät maskuliiniseksi ja positiiviseksi, kun taas oikeanpuoleiset, feminiiniseksi mielletyt edustavat jotain vaarallista ja kielteistä. (Cixous 1987, 63).

Purkamisella on kuitenkin rajansa, sillä vallitsevat ajattelutavat pohjautuvat hyvin pitkälle binaarisiin vastakohtiin. Esimerkiksi naistutkimuksen tekeminen itsessään nojaa ajatukseen naisen kategoriasta; tässäkin tutkimuksessa olen sitoutunut käyttämään naisen kategoriala jo ilmoittamalla tutkivani vain naisen vihaa. Feministisistä tutkimuksesta ja feministisestä postmodernista puhuminen kävisikin mahdottomaksi ilman feminiinisen ja maskuliinisen kategorioita. Elizabeth Groszin (1994, 55 - 57) mielestä feminismi voi hyväksyä patriarkaatin asettamat rajoitukset käsitteelliselle viitekehykselle ja hylätä yrityksen tuottaa täysin patriarkaattista riippumattomia naiseutta määritteleviä termejä. Lopullisen totuuden etsimisestä voidaan luopua ja tyytyä käyttämään naisen kategoriala kontekstuaalisesti ja strategisesti. Purkamisen sijasta täsmällisempää olisikin puhua binariteettien uudelleenajattelusta ja niiden kriittisestä käytöstä.

Kohti ruumista

Binariteettien kriittinen uudelleenluenta on tärkeää tunteiden tutkimuksessa. Perinteisesti länsimaaisessa tieteellisessä ajattelussa on tunteen ja järjen, fyysisen ja mentaalisen sekä sitä kautta ruumiin ja mielen binariteetti tai dikotomia, jossa erotetaan kahdentyyppisiä, toisensa poissulkevia tekijöitä. Ruumiin ja mielen oletetaan olevan omassa tilaansa ja toisistaan erillisinä. Jaottelu on myös hierarkkista: mieltä arvostetaan ruumiin kustannuksella.³

Ruumiin ja mielen suhteen miettiminen on erityisen olennaista naistutkimuksen kannalta, sillä mieli–ruumis-erottelu saa yleensä sukupuolisen luonteen: nainen yhdistetään ruumiiseen, mies mieleen. Aristoteles erotti materian muodosta sekä liitti naisen materian ja miehen muodon puolelle; esimerkiksi reproduktiossa äiti/nainen tarjoaa passiivisen materian, jolle isä/mies antaa muodon. Käytännössä tällainen ajattelu johtaa käsityksiin, joissa rationaalisen tietäjän ja toimijan paikka on varattu miehelle, naisen edustaessa materiaa, epäjärjestystä ja kaaosta. (Grosz 1994, 5.)

Länsimaissa tunne analyttisenä ja jokapäiväisenä käsitteenä mielletään fyysiseksi, luonnolliseksi, ei-kulttuuriseksi, irratiionaaliseksi, ei-intentionaaliseksi, kontrolloimattomaksi ja ruumiilliseksi tuntemukseksi. Naisiin liitetään usein samanlaisia määreitä, ja heitä pidetään miehiä emotionaalisempina, helpommin tunteiden valtaan joutuvina. Naiset käsitetään ”biologisemmiksi” ja kuuluvan lähemmäksi luontoa reproduktiokykynsä ja hormonitoimintansa vaihtelun vuoksi. (Lutz 1996, 159.)

Lähinnä ruumiin biologisoinnin vuoksi joissakin feminismin suuntauksissa ruumis ja naisruumiin erityisyyden korostaminen nähdään naisten alistamisen välineiksi ja tasa-arvovaatimusten kannalta arveluttaviksi. Toisissa feminismin suuntauksissa ruumis ja ruumiillisuus on kuitenkin otettu tarkastelun lähtökohdaksi, ja niiden ottamista huo-

mioon pidetään myös poliittisesti hyödyllisenä. Tällaisissa lähestymistavoissa ruumiin ja ruumiillisuuden käsitettä problematisoidaan tutkimalla ruumiiseen liitettyjä merkityksiä ja purkamalla ajattelussa olevia jakoja. Purkaminen on tärkeää, sillä vaikka käsitys mielen ja ruumiin suhteesta muuttuu, liitetään ruumis yhä uudelleen naiseen ja naisellisuuteen ja mieli toistuvasti mieheen ja miehisyteen. Sukupuolijako voi kyllä hävitä teorian tai diskurssin tietyistä osasta, mutta nousee esille toisaalla. Sukupuolikytkennät eivät vaikuttaisi olevan mieli–ruumis-jaon ylimääräisiä lisä, vaan sen rakenteellisia osia ja edellytyksiä. (Heinämaa & Reuter 1994, 7, 16.)

Käyttämäni ruumiin ja ruumiillisuuden käsitteet eroavat perinteisestä tavasta käsittää ruumis biologis-fysiologisenä organismina. Olen viehättynyt Elizabeth Groszin (1994) tavasta käsittää ruumiit näkökulmien, reflektion, halun ja toimijuuden keskuksiksi, jotka ovat kutoutuneet merkitysjärjestelmiin ja representaatioihin sekä muodostavat niitä. Ihmisruumis kurrottautuu luonnontieteiden fyysisyyden käsitteen ulkopuolelle, eikä ruumiiden materiaalisuutta voida kuvata fysikalistisin termein. Grosz ei kuitenkaan pidä ruumista pelkkänä metaforana, tekstinä tai ”kirjoitusalusana”, eikä sulkeista materiaalista ruumista kokonaan pois keskustelusta. Ruumis on kulttuurin ja luonnon kudos ilman, että luonnosta tai kulttuurista kumpikaan olisi ensisijaisempi. (Mt., x - xi, 18.) Groszin ruumiskäsitykset ovat monipuolisia, mutta hänen teoreettisena viitekehyksenään käyttämänsä psykoanalyysi ei ole aineistooni tutustuessani koskettanut.

Sen sijaan olen saanut runsaasti kosketuskohtia *ruumiin-fenomenologiasta*, jossa ruumis määrittyy tekojen ja liikkeiden lähteeksi ja kerrostumaksi ja olemisen tyyliksi. Se on eletty toiminnallinen kokonaisuus, liikkeiden, asentojen, eleiden ja ilmeiden avoin järjestelmä (Heinämaa 1996, 95, 167). Lähtökohtana on, että ihminen on ruumiillinen ja lihallinen, paikallisesti toimiva subjekti. Ruumis on toimin-

nan, kokemuksen ja merkityksen subjekti sanan kahdessa merkityksessä: se on sekä toimiva ”minä” että sosiaalisen järjestyksen alainen. Se on yhtäältä tekojen ja käytäntöjen lähtökohta ja toisaalta niiden aikaansaannos ja tuote. (Ks. esim. Heinämaa, Reuter & Saarikangas 1997, 7.)

Ruumissubjekti on maailmassa toisten ihmisten ja esineiden joukossa ja suuntautuu kohti maailmaa kaikissa toimissaan ja toiminnoissaan; liikkeessaan, koskettaessaan, havaitessaan ja puhuessaan. Maurice Merleau-Pontyn mukaan ruumin suhde maailmaan ei ole kausaalinen, vaan *intentionaalinen*. Intentionaalisuus – suuntautuminen – on subjektin perustava asenne maailmaan ja subjektin tapa olla maailmassa. Ruumiinfenomenologia kritisoi perinteistä intentionaalisuuden määritelmää, jonka mukaan kaikki intentionaaliset teot ovat tietoisia tahdonakteja ja edellyttävät selkeää eroa toimivan subjektin ja toiminnan kohteen välillä. Fenomenologisena käsitteenä intentionaalisuus ei tarkoita subjektin rajattua, täsmällistä, selväpiirteistä eikä tietoista aikomusta tai suunnitelmaa, vaan monipuolisemmin orientaatiota maailmaan. Intentionaalisuudessa kiinnitetään huomiota myös sellaisiin toiminnallisiin prosesseihin, ”ruumiinkieleen”, arkikokemuksiin, havaintoihin, tunteisiin ja tuntemuksiin, joita ei aina voi kuvata selkein eikä yksimerkityksisin käsittein. (Heinämaa & Reuter 1994, 10 - 18.)

Kohti sosiaalista

Ruumiinfenomenologisen käsityksen mukaan ihminen on intentionaalinen subjekti, joka muodostuu yhdessä maailmansa kanssa – joka liikuttaa maailmaa ja jota maailma liikuttaa merkitysrakenteiden kautta. Vaikka ruumiinfenomenologia ottaakin huomioon ruumissubjektin muotoutumisen ja elämisen maailmassa, tunnen tarvitsevani teoriaa, joka jäsentää tarkemmin tätä maailmaa ja sen sosiaalisia järjestyksiä. Ruumiinfenomenologian ohella käytän *konstruk-*

tivistista tutkimusasennetta. Sosiaalisen konstruktivismin klassikko on Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin teos *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* (suom. 1996, alkuteos 1966), mutta tunteita koskevassa konstruktivismissa viitataan useammin niin sanottuun kielitieteelliseen kääntöeseen ja siinä etenkin Ludwig Wittgensteinin myöhäistutantumoon sekä Michel Foucault'n diskurssiteorioihin.

Konstruktivismi tarkastelee tunteita muodostavia sosiaalisia tilanteita ja tilanteiden sääntöjä. Tunteet käsitetään sosiokulttuurisesti muotoutuneiksi kokemusmalleiksi ja ilmaisumuodoiksi, joihin kulttuurinen yhteisö tarjoaa tunteista rakentavan kielen sekä uskomukset ja sosiaaliset säännöt eräänlaisena emotionaalisen ilmaisun kielioppina ja emotionaalisen ymmärryksen sanastona. Tunteita koetaan sellaisissa tilanteissa, joissa niitä konventionaalisesti odotetaan tunnettavan. (Harrè 1988, 4 - 12.)

Konstruktivistit ovat kiinnostuneita myös tunteiden tulkintaa ja ilmaisua koskevien kielipelien kognitiivisista ja moraalisisista piirteistä. Tunteet käsitetään uskomusten ja arviointien kaltaisiksi asenteiksi, joita kulttuuriset normit ja arvot määrittävät. Kun kartesiolaisen filosofisen kannan mukaan tunteet ovat rationaalista ajattelua häiritseviä intohimoja, monien konstruktivistien mielestä tunteet pohjautuvat kulttuuriseen tietämykseen: ne ovat riippuvaisia subjektin uskomuksista sekä tämän kyvystä arvioida tilanteita ja soveltaa sääntöjä niihin. (Armon-Jones 1988, 36 - 40.)

Tämän tunneteorian hyvänä puolena on sen tapa sijoittaa tunteet sosiaalisina prosesseina tiettyyn kontekstiin ja historiallisesti muuttuviin tilanteisiin. Esimerkiksi nykyisten nuorten naisten tavat ilmaista vihaansa ovat erilaisia kuin aiemmin nuoruuttaan eläneiden naisten. Tunteiden ilmaisemisessa on maantieteellisiäkin eroja: angloamerikkalaisten, eteläeurooppalaisten ja pohjoismaisten naisten tunnekäytännöt eroavat toisistaan. Mutta antropologisissa tutkimuksissa on todettu tunteiden kulttuurisuuden ilmenevän myös syvällisemmin tunnekäsityksissä. Länsi-

maisessa ajattelussa ilmaisematta jätettyjen vihan tunteiden uskotaan patoutuvan sisimpään, mikä johtaa myöhemmin joko niiden raivokkaaseen purkautumiseen tai melankoliaan ja sisäistettyyn itsevihaan. Joissain kulttuureissa vihan tunteiden hillitseminen kuitenkin tarkoittaa sitä, että viha kuolee ja vihastunut ihminen saavuttaa mielenrauhan. (Rosaldo 1984, 144.)

Sosiaalista konstruktivismia on monenlaista, mutta tunteita tutkivassa konstruktivismissa ongelmallista ollut se, ettei se ole ottanut ruumista huomioon tunteita tutkiessaan – vaikkakin uudemmassa tutkimuksessa (esimerkiksi 1996 ilmestyneessä *The Emotions* -antologiassa) on pyritty paikkaamaan tätä tutkimuksellista aukkoa. Ruumis kuitenkin huomioidaan tavalla, jossa ruumiin subjektiviteetille ei jää paljoakaan sijaa: ruumis on joko pelkkä kulttuurinen kirjoituspinta tai fysiologinen ruumis ja biokemiallinen koneisto.⁴

Tarkoitukseni on käyttää tutkimukseni teoreettisina lähtökohtina niin konstruktivistista kuin edellä esiteltyä fenomenologista teoriaa. Tutkin naisten vihan tunteiden käsittelyä sosiaalisena, relationaalisena ja ruumiillisena prosessina. Tosin näiden kahden teorian soveltaminen samaan tutkimukseen vaatii tasapainoilua, sillä niiden ruumiskäsitykset ovat erilaiset: sosiaalisessa konstruktivismissa ruumis on diskursiivinen, ja fenomenologiassa puolestaan keskitytään elettyyn, merkitysten lähteenä olevaan ruumiiseen. Oma käsitykseni on kuitenkin, että vaikka ruumis on diskursiivinen, se voi ottaa erilaisia asentoja valtaprosessissa. Ruumis ei ole pelkkä passiivinen peili, johon sosiaaliset järjestykset heijastuvat, vaan myös se on mukana luomassa merkityksiä (ks. Husso ym. 1996, 1; Radley 1995, 6 - 21). Tarkoitukseni ei ole sovittaa ruumiinfenomenologiaa ja konstruktivismia saumattomaksi kokonaisuudeksi. Nämä tutkimusasetteet kulkevat välillä käsi kädessä, toisinaan taas laittavat kannat vastakkain ja vedättävät eri suuntiin. Tutkimuksen kulussa reflektoin niiden kohtaamisia ja eroamia.

* * *

Seuraavassa luvussa menen ensimmäistä kertaa aineistoon. Aloitan tarkastelemalla yleisiä kysymyksiä vihasta, takerrun yhteen poikkeukselliseen vihan kokemisen ja ilmaisemisen tapaan, jonka kautta lähden tarkastelen ruumiinfenomenologisesta näkökulmasta vihan käsittelyä koskevia asenteita ja asentoja. Luvussa kolme (*Asennoista käsin käsitte-lyyn*) laajennan ruumiillisuuden idean eleisiin ja liikkeisiin sekä erityisesti käsin käsittelyyn ja käsin käsittelyn metaforaan. Kehittelen käsin käsittelyn ajatusta ruumiinfenomenologisen taparuumiin käsitteen ja konstruktivistisen minuustekniikkojen käsitteen kautta ja päädyn tunteen tilanteisuuden korostamiseen. Seuraavaksi lähden tarkastelemaan vihaavaa subjektia kontekstuaalisissa – ajallisissa ja paikallisissa – suhteissa toimivana ja liikkuvana subjektina. Kerron naisista arkielämän tilanteissa, työntekijöinä ja ystävinä (luku neljä *Ystävät, työtoverit*), rakastavaisina ja puolisoina (luku viisi *Rakastavaisten viha*) sekä äiteinä (luku kuusi *Äidin viha*). Seitsemännessä luvussa (*Viha elämäk- kulussa*) tuon tilallisten tarkastelujen rinnalle aikaulottu- vuuden tarkastelemalla vihaa naisen elämäkulussa. Viimeisessä luvussa (*Loppukudonta*) onkin yhteenvetojen aika.

2

VIHAISEN NAISEN ASENTOJA

Toisaalta jopa nautin vihastani. Tunnen itseni välillä voimakkaaksi. Tunnen eläväni. (Hanna, 47)

Viha mielletään myönteiseksi voimavaraksi vain harvoin. Yleensä vihasta puhutaan tavalla, jota Catherine Lutz (1996) nimittää kontrollin retoriikaksi: viha – toisin kuin esimerkiksi ilo – koetaan kielteiseksi, käsittelyä vaativaksi tunteeksi. Vihan käsittelyä koskevissa käsityksissä, ihanteissa ja asenteissa on paljolti kysymys rajanvedoista, jotka liittyvät sellaisiin länsimaisen ajattelun perusjakoihin kuin sisäinen–ulkoinen, tunne–järki ja ruumis–mieli.

Vihaa koskevat asenteet eivät kuitenkaan ole pelkästään kognitiivisia ja mielen tilaan liittyviä, vaan niitä voi tarkastella ruumiillisessa mielessä *asentoina*. Merleau-Pontyn (1986) mukaan asenteet ja ruumiin asennot määrittyvät toistensa kautta. Molemmat kertovat tavoistamme suuntautua maailmaan – asenne on asento, joka otetaan maailmassa. (Mt., 100, 123) Sosiaalitieteissä ajatusta asennoista on kehitelty hieman eri näkökulmasta. Eeva Jokinen (1996)

on selvittänyt omaelämäkerrallisista teksteistä sitä, miten äidit asetetaan ja he itse asettuvat erilaisiin asentoihin ja asemiin. Asentoihin asettuvaa ruumiillista subjektia tarkastellaan suhteessa tilaa ja aikaa määrittäviin yhteiskuntajärjestyksiin ja valtasuhteisiin. (Mt., 22.)

Omassa tarkastelussani asento on ajatuksen apuväline, joka ohjaa lähinnä kysymyksenasettelua. Tunnustelen vihaisen naisen asentoja ja pohdin, millaisiin viha-asentoihin naiset hakeutuvat. Mitkä asennot ovat houkuttelevia, mihin taas horjahdetaan ikään kuin vahingossa? Ensin lähestyn ”tavallisiksi” ja ”normaaleiksi” kerrottuja asentoja, minkä jälkeen siirryn psykosomaattiseen vihan oireiluun esimerkkinä asennosta, jota pidetään erityisenä ja poikkeavana. Ruumiin rajoilla liikkeessäni sivuan laajoja keskusteluja ruumiin ja mielen, psyyken ja sooman suhteista sekä niihin sisältyvistä hierarkkisista vastakkainasetteluista. Käyttökelpoisimmillaan ajatus asennoista on metaforana luvun lopputaipaleella välttellessäni kahtiajakoihin lukkiutumista sekä yrittäessäni käsitteellistää vihaista naissubjektia uudenlaisella tavalla.

Viharuumiin anatomia

Se vihan tunne on semmoinen että jotenkin sitä täytyy päästä purkamaan että mulla on sellanen olo että halun suoltaa suustani ulos jotakin tai saada jotakin *ulos*. Silloinkin mä sanoin että mä oon kiukkunen ja mua harmittaa ja raivostuttaa ja se tuntu todelta hyvältä sanoa että mua raivostuttaa. Mutta se oli oleellista että jotain oli saatava täältä (osoittaa rintakehäänsä) ulospäin. --- Ja sitten sisältä nousee jotakin, semmoinen kiehunta että nyt eka kerran ymmärrän mitä se tarkoittaa kun sanotaan että mussa kiehuu jotakin koska se on jotakin sellasta tulossa ulos, että sisältä haluaa tulla jotain ulos ja sitten tää että tönäisenpä tai että mä hei-

tän tota tai kaikkeen tollaseen, se purkautuu sellaisina eleinä joita mä en toivois tekeväni mutta ne vaan jotenkin sitten tulee, että on *pakko* saada johonkin suuntaan sitä kiukkuaan ulos. (Kirsi, 36)

Ensimmäisenä huomioni kiinnittyi siihen, miten Kirsi kertoo vihan tunteiden sijaitsevan sisällään ja haluavansa saada ne sieltä ulos. Itse asiassa kyse ei ole varsinaisesti Kirsin halusta, vaan viha on tulossa pakottavalla voimalla sisältä ja Kirsin on annettava sen purkautua. Myös muut naiset kuvailevat vihakokemuksiaan samoilla tavoilla: Merjalla kuohahtaa sisällä ja höyryt pääsevät ulos, Elinalla tulee savu korvista, Annelilla keittää yli ja ryöpsähtää, Pirkolla läikähtää yli, Einellä räjähtää, Outilla paukahtaa ja Kyllikillä leimahtaa ja räiskähtelee. ”Ensin on kuin tuli ja leimaus ja sen jälkeen on sammunut märkä hiillos joka savuaa,” kuvailee puolestaan Sirpa.

Vihasta kertomisella on metaforiset ulottuvuutensa (Solomon 1984, 238). Vihaa voi verrata sisällämme roihuavaan tuleen tai kuumaan nesteeseen, joka padottuna on – tulivuoren tavoin – räjähdysaltis. Yksi vihaan liittyvä keskeinen metafora on ruumiin käsittäminen astiaksi tai säiliöksi, jonka rajat ovat suhteellisen suljetut (ks. Apo 1995, 26). Viha ikään kuin täyttää ruumissäiliön: raivo kuohahtaa sisällämme, me kiehumme kiukusta, nielemme vihaamme, mutta lopulta paineet kasvavat liian suuriksi, mittamme täyttyy ja räjähdämme. Viha käsitetään luonnonvoiman kaltaiseksi, pakottavalla voimalla purkautuvaksi energiaksi.

Nämä käsitykset muistuttavat sellaisia psykoanalyttisia teorioita, joissa yksilön toimintaa selitetään viettienergialla. Vihan tunteiden yhteydessä puhutaan tuhoamis- eli kuolemanvietistä ja aggressioenergiasta. Niin sanotussa vietti-teorian säiliömallissa viettienergiaa kertyy ajan mittaan elimistöön ja siinä oleviin säiliöihin. Määräraajan kuluttua tälle energialle on pakko löytää purkautumisteitä, ja jollei aggressioita voida purkaa ulkoisiin kohteisiin, ne suunnaa-

taan itseän. Aggressioita koskevalle säiliömallille tyypillistä on idea katarsiksesta, jonka mukaan aggressioiden purkaminen vähentää viettienergiaa ja tyhjentää säiliöitä, kun taas aggressioiden tukahduttaminen aiheuttaa yksilöä itseään vahingoittavia patoutumia. (Lagerspetz 1977, 201 - 202, 211.)

Käsitykset vihan luonteesta ovat kulttuurisesti ja historiallisesti muuntuvia: joissain kulttuureissa viha sijoitetaan yksilön sisäiseksi reaktioksi, toisissa taas enemmän sosiaaliin suhteisiin (Harre 1988, 13). Länsimaiselle, modernille yhteiskunnalle ominainen tapa käsittää tunteet sisäisiksi liittyy individualismiin. Ruumiin kätköissä asustaa ihmisen oma, ainutlaatuinen sisäinen maailma, persoonallisuus, luonne ja temperamentti. Tällainen itsensä yksilölliseksi kokeminen edellyttää ulkoisen ja sisäisen maailman käsitteellistä erottamista, jolloin omasta ruumiista ja sen pinnasta tulee tärkeä raja; samalla kun yhteisölliset rajat ja järjestykset ovat epämääräistyneet, ruumis on muuttunut toisiin sulautuvasta ruumiista ”suljetummaksi”. Individualismin idean mukaisesti tunteet on koettava yksilön omiksi eikä yhteisön kollektiiviseksi olotilaksi. (Campbell 1987, 72; Falk 1994, 12, 27; Taylor 1989, 112.)⁵

Asentoja etsimässä

Naiset liikkuvat vihaisina eri tavoin ja asettautuvat monenlaisiin asentoihin. Kirsi kertoo vihansa purkautuvan ensin fyysisinä, voimakkuutta ilmaisevina eleinä ja haluna huuata, mutta hän sanoo pyrkivänsä selvittämään ja jäsentelemään vihansa syitä ja seurauksia pahimman suuttumuksen kuohun laannuttua. Myös Annelilla suuttumus

tulee sellasena oikein ryöpsähdyksenä että paiskoo esineitä mutta sitten kun mä karjun, huudan, paiskon esineitä niin se on sitten on ohii --- ja sitten hyvin usein jos

musta tuntuu että keittää yli niin mä lähden pitkälle lenkille ja puran sen energian siihen --- ja se on sellanen tapa selvittää ajatuksia. Mun mielestä just semmonen ryöpsähdyksenomainen suuttumus ei hyödytä mitään, että siinä täytyy saada omat asiat selvitelty ja järjestykseen että pystyy asiat järkevästi keskustelea.

Outi pyrkii selvittämään vihansa viimeisiä pohjia myöten – ”ajattelee ja kierrättelee ja puhuu ääneen ja miettii ja kirjottaa”. Puhumisen sekä kirjeiden ja päiväkirjojen kirjoittamisen lisäksi Vuokko piirtää, Seija siivoaa ja itkee ja Aune menee metsään, kuuntelee musiikkia ja lukee. Kun yhden pitää saada ensin purkaa liiat paineet pois fyysisellä toiminnalla kyetäkseen vihan järkevään käsittelyyn, ei toinen tunne ollenkaan tarvetta fyysiseen paineiden purkamiseen. Yhteistä kaikille on kuitenkin tunteen ja toiminnan erottaminen toisistaan: tunteita voi kokea eläytyen, mutta tunteiden ilmaisussa on käytettävä harkintaa.

Antaa niitten omien tunteittensa virrata sillä tavalla kuin ne tulee mutta sitten tietenkin pitää keksiä ne keinot millä purkaa. (Sinikka, 36)

Pahimpina vihan purkamisen tapoina pidetään toisten fyysistä vahingoittamista ja julkista raivoamista. Vaikuttaa siis siltä, että vihaa täytyisi purkaa kontrolloidun kontrolloimattomasti – spontaanisti tunteita läpi eläen, mutta silti harkiten käyttäytyen. Colin Campbell (1987) kirjoittaa moderniin hedonismiin liittyvästä tunteiden kultivaatiosta, jossa kultivaation vaatimus kohdistuu pikemminkin toimintaan kuin tunteeseen. Käytännössä tämä tarkoittaa samanaikaisesti tunteen ja toiminnan, sisäisen ja ulkoisen erottamista toisistaan. Vihasta puhuttaessa on tullut käsitteellisesti tärkeäksi erottaa toisistaan viha ja aggressio siten, että viha sijoittuu yksilön sisäiseen maailmaan ja aggressio ulkoiseen käyttäytymiseen. (Mt., 71.)

Norbert Elias (1978, 1982) puolestaan on kuvannut sivilisaatioprosessia, jossa tunteiden ilmausten suhteen avoin esimoderni ruumis on muuntunut suljetummaksi, eräänlaisen panssarin ympäröimäksi ruumiiksi. Ruumiin rajoja ylittäviä virtauksia (esimerkiksi vihan ilmauksia) kontrolloidaan suhteessa ulkopuoliseen maailmaan. Eliaksen mukaan eritoten julkiset ja näkyvät tunteiden ilmaisut ovat vähentyneet ja muuttuneet intiimimmeiksi tai kokonaan kielletyiksi, kun taas puhuminen on jäänyt ”sallituksi” ilmaisun alueeksi. Puheen rooli ja status viestinnän välineenä on kasvanut, ja tunteiden ilmaisun kontrolli merkitsee käytännössä puhumista ”rauhoitetuissa” sosiaalisissa tilanteissa. (Elias 1978, 190 - 192, 257; Elias 1982, 240 - 247, ks. myös Falk 1994, 26, 32.) Puheen ensisijaisuuden korostaminen ilmenee puhumisasentoon hakeutumisenä.

Mä pitäisin siitä että asiat puhuttaisiin selviksi hyvin tai huonommin mutta joka tapauksessa että puhumalla asiat selvitetään, että jos puhutaan samaa kieltä niin minkä takia sitä ei sanota ja pyritä siinä asiallisuuden rajoissa ja keskitasolla puhumaan. (Sirkka, 59)

Puhumisen yhtenä päämääränä on selvittää asiat vihan kohteen kanssa; monesti helpottavaksi koetaan sekin, jos on mahdollisuus puhua asiasta jonkun muun kanssa. Naiset pohtivat jonkin verran sitä, pitäisikö tunteita purkaa suhteissa toisiin vai olisiko niitä parempi työstää yksin. Tunteiden jakaminen toisen ihmisen kanssa koetaan usein helpottavana, mutta ongelmana toisten kanssa puhumisessa voi olla omien yksilöllisten rajojen säilyttäminen. Esimerkiksi Kirsi toivoo, että toinen ihminen ”ei ottais sitä sisälleen vaan antas mulle roskakorin johon mä voin oksentaa sen kiukkuni”. Modernille individualismille tyypilliset käsitykset yksilöiden välisestä viestinnästä edellyttävätkin yksilöiden pysymistä toisistaan erillisinä yksikköinä. Samalla kun heitä sitoo velvollisuus puhua, kuunnella ja vastata,

keskenään kommunikoivien subjektien on kunnioitettava toistensa erillisyyttä, suvereenisuutta ja autonomisuutta. (Falk 1994, 33, 36.)

Halua toisten kanssa puhumiseen ei aina esitetäkään ensisijaisesti keinona etsiä yhteyttä toisiin ihmisiin vaan tapana jäsentää ja selvittää omia tunteita, etsiä yhteyttä itseensä sekä ilmaista sitä. Janne Kivivuoren (1992) mielestä modernin aikalaiset kokevat kulttuurin luoneen ihmisen sisäisyyden päälle tukahduttavia kerroksia, mutta pyrkivät löytämään uudelleen yhteyden sisäisyyteensä välittömyyden ja avoimuuden kautta: ”Ken kertoo tunteensa, on parantuva.” Kivivuoren kriittisen näkemyksen mukaan tämä johtaa siihen, että tunteiden kertominen saa tunnustamisen ja ripittäytymisen piirteitä. (Mt., 15, 31 - 32.)

Mutta vihan tunteista puhuminen toisten kanssa on muutakin kuin itsensä paljastamista tai avoimuuden pakon toteuttamista – se on myös itsen ja oman yksilöllisyyden muodostamista. Tunteiden kielellistäminen auttaa hahmottamaan ja yksilöimään tunteita, nimeämään ne omiksi tunteiksi. (Campbell 1994, 49.) Ihminen artikuloi rajansa ilmaisen symbolisilla välineillä, ja yksilöllisyyden tärkeä perusta on itsensä reflektomisessa ja esittämisessä. Tunteiden kielellistäminen on kokemuksen ja tunteen representaatiota myös itselle; moni nainen kertoo käsittelevänsä vihan tunteita puhumalla ääneen itsekseen (ks. myös Rautala 1993, 84).

Viha patoutuu

Olen tunneihminen ja vihanpurkauksen jälkeen on helppottunut olo, aivan kuin kesäisen ukonilman jälkeen. --- Haluaisin tietenkin oppia hillitsemään vihan tunteita. Vieraitten ihmisten kanssa se onnistuu, mutta läheisten seurassa se on vaikeaa. Mielestäni kuitenkin on parempi suuttua ja purkaa vihastuminen kuin kantaa kaunaa sisällään. (Kaisa, 66)

Vihasta puhuminen ja kirjoittaminen on jatkuvaa asentojen hakemista: olisiko vihaa parempi hillitä vai purkaa, missä tilanteissa tulisi hillitä ja missä purkaa, miten olisi hillittävä ja miten purettava. Modernissa yhteiskunnassa kaavamaiset totuudet, tiedolliset ja moraaliset monopolit ovat kyseenalaistuneet eivätkä perinteet enää itsestäänselvästi ohjaa yksilön elämää ja hänen valintojaan. Yksilöltä vaaditaan kykyä selvittää monimutkaisessa ja nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa sekä liikkua joustavasti vaihtoehtojen moninaisuudessa. Identiteetin muodostaminen on itserefleksiivinen projekti, jossa jatkuvasti työstetään käsityksiä siitä, mitkä ovat oikeat toimintamallit kulloisessakin tilanteessa. (Giddens 1991, 66 - 68.) Moderni yksilö ajattelee erottautuvansa toisista juuri siinä, ettei toimi perinteisten, yksilön ulkopuolisten moraalikäsitteiden mukaan, vaan toteuttaa itseään ja omia periaatteitaan (Shilling 1993, 151 - 167).

Periaatteetkaan eivät välttämättä ole selkeän rationaalisesti perusteltuja, vaan asentoihin hakeudutaan sen perusteella, mikä tuntuu hyvältä. Porvarillisen itsensä hillitsemisen ja vaikenemisen ihanteen rinnalla on humaaneja ja terapeutteja ihanteita, joiden mukaan tunteiden ilmaukset helpottavat oloa. Käytännössä ilmaisu ei ole aina mahdollista, vaan vihan ilmauksesta – jopa sen hillitystä ilmaisemisesta puhumalla – joutuu pidättäytymään.

Se tuntuu siltä kuin olisi joku muu voima kuin itsestä tuleva joka on kimpussa, että se ikään kuin on mun ulkopuolella. Siihen liittyy ihan konkreettisia fyysisen tuskien tuntemuksia, rinnan ahdistus ja puristus ja sellanen sisällä oleva kipu, kurkunseudussa sellanen että hirveesti auttas jos vois itkee mutta se itku tuntuu väärältä reaktiolta siihen koska itku kuuluu murheeseen mutta tää on vihaa, tää on oikeen raivoa jota joutuu tukahduttamaan. (Pirkko, 47)

Jotkut naiset kokevat, että ”ulkoinen” kulttuuri rooleineen

ja rajoitteineen – Pirkon tapauksessa lähinnä työroolin ja äidin roolin vaatimuksien muodossa – vääntää väkisin asentoon, jossa tunteita ei voi purkaa. Elina puolestaan erottelee toisistaan punaisen ja mustan vihan ja kertoo vihan ilmaisematta jättämisen liittyvän pelkästään mustaan vihaan. Siinä missä punaiseen vihaan liittyy lämmön ja toimintakyvyn tunteita, musta viha on kylmää ja jähmettävää.

Punanen lämmin viha on jokin sellanen jolla saa todellakin jotain aikaan että se lähtee eteenpäin, mutta se musta menee enemmän sisäänpäin ja se on semmoinen joka jähmettää ja tuntuu että on ihan tämmöinen että vaan tärisee ja tutisee --- sen kanssa ei pysty toimimaan, kun se ei laita toimimaan. Se purkautuu se punainen viha, se lähtee ulospäin ja sä silloin teet jotain vaikka sä katuisitkin sitä ja menet päin jotain mutta sä saat kuitenkin sillä aikaan jotain. (Elina, 49)

Musta viha liittyy tilanteisiin, joissa Elina on pettynyt johonkin itselleen tärkeään ihmiseen ja tuntee, ettei vihaan liity enää yhtään rakkautta – ”on kauheen yksin sen vihan kanssa ja kaikki on jotenkin niin kuoletettua”. Musta viha syntyy niin vaikeissa tilanteissa, ettei Elina itse suoranaisesti pysty niihin vaikuttamaan eikä pysty purkamaan vihaansa.

Näissä tapauksissa vihan ilmaisua rajoittavat ulkoiset syyt, mutta on olemassa myös toisenlaiseksi koettuja esteitä vihan purkamiselle.

Mä nielen sitä sisääni vaan enkä mä osaa sitä sillä tavalla ulos pulahduttaa --- olisi parempi räjähtää että se tulee heti ulos, se ei ole enää pahana olona sisällä. (Aune, 72)

Ulkoisten esteiden sijasta Aune pitää vihan ilmaisusta pidättäytymistään henkilökohtaisena kyvyttömyytensä ja epäonnistumisenaan, jolla on vahingollisia seurauksia hä-

nen omalle henkiselle hyvinvoinnilleen. Sen, että vihan tunteet jäävät hautumaan sisälle, ajatellaan olevan vaarallista. Säiliöajatuksen mukaisesti vahingolliset seuraukset tarkoittavat sitä, että vihan sisälle jääminen on Annelin sanoja lainatakseni ”kalvavaa ja se kerää paineita vaan lisää, ja se syö sitä ihmistä koko ajan.” Voidaan ajatella myös niin, että ”väärissä” viha-asunnoissa ruumiin varastoissa kasvaa jotain itselle vierasta ja pelottavaa, hallitsematonta; vaarat eivät uhkaakaan ihmisen ulkopuolelta, vaan ihmisen itsensä sisältä.

Kyllä ihminen on sellainen rajallinen olento että eihän se voi kaikkea rajattomasti ottaa, että jos koko ajan yrittää näytellä ja sitä vain kerää ja kerää sinne jotain semmosta minkä sitten voi yllättävässä tilanteessa purkaakin sitten ja siitä alkaa sellanen luisuminen että pelkää ittekin ettei enää hallitse. (Sirkka, 59)

Ruumiin rajallisuutta korostavan säiliöajattelun mukaan vihan patoamisesta on vakavia seurauksia: paitsi kontrolloimattomia vihanpurkauksia ja väkivaltaisuuksia, myös pitkäaikaista katkeruutta, ahdistusta, masennusta ja pahimmillaan jopa psykosomaattisia sairauksia. Kaikesta moniarvois-
tumisesta huolimatta nämä ovat asentoja, joihin lukkiutuminen mielletään epäonnistumiseksi.

Musta ei oo tervettä että ihminen pitää kaiken sisäl-
lään. --- Mä uskon että sellanen ihminen joka pitää
vihansa koko ajan sisällä voi tehdä vaikka konkreetti-
sia patteja itteensä, että ruveta kasvattamaan syöpää tai
jotakin tällasta. Ja mä oon kokenu tään tulevan toteen
että mulla on lähipiirissä tällasia asioita ollu ja on to-
dettu että tää voi olla yksi syy siihen ja se on se tapa
mistä ne haluu muuttua. (Kirsi, 36)

Viha runtelee ruumista

Kirsin kuvaamia, tunteisiin liittyviä sairauksia sanotaan psykosomaattisiksi. Laajasti määriteltynä psykosomaattikka tarkoittaa psyykkisten häiriötilojen, emotionaalis-affektii-visten tilojen ja somaattisten sairauksien, häiriöiden tai oireiden yhteyttä. Useimmissa psykosomaattikkaa koskevissa selitysmalleissa käsitetään ongelmallisten psyykkisten tilojen somatisoituvan orgaanisina häiriöinä. (Viitamäki 1981, 2.) Niin sanotun kommunikaatioteorian mukaan oireet ovat metakommunikaatiota ja symbolista ruumiinkieltä, jossa henkilö erilaisista psykologisista syistä johtuen lähettää sanomia, joita hän ei itsekään ymmärrä ja jotka myös vastaanottaja usein ymmärtää väärin. Etenkin psykoanalyttisissa suuntauksissa oire nähdään torjutun tai tiedostamattoman tunteen fysiologisena ilmaisuna. (Laaksonen 1981, 126.)

Aineistossani Outilla (65 vuotta) ja Tellervolla (66 vuotta) vihan tunteisiin liittyvä psykosomaattinen sairastelu oli haastattelun tärkein teema, jota en haastattelijana ollut tuonut esille, vaan josta he itse alkoivat puhua ja josta kertomista pitivät tärkeänä. Tellervon tarina kuuluu seuraavasti:

Mä ilmaisin vihaa tosi psykosomaattisin sairauksin, että siis jotenkin vain jälkeenpäin ajatellen se oli että jatku se semmonen lapsuuden asia että et saa ilmaista yhtään mitään ja täytyy olla kiltti ja että se jatku vaan ja kun ei voinu ilmaista muuten niin se tuli sillä tavalla ulos. Mä esimerkiksi silloin aikasemmin, sata kertaa musta tuntu että mulle tulee joku sairaus ja mä meen aina lääkäriin kun mulla on ne kaikki oireet ja ei koskaan mitään. Ei silloin osannu arvata. Sitten mä jouduin pari kertaa leikkaukseen että ne kyllä oli ihan todellisia mutta nekin saatto aiheutua tästä pahasta olost. Nykyään, nyt siis vanhempana mä reagoin vatsallani et siitä johtuu nää oksennukset et tulee huono olo. Mä

oon reagoinu nimenomaan tällä tavalla mun avioeron jälkeen, siis se alko silloin kun me tultiin raastuvasta niin silloin mä aloin oksentamaan, että kaikki pitäis tulla ulos, kaikki paha.

Miten psykosomaattiset selitysmallit tulkitsisivat Tellervon tarinaa? Hän kuuluu sukupuolensa ja ikänsä puolesta sellaiseen ryhmään, jolle psykosomaattinen oireilu on suhteellisen yleistä (Lehtinen & Väisänen 1984, 51). Lisäksi hän on joutunut kokemaan useita sopeutumiskykynsä ylittäneitä kriisejä. Oireilun jatkuvuuden vuoksi Tellervo ehkä tulkittaisiin persoonallisuustyypiltään ja tunteiden ilmaisutavaltaan aleksityymiseksi, millä tarkoitetaan kyvyttömyyttä ilmaista tunteita etenkin verbaalisesti ja taipumusta reagoida ristiriitatilanteisiin ruumiillisella tavalla. Monissa psykosomaattisissa selitysmalleissa reagointi näyttäytyykin psyykkisenä keinottomuutena ja oireen taakse kätkeytvänä kyvyttömyytenä omien tunteiden kohtaamiseen ja niiden ilmaisemiseen tai verbalisoimiseen. Etenkin kognitiivisissa lähestymistavoissa psykosomaattinen oireilu nähdään regressiivisenä, infantiilina ja primitiivisenä puolustusmekanismina. (Keltikangas-Järvinen 1984, 169 - 172.)

Outilla puolestaan ongelmia alkoi aiheuttaa työpaikalla kohdattu vääryys: Outille ei löytynyt koulutusta vastaavaa työtä ja hän joutui hajottamaan voimiaan sekalaisiin töihin. Nivelkipujen takia Outi joutui sairaalaan ja hänellä todettiin reuma.

Siellä oli ylilääkäri joka rupes puhuttelemaan mua ja kyseli kaikki perhe-elämät ja lapset, ja kun se kysy töistä niin mä purskahdin itkuun. Mä itkin ihan solkenaan. Mä en siis itse tiedostanut sitä, ne mä olin mättänyt sisääni. Ja se oli mun elämän suurin epäoikeudenmukaisuus että mulle ei löytynyt kunnollista paikkaa työyhteisössä, että eikö oo kauheeta? Ja silloin, mitä mä olisin voinu tehdä siellä työpaikalla, töitä täyty järjes-

tää ja mulle ei ollut mitään kunnollista. Mä en voinu syyttää ketään, mä en voinu hyökätä ammattiyhdistysliikettä, en ketään vastaan. Se tuli mun elimistöni kautta. Lääkäri sano että multa olis voinu pettää pää tai maha tai sydän mutta multa petti nivelet.

Outin reuma tulkittaisiin tyypilliseksi tukahdutettuihin vihan tunteisiin liittyväksi sairaudeksi, jonka laukaisi yksittäinen kriisi. Monista mielipide-eroista huolimatta tutkijat ovat Rimoinin (1984) mukaan yhtä mieltä siitä, että nivelreumaa sairastavan potilaan peruskonfliktit juontavat juurensa jatkuvasta yrityksestä tukahduttaa voimakkaita, tiedostamattomia vihan tuntemuksia. Pelko siitä, että vihavarasto räjähtäisi, johtaa emotionaaliseen rajoittuneisuuteen sekä kyvyttömyyteen ilmaista vihaa avoimesti. Usein seurauksena on vihan kanavoituminen lisääntyneeksi lihasjännitykseksi, mikä puolestaan vähitellen saa aikaan itse reumaattiset muutokset nivelissä. (Mt., 310 - 312.) – Outi parantui nivelreumastaan selvitettyään vihansa pois päiväjärjestyksestä puhumalla asiasta psykologin kanssa.

Käsitykset psykosomaatikasta eivät suinkaan rajoitu vain lääketieteen piiriin, vaan vallitsevat muuallakin yhteiskunnassa, erilaisissa kulttuurituotteissa ja arkiajattelussa. Kulttuurituotteista psykosomaattinen ajattelu on esillä esimerkiksi Tommy Hellstenin (1991) kirjassa *Virtabepo olohuoneessa*, joka on sekä myyntimenestys että kirjastojen lainatuin teos. Hellsten toteaa, että mikäli tunteet eivät voi purkautua tietoisuuteen, ne saattavat asettua asumaan elimistön eri osiin, paakkuuntua ja lisätä alttiutta sairastumiseen. Vihan tunteiden on tapana ilmetä etenkin päänsärkynä tai syöpänä. (Mt., 74 - 75.)

Psykosomaatiikkaa koskevien käsitysten yleisyys kertoo siitä, miten erilaiset, alkuperältään lääketieteelliset ja psykologiset teoriat ovat levinneet yhteiskunnan ja kulttuurin eri aloille ja tasoille. Asiantuntijoiden käyttämä sanasto on tullut osaksi kulttuurituotteita ja arkipuhetta sekä raken-

teistunut tunnekäytäntöihin ja tapoihin, joilla ihmiset jäsen-tävät omaa ja toisten käytöstä (Kivivuori 1992, 8 - 39). Toisiinsa sekoittuvat niin vihaa koskevat myyttiset arki-käsitykset kuin tieteellisempään otteeseen pohjautuvat asiantuntijakäsityksetkin. Näiden yhteenkietoutuneiden kä-sitysten mukaan tukahdutettu viha patoutuu ja varastoituu ihmisen sisimpään, hänen pimeäksi varjokseen ja minuuden kielteiseksi puoleksi. Modernin ihanteiden mukaisesti ihmisessä olevat tunteet on tunnistettava ja tuotava pin-taan tietyillä tavoilla, sillä patoutuneet vihan tunteet kuluttavat turhaan ”hyvää” energiaa. Ruumis tunteiden säiliönä oireilee vihan patoutumisesta: viha syövyttää meitä sisältä-päin, kehittää häiriöitä, heikentää vastustuskykyämme ja il-menee erilaisina sairauksina. Vaikka ihminen yrittäisi puudut-taa ruumiinsa ja tunteensa alkoholilla, ruoalla, työnteolla ja ihmissuhteilla, viha oireilee olemassaolostaan.⁶

Psykosomaattisessa oireilussa vihan oletetaan jääneen kuoren alle, ruumissäiliön sisään. Sen myös oletetaan pyr-kivän väkisin ulos kuoren läpi. Haastatteluissa tästä kertoo erinomaisesti Tellervon kuvailu oireilun alusta: ”Se on kuin vetoketju olis aukaistu tästä edestä.” Vuokko puolestaan sanoo näin:

Minä hautasin vihan tunteet, painoin ne unholaan, tuk-koon ja lukkoon kuorien sisälle jotka repesivät vasta nyt nelikymppisen murroksessa.

Psykye ja sooma, mieli ja ruumis

Psykosomaattiset selitysmallit oivaltavat sairauksien sosiaa-lis-emotionaaliset yhteydet. Perinteisimmät psykosomaat-tiset selitysmallit käyttävät kuitenkin alunperin lääketieteel-lisistä ja psykologisista aspekteista kehitettyä käsitteistöä, mikä ruumiillisuuden näkökulmasta on yksipuolista. Lää- ketieteelliset selitykset ovat pragmaattisia ja käytäntöha-

kuisia ja ne haluavat selvittää sairauden syyn, jotta voisivat parantaa oireilijan. Psykologiset lähestymistavat usein näkevät psyykkiset syyt ruumiin oireilun aiheuttajina, jolloin ruumis pelkistetään mielen ongelmia oireilevaksi fysiologiseksi. Lääketieteellis-psykologisissa käsityksissä ruumiit ovat kausaalilakien säätelemiä ja neutraaleja suhteessa merkitysrakenteisiin, jotka ovat puhtaasti psyykkisiä. Ruumiiden oletetaan toimivan sairauksissa ja oireissa ikään kuin psyykkisen sijasta, sitä jäsentymättömämmällä tavalla edustaen. (Lehtonen 1984, 185 - 187.)

Pyrkimyksenäni on maistella mahdollisuutta toisenlaisiin selitystapoihin, joissa psykosomaattista oireilua ei tarkasteltaisi pelkästään syyn ja seurauksen käsitteiden kautta – vaikka onkin vaikea olla puhumatta vaikutuksista ja kausaalisuhteista, sillä ajattelutapoihin on rakentunut dualismi psyykkisen ja somaattisen välillä sekä taipumus nähdä jompi kumpi ensisijaisena. Toisenlaisessa lähestymistavassa psyyken ja sooman oletetaan olevan vuorovaikutuksessa toisiinsa: ihminen ilmaisee tunteitaan eri elämäntilanteissa samanaikaisesti tai vuorottaisesti niin psyykeellään kuin ruumiillaan. Hänellä on käytössään sekä ruumiin kieli että psyykkisempi sanallinen kieli, ja psykosomaattisessa oireilussa psyykkisen ja somaattisen osuudet vaihtelevat. (Siltala 1981, 2 - 3.)

Psykosomaattiseen sairasteluun liittyy merkityksiä, jotka esiintyvät mentaaliseksi ja fyysiseksi nimetyn rajalla. Ruumiinfenomenologiassa näitä merkityksiä ei palauteta symboliselle psyykkiselle tasolle, vaan huomioidaan ruumiin intentionaalisuus ja sen ensisijaisuus suhteessa symbolisiin merkityksiin. Psykosomaattiset oireet eivät ole mykkiä oireita, vaan ne ovat ruumiillisuudessaan myös esireflekstiivisten merkitysten välittäjiä ja luoja. (Reuter 1997a, 149.)

Psykosomatiikkaan liittyvät merkitykset perustuvat omalla tavallaan jo olemassa oleville kulttuurisille symboleille. Sara Heinämaan (1996) tulkitsemassa Merleau-Pon-

tyn ruuminfenomenologiassa ruumiin asentojen ei oleteta olevan valinnan tulosta tai jotain ”luonnollisia” tiloja, vaan osa syntymästä alkavaa käytäntöjen muodostumisen prosessia, missä ruumis voi ottaa erilaisia asentoja joissain rajoissa. Tietyllä lailla hahmottunut maailma odottaa tietynlaisia asentoja ja liikkeitä, ja toiminta puolestaan hahmottaa tietynlaisen maailman. Ruumis on yksilöllisten tekojen subjekti, mutta myös toisten tekojen toistaja. Ruumiin toiminta on yhdessä toisten kanssa toimimista, ja yksittäisen ruumissubjektin hahmottama maailma kytkeytyy toisten hahmottamiin maailmoihin. (Mt., 84 - 85.) Hieman eri näkökulmasta Marja-Liisa Honkasalo (1988, 18) toteaa, että vaikka ihmiset kokevat psykosomaattiset oireensa henkilökohtaisen ja yksilöllisen merkitysstruktuurinsa kautta, nämä rakenteet ovat sosiaalisten ja kulttuuristen prosessien tuotetta. Ne ovat toiminnan tapoja ja olemisen tyylejä, jotka ovat myös sukupuolittuneita – seikka, jota kierryn käsittelemään seuraavaksi.

Kilttien tyttöjen kielletyt tunteet?

Suomalaiset naiset ilmaisevat psyykkisiä ja psykosomaattisia oireita enemmän kuin miehet kaikissa ikäluokissa. Naisena ja miehenä olemisen tyylit eroavat esimerkiksi suhtautumisessa stressiin. Miehet pyrkivät selviytymään stressistä kognitiivisesti tai sellaisilla toiminnallisilla keinoilla kuin käyttäytymällä väkivaltaisesti, juomalla tai jopa tekemällä itsemurhia. Naiset puolestaan oireilevat enemmän psykosomaattisesti sekä tukeutuvat miehiä helpommin ammattiauttajilta tai muilta ihmisiltä saatavaan tukeen. (Ahola 1992, 1, 8 - 9.)

Naisten oireilun yleisyyttä on selitetty esimerkiksi sillä, että oireiden olemassaolon ilmaisu on naisille helpompaa kuin miehille. Oireet toimivat naisten välisenä kollektiivisena kielenä, sillä naisille ruumiintuntemuksista ja oi-

reista valittaminen on yksi tapa puhua asioista, kun taas miehisessä keskustelukulttuurissa tämä koettaisiin hävetävänä heikkouden merkinä, epämiehisyytenä (Ahola 1992, 5 - 8). Ruumiin kärsimyksien jakaminen on perinteisestikin ollut tärkeä osa naiskulttuuria (Nenola 1982, 53; Pandolfi 1990, 255).

Mutta minkä vuoksi naiset oireilisivat juuri vihan tunteita?

Musta tuntuu että naiset on niin hillittyjä että naiset yrittää kauheesti peitellä niitä vihan tunteita, että ne yrittää vetää sitä naisen roolia niin kauheesti, nuorena ja varsinkin vanhana että ne vihan tunteet patoutuu ja siinä voi vaikka sairastuu. Miehillä sallitaan semmonen räväkempi käytös ja ne sillä voi purkaa niitä. --- Musta tuntuu että miehet esimerkiksi ryyppää, et se on yks niitten keino ja sitten se että toisiin miehiin puretaan. (Sinikka, 36)

Yleisesti ottaen naisten sanotaan olevan miehiä kyvykkäämpiä ilmaisemaan tunteitaan, mutta vihan tunteet vaikuttavat muodostavan poikkeuksen. Useiden tutkijoiden (esim. Campbell 1993; Kopper & Epperson 1991; Lloyd 1995) mukaan naisen vihan ilmaukset ovat yhteiskunnassa vaiennettu ja naiseksi sosiaalistumisessa omien vihan tunteiden kontrollilla on olennainen sijansa. Naisen perinteiseen asemaan ei kuulu asettautua hyökkääviin tai omia vaatimuksia esille tuoviin asentoihin, ja vihaisia asentoja otta-va nainen koetaan poikkeavana ja epänormaalina. Haastatteluissani jotkut naiset muistavat jo kasvatuksen olleen vihan tunteita hillitsevää: ”Minun ikäluokan naiset kasvatettiin sellaisiksi.” (Sirpa, 47 vuotta) ja ”Olen sitä ikäpolvea, joka ei saanut näyttää tunteitaan, vihastumisista puhumattakaan.” (Martta, 71 vuotta). Pirkon (47 vuotta) mielestä hänen ikäisensä naiset ”painiskelevat näiden juttujen kanssa”, kun taas nuoremmat naiset osaavat ilmaista vihaa suo-

remmin ja avoimemmin sekä käsitellä sitä paremmin. Toisaalta joukon nuorimmainenkin, kolmekymppinen Riitta valittaa, ettei kykene käsittelemään vihaansa toivomillaan tavoilla.⁷

Amerikkalaistutkija Anne Campbellin (1993) mukaan naisen vihaa koskevat asenteet ovat limittyneet osaksi naisten tapaa tulkita vihan tunteitaan. Naiset kokevat vihan tunteen sisäisenä uhkana ja luonnonvoimana, joka ulkoisten paineiden kasvaessa liian suuriksi ja sietorajan ylittyessä purkautuu kovalla voimalla ja vailla minkäänlaista kontrollia. Se voi ilmetä esimerkiksi ääneen itkemisenä ja silmitömänä raivona, mikä ulkopuolisesta näyttää kohteettomalta ja irrationaaliselta. Kompleksista naisen toimijuuden kannalta onkin, että naiset monissa tilanteissa pitävät vihaa tahdosta riippumattomana voimana, joka poistaa paitsi itsekontrollin, myös kyvyn tehdä valintoja ja toimia omien toiveiden mukaisesti. Suhteessa vihaan naiset kokevat olevansa pikemminkin voimattomia uhreja kuin aktiivisia toimijoita. (Mt., 7 - 9, 37 - 41.) Nämä käsitykset vihan ilmaisusta itsekontrollin menetyksenä vaikuttavat myös vihan ilmaisen jälkeisiin tunnelmiin.

Pitäis yrittää hillitä enemmän sitä vihaa ja tuoda se pikku hiljaa ulos ettei yhtenä ryöppynä kun suutuksissa tulee tehtyä sellaisia tyhmyyksiä kun ei osaa harkita, että kyllä mä yritän hillitä jo hyvissä ajoin kun ottaa huomioon että siinä tulee se vastavaikutus että vajoaa sinne hirveeseen masennukseen. --- Se masennus on itteensä kohdistunutta vihaa että jos olis kattonu oikeudekseen suunnata sen syytöksen tai vihansa johonkin toiseen ulkopuoliseen niin sitä ei olis niin masentunutkaan, mutta kun tuntee että minä se vaan tässä olen tyhmä ja tyrinyt ja töpeksinyt ja ollut hankala. --- Kun mä olen menettänyt itsekontrollin niin sitä on käyttäytyny järjettömästi, tyhmästi, pöhkösti ja sitten tulee se romahdus ja itku ja anteekspyyntöt. --- Kun

joutuu miettimään että mitäs ite teki, niin ulp, sen voi vaan nielasta sisään ja se alkaa täällä kurista (osoittaa rintakehäänsä) ja sitten kun sitä alkaa itkettämään niin sitä itkua riittää ja päätä särkee. (Sirpa, 49)

Naiset ahdistuvat ja syyllistyvät vihan ilmauksista sekä tuntevat häpeää siitä, millaisen kuvan antavat itsestään raivos- tuessaan (Fischer 1993, 311). Naisten psykosomaattisen oireilun yleisyyttä voisikin selittää tämän ajattelumallin mukaan seuraavaan tapaan. Koska naiset monissa tilanteis- sa kokevat vihan tunteiden suoran ilmaisun ongelmalli- seksi, viha purkautuu epäsuoremmin ruumiin kielellä. Vi- han tapauksessa naiselle on ehkä luvallisempaa valittaa oireistaan (ja siten vain epäsuorasti vihastaan) kuin ilmaista vihaa suoraan. Psykosomaattisessa sairastelussa vihan tun- teet ikään kuin käännetään itseen ja koetaan voimakkaasti omaan ruumiiseen kuuluvina, minkä on todettu olevan tyy- pillistä naisille (Munhall 1993, 481; ks. myös Niemelä 1991, 189). Nainen kärsii mieluummin itse kuin laittaa toiset kärsi- mään: esimerkiksi Seija ei halua ”kuormittaa” toisia omilla vihan tunteillaan.

Mekkoonsamättäjiä

Seija kertoo työttömäksi joutumisen kokemuksestaan ja sii- hen liittyneestä vihan oireilusta:

Se oli hirveetä vaikka mulla typisty se loppujen lopuks aika lyhyeen mutta mä oivalsin että mulla ei ollu aseita käsittelemään sitä asiaa ja mä vaan yritin oksentaa sitä pahaa oloa pois --- ehkä mun olis vaan pitäny mennä ja tehdä niin kuin yksi mun työkaveri joka niittas toimi- tusjohtajan seinään että senkin sika, ehkä jos mä olisin tehny noin niin mun ei olis tarvinnu oksentaa, en tie- dä. Mutta siinä on se että kun mä yritän olla niin hirveen

korrekti ja sitten mieluummin vähän salaa oksentelen kuin menen siihen ja räväkästi esitän sen.

Luen sitaatista kyvyttömyyden ja puutteellisuuden kokemuksia. Sinänsä oksentamisen ”hirveys” ei selittelyä kaipaa, mutta muutoin psykosomaattisen oireilun hävettävyys on mielenkiintoista. Ensinnäkin siihen liittyy tuntemisen/kokemisen ja ilmaisun/toiminnan välistä arvottavaa erotte-
lua, jonka mukaan työpaikalla olisi (ehkä) pitänyt toimia aktiivisemmin. Toisaalta naisille tyypillinen tapa kunnioittaa toisen fyysisistä koskemattomuutta sekä tämän omaisuutta asettavat rajoja ulospäinsuuntautuneelle, suoralle toiminnalle. Sen sijaan puhumisen ensisijaisuus on kiistatonta, mikä äärimmilleen vietynä moraalisen velvoitteena syyllistää psykosomaattisesti sairastelevaa. Periaatteessa humanistinen idea avoimesta ja vilpittömästä omakohtaisten tunte-
musten puhumisesta muuttuu suvaitsemattomuudeksi siinä vaiheessa kun puhumaton ihminen koetaan epäaidoksi ja arveluttavaksi, ja psykosomaattisen sairastelijan oletetaan ”salaavan” jotain, mitä hänen ruumiinsa paljastaa kai-
kista peittely-yrityksistä huolimatta.

Tästä näkökulmasta on yksipuolista selittää psykosomaatiikkaa ainoastaan kommunikaatioteoreettisesti, sillä sen mukaan ruumiin oireet ovat psyykkisistä ongelmista viestiviä kommunikatiivisia akteja ja merkkejä, joihin turvaudutaan muiden, kehittyneempien kommunikaation keinojen osoit-
tauduttua käyttökelvottomiksi (ks. Honkasalo 1988, 19). Tällöin ruumis ei määriy vain mielen säiliöksi, vaan myös mielen ilmaisun välineeksi. Toki ruumiin oireilulla on oma kommunikatiivinen funktionsa, mutta ruumiillisen toiminnan pelkistäminen funktionaalisuuden yhdeksi muodoksi on ruumiillisen olemistavan mitätöintiä. Esimerkiksi Tellervon tapaus vaikuttaisi funktionaalisen selitysmallin näkökulmasta järjettömältä: vaikka Tellervo on tehnyt selväksi sekä itselleen että läheisilleen vihan yhteydet psyko-
somaattiseen sairasteluunsa, hän kuitenkin jatkaa oireiluaan.

Sen sijaan erilaisesta näkökulmasta Tellervon käytöksessä on oma mielekkyytensä – se on vihan kokemista ja ilmaismista monella tasolla, sekä verbaalisella että nonverbaalisella, niin psyykkisellä kuin somaattisella (ks. McDougall 1989). Ei siis niinkään ole kyse siitä, että ruumiinkieli olisi korvannut verbaalisen kielen kuin siitä, että ihminen ilmaisee ja kokee vihaa monella kanavalla ja tasolla. Syyllistymistä ja syyllistämistä voitaisiin vähentää sitä kautta, ettei tarkasteltaisi psykosomaattisuutta vain joidenkin naisten henkilökohtaisena kyvyttömyytenä ilmaista tunteitaan verbaalisesti tai muuten ”suoraan” toimimalla.⁸

Nykyisin vallalla olevat psykosomatiikan selitystavat eivät tavoita ruumiillista olemistapaa, vaan päinvastoin sisältävät lukuisia dualismeja (ruumis–mieli, sooma–psykye, tunne–toiminta, kokemus–ilmaisu, sisäinen–ulkoinen ja passiivinen–aktiivinen), jotka yksinkertaistavat moninaisia toiminnan tapoja ja olemisen tyylejä. Kun kokeminen, tunteminen ja sisäistäminen määrittyvät passiivisiksi, ja ilmaisu ja ulkoistaminen – ‘ex-expression’ tarkoittaen ulos työntämistä – aktiivisiksi (Falk 1994, 62), merkityksellistyy vihan poteminen ruumiissa passiiviseksi. Psykosomaattisen sairastelun passiivista mielikuvaa lisää se, että se sijoitetaan subjekti–objekti -jaon ulkopuolella olevaksi tilaksi, joka yksilön rajojen häilyvydessään muistuttaa lapsen ruumiillisuutta sekä lapsen tapaa reagoida tunteisiin (McDougall 1989).

Psykosomaattiseen sairastamiseen liitetään mielikuvia voimattomuudesta ja itsekontrollin puutteesta. Sairastelija on tunteidensa vallassa, eikä useinkaan kykene ottamaan reflektioivaa etäisyyttä itseensä ja tunteisiinsa. ”Normaalisti” vihaansa ilmaiseva koetaan tekojensa subjektiiksi ja oman tahtonsa toteuttajaksi: hän on kokenut vääryyttä ja haluaa korjata asian. Hän on itseilmaisullaan (mieluiten verbaalisesti) rajojaan artikuloiva individualisti, jolla on kykyä itsensä hallintaan sekä ongelmiensa tehokkaaseen ratkaisuun. Kulttuurissamme arvostetaan ulospäin suuntautunutta

toimintaa, ja sisäistäminen mielletään feminiiniseksi helmasynniksi – ”mekkoonsamättämiseksi”, kuten Outi osuvasti sanoo.

Ulospäinsuuntautumisen on kuitenkin tapahduttava tietyn tavoin: esimerkiksi oksentamisen tavoin itkuakaan ei pidetä hyvänä vihan ilmaisun ja käsittelyn tapana.

Toinen keino on että itkee että se menee niin syvälle ja kun kattoo että on niin toivoton tilanne niin se kun itkee niin sekin helpottaa. Mutta mun on aina ollu hirveen vaikee itkee. --- Mä oon ollu aina vähän sitä mieltä että ei ne asiat itkemällä miksikään muutu ja että pitää tehdä jotain, että mieluummin sinne toiminnan suuntaan (nauraa). (Elina, 49)

Sukupuoli liitetään mielenkiintoisella tavalla erilaisiin toiminnan tapoihin. Jotkut naiset sanovat tavoittavansa itsessään olevia maskuliinisia piirteitä toimimalla fyysisesti – tulee ”jätkämäinen olo”, kun kävelee kadulla väistelemättä ja varomatta. Itkeminen sen sijaan on ”naisellinen, avuton tapa purkaa viha”. Siinä mielessä käsityksellä itkun naisellisuudesta on pohjaa, että tutkimusten (esim. Averill 1982) mukaan itkeminen riitely- ja konfliktitilanteissa on yleistä etenkin naisille. Kansainvälisessä itkututkimuksessa (HS 23.3.1996) itku määritellään kiihtyneen ihmisen väyläksi purkaa käyttämättä jäänyttä energiaa, kun käytettävissä ei ole sosiaalisesti hyväksyttävää tai muuten sopivaa tahdonalaista toimintatapaa. Itkemistä voi verrata pyörtymiseen, jolloin ylitsepääsemätön kiihtymystila johtaa itkemisen sijasta tajuttomuuteen. Itku näyttäytyy siis vasta toissijaisena toimintamuotona.

Itkuun ja psykosomaattiseen sairasteluun liitetään samantyyppisiä merkityksiä. Terhi Utraisen (1994) mukaan itkevä ruumis käsitetään rikkinäiseksi astiaksi ja vuotavaksi instrumentiksi, häilyvyyden ja erottelukyvyyttömyyden tilaksi. Se rinnastuu paitsi naiseuteen, lapsenomaiseen

reagointiin, heikkouteen, sairauteen ja vuotoon, myös jonkinlaiseen sortumiseen: Elina puhuu edellisessä sitaatissa syvälle menemisestä, ja Sirkka toisessa yhteydessä murtumisesta ja mukaan menemisestä sekä niiden vastakohtana nousemisesta. Itku liittyy yhä uudelleen häviävään ja löytyvään itseen, johon kuuluu kodittomuuden, matkalla olemisen ja jatkuvan liikkeen tunteet; Seija kertooakin kyynelvirtansa olevan ”niin hirveen vuolas ja mun tunteet muutenkin on sellasessa kauheen virtaavassa tilassa”. Terhi Utraisen mukaan muut ihmiset eivät hevin siedä itkukielen yletöntä, kielen esihistoriaan kuuluvaa ruumiillisuutta. (Mt., 204 - 205.)

Syliinsäsulkijoita

Jos subjekti määritetään itsestään täysin tietoiseksi yksilöksi, joka ilmaisee vihalla tahtoaan instrumentaalis-rationaalisesti, ulospäin suuntautuen ja jotain aktiivisesti tekemällä, monet naisten vihan kokemiseen ja ilmaisuun liittyvät tavat – kuten psykosomaattinen sairastelu tai itkeminen – vaikuttavat paitsi avuttomuuden, toimintakyvyttömyyden ja uhrinuden ilmauksilta, myös irrationaalisilta ja turhilta. Mutta jos aktiivisen ja passiivisen, ulkoisen ja sisäisen, toimijan ja uhrin väliset arvottavat dualismit ylitetään, voidaan osana toimijuutta tutkia myös aikaisemmin passiiviseksi katsottua. Tämä vaatii kuitenkin entistä monipuolisemman subjekti-käsityksen omaksumista. Eeva Jokinen (1996) on muotoillut heikon subjektiuden käsitettä, jossa subjekti ei ole itseriittoinen eikä aina niin vahva kuin subjektin haluttaisiin olevan; subjekti tekee vain sen, minkä kulloisessakin elämäntilanteessaan kykenee ja haluaa. Tämän lisäksi subjekti on ruumiillinen eli materiaalinen, paikallinen sekä ennen kaikkea suhteissa syntyvä. (Mt., 189.) Vaikka naiset vihakäytäntöjen ihanteita koskevassa puheessaan usein korostavatkin individualistisuutta, he käytännön tilanteissa

kertovat toimivansa samanaikaisesti yksilöllisyyttä vaalien ja suhteisiin suuntautuen, tavoilla, joita voisi kuvailla relationaalisesti individuaalisiksi (ks. Näre 1995).

Naisen ruumiilliselle subjektiudelle on monissa tilanteissa ominaista rajojen liikkuvuus ja liudentuminen. Satu Apon (1995) mukaan suomalaisessa kansanomaisessa kulttuurissa naisen ruumis on käsitetty rikotuksi astiaksi, johon on lyöty syvä haava. Naisen ruumis on jo rakenteeltaan rikkiäinen säiliö, jonka rajat rikkoutuvat tahdosta riippumattomalla tavalla erityisesti menstuaatioissa ja synnytyksessä. (Mt., 26 - 27.) Ruumiin rajat ovat avoimemmat myös suhteessa siihen, miten nainen ottaa vastaan toisten tunteita sekä huolehtii heidän hyvinvoinnistaan. Esimerkiksi äitiä on kuvailtu astiana tai säiliönä, joka ottaa vastaan lapsen kiukun ja muuntaa sen toiseen muotoon, rakkaudeksi ja hyväksynnäksi (Raphael-Leff 1991, 400 - 403; ks. myös Neumann 1974). Joskus tämä käsitys äidistä toisten tunteiden säiliönä laajenee käsittämään naista yleisemminkin: naisen voidaan olettaa olevan niin kotona kuin muuallakin yhteiskunnassa aina syli avoimena tekemässä tunnetyötä toisten puolesta.

Myös psykosomaattisessa sairastelussa on kyse ruumis-säiliön rajojen häilyvyydestä. Säiliöistä, purkamisista, patoamisista ja tukahduttamisista puhuminen kuulostaa kuitenkin liian mekanistiselta, kun sen sijaan psykosomaattisen sairastelun mieltäminen asentona muuttaa mielikuvia inhimillisemmiksi. Sairastelevan vihaisen naisen asento on kumara – hän on sulkenut vihan syliinsä, missä kantaa sitä taakasta ja häpeästä huolimatta. Syli ei ole selvärajainen tai suljettu säiliö, vaan kosketuksen ja vastavuoroisuuden muodostama muuttuva kokonaisuus. Syliinsulkeminen asennoksi jäähmettyvänä eleenä ja liikkeenä on samanaikaisesti ulkoista ja sisäistä, aktiivista ja passiivista.

Syliinsäsulkeamisen metafora on myös feminiininen, muttei halveksiva ”mekkoonsamättämisen” tavoin. Se toistaa naisille tyypillistä tapaa vetäytyä vaatimattomiin asentoihin

ja on siten osa perinteisesti naisellisten asentojen jatkumoa. Psykosomaattisesti sairasteleva nainen ei ole asettautunut selkää suorassa ja nyrkki ojossa vartioimaan omia rajojaan sekä ottamaan dominoivasti tilaa haltuunsa – hän ei ”kuormita” toisia vihan tunteillaan, vaan elää niitä itse ruumiissaan. Syliinsäsulkeminen ei kuitenkaan välttämättä ole pelkästään kokijaan itseensä suuntautuva ele, vaan sillä on suhteensa niin vihan tunteiden Toiseuteen kuin toisiin ihmisiinkin. Se voi samanaikaisesti suuntautua itsen ja toisten suuntaan; vasen käsi voi olla kietoutuneena omaan ruumiiseen ja tunteisiin, oikean ojentautuessa toisia ihmisiä kohden.

Psykosomaattisen sairastelijan asento on tuskaa tuottava, mutta ruumiillisella suuntautumisella on oma mielensä siinä elämän kokonaisuudessa ja niissä sukupuolittuneissa tunnekäytännöissä, jossa sairastelija elää. Syliinsäsulkeminen on erilainen, konkreettisen ruumiillinen asento, jossa vihaa käsitellään kouriintuntuvalla tavalla.

3

ASENNOISTA KÄSIN KÄSITTELYYN

Tässä vaiheessa siirryn aineistosta syrjään tarkastelemaan teoreettisemmin ruumista ja ruumiillista subjektiutta. Mitä kaikkea sisällytän näihin käsitteisiin? Rajautuuko ruumis tutkimuksessani pelkäksi metaforaksi – ilman, että se ruumiillistuisi konkreettisesti? Entä mikä on tunteiden ja ruumiin yhteys: mihin viha sijoitetaan ruumiillisessa subjektissa ja subjektien välisissä suhteissa? Näiden kysymysten kautta tarkennan asennon ajatusta sekä kehittelen ruumiillisen toiminnan teoriaa.

Ruumis tunneteorioissa

Lähestyn ruumiin käsitettä tarkastelemalla, millaiseksi ruumis on määrittynyt erilaisissa tunneteorioissa. Etenkin 1800-luvun puolivälistä lähtien on käytetty paljon luonnontieteellisen diskurssin läpäisemiä naturalistisia, biologis-fysiologisia tunneteorioita, joita on nimitetty vaihtelevasti biologisiksi organismiteorioiksi (Crawford ym. 1992, 23),

materialistisiksi teorioiksi (Lutz & White 1986, 407) ja psyko-fysiologiseksi symbolismiksi (Averill 1982, 58). Tunteiden oletetaan olevan luonnollisia, perustavalla tavalla fysiologisia, biologisia ja esikulttuurisia, muuttumattomia ja epähistoriallisia, sisäisiä ja passiivisia tuntemuksia. Materialistisissa teorioissa tunteita on tutkittu materiaalisina ”esineinä”, biologisesti ja usein myös evolutionaarisesti muodostuneina hormonaalisina ja neurokemikaalisina prosesseina, kohonneena verenpaineena, kasvojen lihasten liikkeinä, vaistoina ja vietteinä (Crawford ym. 1992, 110). Tunteen pelkistäminen fysiologiseksi reaktiotavaksi tekee tunteista ”käsillä olevia” – havaittavissa, mitattavissa ja kontrolloitavissa olevia. Tällaisesta tavasta käsitteellistää tunteet on seurauksena, että ruumis määrittyy fysiologian, kemian ja biologian kuvaamaksi organismiksi, passiiviseksi fysiologisten tunteiden astiaksi tai mekaanisesti toimivaksi koneeksi (Sarbin 1988, 84).

Materiaalisten tunneteorioiden vastakohtana ovat idealistiset teoriat, jotka kritisoiivat tunteen samastamista tuntemuksiin. Idealistiset teoriat käsittävät tunteet arvioinneiksi ja uskomuksiksi sekä painottavat tunteiden episteemistä ja rationaalista luonnetta, jolloin tarkastelun pääpaino on kognitiivisilla ja tahdonomaisilla aspekteilla. Tunteita tutkitaan esimerkiksi kielellisinä esityksinä ja väitelauseina, joiden pätevyyttä arvioidaan. Ongelmallista teorioissa on kuitenkin se, että niissä mielelle annetaan ontologinen, omana irrallisena osanaan oleva asema (Sarbin 1988, 84). Kognitiivisuutta korostaessaan idealistiset käsitykset sulkevat ruumiin ja ruumiilliset tuntemukset tarkastelun ulkopuolelle. Ne toistavat klassista mielen ja ruumiin vastakkainasettelua tavalla, jossa erotetaan toisistaan ruumiista riippumattomat rationaaliset asenteet sekä asenteista riippumattomat, ei-rationaaliset ruumiilliset tilat. Kognitiivistinen ajattelu vaatii erottelun yhtäältä ei-kognitiivisten ja ”sisäisten” ruumiintuntemusten (esimerkiksi sydämentykytyksen) ja toisaalta kognitiivisten, ulkoisen maailman moraalisesti

määrittäneisiin kohteisiin suuntautuneiden tunteiden (vihan) välillä. (Heinämaa & Reuter 1994, 7 - 14.)⁹

Siinä missä materialismissa mieli palautetaan ruumiiseen (esimerkiksi samastamalla mieli aivoihin), idealismissa ruumis redusoidaan mieleen. Kummassakin tapauksessa mielen ja ruumiin dualismi säilyy, eikä niiden kanssakäymistä voida selittää. Mutta tarjoaisiko kompromissi niiden välillä monipuolisemman ruumiskäsityksen? Jonkinlaisia kompromissiratkaisua esitti 1800-luvun lopulla William James, tukeutuen esimerkiksi Descartesin ajatteluun. Jamesin vaikutusvaltaiseksi osoittautuneen teorian mukaan tunteet ovat fysiologisten tilojen havaintoja ja tulkintoja (Solomon 1984, 238). Useat sosiaalitieteellisesti suuntautuneet teoreetikot (mm. Collins 1975, Hochschild 1983, Scheff 1979) ovat seuranneet jamesilaisia ajatuskulkuja ja käsittäneet tunteet fysiologisen kiihtymyksen tiloiksi, jotka yksilö määrittelee emotionaalisilla nimikkeillä. Teorioissa erotellaan esikulttuuriset, luonnolliset ja ruumiilliset tunteet ideaalisista, kognitiivis-kulttuurisista tunteista.

Tällaisessa kahden tason lähestymistavassa on jyrkkä dikotomia paitsi mielen ja ruumiin, myös yksilön ja kulttuurin välillä. Tunne jakautuu samanaikaisesti yksityiseen ja universaaliin fysiologiseen tuntemuspuoleen sekä kulttuurireittain vaihtelevaan sosiaaliseen puoleen. Kulttuuriset muodot, ilmaisun säännöt ja puolustusmekanismit muokkaavat, kanavoivat, tukahduttavat ja peittävät tunteiden universaalisia puolia – tunteen nimeäminen ja käsittely on toimintaa, jossa kulttuuri vain ulkoisesti kontrolloi ja rajoittaa luonnollisia reaktioita. (Lutz & White 1986, 407, 412.) Ruumiista tulee ennustettavilla tavoilla toimiva ilmaisun väline, jonka kautta olennaisesti yksityinen, tunteet ja tuntemukset, muutetaan kommunikoitaviksi ja julkisiksi. Näin ohitetaan ruumiin konstitutiivinen osuus tunteiden, ajatusten ja fyysisten representaatioiden muodostumisessa. (Grosz 1994, 10.)

Sen sijaan fenomenologisemmassa lähestymistavassa tunteita tutkitaan monitasoisesti koko olemiseen liittyvinä

prosesseina, jotka kytkeytyvät niin tajuntaan kuin ruumiilliseen kokemukseen, käyttäytymiseen ja toimintaan. Tunteet ovat ruumiillisia ajatuksia: samalla tavalla kuin ihmisenä oleminen on olemista yhtä aikaa mielenä ja ruumiina, myös tunteet ovat samanaikaisesti älyllisiä ja ruumiillisia. Ne tuntuvat ruumiillisesti joltakin vatsassa ja iholla, sydämen ja sisäelinten liikkeinä ja kiihtyneenä pulssina, ja niiden kokemusta sävyttää tunne mukana olemisesta. Tunteukset eivät kuitenkaan ole verestä tai muualta elimistöstä löydettävissä olevia aineita, vaan kulttuurisia ja sosiaalisia käytäntöjä, joiden muotoutumisessa ruumis ja ”minä” ovat mukana. (Rosaldo 1984, 138 - 143; Denzin 1984, 31.)

Ruumiinfenomenologiassa ruumis määrittäytyy olemisen tilaksi, ei pelkäksi välineeksi. Kun intentionaalisuus käsitetään ruumissubjektin perustavaksi olemisen tavaksi, voidaan välttää tuntemusten ja tunteiden välinen jyrkkä, olemuksellinen jako. Tunteet ja ruumiintuntemukset sijaitsevat samalla jatkumolla, sillä me elämme aina ruumiissamme, joka suuntautuu kohti maailmaa omasta tilanteestaan käsin; siten sekä ruumiintuntemukset että tunteet ovat asenteita maailmaan ja asentoja maailmassa. Viha-kokemuksessa on aineksia sekä mielen hallitsemasta ruumiista että ruumiin asemasta, asennosta ja toiminnasta maailmassa. (Heinämaa & Reuter 1994, 7 - 13, 18.)

Ruumis liikkeelle

Hahmotan vihastaan kertovat naiset asentoja ottavina ruumiillisina subjekteina. Vihaisia asentoja ottavat naiset voi mieltää yhtäältä hyökkäävinä omien rajojensa puolustajina, toisaalta sisäänpäin kääntyneinä mekkoonsamattajina. Näiden ääripäiden väliin olen edellisessä luvussa hahmotellut dikotomioita kyseenalaistavaa syliinsäsulkijan asentoa. Pelkistä asennoista puhuminen saattaa kuitenkin luoda staattisen vaikutelman siitä, että asento olisi liikkumaton paikka

tai astia; astiametaforan käyttäminen puolestaan johtaa sellaisiin luonnontieteellisiin ruumiskäsityksiin, joita edellä kritisoin. Välttääkseni pysähtyneisyyden vaikutelmaa ja korostaakseni asennon sarjamaisuutta ja prosessinomaisuutta tarkastelen asentoja ottavia subjekteja liikkuvina subjekteina. Asentoja vaihdetaan, asentojen välillä ja asennoissa liikutaan, elehditään ja ilmehditään. Ruumiillinen subjekti on toiminnallinen subjekti: vihakokemuksistaan kertovat naiset kuvailevat, miten he vihaisina kiristelevät hampaitaan ja irvistelevät, hyökkäävät, kääntyvät kannoillaan ja kävelevät pois, ohittavat, vetäytyvät ja pitävät etäisyyttä ja jähmettyvät. He elehtivät vahvasti, heittävät tavaroita, lyövät toista tai vapisevat ja tärisevät sekä pyyhkivät kyyneliä. Metaforisemmalla tasolla he kertovat penkovansa asioita, kantavansa kaunaa, menevänsä lukkoon tai repivänsä toista ihmistä hajalle.

Haluni elävöittää ruumiskäsitystä selittyä tutkijataustallani. Olin jo pro gradu -tutkimuksessani (*Naiseuden naamiaiset. Nuoren naisen diskoruumiillisuus*. 1996) innostunut ruumiillisuuden näkökulmasta, ja tämä innostus on ohjannut minua pohtimaan myös vihapuheen- ja kirjoituksen ruumiillisia ulottuvuuksia. Vaikka sain teoreettista välineistöä ruumiinfenomenologisesta kirjallisuudesta, jokin kaiheri aineistoa läpikäydessäni. Näin jälkeempäin ajatellen tulkitseen sen johtuvan siitä, että gradussani ruumiillisuuden näkökulma oli ulottunut teorian lisäksi menetelmiin: olin analysoinut niin litteroitua haastattelupuhetta kuin havaintojani disko maailmassa konkreettisesti liikkuvista ja toimivista ruumiillisista subjekteista. Keskittyessäni samanaikaisesti tekstuaalisiin ja ei-tekstuaalisiin elementteihin olin tottunut näkemään ja tuntemaan subjektit myös konkreettisen ja käsinkosketeltavan ruumiillisina. En koe vihatarinoissa muodostuvia subjektiuksia pelkästään retorisisina hahmoina, jotka ottavat puheessa asentoja subjektiaseman mielessä, vaan tunnen naisten liikkuvan, vaihtavan ja nauliutuvan paikoilleen sekä elehtivän niissä tilanteissa, joista he kertovat.

Myös ruumiinfenomenologiset teoriat ovat avautuneet uudella tavalla tämän tutkijanasenteen ja -asennon oivaltamisen kautta. Ruumiin määrittely eleyksi, toiminnalliseksi kokonaisuudeksi ja liikkeiden, asentojen, eleiden ja ilmeiden avoimeksi järjestelmäksi on alkanut *elää*. Etenkin Sara Heinämaan ja Martina Reuterin Merleau-Ponty -tulkinnat (Heinämaa & Reuter 1994; Heinämaa 1996; Reuter 1997a) tarjoavat mahdollisuuden kritisoida perustellusti niitä puhe- tapoja, jotka aineistoon tutustuessani ovat vain epämääräisesti ärsyttäneet. Olen ymmärtänyt, että haluni kritisoida sisäisen ja ulkoisen, tuntemisen ja ilmaisemisen, ruumiillisen ja henkisen kaltaisia jakoja liittyvät omaksumaani ruumiskäsitykseen.

Puheet asennoista, eleistä ja liikkeistä ovat harvinaisia sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa, jos kohta tunteiden yhteyksistä eleisiin ja liikkeisiin on kirjoitettu jossain mielessä aiemminkin. Esimerkiksi Margaret Meadin mukaan tunteet ovat sosiaalisesti säänneltyjä eleitä: eleet tuovat fysiologis-ruumiilliset systeemit sosiaalisesti saavutettaviksi, ja toisten ilmausten palautteen kautta systeemit tulevat sosiaalisesti säännellyiksi. (Crawford 1992, 115.) Georg Simmelin mukaan emotionaalisuus perustuu kasvokkaiseen kommunikaatioon, ja tilanteen emotionaaliset määritelmät viestitään kanssakäymisessä puheen, eleiden, asentojen, tilallisten etäisyyksien, kasvojen ilmeiden ja katseen kautta (Denzin 1984, 265).

Käsitellä käsin

Eleistä ja liikkeistä puhuttaessa on vaarana, että ne helposti kytetään biologisiin ja fysiologisiin kysymyksiin; siihen, ovatko esimerkiksi eleet seurauksia ”hyökkää tai pakene”-vaistosta tai evolutionaaristen prosessien tuotosta. Tästä huolimatta olen lähtenyt etsimään ruumiillisuutta naisten puheesta ja kirjoituksista, joista olen löytänytkin

kuvauksia erilaisista eleistä ja liikkeistä niin konkreettisella kuin abstraktilla tasolla. Kyse ei ole varsinaisesti siitä, miten vihaisena ”tosiasiallisesti” liikkuu, vaan pikemminkin ilmauksista, joissa konkreettinen ja kuvitteellinen, todelliset teot ja aikomukset yhdistyvät.

Löysin vihakertomuksista paljonkin erilaisia liikkeitä ja eleitä ja hiljalleen aloin kiinnittää huomiota siihen, miten usein ne liittyivät käsien toimintaan. Tästä sain ajatuksen tarkastella vihan käsittelyä *käsin käsittelynä*; termi *viha-käytännöt* viittaa yksinkertaisesti siihen, miten käsiä käytetään. Se ei suinkaan ole ainoa tapa kertoa vihaan liittyvistä liikkeistä, mutta toistuu yllättävän monissa vihakertomuksissa ja monissa erilaisissa konteksteissa.

Naiset kertovat, enemmän tai vähemmän konkreettisesti, erilaisista tavoista käsitellä vihaa käsin¹⁰. Esimerkiksi puhutaan siitä, miten vihaa tunnustellaan ja siitä saadaan kiinni. Itsessä nousevaa vihaa voi tunnustella ja kun vihan on tunnistanut ja tunnustanut, ”sitä pystyy käsittelemään ja sen voi paremmin kanavoida”. Vihan voi ”käsitellä pois”: sen voi taltuttaa, kitkeä tai ”panna pakettiin”. Asioita myös puidaan. Ajan mittaan, kokemusten opettamana voi oppia käyttämään käsiään eri tavoin työkaluina ja välineinä. Etenkin kriisien kautta vahvistuminen ja vanheneminen elämäkokemusten karttumisena tarjoavat tällaisia työvälineitä.

Itsensä voi myös saada laitettua aisoihin, jos ei muuten niin ruoskaa apuna käyttäen. Käsiä ei kuitenkaan osata käyttää äärimmäisissä tilanteissa, esimerkiksi kun viha tuntuu ottavan vallan tai tilanne muutoin tuntuu vaativan mahdolltomuuksia; jolloin ”homma ei ole hanskassa” tai on ollut ”ihan köytettyinä”. Aina ei voi ”*etu käteen* hallita itseään” eikä ole ”aseita käsittelemään sitä asiaa”. Silloin voi vain levittää kätensä avuttomana ja luovuttaa, mennä lukkoon ja jähmettyä. Toisinaan taas kädet tekevät omiaan tahdosta riippumatta, jolloin ”saattaa lentää kädestä jotain” ja ”astiat lentelee”. Käsitteilyssä käytetään käsiä välineinä, mutta välineiden käyttö ei aina ole ongelmatonta. Koska

viha käsitetään harkintakykyä häiritseväksi intohimoksi, vihaisena saattaa kyetä tehdä vain jotain hillitsevää: ”laskea painetta hiljalleen ulos”, suodattaa tai karsia vihaa. Aina tätäkään ei tehdä, vaan vihaa laitetaan sivuun ja lykätään, sitä kasataan ja kerätään sisään, pidätellään kehossa, kätkeään ja piilotetaan, haudataan ja painetaan unholaan, mätetään mekkoon ja haudotaan. Viha muhii ja kasvaa; kaunaa voi kantaa mukanaan vaikka läpi elämänsä.

Näissä erilaisissa käsin käsittelyn tavoissa viha saadaan hallintaan tekemällä sille (tai vihastuttaville asioille ja tilanteille) jotain. Sen sijaan, että ”asioita lakastaan vaan maton alle”, niihin tartutaan, ne nostetaan pöydälle ja selvitetään pois sieltä. Asioita lajitellaan ja niitä laitetaan järjestykseen, jolloin jotain voi jo laittaa sivuun tai heittää pois.

Mä koen että mun sisällä oli sellanen valtava haiseva tunkio jolle ei vuoskausiin oo tehty mitään muuta kuin lisätty vaan uutta. Sitten kun sen paskan saa mätettyä tuohon toisen eteen ja kun toinen on että todellakin siinä se on ja sitä voidaan yhdessä sitten katella, ja sen jälkeen sitä on itte ruvennu ja pystyny ruveta pienentämään, että tota mä en enää tarvii ja ton voi heittää pois ja sitten sieltä paljastuukin ihan jotain muuta. (Eija, 37)

Se on sen oman lastin keventäminen että se ei jää muhimaan ja elämään tänne jonnekin (osoittaa rintakehäänsä). (Elina, 49)

Siivoaminen on konkreettinen tapa järjestellä samanaikaisesti tavaroita sekä asioita ja tunteita.

Siivoon ja se alkaa olohuoneen pöydältä kun se on täynnä kaukosäädintä ja mun tenttikirjoja ja lehtiä ja siinä ajelehtii kaikenlaista tavaraa --- se on semmonen toistuva kuvio ja jos mies ymmärtäs se osais huolestua

kun mä lähestyn olohuoneen pöytää (nauraa) ja alotan sen puputtamisen, kun mä en huuda mutta puhun itekseni että miten tämäkin tässä on. (Seija, 47)

Käsin käsittely on niin konkreettista liikkumista ja tekemistä kuin metaforisempaa vihan työstämistä: puhumista, ajattelemista ja kuvittelemista. Mielikuvissa vihaa käsitellään moninaisesti. Sen lisäksi, että asioita ja vihaa siirrellään paikasta toiseen tai käsitellään tietyssä paikassa, niitä käsitellään myös käsityönomaisesti niiden muotoa muuttamalla. Kun asiat takkuavat, niistä tulee vyyhti, jota voi yrittää joko siloitella (vrt. lakaista ongelmia maton alle) tai selvittää ja purkaa auki. Johtolankojen löytäminen on tässä prosessissa tärkeää. Tällöin mitään ei viskata pois, vaan asioita selvitetään. ”Purkaminen selkeyttää että siinä oppii tuntemaan enemmän vihansa olemusta, mutta ei se viha siitä mihinkään vähene”, sanoo Pirkko, jonka lausahdusta tulkitseen käsityömetaforan kautta niin, että langan määrä ei purkaessa vähene, mutta vyyhti selviää pahimmista solmuista ja langat tulevat selkeämmin tunnettaviksi ja nähtäviksi.

Käsin käsittelyn metafora antaa muodon niin vihastuvalle ruumiille kuin vihastuttaville asioille ja vihalle itselleen. Vihastuttavat asiat voivat olla lankoja ja vyyhtejä, kasveja tai meri, jossa vellotaan. Viha ja vihastuttavat asiat sijoitetaan ikään kuin astiaan, jossa niille mahdollisesti myöhemmin tehdään jotain. Asioita ”setvi[tää]n viimeisiä pohja myöten, niin ettei sinne jää yhtään mitään”, niitä pengotaan, kaivetaan ja kierrätellään, vatkataan etuperin ja takaperin. Astia voi olla sama asia kuin oma ruumis, jolloin varastoitunut viha on saatava ulos ruumisastiasta vihaa jollain tavalla käsittelemällä – itsestään se nimittäin vain harvoin haihtuu pois, varsinkin jos tunteet on suljettu sisään. Ruumisastiassa viha on lasti, kasa, saasta, kiehuva neste, tuli, höyry tai paine. Joskus astia käsitetään itsestä erilliseksi astiaksi, jossa vellotaan ja jonka ulkopuolelle voi yrittää päästä. Toisinaan ruumis on maaperä, jossa viha kasvaa kasvina.

Käsin käsittelyllä on kuitenkin suhde myös toisiin ihmisiin. Sen lisäksi, että puhutaan välien selvittämisestä, kerrotaan myös, miten viha suunnataan johonkuhun, miten isketään yhteen ja annetaan takaisin samalla mitalla, parnaan toinen matalaksi, näpätetään (vrt. näpät) sanomalla jotain tai käydään käsiksi. Toista käsitellään kovakouraisesti, ”pistellään tikulla”, piikitellään ja pistellään suoraan tai kautta rantain – tai välit voi tietysti panna kokoraan poikkikin. Välikon jälkeen saatetaan sovinnon eleenä ojentaa käsi; kädellä paitsi piirretään rajoja itsen ja toisen välille, myös otetaan yhteyttä toisiin ihmisiin.

Läheisiltä voidaan odottaa apua, esimerkiksi että toinen ojentaa roskakorin, johon kiukkunsa voi oksentaa. Monesti ei kuitenkaan haluta ”repiä ketään hajalle eikä lisätä taakkaa”, ei myöskään ”vyöryttää kaikkea toisen niskaan”, vaan mieluummin ”käsitellä[än] sisäisesti ettei tarvitse tuoda enää toisille”. Tosin joskus saattaa käydä niin, että vihaa ottaa mukaan (esimerkiksi käsilaukkuun!) toisista tilanteista ja kaataa siitä viattomien niskaan.

Metaforat ja menetelmät

Käsin käsittelyn ja muiden kielikuvien eli metaforien etsiminen ja keksiminen on tärkeä osa menetelmäni. Metafora puhuu vetoamalla tuttuuteen, merkityksellistämällä koetun kautta ja siirtämällä sieltä samankaltaisuuksia uuteen hahmotukseen. Sillä on kyky lisätä tietoa, ehdottaa uusia näkökulmia ja vedota siihen, mitä ei ehkä ole tullut ajatelleeksi. Metafora kiteyttää kokemukset kulttuurisesti ymmärrettävään muotoon; yleistää yksilöllistä kokemusta ja yhdistää yksittäistä elämää tiettyyn kulttuuriseen maisemaan. (Vilko 1997, 16, 36; ks. myös Lakoff & Johnson 1980.)

Joskus kielen kuvainnollistavat ilmaukset jaetaan idioimeihin ja metaforiin. Idiomit ovat kielelle ominaisia kuvainnollisia sanontatapoja, jotka ovat vakiintuneet ja muodos-

tuneet itsestäänselvyyksiksi. Metaforat sen sijaan avaavat tarkasteltavan ilmiön uudelle näkökulmalle rinnastamalla sen toiseen ilmiöön, tuottaen ilmiöiden välille uuden ja ”ei-luonnolliselta” tuntuvaan kytkennän. Näin ollen metaforat avaavat kielelle uusia käyttöjä ja luovat uusia merkityksiä, jotka tietenkin voivat myöhemmin idiomatisoitua ja vakiintua. Kielikuvat ovat silta, jolla kielijärjestelmän voimavarat kutsutaan tilanteisesti esiin. (Arminen 1994, 151 - 152.) Käytän hyväkseni kumpaakin kielikuvakäsitystä: etsin aineistosta sekä kuluneita että epätavanomaisempia kielikuvia. Ne ovat lukemisen ja analysoinnin apuvälineitä, mutta käytän kielikuvia hyväkseni myös ”kyseenalaistamisen” politiikan ajatuksen mukaisesti. Näin ollen aineistosta ei nouse esille erilaisia kielikuvia ikään kuin luonnostaan, vaan tavoitteeni määräävät sitä, millaisiin kielikuviin tartun ja miten niitä tuon esille. Metaforia käyttämällä kyseenalaistan sekä vihaa koskevaa teoreettista ajattelua että arkipuhetta; ja koska itsekin tuotan ja toistan arki- ja teoriapuhetta, kyseenalaistan myös omaa ajattelua ja puhettani.

Richard Rortyn (1989) mukaan metaforan käyttäminen on ikään kuin ilveilyä kesken keskustelua tai kursivointi tavallisen tekstin välissä. Metafora ei niinkään ole tapa ilmaista viesti kuin tehdä sanottava tehokkaammaksi tai vähintäänkin monimutkaisemmaksi ja ihmettelyä herättäväksi. Metaforan avulla jotain lausutaan toisin, mikä on Rortyn mukaan uuden kielen luomista. Tällainen uusi kieli ei välttämättä ole sen parempi tai ”todempi” kuin vanha, sillä se vain ehdottaa vaihtoehtoista näkökulmaa sekä houkuttelee ainakin hetkeksi ajattelemaan toisin. (Mt., 9 - 15, 27.) Metaforien kautta yritän luoda mahdollisuuden nähdä, tuntea ja ko(s)kea vihatarinoita epätavanomaisella tavalla.

Tutkimukseni poliittiset tavoitteet liittyvät kyseenalaistamiseen ja toisin sanomiseen. Sanojen rakenteiden, kirjoitusasujen ja historian vääntelyä ja kääntelyä ovat harrastaneet feministeistä niin radikaalifeministit kuin postmodernit semiologitkin. Tunnetuin esimerkki lienee englannin kie-

lensanan 'history' pilkkominen muotoon 'his story'. Vaikkei sanan uudelleen muotoilulla olekaan etymologista pohjaa tässä tapauksessa (sana on tullut englantiin latinankielen sanasta 'historia'), sanan muuntelu on kuitenkin kyseenalaistanut käsityksen historiankirjoituksen sukupuolineutraalisuudesta. Mary Daly (1984) on analysoinut sanoja tekemällä eräänlaisia arkeologisia kaivauksia eli selvittämällä etymologisesti, mistä sana on peräisin, mitä se on tarkoittanut aiemmin ja miten sen merkitys on ajan saatossa muuttunut. Daly keksii uusia sanoja ja hajottaa niitä osiin provosoivasti ja leikkisästi – sanan 'therapist' (terapeutti) hän vääntää muotoon 'the rapist' (raiskaaja). Daly leikkii myös sanojen vanhentuneilla merkityksillä: esimerkiksi nykyisin halveksivan merkityksen rasittama sana 'spinster' (vanhapiika) tarkoitti alunperin kehrääjää. Dalyn mukaan tällaisista sanoista on kulunut pois se feminiinisen voiman merkitys, joka niihin joskus liitettiin. (Cameron 1996, 141.)

Sanojen pyörittelyn taustalla on tietynlainen käsitys kielestä ja kielen suhteesta todellisuuteen, mikä on yhteydessä ihmistieteiden kielitieteelliseen käänteeseen. Kieli ei ole läpinäkyvä kuva kielen ulkopuolisesta todellisuudesta eikä neutraali kommunikoinnin väline, vaan kieltä tietenkään voi erottaa puheenaolevasta inhimillisestä todellisuudesta. Yhtä kaikki käsitystä kielestä todellisuuden kuvana on kyseenalaistettu ja sen rinnalle on tullut käsitys kielen tuottavasta luonteesta. Tällainen kielikäsitys sallii kielen pinnan tunnustelun ilman, että sen "alta" etsittäisiin salattuja syvyyksiä tai pysyviä rakenteita. Kun ensisijaisena tarkoituksena ei ole lisätä asioiden "todellista" läitää koskevaa tietämystä, tuttuihin sanoihin voi tarttua uusilla tavalla.

Kieli- ja todellisuuskäsitykseni on saanut vaikutteita postmodernista ja poststrukturalistisesta ajattelusta. Postmodernille ajattelulle tyypilliseen tapaan yhdistelen eriaikaisia elementtejä: esimoderneja, moderneja ja postmoderneja. Esimodernia voisi olla tapa tarttua sanoihin

sellaisinaan – maistella ja tunnustella sanaa sekä hakea sille konkreettisia merkityksiä. Tähän liittyy sanojen etymologian tarkastelu ja niiden kantasanojen etsiminen. Vanhat sanojen merkitykset kiinnittyvät pikemminkin maatalous- ja pyyntikulttuureihin kuin urbaaniin teollisuusyhteiskuntaan. Esimerkiksi sana ‘kokea’ on tarkoittanut sitä, että käydään kokemassa ja katsomassa pyydyksiä ja verkkoja (Nykysuomen sanakirja 1987, 110); ‘tutkiminen’ puolestaan on ollut teräväpäisellä seipäällä koettelemista (mt., 338).

‘Käsi’ kantasanaan on antanut suomen kielelle merkityksiä, jotka ovat olleet hyvin käytännöllisesti *käsitettäviä*. Niiden käytännöllisyys on hämärtyneet nykykielessä, ja käsittämisellä tarkoitetaan tavallisesti vain kognitiivista ja ei-ruumiillista oivaltamista. Sana ‘käsittää’ kuitenkin merkitsee suomen kielessä ‘saada kiinni’, ‘saada käsiinsä’, ‘saavuttaa, tavoittaa’ tai ‘aisteilla tajuta, havaita, huomata’. Muita samantapaisia merkityksiä sanalle ovat ‘saada itselleen selväksi, tajuta, ymmärtää, oivaltaa, ajatuksissaan tulkita’. (Heikkinen & Salmi 1993, 16.) Käsillä tarttumisen, käsittämisen ja käsittelyn yhteys ilmenee monissa kielissä: ruotsissa on sanat ‘begripa’, ‘behandla’, saksassa ‘begreifen’, ‘Begriff’ ja englannissa ‘grasp’ ja ‘handle’.

Hyödynnän käsin käsittelyn metaforassa lähes itsentään selvää ajatusta ihmisestä kädellisenä olentona: tuntuu luontevalta ajatella, että vihaa työstetään puheessa juuri käsin eikä esimerkiksi jaloin. Käsi on ihmiselle enemmän kuin yksi ruumiin jäsenistä tai pelkkä tarttumaelin; se on ihmisen selviytymisen ja erityisyyden ehto, ja sen avulla ihminen on kyennyt ikään kuin laajentamaan ruumiistaan ja korvaamaan luonnollisia puutteitaan. Maailma sellaisena kuin me sen tunnemme on ihmisen käden tutkima ja rakentama. (Vilka 1993, 50.) Käden merkitys ihmisen historiassa ilmenee kielen lukuisissa ilmauksissa: ‘viime kädessä’, ‘jälkikäteen’, ‘jostain käsin’, ‘nyrkkisääntö’, ‘pyörittellä peukaloita’, ‘ottaa löysin rantein’ ja ‘kouristua’. Käsin merkitys on keskeinen erilaisissa kulttuurisissa käytän-

nöissä, muodoissa ja instituutioissa. Esimerkiksi uskonnoissa käsillä on välittäjän tehtävä: käsillä paitsi otetaan yhteyttä Jumalaan, myös välitetään Jumalan voimaa siunaamalla ja parantamalla ihmisiä. Kädet ovat osa ruumista, mutta samalla jotain ruumiin ulkopuolelle kurkottavaa. Ne eivät ole vain tarttumisen välineitä, vaan ovat myös relationaalisia. Kädet tarjoavat monipuolisen yhteyden ulkomaailmaan ja mahdollisuuden paitsi suuntautumiseen, tunnusteluun ja ilmaisuun, myös antamiseen ja ottamiseen.

Käytän käsin käsittelyn lisäksi moderniin liittyviä metaforia. Yksinkertaisimmillaan tällaisia voisivat olla konemetaforat, joiden alkujuurat ovat 1600-luvun rationalistisen filosofian perinteessä (Burkitt 1991, 5), mutta jotka ovat määrittäneet ruumiskäsityksiä modernissa yhteiskunnassa erityisesti 1800-luvulta lähtien. Konemetaforat ovat ensinnäkin liittyneet teollistumiseen ja tuottavan työruumiin korostamiseen: tehdastyössä fordismiin, taylorismiin ja muuhun lähes automatisoituun tehokkuuteen. Ne ovat yhteydessä myös luonnontieteelliseen diskurssiin sekä esimerkiksi (populaaristi tulkitun) psykoanalyttisen libido-ajatuksen hydraulikkaan. Jälkimmäisellä tarkoitan käsityksiä, joissa puhutaan mekaanisesti kehkeytyvistä jännitystiloihin ja niiden purkautumisista sekä pyrkimyksestä hakea patoutumisen ja purkautumisen välistä tasapainotilaa. Käsitys mekaanisesta, tuottavasta, muokattavasta ja kuritettavasta ruumiista on kuitenkin saanut väistyä taka-alalle 1900-luvun loppua lähestyttäessä, ja sen sijaan on alettu korostaa ruumiin spontaanisuutta sekä sen arvoa minuuden muodostamisen, kokemisen ja kommunikaation välineenä. (Ks. Berthelot 1991; Helen 1992, 7; Irigaray 1996, 145.) Konemetaforat elävät yhä kielessä, vaikkakin usein muuntuneissa ja joskus jopa dikotomioita kyseenalaistavissa muodoissa (esim. Donna Harawayn (1991) kirjoitukset koneruumiista ja kyborgeista).

Modernia menetelmässäni on sekä sen lähtökohdissa että tavoitteissa ilmenevä (feministinen) edistyksen idea –

halu muodostaa vanhan tilalle jotain uutta ja parempaa. Silti tutkimukseni edustaa postmodernia ajattelua juuri siinä modernia refleктоivassa mielessä, jossa postmodernin käsitän: postmoderni kierrättää ja käyttää hyväkseen moderneja, ja ajoittain esimodernejakin, tapoja jäsentää maailmaa, mutta tekee sitä kriittisellä tavalla. Postmoderni ei ole jotain modernin jälkeistä ja modernista irrallaan olevaa uutta ajattelua, vaan se yhdistelee vanhoja elementtejä uudellisilla tavoilla.

Vaihtoehtoisia ruumismielikuvia

Menetelmäni ohjaava ajatus kielen tuottavasta luonteesta on tyypillistä erilaisille konstruktivistisille suuntauksille: esimerkiksi sosiaaliselle konstruktivismille, diskurssianalyysille, retoriselle analyysille ja sosiosemiotikalle (ks. Sulkunen 1997, 15). Vihakertomusten analyysi on saanut vaikutteita erilaisista tekstin tulkintateorioista, vaikken olekaan tehnyt aineistosta tarkkaa tekstianalyysia enkä pitäytynyt tulkinnoissani vain tekstin maailmassa. Ruumiin-fenomenologia on tarjonnut temaattiset lähtökohdat ja tavoitteet sekä yleisen viitekehyksen, jossa ja jota vasten tarkastelen naisten vihakertomuksia konstruktioina. Ennen kaikkea ruumiin-fenomenologia on tarjonnut aineksia siihen, miten olen korostanut vihan käsittelyn ruumiillisuutta käsin käsittelyn ajatuksen avulla.

Käsin käsittelyn ajatus konkretisoi vihan käsittelyä ja liittää metaforisen ruumiskäsitteen konkreettisiin tilanteisiin sekä konkreettisiin asentoihin ja eleisiin; voin tutkia vihaa koskevaa puhetta hyödyntämällä vaikkapa liikuntatieteitä sekä tanssin ja nonverbaalin viestinnän tutkimusta. Toisaalta käsin käsittelyn ajatuksen voi ottaa ruumiin-fenomenologisesti yleisempänä intentionaalisena maailmaansuuntautumisen tapana, asentona ja asenteena maailmaan. ”Ihmisruumis suuntautuu maailmaan niin kuin käsi kurot-

tautuu kohti esineitä.” (Merleau-Ponty 1962, 100, 123; Heinämaa & Reuter 1994, 10).

Ruumiillamme ja sen jäsenillä olemme punoutuneet ympäristöön, ja ruumiinjäsenet ovat osa toiminnallista minuuttamme; esimerkiksi käsi on jatkuvasti, jokapäiväisessä elämässämme valmis tarttumaan, koskettamaan ja tunnistamaan. Kädet ovat konkreettisesti toiminnassa käsittäviä ja taitavia, eivät vain mielen ohjaamia ruumiinjäseniä. Meillä on ”tietoa käsissä” (Merleau-Ponty 1962, 144) tai kuten voi sanoa: ”käsi käsittää”. Käsi kantaa mukanaan kaikkia omaksuttuja taitoja ja tiettyä käytännöllistä intentionaalisuutta, joka luo perustaa ymmärryksellemme maailmasta. Eletyssä elämässä käsi ei ole vain passiivinen tuntoaistielin, vaan myös jatkuva mahdollisuus tehdä tiettyjä asioita ruumiin spontaanilla voimalla. (Kuhmonen 1995, 185.)

Merleau-Ponty (1962) nimittää maailmaan suuntautunutta käytännöllistä ruumista *taparuumiiksi*. Taparuumis on omaksunut tiettyjä tapoja olla suhteessa maailmaan, ja sillä on menneisyytensä, jonka se tuo jokaiseen uuteen tilanteeseen. Menneisyys on läsnä ruumiissa kerrostumina, jotka muodostuvat subjektin totutuiksi muodostuneista asennoista, eleistä ja liikkeistä. (Mt., 441.) Taparuumis hahmottaa ympäristöään ennen ajattelua, ja sen voi nähdä näin esipersonallisena ruumiillisena intentionaalisuutena: ruumis on jatkuvasti kohti maailmaa toimiensa ja taitojensa kautta. (Rautaparta 1997, 132.)

Sosiologiassa on puhuttu tavoista (‘habit’) joko tarkoitettaessa toimintaa, joka automatisoituu toiston kautta ja jota toteutetaan ilman erityistä pyrkimystä (Campbell 1996, 159) tai korostettaessa tapojen esirefleksiivisyyttä ja passiivista intentionaalisuutta (ks. Heiskala 1997, 283, 331). Ruumiifenomenologisesti käsitetyllä taparuumiilla on itsenäistä toimivaa voimaa ja ymmärrystä saavuttaa ne päämäärät, joihin se pyrkii – se ei ole puhdasta välineellisyttä, eikä sitä hallitse sen ulkopuolinen todellisuus, mutta se ei ole myöskään tapahtumista ilman tietoisuutta. Käy-

tännöllinen tietoisuus toteutuu vain ruumiillisen toiminnan tai ponnistuksen yhteydessä, ja näin sen luonnetta on vaikea ymmärtää tämän toiminnan ulkopuolella. (Kuhmonen 1995, 184.)

Vihan käsittely käsin käsittelynä ei omassa tarkastelussani tarkoita pelkästään konkreettisia, fyysisiä liikkeitä Merleau-Pontyn tarkoittamassa mielessä, vaan myös abstraktimmalla tasolla olevaa ruumiillista suuntautumista: tehtyjen eleiden lisäksi minua kiinnostavat mielikuvat eleistä sekä eleiden aikomukset. Käsin käsittelyn metafora huomioi, että vihan käsittelyssä – vaikka se koettaisiinkin ”järkeväksi” ja tietoiseksi toiminnaksi – on mukana myös ruumis ja ruumiin menneisyys kulttuurisine jatkumoineen. Ruumiissa ja sen toiminnassa on mieltä, ja mielen toimintakin on ruumiillista. Käsin käsittelyn metafora kyseenalaistaa ruumiin ja mielen jakoa, sillä käsin käsittelyssä järki ei hallitsekaan tunnetta eikä mieli ruumista, vaan käsittely on niiden vaihtelevilla tavoilla toteutuvaa yhteistyötä¹¹. Tämä on tärkeää, koska monesti vihan käsittelystä puhuttaessa vihan tunteiden oletetaan olevan vaarallista, ruumiissa sijaitsevaa energiaa tai villiä luontoa, jota mieli ja kulttuuri (sivilisaation mielessä) yrittävät hallita tietoisesti.

Ruumiillisuuden käsite laajenee käsin käsittelyn ajatuksessa, sillä siinä ruumiilliseksi toiminnaksi luetaan muuta kuin tunteiden refleктоimatonta kokemista ja läpieläminen sekä vihan väkivaltaiset purkaukset. Käsin käsittelyssä kokemuksen, ilmaisun, hallinnan ja käsittelyn rajat hämärtyvät. Vihan tunteet voivat kyllä tuntua jo ilman käsiä, mutta käsien käyttäminen kertoo siitä, että vihaa käsitetään, siihen ollaan kosketuksessa ja sitä ilmaistaan ja työestetään – viha on jollakin tavalla ”hallussa”, olkoon hallinta sitten automaattista ja tiedostamatonta tai tietoiseen toimintaan perustuvaa. Käsittely viittaa kieltämättä rationaalisuuteen ja hallinnan ajatukseseen (ja juuri siinä mielessä naiset käsittelystä enimmäkseen puhuvat), mutta liitän käsittelyyn myös itsekontrollin menettämisen kokemuksen: vihasta luopu-

minenkkin on käsien ele siinä missä vihaan tarttumisenkin. Luce Irigaray (1996) onkin kritisoinut Merleau-Pontya siitä, miten tämän tarkastelun keskiössä on tavoittelemisen ja tarttumisen sekä rakentamisen ja muokkaaminen. Irigaray haluaa korostaa painautumisen, hyväilyjen, ohimenevien kosketuksien ja tervehdyksien kaltaisia naisellisia eleitä, jotka eivät suuntaudu kohti, vaan viipyilevät ja odottavat. (Mt., 171 - 204.)¹² Kättä voi pitää niin tarttuvana kuin koskettavana, hipaisevana, vetäytyvänä, velttona ja välinpitämättömänäkin. Käsin käsittely voi olla myös itseensä kietoutumista ja vihan syliinsäsulkemista.

Käsittelyn tilanteisuus

Mutta mitä käsin käsittelyssä ”oikeastaan” käsitellään: vihan tunnetta, vihaa tuntevaa itseä, vihan läpäisemää tilannetta, vihattua ihmistä, ihmissuhdetta vai näitä kaikkia? Joskus naiset puhuvat suoranaisesti vihan tunteen käsittelystä, mutta usein puhutaan myös asioista, ihmisistä ja tilanteista, jotka vihastuttavat. Vaikka käsin käsittelyn ajatus voi luoda vaikutelman vihasta olemuksellisena entiteettinä, tarkastelen vihaa prosessina ja tilanteena. Toisin sanoen, vihan käsittely on tilanteen käsittelyä: tunne on tilanne ja tilanteeseen suuntautumista (Crawford ym. 1992, 39).

Käsin käsittely on ontologisuutta välttävä kielikuva. Vihan tunne ei ole esine tai yksinkertainen vaistomainen reaktio tapahtumiin eikä myöskään pelkkä tuntemuksen tulkinta, vaan sen tilanteen merkityksellistäminen, jossa vihaa tunteva elää ja toimii. Viha paikallistaa ihmiset tiettyyn aikaan ja tilaan. Tuntemukset ovat tietenkin emotionaalisten kokemusten tärkeä osa, sillä olemme tietoisia sydämen hakkaamisesta ja hengästyimisestä; tuntemukset ovat osa tunnetta, mutta eivät yksinään tee sitä. Tunteessa sekoittuvat fysiologiset muutokset, ruumiillinen toiminta, tilanteen arviointi ja arvottaminen, subjektiiviset kokemuk-

set ja instrumentaaliset teot. Tunteet ovat kuitenkin kulttuuristen käytäntöjen, diskursiivisten konventioiden ja fysiologisten prosessien monimutkainen kudosis, jossa ne vaikuttavat yhdessä ja toisiaan muokaten. (Stenner 1993, 29 - 35.)

Monet perinteiset tunneteoriat ovat irrottaneet tunteet kontekstistaan tarkastelemalla niitä tilanteista riippumattomina, abstrakteina ja ei-historiallisina entiteetteinä. Tunteiden käsittäminen meille tapahtuvina universaaleina ja biologisina ilmiöinä on estänyt huomaamasta tunteita roolikohtauksina, joissa kiteytyvät erilaiset intentiot, arvot, uskomukset, velvollisuudet ja oikeudet (Sarbin 1988, 92). Vihaisella eleellä, ilmeellä, liikkeellä ja puheella sekä niitä koskevilla mielikuvilla astutaan sosiaalsiin suhteisiin ja *asennoidutaan* niihin. Emotionaaliset reaktiomme kertovat sitoutumisestamme sosiaalisesti muodostuneiden suhteiden maailmaan ja sen moraaliin. Se, mistä vihastumme, ei suoranaisen deterministisesti aiheuta vihaa, vaan pikemminkin houkuttelee meidät vihastumaan; emme ole niinkään tekemisissä fysikaalisten lakien kuin tekstuaalisten prosessien kanssa. Esimerkiksi epäoikeudenmukaisuuden tunteeseen liittyvä vihastuminen on osa merkityksellisten suhteiden ja käytäntöjen intersubjektiiivista kudelmaa, jossa ja jota vasten vihastumisella on olemassaolonsa ja merkityksensä. Vihan ”olemus” hajaantuu ja jakaantuu laajempien yhteyksien ajallisiin ja tilallisiin ulottuvuuksiin. ”Tekstuaalisuus” kertoo niin kielen materiaalisesta substanssista kuin materiaalin tekstuaalisesta substanssista. Tässä mielessä tunteet ovat ruumiillisen kirjoituksen avainpaikkoja: vihastuminen tietyistä asioista on fyysisesti ja ruumiillisesti kudottu kunkin kulttuurin tekst(ii)eihin. (Stenner 1993, 33 - 34.)

Tilanteeseen kytkeytyvät diskurssit ja sosiaaliset järjestykset ehdottavat naisille erilaisia viha-asentoja sekä tukevat toimijuutta erilaisilla tavoilla. Kysymys subjektin suhteesta järjestyksiin on kuitenkin siinä mielessä monimutkaisempi, että Michel Foucault'n (1984a, 105) mukaan val-

lan mekanismit eivät ole subjektin ulkopuolella vaikuttavia voimia, vaan osa subjektin muotoutumista. Näin ollen ei ole vallan mekanismeja edeltävää subjektia, ja olisi liian yksioikoista puhua subjektista ja järjestyksistä toisistaan täysin erillisinä. Myöskään ruumiinfenomenologisessa ajattelussa merkitysrakenteet eivät ole palautettavissa kausaaliin suhteisiin. Martina Reuterin (1997a) mukaan subjekti on osa maailmaa ja maailma osa subjektia tavalla, jonka vuoksi kumpaakaan ei voi tunnistaa toisesta riippumatta. Tavasta, jolla ihminen on sitoutunut tilanteeseensa, seuraa ettei tietoisuus voi vapaasti antaa tilanteelle merkitystä, sillä ruumista ja sen sukupuolta sitovat aina ympäristön odotukset. Toiminnan sosiaaliset ehdot eivät ole subjektin ulkopuolisia rakenteita eivätkä vaikutuksia vaan osa subjektia. Ruumis ei koskaan ole puhdas subjekti eikä puhdas kausaaliobjekti, vaan monimielisellä ja epämääräisellä tavalla aina sekä subjekti että objekti. (Ma., 147 - 148.)

Tästä näkökulmasta asentoa voisi pitää käsitteenä, joka yhdistää tilanteen ja järjestykset ruumiilliseen subjektiin. Jäsennän asennon ajatusta siten, että yhdestä aspektista ja joissain tilanteissa ruumiillinen subjekti asetetaan asentoihin, toisissa taas subjekti itse asettuu asentoihin. Ruumiillinen subjekti voi myös muokata asentoja sekä luoda uudenlaisia asentoja, vaikka tekeekin sitä merkitysten täyttämässä maailmassa – maailman rajoittamana ja mahdollistamana.

Käsi suhdeterminä

Kun asennon mieltää tilanteisten järjestysten ja ruumiillisen subjektin moniulotteiseksi yhdistelmäksi, voi käsin käsittelyä pitää paitsi tilanteen käsittelynä, myös asentojen käsittelynä. Käsin käsittelyssä tapaillaan vihaisena asennoitumista suhteessa itseen, toisiin ja tilanteisiin järjestyksiin. Se on vanhojen asentojen, eleiden ja liikkeiden muokkaamista sekä uusien etsimistä. Käsin käsittelyn metafora yh-

distää asennot eleisiin ja liikkeisiin ja muuttaa siten asennon käsitteen aiempaa dynaamisemmaksi.

Minäsuhteen käsityöläiset

Asentojen työstämistä käsin nimitän *käsityöksi*. Kädet liittyvät olennaisella tavalla edellä esittelemääni taparuumiin toimintaan, muttei suorastaan tässä käsityön tarkoittamassa muokkaavassa ja työstävässä mielessä. Käsitteitä tehdään itserefleksiivisellä tasolla, kun taas taparuumis toimii itsestäänselvältä tuntuvalta, lähinnä esirefleksiivisellä tasolla. Itserefleksiivisen käsityön tarkastelussa käytän Michel Foucault'n (1983) käsitettä *minuustekniikka* (mielenkiintoista kyllä, 'tekniikka' kreikkalaisperäisenä sanana tarkoittaa juuri käsityötä). Minuustekniikat ovat minäsuhteen muodostamisen kulttuurisia malleja, joiden avulla minäsuhdetta luodaan ja kehitetään. Ne ovat itserefleksion ja -tietoisuuden malleja, minuuden tulkinnan ja muuttamisen tienviittoja. Ne mahdollistavat sen, että yksilöt voivat työskennellä itsensä kanssa sekä vaikuttaa tietyillä toimilla käytökseensä, ajatteluunsa, ruumiiseensa sekä ylipäätään olemisen ja toiminnan tapoihinsa. Jotta itseä voidaan työstää ja muokata, tarvitaan minuustekniikoihin tietoa itsestä sekä omista tunteuksista, tottumuksista, tavoista, ajatuksista ja haluista. (Mt., 238; Foucault 1985, 29.) Minuustekniikat ovat käytäntöjä, joissa ihminen artikuloi ja luo minuaan.

Minuustekniikoissa on kyse paitsi minäsuhteen muodostamisesta, myös arvojen ja moraalisen toiminnan muodostamisesta. Foucault tarkastelee diskursseja, jotka pyrkivät ohjaamaan, neuvomaan, muovaamaan, arvioimaan ja problematisoimaan moraalista toimintaa ja toimijaa. Oman itsen moraalisen ohjaamisen ulottuvuus koostuu käytännöistä ja malleista, joilla subjekti muodostaa suhteen itseensä ja muokkaa itsestään moraalisen subjektin. (Foucault 1985, 25 - 26; Helen 1994, 307.) Käytännöt koostuvat joukosta pa-

kottavia, mutta eksplikoimattomia historiallisia sääntöjä, jotka puolestaan määrittävät sen mitä voidaan sanoa, kuinka se voidaan esittää, kuka voi puhua, missä ja minkä ehtojen valitessa. Diskursiiviset käytännöt luovat ja muokkaavat niitä objekteja, joista puhuvat. (Lehtonen 1994, 33.)

Minuustekniikoilla on neljä ulottuvuutta ja vaihetta. Ensimmäisenä yksilö rajaa itsestään jonkin ”substanssin” moraalisen käyttäytymisensä pääainekseksi. Vihakertomuksissa tällaiseksi substanssiksi määrittyvät vihaiset asennot. Toiseksi on työnmuoto, jolla subjekti muodostaa suhteen tiettyihin moraalisiin järjestyksiin. Subjektin on tunnettava, että järjestys velvoittaa noudattamaan sitä jossain muodossa myös käytännössä. Kolmas, varsinainen eettisen työn ulottuvuus, viittaa niihin toiminnan muotoihin, tekniikoihin ja harjoituksiin, joiden kautta yksilö muokkaa itseään moraalisubjektiksi. Yksilö työstää ja tutkii itseään esimerkiksi analysoimalla vihan syitä ja perustelemalla valintojaan. Neljäs ulottuvuus sisältää ne eettiset päämäärät ja ihmisihanteet, joihin yksilö pyrkii. Minuustekniikoiden päämääränä on sellainen moraalinen käyttäytyminen, joka johtaa arvojen ja sääntöjen mukaisiin toimintoihin sekä moraalille subjektiudelle ominaiseksi käsitettyyn olemassaolemisen tapaan (Foucault 1983, 238; Foucault 1984b, 258 - 259.)

Foucault on käyttänyt minuustekniikan käsitettä tarkastellessaan seksuaalisuuden historiaa: hän selvittänyt nautinnon muotoja ja minuustekniikoita, joilla ihminen alkoi ymmärtää itsensä seksuaaliseksi subjektiksi. Foucault (1985) on tarkastellut, kuinka pakanallisen ja kristillisen antiikin kulttuurissa filosofit ja lääkärit problematisoivat seksuaalista toimintaa sekä loivat sitä koskevaa tieteellistä tietoa. Foucault’ia on kuitenkin kritisoitu siitä, ettei hän huomioinut subjektivoitumisen sukupuolittuneisuutta. Feministeistä etenkin Teresa de Lauretis (1984 ja 1987) on kehittänyt Foucault’n ajatuksia tarkastelemalla, miten erilaiset sukupuolen teknologiat (esimerkiksi elokuvat) ja institutionaaliset diskurssit (esimerkiksi tiede) tuottavat

sukupuolta. Suomalaisessa tutkimuksessa esimerkiksi Ilpo Helén (1997) on tarkastellut seksuaalipolitiikkaa ja -etiikkaa 1800-luvulta 1960-luvulle sekä etenkin naisen seksuaalisuutta koskevia elämönhallintateknologioita. Minuustekniikoita on yleensä lähestytty ”makrotasolta”, mutta itse lähestyn sosiaalisia järjestyksiä yksilökokemusten kautta. En siis tutki esimerkiksi sitä, miten vihaa koskevissa asiantuntijateksteissä tuotetaan minäsuhteen muodostamisen kulttuurisia malleja, vaan tutkin naisten tapoja puhua vihasta ja muodostaa subjektiuttaan.

Tapani käyttää minuustekniikoiden käsitettä eroaa aiemmista sovelluksista myös siinä, että tuon sen rinnalle ruumiinfenomenologisen taparuumiin käsitteen. Minuustekniikoiden ja taparuumiin toiminnan välillä on joitakin selkeitä eroja. Käsittäisin niin, että taparuumiin asennot ja käden eleet eivät ole refleктоituja tietoisessa mielessä, vaan ne ovat totuttuja, lähes automatisoituneita ja rutinoituneita toiminnan tapoja ja tyylejä. Tavat ja totutut asennot otetaan itsestäänselvyyksinä eikä niitä pohdita toiminnasta irrallaan. Minuustekniikoiden käsin käsittelyn puolestaan miellän asentojen aktiiviseksi refleктоinniksi ja erilaisten asentojen hakemiseksi ja luomiseksi. Minuustekniikoissa on myös selkeämmin kyse päämääristä, tahdoista ja haluista – minuustekniikoissa minä tunnustetaan ja artikuloidaan halun subjektiksi. Siinä missä minuustekniikoilla hallitaan omaa itseä ja tunteita, taparuumiissa minä toimii spontaanisti ja käytännön tietoisuudella. Taparuumiin käsitteellä voi tarkastella totuttuja tapoja ja tyylejä, minuustekniikoilla puolestaan tapojen muokkaamista ja tyylittelyä. Tietystä näkökulmasta voisi sanoa, että minuustekniikojen kautta taparuumiin toimintaa ja totuttuja asentoja työstetään, muokataan ja muunnetaan.

Näin yksioikoinen minuustekniikoiden ja taparuumiin vastakkainasettelu tulee tuottaneeksi uudelleen mielen ja ruumiin sekä subjektin ja objektin välinen dikotomian. En kuitenkaan miellä taparuumista vain minuustekniikoiden

kohteena enkä niiden raaka-aineena. Sekä taparuumiin että minuustekniikoiden toiminnassa suuntaudutaan maailmassa. Hahmotan taparuumiin toiminnallekin oman merkityksensä ja mielekkyytensä, joka liittyy kulloiseenkin tilanteeseen; taparuumiskin on toimijuutta, vaikkei sen toiminta olekaan niin refleктоitua kuin minuustekniikoissa. Mutta myös minuustekniikoiden täysin tietoinen itserefleksio näyttäytyy mahdottomana kun ottaa huomioon, miten taparuumis historiallisine kerrostumineen vaikuttaa nykyhetkeen. Vaikka nämä kerrostumat muovaavatkin subjektin vapautta, ne eivät silti merkitse yksinomaan rajoitusta vaan muodostavat välttämättömän perustan kaikille valinnoille ja teoille. Teot tapahtuvat aina ajassa ja tilassa, ja vain aikaan ja tilaan asetunut subjekti voi toteuttaa vapauttaan. Subjektin kerrostuneisuus ei muodostu ulkoisesta kausaalisesta vaikutuksesta, vaan maailmassa elävän subjektin toiminnallaan luomista merkitysrakenteista. (Reuter 1997a, 158 - 159.)

Foucault'n teoriat muistuttavat Merleau-Pontyn ruumiinfenomenologiaa sen korostamisessa, miten tietoisuus ja ruumiillisuus muovautuvat toisiinsa kietoutuneita. Myös Foucault'n minuustekniikoiden ajatuksessa subjektin tietoisuus maailmasta ja itsestä syntyy ruumiissa sekä ruumiillisuuden muokkaamisen, määrittämisen ja jäsentämisen prosessissa. Ilpo Helenin (1994) mukaan eletyn ruumiillisuuden teema ja subjektin määrittely kokemukselliseksi ja intentionaaliseksi ruumiillisuudeksi sopivat Foucault'n käsitteisiin: subjektivoivat valtamekanismit tuottavat kokevaa ja kokemuksellista eli elettyä ruumiillisuutta. Ero heidän välillään on se, miten Merleau-Ponty korostaa subjektin intentionaalisuutta ja ruumista merkityksen lähteenä, kun taas Foucault kieltää vallan ulkopuolella olevan ruumiin mahdollisuuden. (Mt., 293 - 294.)

Martina Reuter (1997a) pitää ruumiinfenomenologina ongelmallisena sitä, että Foucault korostaa valtasuhteiden intentionaalisuutta sekä käsittää subjektin läpeensä valtasuhteitten tuottamaksi. Foucault ei kuitenkaan ole pitänyt täs-

tä ruumis-käsityksestä tiukasti kiinni, vaan hänen subjekti-teoriaansa on katsottu (esim. Petäjäniemi 1997, 249) sallivan myös ruumiin esidiskursiivisen tason. Lisäksi Reuter (1997a) toteaa, että Merleau-Pontynkin subjekti toimii kaiken aikaa suhteessa annetun kulttuurisen maailman odotuksiin, joita voidaan kuvata eräänä intentionaalisen valtakentän osana foucault'laisessa mielessä. Ihminen on intentionaalinen subjekti, joka muodostuu yhdessä maailmansa kanssa; joka liikuttaa maailmaa ja jota maailma merkitysrakenteineen liikuttaa. (Mt., 137.)

Minuustekniikoilla voi tarkastella sitä prosessia, jossa yksilö työstää suhdettaan moraalikoodeihin ja tulee tietoiseksi itsestään sekä samalla nimeää itsensä subjektiksi. Puhuessaan minuustekniikoista, jotka luovat ihmisen sisäistä tilaa problematisoimalla tämän ”sisimmän”, Foucault kuvaa juuri sitä ulkoisen ja sisäisen tason yhteyttä, jota länsimaisessa ajattelussa on hahmotettu vastakkaisuutena. Kun tarkastelee rinnan Foucault'n minuustekniikoita ja Merleau-Pontyn ruumiillista subjektiä, voi moniulotteisemmin ymmärtää subjektin toimintaa sääteleviä ristiriitaisia normeja. (Reuter 1997a, 155; Foucault 1986, 26 - 29.) Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole luoda taparuumiin ja minuustekniikoiden käsitteestä toisiaan täydentäviä teoreettisen synteesin osasia. Ne ovat kahden erilaisen tutkimusasetteen erilaisia näkökulmia, jotka ajoittain ovat toisistaan poikkeavia, toisinaan taas toisiaan tukevia. Käsin käsittelyn ajatus muodostaa yhden teoreettisen jatkumon, jolla nämä kaksi käsitettä kohtaavat.

Käsityö ihmissuhteissa

Käsin käsittelyn metaforalla kyseenalaistan monenlaisia vastakkainasetteluja sisältäviä ajattelutapoja. Yksi tällainen ajattelutapa on keskeissubjektikäsitys, jonka mukaan subjekti on itsestään täysin tietoinen ja ruumiiton järkiolento.¹³

Keskeissubjektikäsitteeseen liittyy myös monadiajattelu. Siinä subjekti rajautuu toisista ihmisistä erilliseksi ja itsერიittoiseksi yksiköksi, jonka sisällä tunteet sijaitsevat olemuksellisenä entiteettinä ja käsittelyn kohteena (Burkitt 1991, 1 - 3). Yrittän luoda monadiajattelulle vaihtoehtoisia, relationaalisempia subjektikäsitteitä. Käsi ei ole tarkastelussani pelkästään tarttumisen ja hallinnan väline, vaan myös suhdetermi: käsin käsittelyn metafora kertoo paitsi minäsuhteesta ja minän suhteista erilaisiin järjestyksiin, myös minän suhteesta konkreettisiin toisiin eli sinuun, teihin, häneen ja heihin. Minuus muodostuu aina suhteessa toisiin, tilanteeseen ja sitä jäsentäviin järjestyksiin. Käyttämäni ruumiillisen subjektin ja ”heikon subjektin” (Jokinen 1996) määritelmään kuuluu, että subjekti on materiaallinen, paikallinen ja ennen kaikkea suhteissa syntyvä – suhteissa toisiin ihmisiin ja ympäristöönsä.

Naistutkimuksessa on kehitelty paljonkin teorioita, jotka ottavat huomioon subjektiuden muodostumisen relationaaliset ulottuvuudet. Jessica Benjamin (1986) ja Janet Flax (1991) ovat kehitelleet D.W. Winnicottin objektisuhdeteorioiden pohjalta transitionaalitilan ja intersubjektivisen tilan malleja, joissa omaa yksilöllisyyttä ja oman ruumiin rajoja muodostetaan subjektien välisten suhteiden tilassa. Myös sellaiset käsitteet kuin relationaalinen individualismi ja altruistinen individualismi (Näre & Lähteenmaa 1992; Näre 1995) sekä vastuullinen individualismi (Gilligan 1982) kertovat halusta jäsentää itsen ja toisen suhdetta vaihtoehtoisin tavoin. ”Sisäinen” ihminen muodostuu suhteessa toisiin; subjekti on subjekti vain, koska on kanssakäymisissä toisten subjektien ja objektien kanssa (Lehtonen 1994, 212).

Tämä intersubjektivisuuden ulottuvuus ei kuitenkaan ollut mielessäni lukiessani ensimmäisiä kertoja naisten vihakertomuksia. Alussa kiinnitin intuitiivisesti huomiotani yleisiin käsitteisiin vihasta: miten viha tuntuu määrittävän luonnonvoimaksi, josta puhutaan käsittelyä vaativana ja jotenkin ongelmallisena tunteena. Samoin kiinnitin huo-

miota siihen, miten paljon puhutaan tarpeesta sekä vihan ulkoistamiseen että ulkoistamisen kontrollointiin. Ruumiillisuuden ajatus jäseni näitä tarkastelujani. Tässä vaiheessa kirjoitin luvussa *Vihaisen naisen asentoja* esille tulleita teemoja. Paljon kuitenkin tuntui puuttuvan: luvussa viha tulee esille abstraktisti ja paikantumattomasti. Se ei kiinnity konkreettisiin tilanteisiin eikä ihmissuhteisiin, vaikka aineistossa sellaisista paljon kerrotaankin. Tämän puuttuvan tason huomioin seuraavalla lukukerralla, jolloin jaottelin aiheiston teema-alueisiin:

Vihatilanteet

- 1) lapsuudenkodissa ja muissa sukulaissuhteissa
- 2) puolison kanssa
- 3) lasten kanssa
- 4) ystävien kanssa
- 5) työpaikoilla

Tällä lukukerralla kuva naisen vihasta monipuolistui ja tilanteistui. Ruumiillisuuden teema kiehtoi kuitenkin edelleen, ja kolmannella lukukerralla palasin vihakertomuksiin kahden aiemman lukukerran tasot ja teemat mielessäni: mitä ruumiillisuus on eri tilanteissa ja vuorovaikutuksellisissa suhteissa? Mielessäni on ollut Elizabeth Groszin (1995, 37) ajatus, jonka mukaan subjektit liikkuvat ja toimivat erilaisissa konteksteissa – ajan ja tilan muodostelmissa – sekä suhteissa muihin ruumiisiin. Tällä lukukerralla ruumis on muuttunut liikkuvammaksi ja olen kehittänyt eteenpäin liikkeiden ja eleiden teemaa. Seuraavissa luvuissa kerron juuri tämän lukukerran annista. Yhtäältä kerron ”perustutkimuksenomaisesti” naisten kertomuksia vihasta tilallisissa ihmissuhteissa ja elämänselussa. Toisaalta jäsenän tätä tasoa aiemmin esittelemäni teoreettisen ajattelun pohjalta.

4

YSTÄVÄT, TYÖTOVERIT

Miten tutkia naisten kertomuksia vihatilanteista eri elämänaalueilla? Minua kiehtoo kysymys siitä, miten tietynlaiset tilat ja tilanteet vaikuttavat, naisten kertomusten perusteella, tukevan tietynlaista toimintaa. Olen aiemmin ehtinyt todeta, etteivät tilanteiset järjestykset ole subjektin ulkopuolisia rakenteita, vaan osa subjektia ja subjektivoitumisen prosessia. Näin onkin. Sen sijaan, että jäsentäisin tilanteisia järjestyksiä ulkoisina, subjektiin kausaalisesti vaikuttavina rakenteina, tutkin subjektin ja sosiaalisten järjestysten yhteenkietoutumista, erilleen rimpuilua ja uudelleenneuvottelua eri tilanteissa. Ensimmäinen kiinnostukseni kohdistuu tilassa liikkuviin ihmisiin ja heidän kohtaamiseensa, ja tilan sinänsä – esimerkiksi työpaikan ja kodin – hahmotan vain hämäräksi taustaksi ihmissuhteille. Näistä tilallisista ihmissuhteista tarkastelen työtoveruutta, ystävyyttä, parisuhdetta ja äiti–lapsi-suhdetta. Aloitan naisten kertomuksilla työpaikan vihatilanteista.

Kilpailijat ja työkumppanit¹⁴

Työpaikan kaltaisissa, Vuokon sanoin ”virallisissa asiatilanteissa” on hierarkkisia eroja johtajien ja alaisten välillä sekä usein myös etäisyyttä ja viera(skore)utta työntekijöiden kesken, paineita käyttäytyä sivistyneen aikuisen tavoin. Tutkimukseni naiset kuuluvat ammattinsa perusteella keskiluokkaan ja alempaan keskiluokkaan, joissa sivistynyt käytös on arvostetumpaa kuin työväenluokkaisissa ammateissa.

Vaikka palvelualoilla toimivat työtoverit monesti tukevat toisiaan puhumalla asiakkaisiin kohdistuvista vihan tunteista, keskinäisiä vihan tunteita ei paljoakaan käsitellä. Tietyntyypillisissä töissä – esimerkiksi hoivatyössä – työntekijä voi tuntea itsensä henkisesti paljaaksi ja niin pelätä kuin vihatakin työtovereitaan tämän vuoksi. Työpaikan ihmissuhteisiin liittyy myös muita kuormituksia.

Kai sitä joka työpaikalla on semmosia hirveen vaikeita tilanteita kun siellä on se kilpailu. Kotona ei semmosta tarvita, kotona on jokaisella oma paikkansa ja voi rentoutua. --- Kotona sen tosiaankin voi käydä ihan loppuun asti mutta jollakin työpaikalla, kyllä me ollaan yritetty mutta se ei sitten onnistu, joku suuttuu ja lähtee kävelemään siitä ja jää selvittämättä ne asiat. (TN: Onko siinä myös joku vieraus?) Joku jäykkyys siinä on että siellä pitäis saada kans vähän tuuletusta, että ihmiset on sitten niin sellasia että ne menee sitä omaa latuaan ja ei mitenkään voi vaikuttaa siihen asiaan. (Aila, 45)

Ailan työpaikkakertomuksen perusteella vertaan työpaikkaa hiihtokilpailuun: työntekijät hiihtävät omia latujaan, joilla pysyvät jäykästi ja joilla ylläpitävät etäisyyttä toisiin (Aila kertoo, miten ollaan ”cooleja”) sekä puolustavat etujaan. Kilpailulla on omat sääntönsä, ja epärehellistä peliä Ailan mielestä on esimerkiksi johtajan mielistely. Joitakin kilpailun sääntöjä tai koko kilpailun logiikkaa Aila haluaisi muut-

taa. Hiihtometaforaan käyttäkseni työpaikalla ei saisi syntyä pieniä työntekijöiden keskinäisiä joukkoja, jotka kulkevat omassa sarjassaan samansuuntaisia, etäisyyttä johtajan latuun pitäviä latuja. Nykyisellään työntekijöitä yhdistää johtajan haukkuminen, vaikka he eivät uskallakaan mennä laittamaan suksia ristiin johtajan kanssa (”se on aika kynnyksellä mennä sen toisen huoneen ovelle ja ruveta haukkumaan”). Latu voi kuvata myös työroolia, jonka ”yli” ei pääse, vaan jossa on ”hyvin syvästi”. Ailan sanoin työpaikalla pitäisi saada tuuletusta – jotta latujen rajat hälventyisivät ja kynnykset latujen välillä madaltuisivat?

Myös Sirkka käyttää työpaikkakuvailuissaan konkreettisen tilallisia kielikuvia: kelkalla kulkemista, teitä ja suuntia.

Nyt täytyy ihan kelkka kääntää ihan eri puolelle että ei anna itensä sillai mennä. Sillon on varmaan parasta lähtee ihan eri suuntaan tekemään --- ottaa se järjen pieni hivenkin käyttöön että ei ihan anna itensä mennä ihan totaalisesti siihen mukaan --- on niin vahva että minähän tästä nousen ja semmosta mä arvostan aivan hirveesti että kerta kaikkiaan taistelee itensä irti sellasesta ja että nää on asioita joita ei oo kerta kaikkiaan voinu purkaa ja sitten on pelastunu siitä silleen ettei oo murtunu sinne niitten kanssa --- olis kuljettava sillä kultaisella keskitiellä (nauraa) että sitten päästä taas sieltä pohjilta nousemaan.

Mielenkiintoista on se, että Sirkkan käyttämän sanan ’suunta’ alkuperäinen merkitys liittyy kuriin ja järjestyksiin, ja murteissa se liitetään myös tyyneyteen ja hillittyyn käytökseen; viimeksi mainitut heijastuvat yleiskielisessä sanonnassa ’olla suunniltaan’ (Nykysuomen sanakirja 1987, 295; voisiko se myös tarkoittaa jostain putoamista?). Sirkka puhuu konkreettisin, lähes ruumiillisin kielikuvin työpaikalla vaadittavasta itserefleksiivisyydestä sekä itsensä hallitsemisen tarpeesta: ei saa murtua vihan vietäväksi, vaan on

noustava ylös, katsottava ”asiaa toiseltakin kantilta”, määriteltävä uusi suunta ja lähdettävä kulkemaan kultaista keskitietä.

Charles Taylor (1989) kirjoittaa minuuden muokkauksesta, jossa yksilö voi kussakin tilanteessa arvioida erilaisien kehyksien ja horisonttien perusteella, mikä on hyvää ja mikä paha. Horisontti osoittaa minuudelle mahdolliset paikat moraalisisella kartastolla, ja tietääkseni kuka olen minun täytyy tietää missä seison. Minuus määrittäytyy avaruudelliseksi paikaksi moraalisisessa tilassa, ja elämä näyttäytyy parhaiden mahdollisten paikkojen jatkuvana hakemisena. (Mt., 29, 50.) Minuustekniikkoja voi jäsentää moraalisisella kartastolla liikkumisena ja eräänlaisena vihan tunteiden ”jaloitteluna” – liikkumisena eri paikoissa. Paikat moraalisisella kartastolla (edessä ja takana, ylhäällä ja alhaalla, oikealla ja vasemmalla) jäsenyivät arvottavasti. Sirkka puhuu negatiiviseen sävyyn murtumisesta, luisumisesta ja mukaan menemisestä ja vastaavasti positiivisesti nousemisesta ja pohjalta pääsemisestä. Ylhäällä oleminen ja ylöspäin suuntautuminen merkityksellistyy hallituksi toiminnaksi, alhaalla oleminen ja alas murtuminen puolestaan hallitsemattomaksi (ks. Lakoff & Johnson 1980, 14).

Tämänkaltaisilla minuustekniikoilla problematisoidaan ja muokataan moraalista toimintaa tavalla, jolla yksilö luo itsestään moraalisen subjektin (Foucault 1984, 258). Sirkkan eettiset minuustekniikat edustavat vahvaa subjektivismia, jossa yksilön itsensä on etsittävä uusi suunta ja suuntaututtava sinne ilman valintojen valmiita (tien)viitoituksia; apua ei odoteta ulkoisista tukirakenteista tai ulkopuolisilta ihmisiltä. Minuustekniikoille ominaiseen tapaan suunnitautuminen on osa subjektin muodostumisen itserefleksiivistä prosessia. Autonomian ja yksilöllisyyden korostaminen kuuluu erityisesti moderniin sosiaaliseen järjestykseen.

Mikä sitten on se järjen osuus, josta Sirkka puhuu pohjalta pääsemisen keinona? Suomen kielessä sanan ”järki”

alkuperäinen merkitys liittyy järjestyksiin, ei älyyn kuten usein luullaan (Nykysuomen sanakirja 1987, 82). Moraalisella kartastolla liikkuminen vaatii kykyä tehdä erotteluja ja laittaa asioita järjestykseen. 'Järkeily' voi olla myös *käsin järkeilyä*; ei pelkästään intellektuaalinen akti, vaan myös sellaista järjestelyä ja lajittelua, josta Seija kertoo:

Mä itse ajattelen ne [vihastuttavat asiat] että mulla on ihan sellanen lajittelukeskus joka lajittelee niitä näin ja näin, ja että näitä sä voit kertoa jollekin mutta nää ei vielä oo kypsä.

Liikutukset työpaikalla

'Järkeily' on paitsi asioiden järjestelyä, myös itsensä asettamista sosiaalisiin järjestyksiin. Sosiaaliset järjestykset kertovat siitä, kuka voi tehdä mitäkin, milloin, missä ja miten. Järjestykset vaativat ei-järjestyksen ja järjestyksen välisen rajan vartiointia (ks. Douglas 1966; Kristeva 1982). Samalla järjestykset ovat tärkeysjärjestyksiä: on tiedettävä, mikä on tärkeää, mikä taas toissijaista. Sirkan mukaan vihatilanteissa on mietittävä, mikä sivuaa itseä – ettei saisi ”ottaa itseensä” eikä ”laittaa itseään likoon liian nopeasti ja täysillä” sellaisen asian puolesta, joka ei kuulu itselle ja jolle ei voi mitään tehdä.

Puheet siitä, miten jotkut asiat *liikuttavat* tai *sivuaavat* itseä, kertovat tunteita koskevista merkityksistä. Tunteisiin liitetään usein ajatuksia siitä, että ne ovat ulkoisten tai sisäisten syiden aiheuttamia vaikutuksia mielessämme. Latinan 'vaikuttaa' verbin 'afficere' mukaisesti ne ovat affekteja eli 'mielenkiihotuksia', 'mielenjärkytyksiä' tai 'mielenliikutuksia'. Samaan ideaan liittyy termi 'emootio', joka on johdettu latinan sanasta 'emovere' (liikuttaa, panna liikkeelle). Näin ollen klassisen käsityksen mukaan tunteet ovat meihin kohdistuvia vaikutuksia, jotka liikuttavat meitä ja otta-

vat meidät valtaansa. Ne ovat 'passioita' eli intohimoisia tunteita, jotka liittyvät kreikan kieleen passiivisuutta ilmaisevaan sanaan 'pathos' sekä latinan kärsiä-sanaan 'pati'. (Niiniluoto 1996, 7.)

Tunteista passio-mielessä puhuttaessa käytetään usein kontrollin retoriikkaa. Työpaikoilla ei kuitenkaan synny paljoa "kuumia" vihanpurkauksia – päinvastoin, esimerkiksi Pirkko kykenee kylmään ja harkittuun vihan ilmaisuun, käyttämään erilaisia strategioita ja tekemään asioita "taktisesti niin taitavasti että pääsee päämääräänsä".

Se on paremmin hallittu että siinä tuntee sellasta kylmää, hallitsevaa oloa että siinä tulee ihan konkreettisesti kylmä --- siinä rupee terästytymään ja rupee näkemään kauheen selkeesti, kaikki skarppaantuu ja se liittyy ihan tällaseen näkemiseen että havainnot on kauheen tarkkoja ja mä muistan ne tilanteet ihan yksityiskohtia myöten.

Naiset kokevat ongelmaksi pikemminkin vihan ilmaisemisen vähäisyyden kuin sen liiallisuuden. Ailan mielestä vihan ilmaisemattomuus sekä itseksensä tai työyhteisön pieneen klikkiin sisällä miettiminen ("tässä omassa huoneessa näitä hautoo ja sitten jonkun toisen työkaverin kanssa jossain toisessa huoneessa") kasvattaa vihaa ja on siten vaarallista. Aila kaipaasi tuuletusta, vihan *ilmaisua* ja ilmoille tuomista, tarvittaessa vaikka räjähdysin ja purkauksin, jotta työpaikan *ilmapiiri* puhdistuisi. Työpaikkaa ja työntekijää voi kuvitella taloksi, jonka ovet ja ikkunat on silloin tällöin aukaistava. Tuulettamista ovat paitsi spontaanit huumorinkukkaset ja keskustelut, myös suunnitelmallisesti järjestetyt ilmapii-
rin kehittämispäivät tai työntekijöiden palautepalaverit. Puh-
e – puhaltaminen (Nykysuomen sanakirja 1987, 240) – on parhaimpana pidetty keino tuulettamiseen.

Monen mielestä työpaikalla ei kuitenkaan ole "turvalista" eikä "siellä ole tilaa" ilmaista vihaa toisille työnteki-

jöille tai asiakkaille: työpaikan järjestykset vaativat kasvojen säilyttämistä ja julkisivun ylläpitämistä (julkisivun eli fasadin latinankielinen kantasana on 'facia', kasvot). Poikkeavia tilanteita ovat työpaikan juhlat, joissa rajat ylittyvät – vaikka useimmiten rajanylittäjiä ovatkin keskenään tappelevat miehet. Työpaikan arjessa vihaisia ollaan pääasiassa epäsuorin tavoin: kartetaan ärsyttävää ihmistä, juoruillaan tästä, toivotaan tälle jotain pahaa sekä keskusteluissa tämän kanssa ”tartutaan joka asiaan” ja muutenkin ”mennään epäyhteistyökykyisesti”.

Mä mielummin väistyn ja meen jollakin tavalla lukkoon --- mä oon kylmän rauhallinen ja viimeisen päälle kohtelias. Eli siinä vaiheessa kun mä alan olla asiallinen niin mä oon kyllä niin suuttunu että mun pitää sellasta sisäistä kontrollia pitää että toinen ei pääse sanomaan mitään --- se on viimeinen merkki kun mä otan kontaktia vain jos on tarvis ja mä teen sen hyvin kohteliaasti ja mä en tuota yhtään ylimäärästä sanaa. Enkä parjaa enkä sitä selän takana moiti mutta mä en edes halua olla missään tekemisissä sen ihmisen kanssa enkä puhua siitä, että se ihminen lakkaa olemasta mulle ja mä ohitan kylmän rauhallisesti. (Seija, 47)

Sirpalla kiukku ilmenee väsymyksenä ja masentuneisuutena, ja myös Pirkko kertoo lamaantuvansa sekä olevansa töiden jälkeen aivan uupunut ja ”rätti”. Ongelmaksi saataankin kokea, ettei vihaa kykene tavoittamaan ja nimeämään työtilanteessa – sitä ei pysty pinnan alta tavoittamaan, käsittämään tai käsittelemään.

Useimmissa tilanteissa se on sellanen kiree tunne joka tulee vaan ja mä en välttämättä saa edes sanottua että mua harmittaa tai ärsyttää, että se on sellanen asia mistä mä haluaisin saada enemmän kiinni, ehkä mä en tunnistaakaan sitä samalla lailla niissä tilanteissa että se

on jossain tässä pinnan alla. --- Se vaan käy niin että mä oon sellanen kireen olonen ja ärtynyt ja asiat ei oikein suju että ne takkuua sitten --- mulla on kauheen vaikee olla näissä tilanteissa että kun mä en räjähdä ulospäin, että en oo muille ihmisille varmaan koskaan [räjähtänyt] että siihen tarvitaan sitten joku kotikohde (nauraa). (Kirsi, 36)

Tällä tavalla asiat eivät välttämättä selviä, ja siksi Kirsi on pyrkinyt käsittelemään asiaa ja purkamaan takut auki myöhemmin.

Ja tää tilanne selvitettiin sitten seuraavana päivänä että kun tää ihminen sano että mikä se oli hänen kannaltaan ja sanoin myös mistä tilanteesta mä olin lähtösin ja sanoin sitten että mä olin ärsyynyt ja se oli musta hirveen hyvä että mä sain sen purettua auki.

Käytännössä Kirsi kuitenkin on ”hallitumpi ja hillitympi näissä julkisissa tilanteissa” ja hänen mielestään ”ulkopuoliset [sic] myös tukee mun pinnan kestämistä”. Pinna kestää paremmin vihan tunteiden pysyessä pinnan alla, vaikka ne siten aiheuttavatkin kireän olon. Kirsi kertoo ottaneensa usein ”kiukun mukaan käsilaukkuun ja vieny sen kotiin ja laittanu sen kermakakun päälle joka on räjähtäny esimerkiksi lasten päälle.” Siinä missä yhdet purkavat työpäivän paineita mieheen ja lapsiin tai keskustelemalla ystävien kanssa, toiset haluavat miettiä asioita yksikseen ja puhua paremman puutteessa vaikka keittiön kaapeille.

Voisiko näistä työpaikkakertomuksista päätellä, että naiset kokevat työpaikan järjestykset ja sen toimintatavat vieraiksi? Toissä ei tunnisteta vihaa itsessä tai viha sallitaan itselle vain työpaikan privaateissa tiloissa, kuten omassa työhuoneessa tai sitten kotona ja ystävien kanssa. Äärimmillään ”varsinainen minä” ja ”työminä” koetaan erillisiksi: esimerkiksi Elina kertoo ihailevansa työminäänsä, ”[S]e on sellanen

jolla on kaikki hallinnassa että se ei rupee itkemään, se on iloinen ja hyväntuulinen ja myötämielinen, mutta ei tee hallitsemattomia tekoja.” Minä ja työminä voivat käydä myös sisäistä dialogia: ”[M]inä vaan sanon sille työminälle että no, se tilanne nyt oli sellanen, sille ei mahtanu mitään.”

Pääasialliset erot toiminnan ehdoissa ovat julkisten ja yksityisten tilojen välillä. Hautamäki (1996) liittää yksityisen ja julkisen eriytymisprosessin modernisaatioon, yhteiskunnallisten järjestelmien differentioitumiseen omalakisiksi alajärjestelmiksi, jotka toimivat toistensa ympäristöinä ja ehtoina. Modernisaatiossa yhteiskunnan yhtenäisyys ja perinteinen yhteisöllisyys on murtunut. Aikaisemmissa yhteiskunnissa perhe ja kotitaloudet edustivat yksityistä; julkista taas olivat kotitalouksien väliset suhteet ja (miesten) yhteisön yhteisten asioiden hoitaminen. Modernisaatiossa on syntynyt suurempi mahdollisuus varjella yksityisyyttä, yksilöllistystä ja luoda toisistaan eroavia rooleja. Naissella äidin, vaimon ja työntekijän roolit eivät enää limity toisiinsa samalla tavalla kuin ennen, vaan ne ovat eriytyneet toisistaan. (Mt., 33 - 34.)

Julkisen ja yksityisen väliseen jakoon liittyy dualismi transsendentin ja immanentin välillä: julkinen nähdään uni-versaalin järjen, abstraktin, ruumiittoman ja puolueettoman tuotannon, toiminnan ja havainnoinnin alueeksi. Max Weberin mukaan kapitalismin formaalissa rationaalisuudessa on vain vähän tilaa emotionaalisuudelle, sillä kapitalismi vaatii tunteiden hallintaa ja niiden rajoittamista yksilön elämän yksityiseen sfääriin. (Denzin 1984, 33.) Yksityinen määrittyy immanentiksi ruumiin, reproduktion, hoivan, tunteellisuuden, luonnollisuuden ja halujen alueeksi.

Yksityisen ja julkisen välinen dualismi heijastelee tilallisesti mielen ja ruumiin välistä jakoa sekä ruumis-mieli -jaon tavoin kantaa sukupuolittuneita merkityksiä (Duncan 1996, 2). Järjestämällä maailma näin kaksijakoisesti tuotetaan dikotomista ja hierarkkista sukupuoliero, sillä julkisen ja yksityisen erolla on osoitettu sukupuolille paik-

koja ja rationaliteetteja. Miesten paikat nimetään julkisiksi, naisten yksityisiksi. Julkinen ja yksityinen merkityksellistetään erilaisin rationaliteetin ja normein: julkinen markkinoiden itseintressillä, kansalaisen oikeuksilla sekä yksilöiden autonomisuudella, yksityinen emotionaalisuudella ja huolenpidolla. Miehet ovat perinteisesti liikkuneet sekä julkisella että yksityisellä, kun taas naisten elämä on ainakin aiemmin rajoittunut yksityisen alueelle. (Julkunen 1995, 15.)

Nykyään naiset ovat tulleet työmarkkinoille, politiikkaan ja julkiseen keskusteluun. Arlie Hochschildin (1983) mukaan tunteiden hallinta on kuitenkin keskeinen työelämässä olemisen vaatimus. Tämä vaatimus vastaa hallitsevaa miehistä käsitystä siitä, millaista feminiinisuuden on oltava julkisella sfäärillä. Orbachin ja Eichenbaumin (1989, 42) mielestä naisten on vaikea selvittää työelämässä, jossa vallitsevat tiukat hierarkiat, kilpailu, erilainen etiikka ja empaattisuuden kielto. Toisaalta monilla naisten aloilla naisilta vaaditaan erityisillä tavoilla empaattisuutta, epäitsekkyyttä ja joustavaa yhteistyökykyä. Tähän liittyy olennaisesti vastuurationaliteetin käsite (ks. Nätkin 1986): vastuurationaalisesti toimiva ihminen punnitsee ja arvioi oman toimintansa seurauksia muille ihmisille. Professionaalinen (ammattitaitoon ja asiantuntijuuteen perustuva) toiminta puolestaan vaatii teknistä, instrumentaalista tai maskuliinista rationaliteettia. (Silius 1995, 57.)

Sukupuolittuneet suhdeverkot

Joidenkin naisten mielestä miesten on helpompi näyttää vihaansa julkisesti, naisten puolestaan yksityisesti kotona. Muutenkin työpaikoilla vihan ilmaisemisen tavat liitetään sukupuoleen.

Se työyhteisö mistä mä lähdin oli naisvaltainen ja sen näki heti aamulla kun tuli joku työtoveri että nyt ei oo

hyvä päivä ja sitä kauheesti siellä siloteltiin, mutta sitten taas mies joka on miestyöyhteisössä kertoo aina miten ne puhuu toisilleen niin se on paljon suurempaa. Se on paljon epäsuorempaa se naisten välienselvittely ja ilmaisu, et se on just sitten sellaista vallankäyttöä. Miehet jos niille sanoo jotain niin ne ei jää sitä pyörittelemään, että musta tuntuu että naiset taas pyörittää ja vatkaa sitä asiaa. (Arja, 37)

Naiset ovat ikään kuin toisistaan erillisiä astioita, joissa pyörittävät ja vatkaavat vihaansa. He eivät tyhjennä astioita suoraan, vaikka vatkatessa vihaa saattaakin vahingossa läikkyä yli. Naisilla viha korkeintaan ilmenee, kuin heidän tahtomattaan, mutta he eivät sitä itse tietoisesti tavoitteellisesti ilmaise. Ja jos naiset ryhtyvät ilmaisemaan ja selvittelemään vihaansa, he tekevät siitä toisten mielestä vaivalloisen prosessin; välienselvittely saa erityisellä tavalla henkilökohtaisen luonteen, ja siinä selvitetään asioita pitkältä aikaväliltä.

Välttääkseen näitä toimintatapoja Arja yrittää panna vihaansa syrjään ja pyrkii olemaan kohdistamatta sitä naistyötoveriin ja sen sijaan yrittää ”löytää sen polun itsessäni mihin johtaa se asia”. Tämä on itserefleksiivistä minuustyötä, jossa pohditaan omia tunteita ja niiden taustoja. Sen sijaan, että hyökättäisiin toisen ihmisen kimppuun, pysähdytäänkin tunnustelemaan, mikä ärsyttäneessä asiassa kosketti itseä ja mistä ärsyntyminen syvimmiltään johtui. Vaikka tässäkin toiminnassa astia on suljettu, eroaa astiatyöskentely edellä kuvatusta: asioita ei pyöritellä vain pyörittelyn itsensä vuoksi, vaan tarkoituksena on löytää astian pohjalta, vihan alta sen syy. Vihan käsittely on perusteellista ja intensiivistä itsen tutkiskelua, jossa itsetuntemuksen kautta minuutta voidaan myös muokata.

Vihan suoran ilmaisun välttäminen ei sinällään vaadi erityistä itsetutkiskelua eikä minuuden muokkausta. Esimerkiksi Sirpa kertoo kohdistavansa vihan toisiin ihmisiin,

mutta epäsuorilla tavoilla. Sirpaan mukaan oloa ”helpottaa jos edes pääsee piikittelemään tai jos voi vaikka toivoa että sille tapahtuis jotain”. Astiasta ikään kuin ”tihkuu” ulos jotain epäsuorasti.

Jos on joku semmonen jonka kanssa on vaikeuksia ja on kuunneltu ja oppinu huomaamaan mistä tätä pääsee kautta rantain piikittelemään ja pistelemään ja sanomaan ja syyttämään asiasta että sinä se tässä oletkin paha niin silloin on vahvoilla. Mutta jos olis heti lähteny siinä vihassa ryntäämään niin sitten olis taas nyyhkitty ja taas minä tein väärin ja minussa on kaikki syy ja kaikki sanois että kyllä sinä olit kamala, ja sitten itketään ja pyydellään anteeksi ja olis vaikka kuinka huono omatunto.

Orbachin ja Eichenbaumin (1989) mukaan juuri epäsuorat vihan ilmaisun keinot ovat tyypillisiä naisten välisille suhteille, ja etenkin työpaikoilla naiset välttävät avoimia keskinäisen vihan ilmaisuja ja aggressiivista kilpailua. Naisten väliin suhteisiin, näin sanotaan, liittyy paljon piiloteltuja vihan, kilpailun ja kateuden tunteita. (Mt., 42 - 48; ks. myös Schultz 1991, 19.) Jos naiset ovat työpaikoilla kateellisia, he eivät ainakaan minulle sellaisesta kerro. Onko käsitys naisten kateudesta pelkkä ennakkoluulo vai liittyykö kateuden tunnustamiseen kaksinkertaista häpeää: häpeää ensinnäkin siitä, ettei ole kyennyt toteuttamaan omia halujaan ja kokee itsensä toisia huonommaksi, ja toiseksi siitä, että ylipäättään on kateellinen?

Asioiden ”todellista” laita en pysty arvioimaan, mutta mielenkiintoista on, että naisten suhteita pidetään ongelmallisina niin arkipuheessa kuin kirjallisuudessaakin. Käsitykset naisten keskinäisestä vihasta kiteytyvät esimerkiksi saduissa, jotka vilisevät kertomuksia kateellisista ja mustasukkaisista äitipuolista, sisarista ja noidista (Apo 1996, 151). Luce Irigarayn (1996) mukaan vallitsevissa sukupuoli-

järjestyksissä tyttären on hylättävä äidin rakkaus ja tavallaan ryhdyttävä äitinsä kilpailijaksi, yritettävä anastaa tämän paikka. Kilpailu – äidinvallasta ja kaikkivoipuudesta sekä miehen halusta – halvaannuttaa naisten välisen rakkauden sekä tekee siitä vihan värittämää. Irigarayn teesin mukaan naisilla ei myöskään ole keskinäistä kieltä tai symboliikkaa, ja ilman sanojen ja eleiden vaihtamisen tilaa naisten väliset tunteet jähmettyvät; naiset joutuvat vetämään rajat toistensa välille epäsuorasti ja kovettamalla. (Mt., 122 - 125.)¹⁵

Siinä missä suhteet naisiin tuodaan eräissä tarinoissa esille ongelmallisina, miehistä ei puhuta paljoakaan (tosin tämä selittyy paljolti sillä, että useimmat työskentelevät naisvaltaisella alalla) eikä suhteita heihin koeta kovinkaan ongelmallisina. Yksi nainen kertoo ylpeänä pitäneensä puolensa kokouksissa, joissa miehet tavallisesti ohittivat naiset; toinen uskaltaa sanoa vastaan johtajalle, koska tietää olevansa hyvä työntekijä; kolmas taas kokee olevansa työpaikalla ”jatkempi kuin jätkät itse” sekä siten pitävänsä miestyötoverit varuillaan. Toisinaan vaikuttaa siltä, että suhteet miehiin tarjoaisivat naisille mahdollisuuksia kokea erillisyyttä ja erilaisuutta suhteessa toiseen ihmiseen.

Ystävät ja viholliset

Naisille ystävyysuhteet ovat tärkeitä henkireikiä: ystävien kesken voi jakaa monenlaisia asioita, tulla kuulluksi ja ymmärretyksi sekä kokea läheisyyttä. Ystäviensä kanssa naiset voivat selvittää etenkin toisiin ihmisiin kohdistuvaa vihaansa – ”vatkata sitä etuperin ja takaperin” – mutta naisten keskinäiset vihanilmaisut vaikuttavat vaikeilta myös ystävyysuhteissa. Jotkut naiset kertovat pyrkivänsä ohittamaan vaikeat tilanteet ja kääntämään puheen johonkin muuhun. Pääasiassa poikamaailmassa kasvanut ja fyysiseen itseilmaisuuun tottunut Merja kertoo, että nykyään aikuise-

na hänelle tuottaa ongelmia naisten keskinäinen vihanpito, joka on ”enemmän sanallista ja hirveen vaisua”. Hänestä on raskasta ”kauheesti kelata” ja ”työstää sitä henkisesti tasolla” ja tuntuisi helpommalta mennä talon taakse ja selvittää asiat fyysisesti. Merja sanoo olevansa arka ilmaisemaan vihaansa naisille; hän kääntää mieluummin vihansa ”sisäänpäin” ja ”menee naama suht’koht peruslukemilla seuraavaan kohtaamistilanteeseen”.

Vaikka en haluais hirveesti sitä stereotypiaa vahvistaa että miehet selvittää välinsä reilusti ja rehdisti ja on tämä miesten rehtimaailma ja sitten on tämä naisten ihmissuhdemaailma, kieroilut joissa naiset on erikoinen hyviä --- ja että [miehet] puhuu suoraan ja haukkuu toisen jos on haukkumisen aihetta ja naiset niitä viikkokausia kiehnää ja annetaan vaivihkaa ymmärtää. Jotenkin vaan valitettavasti se menee niin --- että niissä naissuhteissa velloo hirveen syvään ja joka päivä ja jatkuvasti ja on arka, arka selvittämään niitä asioita sillä tavalla oikein loppuun asti. Osittain sen takia että aattelee että siihen se sitten päättyy.

Naisten kesken

Mikä sitten naisten ystävyysuhteissa on sellaista, että puolikin vuotta voi mennä toisen arvaillessa, onko ystävätär suuttunut vai miten hänen lähettämiään viestejään olisi tulkittava? Miksi naisten väliset konfliktit eivät ole ”selkeitä” ratkaista, vaan niissä ”kiehnätään” ja ”vellotaan”? Eräiden tutkijoiden mielestä naisten on keskinäisissä suhteissaan vaikea ilmaista suoraan erimielisyyttä, ärtymystä ja raivoa, sillä heille samastuminen sekä yhteyden ja yhteisyyden tunteminen on niin totaalista, että toisenlaisten tunteiden ilmaisu tuntuu uhkaavan ystävyysuhteen olemassaoloa ja jatkuvuutta (Orbach & Eichenbaum 1989, 42 - 48, 186).

Toista ymmärretään, hänet ympäröidään hyväksynnällä eikä väliin jää tilaa suorille erimielisyyden, kilpailun ja vihan ilmaisuille. Naisten välinen yhteisyys on pikemminkin yhteinen, tasa-arvoisuuteen ja yksimielisyyteen pohjautuva ja rinnakkain kulkeva hiihtoretki kuin avointa kamppailua sisältävä hiihtokilpailu. Naiset ovat oppineet jo tyttökulttuurin kahdenkeskisissä sydänystäväsuhteissa tarkkailemaan toisen käytöstä sekä ennakoimaan tämän tunnetiloja ja haluja, kun taas miehillä on enemmän kokemusta tekemiseen suuntautuneista, usein myös julkisilla areenoilla toimivista isoista kaveriporukoista. Kun poikien monenkeskisissä kaveriporukoissa toiminta ja kilpailu sekä hierarkkiset erottelut ovat tärkeitä, tytöt pyrkivät toistensa kanssa ainakin näennäisesti tasa-arvoisuuteen ja liittolaisuuteen. (Ks. Veijola 1992, 210 - 213.)

Tyypillistä naisten ystävyysuhteille on toisen ymmärtämisen ihanne, jonka mukaan jokaiselle on sallittava oma näkökulmansa. Suomalaisissa tyttötyökimyksissä (esim. Aapola 1992, 92) on todettu, että vaikka ystävykset haluavat kuulla toistensa rehelliset mielipiteet, asioista ei saa ryhtyä kinaamaan. Toisen mielipiteen kunnioittaminen tarkoittaa samaa kuin vastaansanomattomuus: erimielisyydet olisi vain todettava, eikä niistä saisi lähteä inttämään. Monissa tilanteissa naiset myös pyrkivät sovittelemaan tarpeen tullen vaikka omien halujen vastaisesti.

Mä en oikeestaan muista että ne ystävät joita mulla oli että me oltas koskaan oikeestaan silleen riideltä. Mä olin yleensä aina sellanen sovittelija ja yritin niitä asioita vähän tasottaa ja silottaa. Mutta en mä tiedä sitten että ei mulla ollu edes mielessä sellaset, et oliko ne niin kadoksissa ne vihan tunteet silloin vai mitä. (Arja, 37)

Carol Gilligan (1982; Gilligan 1986) puhuu kahdesta erilaisesta moraalista, välittämisen ja oikeudenmukaisuuden moraalista. Jälkimmäistä edustaa käsitys itsestä autonomi-

sena ja riippumattomana yksilönä, jolloin se korostaa enemmän eroa kuin liittymistä. Välttämisen moraaliiin kuuluu tapa nähdä itseys yhteydessä toisiin ihmisiin. Tällöin moraalisia ongelmia ei nähdä niinkään kilpailevien oikeuksien kuin kilpailevien velvollisuuksien viitekehyksessä. Moraalin kehittymiselle nousee keskeiseksi ymmärrys vastuullisuudesta ihmissuhteissa. (Gilligan 1982; Gilligan 1986.) Tällainen vastuuajattelu sävyttää niin tyttöjen kuin aikuistenkin naisten toimintaa.

Enkä mä hirveästi halua kuormittaa mun ystäviä että mä en hirveesti halua rassata niitä sillä [omalla vihalla]. (TN: Haluutko siis käsitellä niitä enemmän yksin?) Mä haluan käsitellä niitä yksin että se on mulle ominaista että vieläkin ne kaikista pahimmat asiat mä itse lajittelen että mä teen sellasta esityötä, että mä ensin itken kauheesti ja sitten kun mä pääsen itse sen asian kanssa sinuksi niin sitten mä voin mennä ja kertoo että tämmöstä on ollu. (Seija, 47)

Suorat ja epäsuorat

Psykologisiin aggressiotutkimuksiin erikoistuneen Kirsti Lagerspetzin (1990) mielestä tyttöjen aggressiivisuus on luonteeltaan erilaista sekä vaikeammin havaittavissa ja mitattavissa kuin poikien. Siinä missä pojat lyövät, tönivät, haukkuvat ja nimittelevät, tytöille – iän myötä yhä enemmän – on ominaista epäsuora verbaalinen ja sosiaalsiin suhteisiin liittyvä aggressio. Se on tyypillisimmillään selän takana juoruilua ja ulkonäön arvostelua, nimettömien kirjeiden lähettelyä, toisen salaisuuksien paljastamista, seurasta ulosulkemista, mököttämistä sekä ilkeilyä pikkuasioista. (Mt., 113 - 123.) Koska tyttöjen keskinäisissä läheisyyteen ja yhteisymmärrykseen pyrkivissä ystävyysuhteissa kilpailu on kiellettyä eikä vihan tunteille ole totunnaista purkautumistietä,

ne usein löytävät psykologisen maaperänsä epäsuorasta aggressiivisuudesta¹⁶. Asentokielellä voisi sanoa, että tytöt vetäytyvät pois päin vihan kohteena olevasta ystävättärestä; usein he myös nojautuvat toisiin ihmisiin päin, purkaakseen vihaansa näiden kanssa. Vihastuttavaan ystävään ei tartuta, vaan tätä kierrellään ja kaarrellaan, piikitellään kauempaa kulman takaa tai pimeästä.

Sukupuolikulttuureja tutkinut sosiologi Sari Näre (1995) liittää tyttöjen aggressioiden hillinnän osaksi laajempaa, tytön ruumiiseen keskittyvää prosessia, jossa tyttöjen mielihyvän ja kaikkivoipuuden tunteita sekä seksuaalisuutta rajoitetaan normatiivisesti ja jossa heidät sosiaalistetaan kontrolloimaan omaa käytöstään. Toisaalta tyttöjen epäsuora aggressiivisuus sekä suorien vihan ilmausten ja väkivaltaisuuksien kontrollointi muistuttavat aikuisten tapaa käsitellä vihan tunteitaan, minkä Näre tulkitsee osoittavan tyttöjen kypsyyden sosiaalisesti poikia varhemmin. (Mt., 114.)

”Kypsyyden” yhdeksi tärkeäksi merkiksi käsitetään väkivallan välttäminen, ja epäsuora aggressiivisuus on väkivallatonta toimintaa, kun taas suoraan aggressiivisuuteen kuuluu myös toisen fyysinen vahingoittaminen. Aineistoni naiset muistelevat, etteivät lapsuudessaan tapelleet toisten tyttöjen kanssa eivätkä muutenkaan olleet paljoa väkivaltaisissa kontakteissa; sen sijaan poikien muistetaan tapelleen keskenään sekä joskus myös vahingoittaneen tyttöjä. Aikuisiälläkin naisille tyypillistä on väkivallan välttäminen, eikä yksikään naisista kerro käyneensä käsiksi ystäviinsä¹⁷. Myös muunlainen suora vihan ilmaisu ystäville koetaan usein vaikeaksi.

Eron jälkeen menetin muutaman ystävän, jotka olivat miehen sukulaisia. Heidän sanansa loukkasivat minua ja olisin halunnut sanoa vastaan mutta en sitten saanut sanottua kun ääni petti ja itketti. Harmitti jäädä sanattomaksi vaan kaitpa he ymmärsivät yskän kun enää en käynyt kylässä. (Tuovi, 57)

Siinä missä ”lyömättömyydestä” ollaan ylpeitä, ”vastaansanomattomuutta” saatetaan harmitella. Tilanteisiin suuntautuva käytännöllinen ruumis, taparuumis, kantaa mukanaan positiivisiksi miellettyjen ruumiin kykyjen (”minä voin”, ”minä osaan”) lisäksi myös kykenemättömyydeksi tulkittuja kerrostumia (”minä en voi”, ”minä en osaa”). Totutuiksi asennoiksi, liikkeiksi, eleiksi ja ilmeiksi muodostunut taparuumis toimii joskus automaattisilta tuntuvilla tavoilla, joista subjekti haluaisi sanoutua ainakin osittain irti. Tilanteeseen suuntautuminen voi olla ristiriitaista: taparuumis toimii maailmassa käytännöllisen tietoisuuden mukaisesti, mutta toisaalta taparuumiin toiminta tuntuu sotivan joitakin tietoisesti asetettuja tavoitteita ja ihanteita vastaan. Äärimmillään ruumiin kontrolli tunnetaan menetetyksi tilanteissa, joissa vihaa ei kyetä ilmaisemaan: kun mennään ”lukkoon”, muututaan kylmiksi, vetäydytään tilanteesta tai voidaan vain hymyillä, vaikka mieli tekisi raivota. Mutta jälkeinpäin voidaan harmitella sitäkin, ettei itse tilanteessa edes tehnyt mieli raivota, vaikka ”itseään kunnioittavan” ihmisen niin olisi pitänyt tuntea.

Naisten kertomuksissa epäsuoraa aggressiota ei tuoda korostetusti esille, mikä johtunee ainakin osittain epäsuoruuteen liittyvästä häpeästä. Lagerspetz (1990) huomasi omassa tutkimuksessaan, että tutkittaville oli vaikeampaa myöntää juonitteluja, kostamista ja manipulointia kuin kertoa suuttuvansa toiselle suoraan. Arvostukset ovat sukupuolittuneita: Marjatta Tarmon koulututkimuksen (1992) opettajat pitivät poikia reilumpina ja tyttöjä salakavalampina, ”ne ovat semmosia keljuja niskannakkelihoita”. Pojat protestoivat näytävästi, kun tytöt vain ”mutisevat mekkoonsa”. (Mt., 284 - 300.) Esimerkit kertovat paitsi toimintatapojen sukupuolittamisesta, myös suoruuden ihannoimisesta ja epäsuoruuden halveksunnasta.

Sanalla ’suora’ on paitsi selkeyteen, selvittämiseen ja kuntoon panemiseen, myös oikeaan toimintatapaan viittavia merkityksiä (Nykysuomen sanakirja 1987, 293 - 294).

Käsitykset oikeasta ja väärästä, suorasta ja epäsuorasta liittyvät myös käsiin: vasen käsi edustaa profaania ja ”paha”, oikea puolestaan sosiaalisesti hyväksyttyä, ”institutionalisoitua” toimintatapaa. Vasemmalla kädellä käsittely tekee toimintatavasta kulttuurisesti ja sosiaalisesti ”paha” edustavan. (Turner 1992, 173). ’Oikea’ tarkoittaa suoraa ja oikeutettua, ’vasen’ väärää ja käyrää (Nykysuomen sanakirja 1987, 209). Tästä näkökulmasta nurkan takaa piikittelyt ja selän takana irvistelyt voisi tulkita kaksinaamaiseksi ja ilkeäksi toiminnaksi, kieroiluksi, jossa epäsuorasti ilmaiseva ei halua ottaa vastuuta teoistaan.

Toisaalta kyseessä voi olla monimutkaisempi toimintatapa. Joidenkin tutkimusten (esim. Averill 1982) mukaan naiset pelkäävät toisten vihan kohteena olemista. Näin ollen he saattavat epäsuoralla toiminnallaan suojella paitsi omia, myös toisen kasvoja – he eivät halua, että toinen joutuu kohtaamaan heidän vihansa kasvokkain, mutta jollain tavalla he kuitenkin vihansa haluavat ilmaista. Kieroilussa eleet kiertyvät ja vääntyilevät moneen suuntaan, kohdistumatta selkeän yksioikoisella tavalla mihinkään. Kyseessä ei olisikaan moraalisisessa mielessä aidon ja epäaidon olemisen ja toimimisen suhde: että suoraan toimiminen olisi aidoin ja alkuperäisin, vilpittömin tapa ilmaista itseä, kun taas epäsuora olisi jälkikäteen syntynyttä, vääristynyttä kieroilua.

Naisten epäsuoran toiminnan mieltäminen epäaidoksi toimintatavaksi liittyy kahden tason teorioihin. Kaksitasoisessa ajattelussa sukupuoli jaetaan biologiseen sukupuoleen (sex) ja sosiaaliseen sukupuoleen (gender). Samalla erotellaan toisistaan perusta eli ruumis, biologia ja luonnollinen sekä rakenne eli mieli, sosiaalinen ja ideologinen. Biologia tarjoaa itsestäänselvän ja luonnollisen pohjan, jonka päälle ideologia ja muu sosiaalinen lisätään toissijaisesti. (Grosz 1994, 17.) Aidon ja epäaidon erottelevassa ajattelussa sosiaalisen – tässä tapauksessa naiseksi sosiaalistumisen – katsotaan tukahduttavan aitoa ja alkuperäistä ihmisyyttä.

Sara Heinämaan (1996) mukaan sukupuoli ei kuitenkaan ole olemus vaan prosessi, joka dynaamisuudesta huolimatta on materiaalisesti kiinnittynyt johonkin. Sukupuoli ei ole pysyvä, muuttumaton rakenne, se ei sijoitu fyysisen tai psyykkisen eikä luonnollisen tai kulttuurisen rajoihin, vaan kulkee rajojen poikki. Kysymys ei kuulu, miten luonnolliseen ruumiiseen liitetään sosiaalisia merkityksiä, vaan miten itse ruumis perii ja synnyttää merkityksiä. (Mt., 13, 15.) – Tällaisesta näkökulmasta rajanveto aidon ja epäaidon, alkuperäisen ja sitä tukahduttavan välillä menettää arvottavaa merkitystään.

Julkisen ja yksityisen hälvenevät rajat?

Ystävyysuhteet sijaitsevat mielenkiintoisella tavalla yksityisen ja julkisen rajoilla. Yhtäältä ystäviä pidetään ”ulko-puolisina”, toisaalta ystävyysuhteet koetaan läheisiksi. Muutenkin julkisen ja yksityisen rajat ovat epäselvät. Modernin yhteiskunnan differentioitumisen myötä kahtiajakoon tulee yhä uusia juonteita, mikä kyseenalaistaa käsitykset vakain rajoin ja merkityksin piirretystä yksityisestä ja julkisesta. Kun aikaisemmin julkisuuteen liitettiin laajasti objektiivisuuden ja rationaalisuuden hyveet, nykyään niiden sovellusalue tiukimmassa mielessä supistuu lähinnä tieteseen, oikeuslaitokseen ja virkakoneistoon. Jotkut teoreetikot (esim. Lash 1996) ovat innostuneet väittämään, että postmodernissa elämisyhteiskunnassa toimitaan eri logiikalla kuin modernissa yhteiskunnassa: on siirrytty etiikasta estetiikkaan ja elämysten tavoitteluun.

Yksityisen ja julkisen rajat vihan ilmaisuissa ilmenevät naisilla monin tavoin. Naiset kertovat tapauksista, joissa tapahtunutta ilmaisua kuvailisin itse pikemminkin assertiiviseksi, oman kannan napakaksi esille tuomiseksi kuin suoranaisiksi vihan ilmaisuksi. Naiset kertovat valittavansa kaupassa palvelusta sekä pitävänsä puolensa taloyhtiön

kokouksissa. Mutta yksittäisiä esimerkkejä löytyy myös muunlaisesta toiminnasta. Jotkut naiset ovat ravintoloissa tehneet ”kiltin tytön temppuja”, eli nolanneet miehiä, pettäneet lupauksia ja muilla tavoin leikitelleet miehillä. Yksi nainen kertoo myös olleensa humalassa ”tukkanuottasilla” häntä tönineen naisen kanssa. Suhtautuminen niin sanottuihin toisiin naisiin eli miehen rakastajattariin on sekin vaihtelevaa. Siinä missä yksi soittaa naiselle keskellä yötä vain kuullakseen tämän joutuvan heräämään, toinen syyttää humalassa syytöksiä naisen niskaan ravintolassa – ”sellanen julkinen häpäiseminen että sama jos mä olisin pyllistänyt sille niinku ennen aikaan akat teki”.

Julkisilla paikoilla kohdistetaan vihaa tai väkivaltaa tuntemattomiin ihmisiin tuskin ollenkaan. Myös tappeluita läheisten kanssa julkisilla paikoilla harrastetaan harvoin. Miehet eritoten ärsyntyvät siitä, että nainen raivoaa heille julkisella paikalla – mitä nainen voi tietenkin käyttää aseena miestä vastaan. Nuoret ja iäkkäämmät eroavat toisistaan siinä, miten paljon kodin asioita tuodaan julkiseen, joko puhumalla toisille ihmiselle kodin asioista tai näyttämällä vihaa läheisille julkisilla paikoilla. Erityisesti vanhempien sukupolvien naisille on ollut tärkeää julkisivun ylläpitäminen. 79-vuotias Lahja kertoo pimittäneensä muilta ihmisiltä viimeiseen saakka kodin tapahtumat: miehen, joka joi perheen rahat sekä ”ylläpiti” muita naisia. ”Siinä olin viisas etten suutani aukassu kenellekään.”, Lahja sanoo. Myös 85-vuotias Taina jakaa nämä arvot.

Ja mikä on sen aikasten lasten omaisuus on se että mitään ei viedä kotoa ulos eikä mitään tuoda sisälle. Isä ja äiti oli semmonen periaatteen ihminen että kotona puhutaan ja jos piiskaa saa niin se on ja pysyy kotona --- Silloin ylpeys sulki ovet.

Sen sijaan alle kuusikymppiset naiset puhuvat ongelmistaan ”puolijulkisesti”, terapeuteille ja perheneuvoloissa.

Aiemmin ihanteena on ollut julkisivultaan virheetön, suljettu talo, nyttemmin rinnalle on tullut myös aktiivisesti avautuvan talon ihanne. Muutenkin suhtautuminen julkisen ja yksityisen välisiin erotteluihin on muuttunut ja on alettu kyseenalaistaa, pitääkö julkisella sfäärillä ”näytellä”. Modernisaatiossa toisistaan eroavat yksityinen ”todellinen minä” ja sen julkiset roolit ja naamiot, joista yksilö voi valita erilaisia representaatioita itselleen. ”Minän” ja roolin eron mahdollisuuden syntyessä kysymys autenttisuudesta ja identiteetistä on noussut esille; ihminen voi valita roolinsa ja kohdata kysymyksen, kuka hän oikein on tai mitä hän haluaa olla. (Hautamäki 1996, 34.) Ihmisillä ei kuitenkaan ole valheellista, julkista roolinaamiota, jonka takana olisi jokin autenttinen ja yksityinen minä, vaan heillä on monenlaisia identiteettejä. Näin ollen myös privaatti ja julkinen ovat heterogeenisiä käsitteitä, eikä kaikki tila ole selkeästi jompaa kumpaa. Tilaa määritellään uudelleen, osittain uusilla tavoilla, osittain vanhaan pohjautuen.

Naisen vihan suhteen vanha tuntuu sitkeästi puolustavan paikkaansa: perinteiset rajat julkisen ja yksityisen välillä ovat vielä olemassa ja niitä ylläpidetään uusista mahdollisuuksista huolimatta. Erityisesti kotia – paikkaa, jossa ”mä oon eniten oma itteni” – varjellaan ulkopuolisten silmiltä ja korvilta.

Kyllä se rajoittuu ihan täydellisesti että siellä neljän seinän sisällä on oikein hyvä ilmaista. Joskus tulee oikein sillä tavalla että jos tulee jotain sanottua kovaäänisesti pihassa niin siitä tulee hirveen paha olo että kuulikohan joku, kamalaa, meillä on tämmöstä (nauraa). Tai sitten muistan kun oltiin joskus vanhempien luona ja siinä jotain tiuskin miehelle niin siitäkin tuli hirveen paha olo että ei pidä nyt noita sotkee mukaan tähän, että koti on erikseen. Se on sellanen turvallinen paikka, että onneks on joku sellanen paikka ja tuleehan ne työmurheetkin puitua siellä kotona. (Aila, 45)

Määrittykö koti naiselle yksityiseksi alueeksi, jossa minä voidaan nähdä omien halujensa toteuttajana – subjektina? Yleisesti koti liittyy nostalgiaan, kaipuuseen palata turvaan, alkuperäiseen ja turmeltumattomaan. Tosin länsimaisessa(kin) ajattelussa naisen ja kodin yhteys on monimutkainen, sillä naisen ja erityisesti äidin ruumista pidetään kodin kanssa isomorfisena ja samankeskisenä. Äidin ruumiille ja kodille annetaan samoja määreitä: hyvyys, lämpö, suojaavuus. (Husso ym. 1996, 4.) Miten naiset kokevat vihansa ja vihan ilmaisunsa ympäristössä, joka on metaforisesti itse nainen ja kulttuurisesti paikka, jossa naisen tulisi ottaa vastaan toisten tunteita, ei välttämättä niitä itse ilmaista? Onko naisella kotona sittenkään yksityisyyttä, omaa paikkaa, vai ovatko hänen tekonsa sielläkin ”julkisia”?

Seuraavana lähestyn tilatoimijuutta privaatin puolella tarkastelemalla kertomuksia, joissa naiset aukaisevat kotinsa ovia. Ensin tutkailen parisuhdetta, sen jälkeen suhdetta lapsiin.

5

RAKASTAVAISTEN VIHA

Voimakkaat ja jopa ambivalentit tunteet kuuluvat läheisiin suhteisiin: parisuhteessa syntyy niin rakkauden kuin vihan, kiintymyksen kuin ärtymyksenkin tunteita. ”Mehän haavoitamme pahiten aina sitä ihmistä joka on meille rakas”, sanoo 85-vuotias Taina. Parisuhteet ovat tärkeitä itsensä toteuttamisen kanavia, ja kumppaniin sekä ylipäättään suhteeseen kohdistuu paljon odotuksia, toiveita ja haluja. Monimutkaistuvassa maailmassa läheisiin suhteisiin panostetaan yhä enemmän ja odotuksien kasvaessa myös pettymykset ovat katkerampia.

Tarkastelen naisen toimijuutta parisuhteessa ja sen ristiriitatilanteissa. Nostan aiempaa korostetummin esille minuustekniikoihin ja taparuumiiseen liittyvän kysymyksen haluista. Minuustekniikoissa olennaista on yksilön suhde omaksi koettavaan ja artikuloitavaan haluun. Kysyn, millaisia haluja ja tahtoja parisuhteen vihakertomusten naiset¹⁸ liittävät vihaa tuntevaan itseen ja millaisiksi he kuvaavat mahdollisuutensa toteuttaa halujaan. Halulla en tarkoita seksuaalista halua (kuten Foucault tarkoitti), vaan halua joko saada toiselta ihmiseltä jotain tai tehdä itse jotain

ja olla jonkinlainen. Halun ilmauksia on eriasteisia: ”minusta olisi mukava keskustella”, ”toivon, että olisin hillitympi”, ”haluan huutaa raivosta”, ”tahdon, että jätät minut rauhaan” ja ”vaadin kunnioitusta”.

Halut ovat pääasiallisesti paikallisesti tuotettuja ja tilanteittain vaihtelevia; halut eivät ole sinänsä olemassa ennen toimintaa tai puhetta, vaan rakentuvat niissä. Näin ollen ei voida puhua yhdestä ja yhtenäisestä, aidosta ja alkuperäisestä naisen halusta, jota patriarkaalinen yhteiskunta ja parisuhde yhtenä patriarkaalisena instituutiona esittäisivät toteuttamasta. Haluamisen käytännöt ovat kyllä sukupuolittuneet, mutta diskursiivisesti muotoutuvilla ja historiallisesti muuttuvilla tavoilla. Halut kietoutuvat erilaisiin odotuksiin, tulkintoihin ja myytteihin ja voivat saada toisistaan poikkeavia ja keskenään ristiriitaisia muotoja. (Halusta ks. Husso ym. 1996; Grosz 1995.)

Parisuhteessa kumppanuus ja läheisyys määrittävät halujen muotoutumista. Toisinaan tuntuu, että halut ovat yhteisiä ja jaettuja, toisinaan taas puolisoiden halut ovat ristiriitaisia. Mutta vaatiiko suhde oman halun uhraamista vai onko parisuhteessa tilaa kummankin osapuolen halulle? Vihan tunteiden tarkastelu parisuhteessa tuo mielenkiintoista lisäulottuvuutta tähän kysymykseen, sillä viha liittyy läheisesti haluihin ja tahtoihin. Vihaa voi tarkastella epäoikeudenmukaisuudesta syntyvänä tunteena, jossa halutaan hyvitystä loukkauksille sekä vaaditaan valtahierarkioiden muuttamista (Crawford & ym. 1992, 167 - 169). Vihan ilmaisuilla voimme siis taivuttaa toisen ihmisen huomamaan omat halumme ja yksilöllisyytemme – vaikkei arki-kokemuksessa vihaa koetakaan näin yksiselitteisenä. Usein tunnemme suhteessa tuskaa, koska koemme itsemme loukatuksi, olemme pettyneet toisen käytökseen ja pettymyksemme tuntuu vain purkautuvan vihan muodossa. Myöskään se, mitä vihaisena haluamme, ei aina ole selvää; monesti tunteet ovat vaikeasti havaittavia ”tunnesotkuja”, joiden syyt ja tarkoitukset ovat hämärän peitossa.

Puhumattomuuden piina

Mä odotan että mun mies joka on mua kaikista lähimpänä pystyy suhtautumaan ja siltä mä odotan paljon enemmän kun ihan joltain muilta joilla on oikeus omaan elämäänsä, tai niinhän on mun miehelläkin, mutta että se on kuitenkin siinä niin välittömässä lähipiirissä. Mä en pidä edes mahdollisena sitä että suuttusin sillä tavalla jollekin muulle. (Anneli, 37)

Parisuhteissa vihan ilmaisu on usein vapaampaa kuin muissa ihmissuhteissa (Schultz 1991, 19). Puolisot ovat tuttuja ja läheisiä toisilleen, jolloin kynnyks suuttumisen ilmaisemiseen on matala. Vaikka jotkut naiset eivät pystyisikään ilmaisemaan suuttumustaan puolisolleen juuri tunteen kokemisen hetkellä, päädytään kodin kaltaisessa rajatussa, läheiseen kanssakäymiseen pakottavassa tilassa ennen pitkää tilanteeseen, jossa suuttumus tulee jotenkin esille.

Naiset kertovat monenlaisista vihan tunteista. On ärtymyksiä, joille on vaikea löytää järkevältä tuntuvaa syytä. Toisinaan nainen haluaa purkaa ärtymystään puolisoonsa, vaikkei kokisikaan tämän varsinaisesti aiheuttaneen tunnetta. Ärtymysten alkujuuret saatetaan sijoittaa kauas naisen lapsuuteen; se voi esimerkiksi olla vihaa, jota nainen ei ole voinut lapsuudenkodissaan osoittaa. Mutta useimmiten parisuhteessa syntyy ristiriitoja nykyhetken liittyvistä syistä. Nämä syyt ovat kaikkea mahdollista alkaen arjen käytännöistä, siivouksesta, raha-asioista, lastenhoidosta ja -kasvatuksesta päätyen periaatteellisiin kysymyksiin suhteen luonteesta. Suurimpia yksittäisiä riitoja aiheuttavat miehen juopottelu ja uskottomuus sekä lupausten pettäminen. Riitelyä syntyy myös siitä, miten ristiriitatilanteita pitäisi parisuhteessa hoitaa. Näissä ”metariidoissa” naista vihasuttaa muun muassa miehen välinpitämättömältä, loukkaavalta ja mitätöivältä tuntuva käytös (ks. Harris 1993, 200).

Riitojen kulussa ja vihan käsittelyssä tulevat esille eri-

laiset tavat, joiden sukupuolittuneisuutta korostan nimitämällä niitä mies- ja naistapaisuuksiksi¹⁹.

Mun mies ei tosiaankaan osaa riidellä, että se sitten mieluummin välttelee sitä ja vetäytyy, vaikka asiat ei kuitenkaan oo kunnossa. (Riitta, 31)

Kun mies suuttui, se laitto puvun päälleen ja lähti ulos, että se ei halunnut kuulla minua ollenkaan. Pojassakin on tätä vikaa että poikakin on että äiti älä puhu, älä puhu. Hän on itse pohtinut asiaa mutta minusta olisi kiva että keskusteltaisiin, että se olisi minunkin selvytyeni tai että minunkin turhat ajatukset tulisivat selvemmiksi. Mutta sitten kun isä tuli ja hän oli hiukan käynyt ottamassa viinaa ja oli pehmeämpi ja sano että äiti kulta anna anteeks että lähdin. Ja minä olin taas sellanen että tätä asiaa, juuri tätä asiaa minä en antanut anteeksi että hänen täytyi ottaa ryyppy tuolla jossain ja että se minulle tärkeä asia oli upotettu jonnekin pois eikä keskustelusta tule mitään. (Taina, 85)

Amerikkalaistutkija Anne Campbell (1993) on kirjoittanut miesten ja naisten erilaisista tavoista käyttäytyä ristiriitatilanteissa. Hänen mukaansa miehet loukkaavat puolisoaan suoremmin kuin esimerkiksi tämän naisystävät eivätkä ymmärrä naisten harrastamia hienovaraisten vihjeiden ja toisten tunnetilojen tarkkailun käytäntöjä. Toisaalta miehet eivät ole yhtä halukkaita kuin naiset selvittämään konflikteja keskustelemalla ja he kokevat naisten puhumisen halun syytöksinä ja riidanhaastamisena. (Mt., 76, 116.) Naiset puolestaan loukkaantuvat miesten puhumattomuudesta, mikä voikin olla uuden riidan aihe. Tällaista parisuhdedynamiikan muotoa on kutsuttu (Margolin & Wampol 1980) vaatimus-vetäytymiskuvioksi. Naista loukkaa se, että mies ei tunnu ottavan huomioon hänen tunteitaan, kun taas mies yrittää välttää konfliktia ja esittää syytä sille, miksi asiasta keskustelu on tarpeetonta (Kelley ym. 1978, 487).

Joidenkin naisten vihakertomuksissa on vahvasti mukana kulttuurisesti tuttu ”nainen nalkuttaa–mies mököttää” -asetelma, joka on vihaan liittyvä muunnelma vaatimus-vetäytymiskuviosta. Kun mököttäminen merkitsee vihaista vaikenemista (”mykkäkoulua”) ja nalkuttaminen jatkuvaa ääneen valittamista ja toisen syyttämistä, toistuvat käsitykset naisista puhujina ja miehistä vaikenijoina. Mököttäjä kieltäytyy vastavuoroisesta, tunteita koskevasta keskustelusta, mutta viestii muulla olemuksellaan suuttumustaan. Naisten mielestä puhuminen on kultaa – ei vain parin välien takia, vaan myös omien tunteiden selvittämiseksi. Miehen vetäytyminen joko vaikenemalla tai konkreettisesti tilasta poistumalla saattaa naisesta tuntua emotionaalisesta vaihdosta kieltäytymiseltä ja haluttomuudelta osallistua suhteen ylläpitoon. Pahimmillaan puhumattomuus koetaan välinpitämättömyydeksi, rakkauden vastakohtaksi (ks. Simmel 1984, 164), jolloin vihan ilmauksetkin tuntuisivat hiljaisuutta paremmalta vaihtoehdolta.

Avioliiton muina vuosina olin luontoni mukaisesti puhunut, huutanut, naputtanut, ja mies joskus rukoili olemaan hiljaa edes hetken. Kukapa olisi arvannut että hiljenen kokonaan. Se tapahtui silloin kun ei enää jaksanut välittää. (Tuovi, 57)

Vihan ilmaisun tarkoitusperät vaihtelevat tilanteittain. Itsetarkoituksellisen ilkeällä vihalla halutaan loukata toista ja tuoda etäisyyttä kumppanien välille, kun sen sijaan vihan ”rakentavammiksi” tarkoitetuilla ilmauksilla halutaan puuttua esimerkiksi siihen, miten toisen koetaan laiminlyövän suhdetta. Einen mukaan parisuhteen ihanne olisi, että kaikenlaisista vihan tunteista voisi kertoa kumppanille, koska muuten kumppanien välille syntyy muuri. Jos ajatellaan vihan käsittelyä käsin käsittelynä, voisi naisen kuvitella yrittävän nalkuttamisella ja naputtamisella tehdä reikiä muuriin. Käsityömetaforan mukaisesti nainen ”pistelee”

neulalla miestä joko pitääkseen tämän loitolla tai, päinvastoin, ommellakseen tämän itseensä sekä kutoakseen sitteen puolisoiden välille. Joissain tilanteissa taas nainen kurottautuu miestä kohden käsitelläkseen tämän vihaa, kutoakseen ja purkaakseen sitä joko yksin tai yhdessä toisen kanssa. Nainen saattaa myös silotella ja sovitella solmussa olevia lankoja. Naiset kokevat riitelyn ja vihan ilmaisun, esimerkiksi sanallisen hyökkäyksen ja ”naputtamisen”, joissain tilanteissa välittämisen ja jopa rakkauden osoituksina: vihan on välitettävä jotain yli yksilöiden erottavan muurin tai autiomaan²⁰. Viha funktionalisoidaan *välittäjäksi* ja viestinviäjäksi, *välittämisen* symboliksi. Tällaisissa tilanteissa vihan ilmaisija ei koe itseään ensisijaisesti oman halun ilmaisijana, vaan yhteisestä edusta huolehtijana.

Nainen tunnetyöläisenä

Naisten kertomusten perusteella sukupuolilla vaikuttaisi olevan erilaiset tarpeet ja pelot etenkin läheisyyden ja etäisyyden suhteen. Naiset sietävät enemmän minuuden rajojen hämärtymistä ja sisäkkäisyyttä, toisten tunteisiin eläytymistä. On myös esitetty (Christensen & Heavy 1990, 74), että ihmissuhteissa naiset pelkäävät hylätyksi tulemista ja torjuntaa, kun taas miesten suurin pelko on toiseen sulautuminen. Tämän ajattelutavan mukaan naiset haluavat läheisyyttä ja yhteyttä ja miehet suhteen hallintaa. Hannan sanoja lainatakseni on ”miehiä, jotka eivät halua ottaa vastuuta eivätkä antautua yhteyteen, eivät paljastaa mitään itsestään”. Miesten mököttämisen voisikin tulkita tilanteen hiljaiseksi hallinnaksi: vastavuoroisuudesta ja sovittelusta kieltäytymiseksi, tunteidensa hillitsemiseksi ja itsensä suojelemiseksi avoimuuden riskeiltä. Naiset sen sijaan ovat halukkaampia läheisyyteen, vaikka se vaatisikin joissain tilanteissa suoranaista ”tunnetyön” tekemistä toisen ihmisen puolesta.

Kun hän on vihainen niin mä pystyn niitä hänen vihan tunteitaan käsittelemään että hän saa olla vihainen ja mä pystyn sanomaan takasin ja tälleen, mutta kun mä oon vihainen niin hän on aika keinoton. --- [Kun hän on vihainen] mä annan sen mennä ohi ja sitten rupeen puhumaan että mistä se tuli ja mä uskon että musta on kans apua hänelle, kauheen itserakkaasti sanottu (nauraa), että mä pystyn luovimaan ja selvittelemään ja samalla saamaan tunteittensa äärelle jotenkin. (Kirsi, 36)

Myös tällainen ”parisuhdetyö” on osa minuustekniikkojen harjoittamisen prosessia. Siinäkin muodostetaan minä-suhdetta, vaikka parisuhdetyössä minuuden kanssa työskentely mielletäänkin ensisijaisesti sinä-minäsuhteen työstämiseksi. Parisuhdetyössä nainen käsittelee omien tunteidensa ohella myös miehen tunteita ja muodostaa minuuttaan parisuhteen kautta. Parisuhdetyössä nainen määrittelee käsittelyn tavoitteet ja päämäärät sen perusteella, minkä kuvittelee olevan molemman parhaaksi - äärimmillään nainen haluaa ja tahtoo tiettyjä asioita miehen puolesta ja yrittää siten työstää miehen minäsuhtetta. Yhtäältä työ vaatii vaivaa tekijältään, toisaalta se antaa (vaikutus)valtaa; joissakin naisten kuvailuissa sukupuolten välinen ero vihan käsittelyssä vaikuttaa niin jyrkältä että voitaisiin puhua naisen harjoittamasta tunnevallasta (ks. myös Näre 1994, 170).

Kaikki se hänen elämänsä hallitseminen, mun täytyi kokee että mies on mun näpeissäni ja että mä kuitenkin ohjaan sitä. (Arja, 37.)

Naistapaisuuteen kuuluu tunnekompetenssia, kykyä käsitellä niin omia tunteita kuin ymmärtää toisten tunteita. Astiametaforan näkökulmasta tämä tarkoittaisi sitä, että nainen voi ottaa vastaan miehen vihaa sekä käsitellä sitä. Parisuhteet eivät kuitenkaan ole siinä mielessä vastavuoroisia,

että mies toimisi tarvittaessa naisen vihan säiliönä. Mies toimii vain omien tunteidensa säiliönä, muttei tarjoa naisen tunteille paikkaa – vastaanottavana astiana olemisen kun ei katsota sopivan miehiseen morfologiaan. Sen sijaan vastaanottavan astian ajatus liitetään naisen ruumiiseen, joka usein käsitetään potentiaalisena äidin ruumiina ja jossa kohtu on keskeisellä sijalla. Irigarayn (1996) mukaan nainen on esine tai paikka toista ja toisen tarpeita varten. Nainen levittäytyy erottamattomaksi osaksi miehen toimintaa, mikä voi vaikuttaa miehestä tukahduttavalta. (Mt., 27.)

Antiikin Kreikan ja kristinuskon uskonnollisia tekstejä tutkinut Terhi Utriainen (1994) kirjoittaa siitä, miten naisen ruumis astiana on kuvattu kahtalaiseksi ja kaksipohjaiseksi. Yhtäältä astia kuvaa passiivisuutta ja vastaanottavuutta; nainen on kuin kasvualusta, joka ruokkii omalla verellään itseensä sijoitettua elämää. Mutta astia, joka säilyttää ja huolehtii, myös haluaa täytettä. Astia on käymisen tyyssija, kaiken alku ja loppu, joka ei omistettunakaan lopeta syövää, synnyttävää ja muuttavaa työtään. Kytymättömäksi mielletty astia saattaa kääntää omistetun ja omistajan suhteen nurinpäin: naistaan käyttävä mies uhkaa joutua käytettäväksi, nälkäisen vatsan imaisemaksi. Kristinuskon mielikuvat sisäänsä imaisevasta helvetistä ovat saaneet feminiinisiä piirteitä. (Ma., 192 - 193.) Näin ollen astiametaforat ovat samanaikaisesti niin aktiivisia kuin passiivisia, niin suojelevia ja turvallisia kuin pelottavia ja nieläiseviä – kahtiajakautuneen naiskuvan tavoin. Naista pidetään hyvänä äitinä, eli runsauden jumalattarena, elämää luovana maana tai vastaavasti tuhoavana kuoleman, nälän ja tulvien äitijumalattarena (Myyrä 1992, 265).

Naisia parisuhdetyön tekijöinä voi lähestyä maternaalis-feminiinistä koskevien myyttisten käsitysten lisäksi arkisemmin tunnekompetenssien näkökulmasta. Naisten tunnekompetenssi liittyy siihen, kuinka he ovat oppineet tyttö- ja naiskulttuurissa muodostamaan läheisiä suhteita toiseen ihmiseen etenkin puheen kautta: naisille on kehittynyt erään-

laiset emotionaaliset antennit, joiden avulla he tarkkailevat toisten käytöstä ja eläytyvät näiden tunnetiloihin. Yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa roolit eivät enää riitä suojaamaan identiteettiä, tunnetyöstä tulee tärkeä moderni kompetenssi. (Näre 1995, 116.)

Tunnetyön tärkeyttä parisuhteessa on alettu Suomessa korostaa vasta viime vuosikymmenten aikana. Vanhuustutkijoiden Jan-Erik Ruthin ja Peter Öbergin (1994, 54 - 55) tutkimien ikäihmisten kertomuksille on ominaista ongelmien lakaiseminen maton alle, niiden unohtaminen ja elämän hyvien puolien painottaminen. Vanhempien sukupolvien mielestä riitelemättömyys avioliitossa on merkki hyvästä perhehengestä. Ihmissuhteita ei aiemmin ole käsitetty erillisiksi, käsittelyä vaativiksi elämän osa-alueiksi: kuten Tellervo (66 vuotta) toteaa, tuolloin keskityttiin työntekoon ja vaikeista taloudellisista oloista selviämiseen, eikä tunteiden pohtimista tai niistä puhumista pidetty tärkeinä asioina. J.P. Roosin (1987, 58) mukaan sotien jälkeen syntynyt sukupolvi sitä vastoin ”vatvoo ihmissuhdeongelmia melkeinpä loputtomiin”.

Tämä kuuluu myös siinä, miten eri-ikäiset naiset kertovat parisuhteestaan. Väkivaltaisissa avioliitoissa eläneiden naisten omaelämäkertoja tutkineen Suvi Keskinen (1995) mukaan vanhemmat naiset korostavat parisuhteesta kertoessaan kestämistä ja selviytymistä, ja nuoremmat puolestaan itsenäistymistä ja oikeuksiensa puolustamista. Nuorempien naisten tarinoissa tärkeää on havahtuminen omien halujen olemassaoloon ja niiden toteuttamiseen, vaikka ne olisivat ristiriidassa miehen halujen kanssa. On siis olemassa ainakin kahdentyyppisiä projekteja: voimistumassa olevia individualistisia tendenssejä sekä familistisiä tendenssejä. (Mt., 14, 66 - 70.) Nuoremmat naiset korostavat parisuhdetyössään minäsuhteen muodostamista ja omiksi nimettyjen halujen toteuttamista, vanhemmat puolestaan perheen koossa pysymisen tärkeyttä ja omien halujen unohtamista. Siinä missä 85-vuotias Taina korostaa yhteen-

pelaamisen ja joustamisen tärkeyttä, sanoo 36-vuotias Siikka:

Oon oppinu itsenäisemmäksi ja mä teen niin kuin musta itestäni tuntuu hyvältä. --- Kyllä mä koen että silloin kun mä sanon niin se on ihan oikeutettua että en mä koe olevani mikään ilkeä eukko joka nalkuttaa vaan mä sanon ihan asiasta. Mulla on oikeus sanoa silloin kun musta tuntuu niin.

Parisuhteen vaihtelevat kuviot

Asetelmiin ”naiset puhuvat–miehet vaikenevat” sekä ”naiset nalkuttavat–miehet mököttävät” on kuitenkin poikkeuksia. Jotkut naiset kertovat miehensä olevan suhteen puheliaampi puolisko. Myös esimerkkejä nalkuttavista miehistä ja mököttävistä naisista kerrotaan, vaikka naiset usein selittävätkin mököttämisensä joksikin muuksi: haluksi järjestellä rauhassa omia ajatuksia tai hillitä itseään sanomasta ja tekemästä ”typeryyksiä”. Samanlaisia selityksiä saattaisivat miehetkin antaa omille mökötyksilleen, jos olisin haastatellut heitä; yleensä se, joka käyttäytyy vihaisesti, haluaa selittää omaa käytöstään rakentavaksi, kun taas toiset katsovat vihastuneen käyttäytyneen itsekkäällä ja yhteistyökyvyttömällä tavalla (Averill 1982, 228).²¹

Edellä esiteltyihin parisuhdekuvioihin tulee murtumia senkin vuoksi, että parisuhteet muuttuvat ajan myötä.

On se muuttunu vuosien varrella että se on muuttunu varmaan ihan täysin päinvastoin. (TN: Mikä se alkutilanne sitten oli?) Minä nalkutin ja se oli hiljaa ja nyt se on toisin päin (nauraa). --- Nyt tuntuu siltä että mä en enää viitsi, että olkoon ja että nyt en sano mitään että oon alkanu kyllästy siihen jatkuvaan sanomiseen, että en viitsi. On joitain asioita mistä mä oon vihastunu aivan hirveesti ja oon joistakin asioista vieläkin vihanen,

mutta sitten kun siitä kuluu jo aikaa ja mulla jollakin lailla sekottuu siihen semmonen sääli ja välinpitämättömyys ja ehkä semmonen luopuminen että ei ehkä jaksakaan olla vihanen. (Eine, 52)

Sukupuolten väliset erot vihan käsittelyssä voivat vähentyä puolisoitten ikääntymisen ja suhteen keston myötä: kanssakäymistä harjoitellaan ja omaan suhteeseen räätälöidyistä uudensuhteista muodoista neuvotellaan (Cupach & Canary 1995, 235, 248). Toisaalta nainen on saattanut väsyä jatkuviin, turhilta tuntuviin yrityksiin muuttaa suhteen luonnetta ja saada miestä puhumaan; on tullut olo, ettei asioista enää kannatakaan keskustella (Tolkki-Nikkonen 1990, 53). Joissakin parisuhteissa sen sijaan kuvioita ja tapaisuuksia muutetaan tietoisesti muuttamalla joko omaa tai toisen käytöstä: irtisanoudutaan naistapaisuudesta kieltäytymällä tekemästä tunnettyötä miehen puolesta tai suunnataan miestä naistapaisuuteen painostamalla tätä puhumaan.

Mä oon opiskellu mököttämistä, kun mä en oo osannu sitä niin mä oon opetellu sitä ja mä oon jo aika hyvä, mä voin jo mököttää esimerkiks tossa parisuhteessa ihan määrättömästi. Jos mä päätän että minä en puhu niin... (TN: Siinä varmaan vaaditaan hirveesti kärsivällisyyttä?) Nimenomaan, siis aikaisemminhan mä oon purkanut ne tietyt sellaset jännitteet ja tilanteet mitä parisuhteessa tulee juuri siihen että mä oon sitten räiskähtäny ja sanonu, ja mä oon ollu hirveen huono kestäämään sitä mököttämistä. Mut kyllä täytyy joko valitettavasti tai onneks sanoo et sitä mä oon oppinu erityisen hyvin, tätä nykyä mä oon hyvin tehokas mököttäjä. Mä oon parempi kuin mun mieheni jonka tapa mun mielestä reagoida ihan oikeesti asioihin on nimenomaan hallita mököttämisellä ja vihaisuudella. (Merja, 35)

Mä oon sanonu mun miehellenikin, meillä on todella onnellinen avioliitto, johtuu varmaan siitä että mä oon semmonen poskensoittaja, niin hän oli juuri semmonen että hän esimerkiks avioliiton alkuaikoina saatto osoittaa mieltään kaksikin viikkoo yhteensoittoon, ja mä sanoin selvästi ja suoraan että toi on sadistisin tapa kohdella nuorta aviovaimoo. (Outi, 66)

Joidenkin mielestä nainen ei pysty muuttamaan puolisoa haluamaansa suuntaan – eikä nainen edes saisi yrittää tehdä sitä. Taina kertoo elämäntehtävänsä olleen sen, ettei ole yrittänyt muuttaa miestänsä omien ihanteidensa mukaisesti: ”Mun täyty oppia että se särmä on siinä ja pysyy.” Sirpa puolestaan toteaa: ”Ei sitä miestä voi muuttaa, ne on mitä on ja itteensä siinä voi vain muuttaa.” Halua siis saattaisi olla, mutta sitä ei voi toteuttaa. Joskus suhteet lukkiutuvat asetelmiin, joissa naiset joutuvat vaikenemaan, pidättäytymään niin ärtymysten kuin halujenkin ilmauksista.

Mies oli, on luonteeltaan kiivas että kun hän raivostui niin hän purki kiukkunsa, vihansa, raivonsa että silloin tuli perkeleet ja silmät säkenöi ja ääni oli korkealla. Ja sitten minä varmaan opin hänen seurassaan edelleen olemaan hiljaa kun hän oli vihainen. Hän kävi sitten väkivaltaiseksi, että hän ei pystyny muuten purkamaan tunteitaan. (TN: Ja tämä oma suhtautumises oli sitä että hillitsit ärtymystä?) Minun oli oltava hiljaa. (Vuoko, 44)

Mun mies on hirveen itsepäinen mitä minäkin olen mutta ettei hirveitä vaurioita tulis niin mun on pakko antaa periksi, ja mä sanonkin sen niin että koska mä oon oikeessa niin mulla on vara antaa sulle periks että tehdään niin kuin sinä tahdot. (Seija, 47)

Vaikka tunnetyön tekeminen voi merkitä oman halun tu-

kahduttamista ja miehen haluun mukautumista, se ei ole pelkkää velvollisuuden sävyttämää passiivista toimintaa. Tunnetyöhön liittyy niin rakkautta kuin haluja ja tahtojakin (hoivan intentionaalisuudesta ks. Josselson 1996, 199). Individuaalisuutta parisuhteessa voi toteuttaa monella tavalla. Riitta Jallinoja (1997) on nimittänyt sidosten individualisoinniseksi sitä, miten parisuhdetyön tekeminen ja henkilökohtaiset ponnistelut selitetään vapaaehtoiseksi toiminnaksi. Tämän kaltainen individualisuus on siinä mielessä rajattua, että se tähtää sidokseen eikä puhujan henkilökohtaiseen vapauteen tai hänen oikeuksiinsa – vaikka se esittääkin yksilön omien valintojensa subjektiiksi. (Mt., 135 - 136, 181.)

Naisella on rajattuja keinoja vaikuttaa mieheensä: nainen silottelee ja tasoittelee sekä tekee kompromisseja ja ainakin näennäisiä myönnytyksiä, muttei täysin luovu oman tahtonsa toteuttamisesta. Välttämättömyydestä saatetaan tehdä hyve, ja riitelemisestä pidättäytymällä nainen voi saada moraalista ylemmydentuntoa ja henkistä ylivoimaa. James Averillin (1980, 308) mukaan naiset käyttävät horisontaalista aggressiota: kun naiset kokevat itsensä loukatuiksi, he eivät raivoa miehelle, vaan yrittävät tehdä tämän olon syylliseksi esimerkiksi itkemällä. Tällaista aineistoni naiset eivät tuo esille, mutta sen sijaan jotkut kertovat muunlaisista keinoista, joilla he yrittävät liikuttaa lukkiutuneita tilanteita.

Jos mä vaadin omaa tilaa tai jotain sellasta niin niissä hän sitten mökötti ja mä yritin sellasella ihan loputtomalla puhumaan pakottamisella saamaan sen tilanteen laukeamaan koska mä en kerta kaikkiaan kestänyt sitä tilannetta. (TN: Laukesiko se tilanne siitä, että saitko puhumalla avautumaan?) Ei, että se oli hirveen nöyryyttävää ja ikävää että mun täytyi tehdä sellanen viettelykohtaus, että se erotiikka oli ainoa alue joka pystyi sen laukasemaan.” (Pirkko, 47)

Kysymys naisen yksilöllisyydestä laajemminkin kuin parisuhteessa on ongelmallinen. Tuula Gordonin (1994) mukaan naiset harvoin pyrkivät olemaan riippumattomuutta korostavia absoluuttisia individualisteja, vaan he määrittävät itseään sosiaalisina ja yhteydessä ympäristöönsä. Tällainen relatiivinen yksilöllisyys vaatii kuitenkin tasapainottelua, sillä suhde muihin ihmisiin voi olla niin läheinen ja velvoittava, että omalle erityisyydelle jää vain kapea ala. Käytännössä naiset ylittävät määrittelyllään olemassa olevia kategorioita: absoluuttinen individualiteetti ei ole heidän tavoitteensa sellaisenaan, mutta he haluavat myös välttää relationaalisuuden liian tiukat sidonnaisuudet. Vanhemmat naiset suuntautuvat enemmän suhteisiin, kun taas nuoremmat yrittävät yhdistellä absoluuttista ja relationaalista. (Mt., 25 - 30.)

Yksilöllisyyden toteuttaminen parisuhteessa vaatii suhteen jatkuvaa arviointia. Parisuhde saatetaan kokea yhteisenä matkana, joka yhteisyydestä huolimatta on pystyttävä keskeyttämään tai jopa lopettamaan kokonaan, mikäli se vaatii osapuolia tukahduttamaan omat tarpeensa ja toiveensa. Elina kertoo, kuinka on ”ollut monenkirjava tämä meidän taival, siinä on ollut tyyntä ja myrskyä”. Jonain hetkenä pariskunta on tullut sellaiseen ”pisteeseen että nyt on tapahtuttava jokin muutos”. Jotta entiset kuviot ja kierteen murtuisivat, totuilta teiltä on pitänyt astua syrjään.

Se kierre meni meillä ihan turhankin kauan ennen kuin minäkin opin sitten kattomaan sitä tai irrottautumaan siitä. Sittenhän se tilanne muuttu kun tajusin että eihän mun oo siinä pakko olla marttyyri ja järkevästi ajatellen eihän mun tarvii tässä näin olla että itehän minä oon osani valinnu. Se vei multa tosi kauan ennen kuin mä tiedostin sen että mä olin tosi kauan sellainen äiti-vaimo, kaikki harteilla, sellanen iso reppu ja yritin pitää kaiken koossa ja pystyssä (nauraa). Sitten se alko pikkuhiljaa muuttua se asioitten käsittelytapa kun pääsi irti siitä ja kattomaan vähän sivusta. (Elina, 49)

Joissain tapauksissa vasta ero mahdollistaa yksilöllistymisen (ks. myös Jallinoja 1997, 152). Yksilöllistymisellä tarkoitetaan muun muassa sitä, miten suhteen aikana tukahdutetut tunteet voidaan päästää vapaiksi. Näin vihan tunteet ja niiden ilmaisu miehelle nimetään yksilöitymisen yhdeksi tärkeäksi väyläksi.

Tuntui hyvältä kerrankin sanoa suoraan mitä tunnen. En ollut sitä aikaisemmin uskaltanut, sillä minähän olin suhteessamme se, joka oli niellyt tarpeensa ja halunsa, koska yritin niin epätoivoisesti olla loukkaamatta ja ottamatta tilaa. --- Olen aina tuntenut vastuuta suhteemme toimivuudesta ja rientänyt hänen luokseen jos olen tulkinnut että hän on suuttunut. (Hanna, 47)

Jatkuviin ristiriitatilanteisiin asennoidutaan eri tavoin: jäädään ja sopeudutaan vallitseviin asetelmiin tai jatketaan yrityksiä muuttaa suhteen luonnetta. Sirkkan mielestä kumpikin vaihtoehto on väärä, sillä jatkuva vihatilanne vain katkeroittaa kumppanit, ja siksi eroon olisi uskaltauduttava.

Sitten huomasin että mun mies muuttu hiljalleen, jostemmasta väkivaltasta alko olemaan. --- Jotenkin ärsytti se tyyppi, pelkkä se näkeminen että kerta kaikkiaan muuttu sillä tavalla kokonaan että oltiin ihan eri aaltopituudella vaikka ei oltais puhuttu mitään. Mutta enhän mä tai eihän sitä naisen voimilla uskalla että kun näkee että toinen on sellanen kauheen ärsyyntynyt ja alkaa sitten ite siinä vähätellä, sillä tavalla kaiken näköstä mikä on kauheen inhottavaa. Se on tosi huono ja se pitäis lopettaa heti. --- Koska maailmassa on niin paljon ihmisiä ja asioita niin se on aivan typerää jäädä siihen, että koskaan ei saa tulla niin riippuvaiseksi että enhän minä yksin pärjääkään. Se on monta kertaa naisilla että ne tuntee että se on kauheen avutonta mutta kyllä se on aivan väärä luulo että kyllä sen verran

täytyy tulla semmosta piirrettä että kyllä siitä selviää. Se on paljon suurempi rasite mennä semmosessa ärsytystilanteessa vuodesta toiseen ja sehän muuttaa ihmistä aivan hirveesti, se katkeroitaa. (Sirkka, 59)

Anthony Giddens (1992) kirjoittaa parisuhteesta ”puhtaana suhteena” myöhäismodernin minuuden refleksiivisessä projektissa. Puhtaassa suhteessa ei tunneta ulkoisia pakotteita, vaan siihen paneudutaan yksilöllisin motiivein. Suhdetta ei pidetä yllä vain tapojen, perinteiden ja kulissien takia vaan siksi, että suhteen molemmat osapuolet haluavat sitä. Jatkuva itsetarkkailu ja toisen tarkkailu leimaavat parisuhdetta, ja suhde jatkuu vain niin pitkään kuin se tuottaa molemmille osapuolille riittävästi emotionaalista tyydytystä. (Mt., 58; Ahponen & Marttinen 1997, 185.)

Siltä [individualistiselta parisuhdekäsitykseltä] puuttuvat kaikki perinteiset rajoitukset, ja sen vuoksi se on täysin rakastavaisten omissa käsissä, tai vieläkin individualistisemmin sanottuna, itse kunkin omissa käsissä (Jallinoja 1997, 36).

Ulkoisista edellytyksistä riisuttu puhdas suhde on jo itsessään altis ristiriidoille ja jännitteille, koska se on olemassa vain itseään varten ja aina vain toistaiseksi. Suhteen intiimiyteen sisältyy riski, että siitä muodostuu taakka palkitsevuuden sijasta, ja siksi vihan ja epätoivon tunteet voivat päästä vallalle. (Ahponen & Marttinen 1997, 187.)

Raivon vallassa

Mitä tapahtuu kun nainen raivostuu miehelle? Hän huutaa, kiroilee, itkee, iskee nyrkkiä pöytään, elehtii voimakkaasti, paiskoo ovia, pomppii tasajalkaa, potkii huonekaluja tai heittää astioita seinään. Hän voi olla myös väkivaltainen. Joskus

höyryjen ulos päästämistä pidetään hyvänä toimintatapana, mutta raivoaja saattaa kokea käytöksensä ongelmalliseksi.

Nuorena jos mä olin vihanen ja tommonen, niin mä huusin ja nalkutin, yritin mököttää mutta sitä mä en pysty pitkään tekemään että se tulee vaan sitten entistä suurempana, ja raivosin ja huusin että kun nyt jälkeensä ajattelee että ihan kauheeta, ihan hävettää. (TN: Mikä siinä hävetti, että mitä sä silloin teit kun sä raivosit?) No en mä koskaan oo astioita särkeny, mutta *äänellä*, *äänellä* ja oikein ilkeillä sanoilla, ja kun aattelee nyt jälkeensä niin käyttäytyi kuin lapsi vaikka olevinaan oli aikuinen. (Eeva, 52)

Se liittyy enemmän aikuisuuteen ja aikuiseksi kasvamiseen ja myös yhteiskunnalliseen asemaan. Mä en oo pitäny sitä riehumista sukupuolen kannalta minään pahana asiana että semmosta uhkaa se ei oo mulle aiheuttanu ikinä. Ehkä se melkein on tuntunu että se on erittäin naisellinen piirre ja et täähän on täysin tähän kuuluva juttu. Tietenkin musta on tuntunu että mä en oo sillä tavalla sievä, siveä nainen ja etten oo mikään kiltti tyttö. (Merja, 35)

Vihaisuus ja suuttumus ovat tunteita, joiden voimakkaaseen ilmaisuun liittyy pidäkkeitä niin miehillä kuin naisilla. Tämä liittyy paljolti siihen, että itsensä hillitsemistä ja hallitsemista pidetään arvostettuna, aikuismaisena ja sivistyneenä käytöksenä. Mutta raivoamisen hävettävyydessä on jotain naiseuteen liittyvää: naisille on erityisen tärkeää osoittaa kykynsä aikuiseen käyttäytymiseen ja he helposti kokevat oman käytöksensä ”pikkutyön kiukutteluksi” ja itsensä ”pelleksi ja naurettavaksi”. Häpeään liittyy myös se, että naisista ja vihasta on olemassa kaksi toisilleen vastakkaista mielikuvaa. Yhtäältä on mielikuva vähään tyytyväisestä, lämpimästä ja toisia hoivaavasta äitihahmosta, jonka ole-

mukseen eivät kuulu vihan tunteiden ilmaisut; toisaalta on mielikuva kiukkuisesta, nalkuttavasta akasta, joka on tyytymättömän kohtaloonsa ja raivostuu pienimmästäkin provokaatiosta. Hänen kiukkuaan ja raivoamistaan pidetään epämiellyttävänä ja häijynä. Aivan kuten seksuaalisuutensa suhteen naiset leimataan dikotomisesti madonniksi ja huoriksi, jaetaan naiset vihan ilmaisun suhteen pyhimyksiin ja raivottariin. (Eichenbaum & Orbach 1989, 136.)

Anne Campbellin (1993) mukaan vihan osoittaminen merkitsee sukupuolille eri asioita. Poikavuosisista lähtien miehet ovat oppineet puolustamaan itseään ja maskuliinisuuttaan tarvittaessa vaikka väkivallalla. Vihan ilmauksilla on usein välineellinen tarkoituksensa: ne eivät suinkaan ole hyödyttömiä ja irrationaalista itsekontrollin menetystä vaan tapoja puolustaa omaa asemaa ja kontrolloida toisia. Michille vihan ilmaisut merkitsevät kunnian säilyttämistä ja sankaruutta, mutta naisille epäonnistumista ja häpeää. Campbellin mukaan naiset kokevat raivostuessaan, että ulkoisten paineiden kasvaessa liian suuriksi ja sietorajan ylittyessä patoutuneet vihan tunteet purkautuvat pakottavalla voimalla, kun taas miehet pyrkivät saavuttamaan vihanpurkauksillaan jonkun tietyn päämäärän. Näin ollen raivostumistilanteissa miehet herkemmin lyövät, mutta naiset räjähtävät sokeasti eikä heidän teoillaan (esimerkiksi tavaroiden viskomisella) ole samanlaista kohdetta tai kontrollia. Michisten näkemysten hallitsemassa, rationaalivälineellisen järjestyksen läpäisemässä yhteiskunnassa naisen vihanpurkaukset näyttävät selittämättömiltä, järjettömiltä ja hysteerisiltä. (Mt., 7, 74.)

Muutammat naiset kertovat tällaisia ”kamelinselkä”-kuvauksia – ”kauheen paljon se kestää mut se voi olla pieni asia että se menee kerrasta poikki”. Sirpa sanoo yrittävänsä estää itseään suuttumasta, sillä ”suutuksissa tulee tehtyä tyhmyyksiä kun ei osaa harkita” ja toteakin suuttuvansa ”vasta kun on tarpeeks kauan ärsytetty”. Nainen saattaa myös kokea miehensä provosoivan häntä tahallaan menettä-

mään malttinsa. Vaikka itsekontrolliaan ei haluaisikaan menettää, raivon kasvaessa se tuntuu tapahtuvan tahdosta huolimatta; Kirsi kertoo, että ”joskus raivostuttaa niin ettei sille mitään voi”. Raivo on ruumiillisesti koettua, voimakasta halua huutaa ja lyödä.

Sellasia tilanteita että niissä on semmonen naksahdus, kyllä ihan semmosia suuttumuksen tilanteita että voi sanoa että on ollu onni ettei oo ollu mitään tappovälinettä käsissä. Ne on aika pimeitä kohtia, sellasia että niissä katoa kaikki kyky ajatella miten tässä toimia, että se just se kiukku tai viha tai aggressiivisuus saa *ihan täysin* valtaansa. (Merja, 35)

Ainoa ihminen jolle mä oon sitten aikuisena vihan tunteita purkanut on ollut mun mies, se on ollut ainut jolle mä on voinu purkaa niitä ja sitten jossain vaiheessa se on mennä aivan yli äyräiden, musta itestäni on tuntunu että mä oon itte säikähtäny. (Arja, 37)

Miehet suhtautuvat puolisonsa raivoamiseen monilla tavoin: järkyttyneesti, huvittuneesti, voitonriemuisesti, ärtyneesti tai mitätöivästi. Kirsin mielestä hän on miehensä kanssa tasavertainen ja tämän tulisi kestää vaimonsa kiukunpurkaukset siinä missä Kirsi kestää miehensä purkaukset – käytännössä näin ei aina kuitenkaan käy hänelle eikä muillekaan naisille.

Mies on ottanu kiinni ja sanonu että *nyt lopeta* tai osottanu muuten että tää on nyt ihan väärin ja nyt rauhotut ja meet nukkumaan, joo siitä, siis *siitäbän* mä ärsyynnyn ihan hirveesti jos mulle sanotaan että nyt rauhotut ja meet nukkumaan (nauraa) että minähän en mene minnekään nukkumaan, minuu ei nukuta. (Aila, 45)

Mies tykkäsi huonoa kun huusin ja minä raivostuin enemmän ja huusin lujemmin niin että seinät raikuivat. Monta

kertaa riidat päättyivät kun mies sanoi, että metelöin kuin mieli puoli ja minä aloin itkemään. Ja itkin pitkään ja hartaasti. Joskus mies tuli hyvittelemään, joskus minä pyysin anteeksi ja kuivasin kyyneleet. (Tuovi, 57)

Naisen halun ilmaisu vihan muodossa saatetaan jättää joko huomioimatta tai naisen kärjistäessä suuttumuksensa ilmaisu huomiota saadakseen se tulkitaan osoitukseksi naisille ominaisesta hysteerisyydestä, yliemotionaalisuudesta ja lapsellisuudesta²². Jos vihan lähettämää viestiä ei ymmärretä, seurauksena on entistä suurempi raivo – loppujen lopuksi nainen voi olla ristiriitatilanteessa vihaisempi vihansa vähättelystä kuin sen alkuperäisestä syystä. Toisinaan raivokohtaukset päättyvät turhautumiseen ja vetäytymiseen, esimerkiksi Sirpalla tuloksettomalta tuntunut raivo muuttuu itkuksi ja häpeän sävyttämäksi masennukseksi.

Käsiksi käyminen

Voin tunnustaa että mä oon sellanen että mä voin lyödä mun miestä, se ei koskaan lyö mua mutta mä lyön sitä, että se on aika hurjan kuulosta, lyön johonkin olkapäähän tai vatsaan, ne on semmosta tuuppimista. Ja se sitten vaikeroi että aijai nyt mun muhun sattu ja menee sänkyyn valittamaan (nauraa). Mä sitä silleen pehmeesti nyrkillä muksin mutta en mä sitä sitten tiedä mikä mut saa tekemään niin. (Sinikka, 36)

1970-luvun loppupuolella alettiin Yhdysvalloissa – ja Suomessakin jonkin verran – puhua siitä, että naisten harjoittama parisuhdeväkivalta olisi vakava ja laaja sosiaalinen ongelma. Pagelow (1985) kuitenkin toteaa omissa tutkimuksissaan, että vaikka naiset saattavatkin parisuhteessa tönä, tuuppia ja repiä useammin kuin miehet, heidän väkivaltansa ei vahingoita toisia siinä missä miesten käyttämät kovem-

mat otteet. Miesten väkivallalla on vakavammat seuraukset (ruumiillisia vammoja tai pahimmassa tapauksessa kuolema) jo senkin takia, että usein mies on naista fyysisesti vahvempi, minkä lisäksi miehet turvautuvat tappaviin aseisiin helpommin kuin naiset. (Ma., 175, 186.) Miehen väkivaltaisuus koetaan uhkaavammaksi kuin naisen, ja naisen yritykset lyödä ja hakata saattavat vain huvittaa tai korkeintaan ärsyttää miestä (Adler 1981; Straus 1993, 78).

Naisten ja miesten lyömisen motiiveissa on todettu olevan eroja: naiset lyövät ilmaistakseen vihansa määrää tai väkivaltilanteissa itsepuolustukseksi, kun taas miehet puolustavat omaa asemaansa. Naisen väkivaltaa pidetään viimeisenä epätoivoisena keinona yrittää viestittää toiselle oman vihan määrää. (Campbell 1993, 48; Nazroo 1995, 480 - 490.) Mutta myös naiselle lyömisen syyt ovat moninaiset. Yhtenä hetkenä hän lyö miestänsä tietyistä asioista, esimerkiksi miehen kohdeltua naista kuin kaikkeen alistuvaa pikkuvaimoa, toisinaan taas ottaa lyömäasennon pinnan palaessa ja sanojen loppuessa. Lyöminen voi olla keino, jolla nainen yrittää saada oman tahtonsa läpi toisen hyvinvoinnin kustannuksella. Naiset ovat aggressiivisia siinä missä miehetkin, mutta eivät yleensä vihastu niin vaarallisen väkivaltaisella tavalla kuin jotkut miehet (Dixon 1995, 370 - 372).

Käsi, joka miestä lyö

Väkivallan vaarallisuus liittyy paitsi siihen, kuinka paljon toista *baluaa* vahingoittaa, myös siihen, *osaako* vahingoittaa toista – osaavatko naiset loukata toisen ruumiin rajoja: lyödä tai potkia toista niin, että se sattuu tai käyttää hengenvaarallisia aseita? Erilaisissa naisryhmissä olen kuullut kokemuksia siitä, miten vaikea naisten on opetella nyrkkeilyä tai karatea, iskemään suoraan ja kovaa (ks. myös Notko 1996, 2). Nyrkkeily ja esimerkiksi jalkapallo – lajit, joissa tarvitaan suoraviivaisen tehokkaita liikkeitä – mielletäänkin

maskuliiniksi lajeiksi. Nonverbaalin viestinnän tutkimuksissa (esim. Argyle 1988; Henley 1986; Wex 1983) on todettu, että naisten eleet, liikkeet ja asennot ovat vaatimattomampia kuin miesten: nainen pitää käsiään lähellä vartaloa sekä jalkoja yhdessä eikä tee laajoja tai dominoivia eleitä. Aineistossani Arja puolestaan kertoo, miten hänen lihaksensa ovat jännittyneet kiltin tytön asentoon, jossa ollaan kumarassa ja jalat yhdessä – ollaan koko ajan ikään kuin valmiina niaamaan.

Tanssitutkija Judith L. Hannan (1988) kuvailujen mukaan ”perinteinen” nainen tanssii pehmeän voimattomasti, heikon alistuneesti, kontrolloidusti ja jännittyneesti. Naisen ruumis on ikään kuin kutistettu, sillä hän käyttää tilaa ja ruumiinosiaan vaatimattomasti. Kuvainnollisesti naisen voi sanoa liikkuvan ympyrän keskellä ja sen rajoittamana sekä jalat tiukasti maassa horisontaalisesti suuntautuneesti. Tanssiessaan nainen koskettelee ruumistaan sekä ilmaisee itseään hienovaraisesti käsillään, niin sormillaan kuin ranteillaankin. (Ma., 11, 78 - 79, 160 - 161.) Omassa tutkimuksessani (Nykyri 1996) huomasin nuorten naisten tanssivan diskoissa myös dominoivaan ja aggressiiviseen tyyliin. Naiset eivät kuitenkaan rikkoneet toisten ruumiin rajoja siten kuin jotkut miehet tekivät: naiset eivät nyrkkeilleet, nostelleet toisiaan ilmaan, heittäytyneet korokkeilta toisten niskaan eivätkä harjoittaneet ”head-bangingia” eli sinkoutuneet pää edelle tanssivien ihmisten sekaan tanssilattian laidasta toiseen. Ruumiillinen suuntautuminen tilaan ja toisiin ihmisiin oli erilaista kuin miehillä. (Mt., 46 - 64.)

Artikkelissaan ”Throwing like a girl” (1990) Iris Marion Young etsii selityksiä sille, minkä vuoksi naiset eivät heitä palloa pallopeleissä voimakkaasti eivätkä myöskään tavoittele palloa aktiivisesti. Kun nainen on sosialisatiossaan joutunut olettamaan itsensä pikemminkin toimintojen kohteeksi kuin toimijaksi, hänen ruumiillisuutensa ei suuntaudu suoraviivaisesti ulkopuolisiin objekteihin, vaan on itseensä viittaavaa. (Ma., 58 - 67.) Heikki Sarmaja (1996)

tarjoaa kuitenkin tyystin toisenlaista vastausta sille, miksi miehet lyövät ”tehokkaammin”.

Urosmiehillä on noin 30% enemmän ruumiinvoimia. Keskimäärin. Kun otetaan huomioon miehisen lihas-ylivoiman sijoittuminen erityiseksi ruumiinrakenteeksi, niin huomataan että miehellä on tuplasti enemmän turpaanvetovoimaa kuin naisella. Keskimäärin. Mutta lisäksi naiset ovat, jos mahdollista, vieläkin surkeampia iskemään nyrkillä kuin heittämään pesäpalloa! On olemassa paljon miehiä, jotka ovat heikompia kuin vahvat naiset, mutta silti katsotaan yleistävästi että miehet ovat vahvempia. (Mt., 17.)

Miehen ”turpaanvetotaidolla” on Sarmajan mukaan yhteys ihmisen lajinkehityksen historiaan ja miehisten tunteiden evoluutioon: miehen kyky tapella etenkin toisten miesten kanssa on biologisen jatkuvuuden tae. Ihmisellä on vaimomainen halu kostaa kärsimänsä vääryys, mutta mies on luontaisesti, mieshormonien voimalla luontaisesti aggressiivisempi. Miehen aggressiivisuuteen liittyy kuitenkin myös eettinen puoli, sillä mies ei tappele vihan vuoksi, vaan puolustaakseen omaa tai toisen kunniaa. Mies osaa antaa reilusti turpaan eikä sorru lyömään avokämmenellä saatikka kynsisi, purisi tai kiskoisi toista tukasta. (Ma., 13 - 45.)

Väistän kysymykset siitä, mitkä sukupuolittuneet toimintatavat ovat ”luonnollisia” ja mitkä taas ovat syntyneet ”sosiaalisaation” vaikutuksesta. Seuraan Sara Heinämaan (1996) merleau-pontylaista ajatusta siitä, ettei ihmisessä voi erottaa kerrosta tai tasoa, joka olisi luonnollinen ja lopullisesti annettu ja jonka päälle kulttuurin eri kerrokset rakentuisivat. Kaikki ihmisessä on sekä tuotettua että luonnollista. Jokainen käyttäytymismuoto kantaa jotakin edeltäjien teoista, mutta samalla ne poikkeavat ennalta määrätystä suunnasta. Sukupuoli on liikkumisen ja toiminnan *tapa* sekä

olemisen kudosmainen *tyyli*, joka ei pelkisty tiettyihin fysiologisiin tai sosiaalipsykologisiin piirteisiin, vaan koskee olemisen ja elämisen kokonaisuutta. Sen sijaan, että mielenkiinto kohdistuisi siihen, *mitä* on nainen tai mies, kysytään *miten* nainen ja mies ovat. Tällöin voidaan puhua kokemuksesta ottamatta kantaa kokemuksen alkuperään. (Heinämaa 1996, 105.)

Tyylillisestä identiteetistä puhuminen ei edellytä pysyvyyden ideaa, vaan se liittyy pikemminkin toimintaan ja muutokseen. Toimintaa ja tekemistä luonnehtivat adverbrit ”naisellisesti” ja ”miehisesti” ovat parempia kuin yleisnimet ”nainen” ja ”mies”, sillä jälkimmäiset johdattavat helposti ajattelemaan olioiden pysyviä rakenteellisia ominaisuuksia. Tyylin käsitteen kautta sukupuoli-jako laajenee koskemaan tiloja, kieltä ja ajattelua. Kun sukupuoli-identiteetin käsittää tyylin identiteetiksi, naiseus näyttäytyy avoimena ja vaihtelevana. Voimme puhua naisista ilman, että oletamme yleisiä naisen ominaisuuksia, joita kaikki naiset jakavat. (Mt., 163.)

Taparuumiin toimintatavoissa – naistapaisuudessa ja miestapaisuudessa – ei siis ole kyse deterministisestä suhteesta, vaan jonkinlaisesta todennäköisyydestä. Kun sukupuolittuneet merkitykset käsitetään ruumiillisiksi akteiksi, tulee mahdolliseksi ymmärtää sukupuoli yhtäältä pakottavana, mutta toisaalta avoimena rakenteena. Sukupuoli ei ole normin noudattamista, vaan normin syntymistä, ja yksittäiset teot ovat sen erilaisia mukaelmia tai kehitelmiä. Sukupuoli tyylinä ja kudoksenomaisena rakenteena ei viittaa yksittäisiin ominaisuuksiin, vaan ilmenee tosiasioiden ja tekojen, olioiden ja ominaisuuksien välisissä yhteyksissä. Me emme tunnista ihmistä naiseksi tai mieheksi tiettyjen fyysisten tai psyykkisten ominaisuuksien perusteella, vaan siksi että hänen eleensä, liikkeensä, asentonsa ja ilmeensä jatkavat – mutta myös muuttavat – tiettyä liikkumisen tapaa. (Heinämaa 1996, 108, 162 - 163.)

Naisen lyöntitekniikat

Aineistossani jotkut naiset kertovat, etteivät he kerta kaikkiaan kykene lyömään, vaikka joskus yrittäisivätkin. Esimerkiksi Einen taparuumiin kerrostumissa on muistoja, joiden takia hän ei osaa lyödä. Eine kertoo nähneensä lapsena, miten hänen äitinsä olisi silloin tällöin halunnut lyödä miestään, mutta pystyi vain heiluttamaan kättään. Eine sanoo tulleen äitiensä tässä suhteessa:

Mä en voi käydä käsiks enkä mä voi heittää esineitä vaikka mä olisin niin raivossani että mä voisoin heittäytyä lattialle ja huutaa ja potkia mut sitten se muu että mä en vois ajatella, en vois --- että ei ei, käsi ei tottele, ei.

Monet tuntemukset ja toimintamallit eivät ole hallittavissa tietoisten päätösten tai lyhyen valmennuksen avulla, vaan ainoastaan kokonaisvaltaisen ja pitkäjänteisen harjoittelun, totuttelun ja liikkeen kautta (Heinämaa & Reuter 1994, 18). Sukupuolella on elävä ja muuttuva luonne, ja sukupuolituneet liikkeet, eleet, ilmeet ja asennot voivat muuttua, vaikkakin vain jähmeästi ja hitaasti. Teot saavat merkityksensä aiemmista teoista, ja näitä totunnaisiksi muodostuneita merkityksiä ja käytäntöjä pidetään yllä toistamalla totunnaisia liikkeitä, joita voi kuitenkin myös muuttaa poikkeamalla toistosta. Sukupuoli on aiempien tekojen ja niiden muodostamien merkitysten kiteytymä eikä ole muutettavissa ”käden käänteessä”, sillä jokaisen ”käänteen” merkitys muodostuu aikaisempien liikkeiden pohjalta. (Heinämaa 1997, 44.)

Muutamassa vihakertomuksessa naisella on kuitenkin hallussa toisen kimppuun käymisen tekniikka. Sirpa ”opeteli puolustautumaan” (ottamaan avuksi kättä pidempää ja kiskomaan miestä hiuksista) väkivaltaisen miehensä hyökkäyksiltä. Merja puolestaan oli harjaantunut lapsuudenkodissaan painimaan veljiensä kanssa ja osaa käyttää taitojaan

miehensä kanssa tapellessaan. Tietyt liikkeet automatisoituvat tottumusten kautta ja varastoituvat taparuumiiseen eräänlaiseksi liikemuistiksi.

Tehokkaimmillaan myös naisen väkivalta on hengen-vaarallista. Nuoruudessaan pesäpalloa harrastanut Pirkko hallitsee laakalyönnin, minkä seurauksena Pirkon mies joutui ensiapuasemalle – tosin Pirkko itse oli ollut monta kertaa sairaalassa miehensä pahoinpideltyä häntä, ja tämä oli Pirkon ainoa lyönti koko avioliiton aikana. Kun Pirkko löi, hän oli keskellä vaikeita tapahtumia perheessä ja oli tullut juuri töistä kotiin huomatakseen, ettei mies ollutkaan lupausensa mukaisesti siivonnut. Pirkko kertoo olleensa pahasti pettynyt ja alkaneensa takki päällä pestä lattiaa, kun mies tuli vitsailemaan asiasta.

Mä löin sinipiaalla oikein sellasen laakalyönnin suoraan sen ohimoon. Ja mä vaan katoin sitä kun se lysähti maahan, että mä en edes yhtään järkyttynyt mutta mä vain katoin että kuolikohan se. En ollenkaan kauhuissani siitä mitä mä olin tehny, enkä pahoillani enkä mitään. -- Mä vieläkin muistan sen sinipiikajutun (nauraa), semmosena onnistuneena ja nautinnollisena.²³

Miehen lyömisestä seuranneet itsesyytökset eivät ole niin voimakkaita kuin jonkun heikomman, esimerkiksi lapsen lyömisestä seuranneet soimaukset – itseään vahvemman miehen vastustamisesta voi jopa ylpeillä.

Mutta kyllä mä oon kerrankin hänet työntänyt pihalle, että mistä mä sainkin niin paljon voimia että mä saan ison miehen joka ihan vastustaa niin pihalle, että kerta kaikkiaan työnnettyä pihalle vaikka toinen haraa vastaan (nauraa). Siitä hän oli kyllä yllättynyt, että ilme oli kyllä sellanen että mä sain tyydytyksen ihan siitä ilmeestä (nauraa). (Elina, 49)

Vaikka väkivalta voi olla myös naiselle oman voiman osoittamista, lyöminen merkitsee monissa tilanteissa häviämistä moraalisisessa mielessä.

Kyllä mä oon aika hirveesti hyökkäilly (naurahtaa) et paitsi se on semmonen jännä että mä oon ottanu sellasen asenteen että siitä mä koulutan itteeni pois --- koska mun arvomaailmassa fyysinen väkivalta on erittäin halveksittavaa, siinä menettää kasvonsa suhteessa itseensä ja sitten taas siinä tilanteessa menettää sen asemansa, tasavertasen tappelijan aseman koska on se ällöttävä heikko joka on rikkonu sen sopimuksen että toista ei fyysisesti vahingoiteta eikä astuta fyysisen väkivallan alueelle. Siinä on sekä sen toisen vahingoittaminen että jälkikäteen nää itsesyytökset, et on tehny pahaa ja väärin ja omiakin arvoja vastaan. Ja sitten ihan siinä konkreettisisessa tilanteessa se, että jos käyttää sitä väkivaltaa niin ei voi enää tehdä yhtään mitään, on se hävinny osapuoli, on se raukka, on se typerä, on se hävinnyt. Toinen saa kaiken ylemmyden siitä. (Merja, 35)

Kyse on paljolti väkivaltaa koskevista asenteista. Ensinnäkin, kyse on sukupuolineutraalisti toisen koskemattomuuden ihanteesta. Toiseksi, asenteet ovat sukupuolittuneita. Tyttökulttuureissa ei harjoiteta samanlaista rajoja rikkovaa ja määrittelevää väkivaltaa kuin poikakulttuureissa, eivätkä monetkaan tytöt opi mieltämään väkivaltaa yhtenä hyväksyttynä sosiaalisen toiminnan muotona ja ruumiin rajojen määrittelyn tapana.

Vanhemmat naiset ovat erityisen kärkeäitä tuomitsemaan naisen väkivallan; 72-vuotias Aune arvioi, että ”se ei sovi naisen kuvaan”, vaikka sanookin ymmärtävänsä naisen väkivallan itsepuolustustilanteessa. Vaikka valtaosa tutkimukseni naisista lyö miestänsä vain harvoin tai ei koskaan, näkyy ikäero siten, ettei yksikään yli 50-vuotiaista naisista kerro lyöneensä puolisoaan. Vanhemmat naiset

asettautuvat vain harvoin lyömäasentoon, kun taas nuoremmat naiset eivät enää kannata niin ehdottomasti lyömätömyyden ihannetta. Mutta myös nuorempien naisten lyömisellä on rajansa, joita he vartioivat itse.

Mä myönnän että kun me miehen kanssa oikein huu-dettiin viime keväänä kun mä en saanu yhtään mitään perille niin mä ajattelin että mä isken puukolla (nau-
raa), ja sitten mä käsitin että aijaa sä ajattelet tommosta että sulle pitää varmaan tehdä jotain että tuo ei oo ihan tervettä, rupesin siinä ulkopuolisena miettimään että tilanne on varmaan nyt niin huono. Ja sitten mä näin että nyt jotain täytyy tehdä ja se oli varmaan se tilanne että tajusin että kyllä mun nyt täytyy ainakin lähtee tästä. (Sinikka, 36)

Hillityt halut – haluttomat tilat

Päällisin puolin vaikuttaisi siltä, että sukupuoli-asetemat parisuhteessa vaihtelevat tilanteittain, paikallisesti ja ajallisesti: niin miehet kuin naiset nalkuttavat ja mököttävät, raivoavat ja vaikenevat, tönivät ja lyövät. Parisuhdekommunikaatiota tutkineen Mary Fitzparkin (1988, 146) mukaan eroja on pikemminkin parisuhdetyypeissä kuin sukupuolissa. Fitzpark ei kuitenkaan ole ulottanut tarkasteluun fyysisiin ilmaisuihin, jolloin merkittävä osa parisuhdekommunikaatiosta jää ulkopuolelle. Miehen väkivallan pelko määrittelee usein naisen toimintaa, vaikkei häntä olisi-kaan koskaan lyöty; pelko on ikään kuin naisena olemiseen kuuluvaa ”yleistä tietoutta” siitä, miten naiselle pahimmil-
laan voi käydä. Miehen fyysinen ylivoima on saanut symboliset ulottuvuutensa, ja käsitykset miehen voimasta sisältävät mielikuvan todellisuutta suuremmasta koko- ja voimaerosta. Vaikka kaikki naiset eivät yhdykään kertomaan omakohtaisista peloista, saattaa miehen väkivallan mahdol-

lisuus tulla esille esimerkiksi sen korostamisena, että ”minua ei lyödä”. Väkivallan uhka – niin todellinen kuin kuviteltukin – jähmettää jotkut naiset kapeisiin asentoihin siinä pelossa, että he ”menevät liian pitkälle” vihanpurkauksissaan.

Sitä on aika lailla miehen mukaan ja miehen armoilla kun asuu sen kanssa ja siinä ei ole kovin viisasta lähteä nyrkillä heilauttamaan koska siellä voi saada nyrkistä takaisin, se ei ole ollenkaan viisasta vaan hyvin typerää vaikka kuinka tekis mieli. (Sirpa, 49)

Naiset ilmaisee vihaa verbaalisesti ja mies on se mikä puhuu nyrkein, tää on mun näkemys. On mun miehen kerran kätensä nyrkkiin pistänyt jostakin asiasta että kyllä mä joskus oon tulkinnu että nyt liikutaan sellasessa maastossa että on paras lopettaa tää päätös. (Seija, 47)

Kun mies hakkaa naisen, syytä tapahtuneeseen haetaan usein naisen käyttäytymisestä. Naista syytetään ja hän syyttää itseään muun muassa nalkuttamalla provosoimisesta. (Husso 1996; Kelly 1988, 35 - 76; Sabourin 1996, 212). Näin naiselle sälyttyy vastuu paitsi omista vihan ilmauksistaan myös miehen väkivaltaisista purkauksista.

Joka kerta kun hän oli väkivaltainen niin mä aina lopulta pyysin häneltä anteeks sitä että mä olin ärsyttänyt häntä ja hänen täytyi lyödä mua. Mutta mä en ollu silloin vihanen kun mua oli lyöty, että mä kyllä olin hirveen surullinen. --- Se onkin sellanen asia mitä mä pidin sairaana että mulle ei tullu vihan tunteita että mä tunsin niin suurta syyllisyyttä ja koin ne omaksi syykseni niin voimakkaasti. Mä meen yli sellasten rajojen omisissa purkauksissani missä normaalisti nainen hälyytyisi ja varoisi käyttämästä sellaista kieltä tai kaivamasta asioita niin perusteellisesti. Se on sellasta avointa viha-

mielisyyttä johon ei tuu avuttomuuden piirteitä ollenkaan, joka on varmasti se puoli mikä saa miehen toimimaan aggressiivisesti. Mä en itke vaikka ne odottais jotain sellasta mihin ne vois suhtautua silleen suojelevasti, mä oon ollu niin häikäilemätön siinä mitä mä oon sanonu enkä oo sääliny tippaakaan. Ei oo tullu ollenkaan hoivaajaa esille. (Pirkko, 47)

Väkivaltatilanteissakin halutaan säilyttää rakastettu mahdollisimman puhtaana ja tahrattomana. Onnistuakseen tässä täytyy oppia kääntämään vihan tunteita itseen. (Ks. Alberoni 1984, 19.) Ei kuitenkaan voi sanoa, että jompi kumpi halu – halu rakastaa toista tai halu vihata tätä – olisi ensisijainen. Pahoinpidellyltä naiselta yhtäältä odotetaan vihaa, koska ”jokaisen itseään kunnioittavan yksilön kuuluisi niin tuntea”; toisaalta naisen oletetaan yrittävän pitää parisuhteen koossa rakkauden tähden. Individualistisen ajattelun levitessä vaikeammalta tuntunee ymmärtää sitä, miksi haku nainen ei halua vihata miestänsä, puhumattakaan siitä, ettei hän halua lyödä takaisin.

Sirpa kuitenkin ryhtyi lyömään takaisin, muttei niinkään omasta halustaan kuin tilanteen vaatimusten mukaan.

Ekooilla kerroilla mä en vielä lyöny vastaan kun en ollut tottunu sellaseen ennen kuin sitten opin uuden käyttäytymismallin. Minä ensin itkin, mutta sitten aloin hakemaan kättä pidempää ja opin puolustautumaan, ja sitten se lopetti sen hakkaamisen. --- Ei mun mies paha ollut ollenkaan, se kuitenkin hillitsi itsensä että se olis voinu tehdä pahaakin jälkeä, enhän minä olis sille pärjännyt eikä sillon olis uskaltanu mennä vastaan panemaan mutta ei, ei se sellasta ollu, ihmettelen vaan niitä naisia jotka uskaltaa. En minä nyt sitäkään mene sanomaan että se olis syyttä suotta tehny kun sitä tulee itekin välillä sanottua ja tehtyä kaikenlaista kun suuttuu ja pitäis hillitä ittensä ainakin jonkin verran. (Sirpa, 49)

Monille naisille viha on problemaattinen tunne parisuhteessa, ja erityisesti sen voimakkaita ilmauksia halutaan kontrolloida oman itsekunnioituksen, toisten paheksunnan tai väkivallan uhan vuoksi. Tämä voi liittyä käsityksiin sukupuolista, näiden olemuksesta ja toimintatavoista. Sukupuolten ominaisuudet määrittyvät vastakkaisina ja toisiaan täydentävinä: mies on vahva ja nainen on heikko. Koska viha määritellään tahtoa, toimijuutta ja vahvuutta ilmaisevaksi tunteeksi, naisen viha on ongelmallista toisiaan täydentävässä sukupuoliasetelmassa (Smith & ym. 1989, 488).

Tällaisessa asetelmassa ei ole sijaa molempien vihan ilmaisulle. Kun yksilöllisyys määrittyy alistamisena, voi vain toinen olla halujaan toteuttava yksilö. Parisuhde muuttuu taistelutantereeksi, ja kumppanit asettuvat toistensa vastustajiksi. Naisen kannalta kompleksista on, että vastasubjektiksi ei määrity vain mies vaan myös viha – nainen voi kokea, että viha ottaa hänet valtaansa ja saa hänet tekemään asioita, joita hän ei oikeastaan halua tehdä. Esimerkiksi halu lyödä ja halu olla lyömättä voivat olla yhtäaikaista ja lomittua toisiinsa. Halun ilmaisu ei siis aina ole vihan ilmausta, sillä yhtenä hetkenä vihan syntymisen tulkitaan kertovan tyydyttämättömistä haluista ja tarpeista ja toisinaan taas halu olla vihastumatta nimitään vallitsevaksi haluksi. Yhtäältä minuustekniikoissa ja parisuhdetyössä halutaan muuttaa toimintatapoja, toisaalta taparuumiin toimintaankin liittyy haluja. Halut ja tahdot eivät vaikuta suoraviaisesti vihan ilmaisun käytäntöihin, vaan ne ovat monimutkaisissa, kulttuurisissa ja sukupuolittuneissa suhteissa toisiinsa. Sukupuoli liittyy paitsi taparuumiiseen, nais- ja miestapaisuuteen, myös minuustekniikoihin: siihen, miten yksilö itsensä ja halunsa sekä valintojensa mahdollisuudet ymmärtää (ks. Helen 1997, 28).

Tästä kulttuurisuuden näkökulmasta sukupuolten tasa-arvoisuutta ja samanlaisuutta korostava puhe on yksioikoista, sillä se neutralisoi näkyvistä sukupuolittuneet tunteiden käsittelyn tavat. Haastatteluissa puhutaan siitä, että

”miehetkin nalkuttaa”, ”kyllä naisetkin mököttää”, ”naisetkin nykyään lyö” ja ”nainen lyö sanoilla, mies kädellä”, mikä peittää näkyvistä epäsymmetriat sukupuolten mahdollisuuksissa toteuttaa halujaan. Se estää huomaamasta, miten miehen fyysinen voima joissain tilanteissa ja joissain parisuhteissa asettaa rajat naisen halun ilmaisun alueelle. Tämä näkökulma peittää alleen kaiken sen turhautumisen ja tuskan, jota monien parisuhteiden metariidoissa toisiinsa törmäävät halut synnyttävät: törmäyskurssille joutuvat naisten halu selvittää asioita yhdessä puhumalla ja miesten halu vetäytyä. Vaikka nais- ja miestapaisuudet ovatkin nyky-yhteiskunnan monilla osa-alueilla voimakkaassa käymistilassa ja parisuhdetyön muodot moninaistuvat jatkuvasti, parisuhteen väkivaltatilanteet, riidat, kiistat, vaatimus-vetäytymiskuviot vaikuttavat olevan – ainakin toistaiseksi – sukupuolittuneesti toimivia vuorovaikutuksen muotoja.

6

VIHAINEN ÄITI

Vihasta puhuttaessa äitiys on tulenarka aihe, monessakin mielessä. Yhtäältä äidin ”olemukseen” liitetään lempeys ja epäaggressiivisuus. Toisaalta äitinä olemiseen ja lasten kanssa elämiseen liittyy ärsyttäviä tilanteita, jotka syntyvät usein perin arkisista asioista: aamulla on kiire töihin, takana on valvottu yö joko lasten, parisuhdeongelmien tai työkiireiden takia eikä lapsi tahdo millään pukea päälleen. Myös muut asiat voivat olla kuormituksena, sillä ”monen näköisistähän ne koostuu”. ”Väsymys on varmaan yks semmonen kaikkien tärkeimpiä syitä että kun ei jaksa niin sillon kaikki ärsyttää, että lasten kanssa helposti sitten ihan älyttömistä syistä”, sanoo Riitta. Ärsyyntymiskynnystä alentaa niin ikään se, jos on enimmäkseen lasten kanssa tekemisissä ja on ”hirveesti niissä kiinni”.

Se on siinä vaiheessa kun perhe on laitettu kokoon ja joka paikkaan pitäis ennättää, pienet sotkee ja särkee minkä ehtii, kaikki pitäis olla niin kuin ei lasta huushollissa oliskaan ja äidin pitäis olla se sama tyttömäinen ruusu kuin ennenkin. (Sirpa, 49)

Se aika oli niin toista. --- Mutta siinä oli se kun se mylly pyöri ja välillä oli särmiä ja välillä siloisampaa ja joka-päiväisiä itkua ja sairauksia ja vesirokkoja. (Taina, 85)

Tilanteet vaihtelevat myös lapsen iän mukaan. Hermot ovat kaikista tiukimmalla uhmaikäisen ja murrosikäisen lapsen kanssa, sillä sen ikäiset lapset etsivät rajojaan ja siten koetelevat vanhempiensa hermoja. Etenkin murrosikäisen lapsen sanotaan tekevän perheen tilanteen eläväksi (”ovet paukkuu ja muuta”). Äidit pohtivat, kuinka paljon aikuis-tuvalle lapselle olisi ”annettava liekaa” ja kuinka paljon tätä pitäisi yrittää ”laittaa aisoihin”. Murrosikäistä lasta ei kohdella enää pikkulapsena ja ongelmien syntyessä jotkut äidit noudattavat hienotunteisuutta, alkavat ”kaarrella” jostain asiasta eivätkä käy suoraan vaatimaan tottelevaisuutta. Usein kuitenkin syntyy ”hankauksia kun tahtoa on kummallakin ja voisi ottaa yhteen”.

Ja kaikkein helpointa olis ollu jos oltais saatu puhuttua niistä asioista mutta kun ei, hän ei halunnut puhua että mä en voi enää nähäkään sua ollenkaan että pysy pois-sa mun silmistä että parasta kun et tulis ikinä tänne kotiin enää. Siis semmosta aivan kauheeta että se oli musta ihan kuin mua olis lyöty että se sattu niin kauheesti, että eihän tää voi olla edes totta tää tämänönen, että täähän on ihan kauhein vaihe. (Sirkka, 59)

Sirkalle neuvottiin, että on turha mennä voimakkaasti mukaan murrosikäisen kiukutteluun ja että ongelmat ratkeavat itsekseen ajan kanssa. Hiljalleen näin tapahtui, ja nykyään Sirkalla on hyvät suhteet aikuistuneeseen tyttärensä. Eikä omaan lapseen ”voi silleen suhtautua että tässä kauheeta kaunaa kannetaan”, Sirkka toteaa. Toisaalta aikuistuneidenkin lasten kanssa välit voivat mennä solmuun.

Iän lisäksi lapsen sukupuolen katsotaan vaikuttavan äidin ja lapsen suhteisiin.

Mutta ei koskaan äidin ja tyttären suhde ole helppo että mä en ole koskaan kuullu semmosesta että olis äiti–tytär-suhde hyvä. (Tellervo, 66)

Mistähän se johtuu että äidit ja tyttäret syyttävät toisiaan ja tappelevat, monet muutkin on sanonu --- ettei se oo pelkästään minusta. Tai onko mulla vieläkin niitä vanhoja asenteita vai mikä se on, vaaditaanko sitä enemmän tyttäreltä, sanotaanko sitä herkemmin niille vai onko niillä se että arvosteleeko ne äitiään enemmän, kumpi siinä on tekijänä ja alunperin se joka ei tahdo hyväksyä toista. Mutta se on monilla että on vaan tyttären kanssa vaikeuksia ja pojalle tulee se murrosikä myöhemmin, tästä on puhunu muutkin, eikä niitten kanssa tahdo olla sellasia ongelmia. (Sirpa, 49)

Vihan käsittely naisten keskinäisissä suhteissa tuodaan taas kerran esille erityisellä tavalla ongelmallisena. Äidin ja tyttären suhde käsitetään samalla tavalla ”luonnostaan” vaikeaksi kuten naisen suhde naispuolisiin ystäviinsä ja työtovereihinsa. Poikien kyllä valitetaan olleen villejä ja ajattelelemattomia, mutta ani harvalla on ollut pitkäkestoisempia ongelmia poikien kanssa. Elämän yllätyksellisyys, esimerkiksi lasten temperamenttieroit kuitenkin takaavat sen, ettei mitään staattisia suhdekuvioita eikä lainalaisuuksia lapsen sukupuolen mukaan pääse muodostumaan. Naisen asennot, liikkeet ja eleet suhteessa lapsiinsa – äititapaisuudet – ovatkin moninaiset: on räjähtämisiä ja jähmettymisiä, sokaistumisia ja syyllisyyksiä, vihakontrollia ja kontrolloimattomuutta. Näistä ensimmäisenä keskityn vihakontrollin teemaan.

”Viimeiseen saakka harkittua”

Minä annoin piiskaa ja tukkapölynkin mutta en minä mitenkään silleen ole antanut että... kyllä mulla aina järki on mukana ollut. (Taina, 85)

Tosiaan napsautin ja tukasta otin mutta en silleen kauheen kovasti sillä mä vaan toteutin sen että kun mä aina sanoin ja sanoin että jos et nyt lopeta niin sitten tukistan että kun ei uskottu. Mutta ei mitenkään kovasti että en mä koskaan oo lapsia silleen että mä olisin kauheessa vihanpurkauksessa tehny että mulla on ihmeesti löytyny sitä semmosta itsehillintää ja kärsivällisyyttä. (Sirkka, 59)

Vihansa ja itsensä kontrolloimisella tarkoitan sitä, miten lapsen kohdistuvat teot ovat harkittuja. Toisin sanoen lasta voidaan rangaista, mutta se tehdään kasvatuksen nimissä eikä vihan vallassa. Vanhemmille naisille ruumiillisen rangaistuksen antaminen on itsestään selvää, mutta nuoremmilla on tämän asian suhteen horjuntaa.

Ja kun joka aika on erilainen, silloin piti lapset komentaa ja pitää kurissa ja niitä oli lupa piiskata ja niitä joka huushollissa tukistettiin ja läimäytettiin. Nyt jos menis tukkapölyäkään antamaan niin olis poliisikuulustelu, se on laissa kielletty. --- Mutta siihen aikaan se oli ihan luvallista mutta kun siitä ei mitään hyötyy ollu niin siitä tuli paha mieli. (Sirpa, 49)

Sysiharjun (1987, 255 - 260) mukaan nykyajan vanhemmat ovat siirtyneet periaatteellisesta kurituksesta yksilöllisiin vihanpurkauksiin. Esimerkiksi Pirkko kokee ongelmaksi sen, ettei enää ole itsestään selviä kriteereitä rangaistuksen antamiseen, ja lapsen kanssa keskustelu jää ainoaksi vaihtoehdoksi; toisaalta keskustelu ei aina riitä, jolloin oma kärsivällisyys saattaa pettää ja viha purkautua rajulla tavalla.

Se on varmaan niin että se viha on siellä olemassa, se on sieltä tulossa, sen pitäis tulla ja päästä ulos jotain jo valmiiksi mietittyä kanavaa pitkin, niin kuin vaikka kasvatustilanne, että se ei pääse siihen oikeeseen yh-

teyteensä vaan se menee just semmoseen yliläikähdyksiin.

”Yliläikähdyksiltä” vältytään niin tietoisilla ja tavoitteellisilla keinoilla kuin esitietoisilla tai jopa tiedostamattomilla toimintavoilla. Toiminnan taustalla ei aina ole täysin tietoisia valintoja eikä valintojen perusteita; esimerkiksi pelottavat muistot oman äidin käytöksestä voivat tukea itsehillinnän säilymistä.

Ja siinä vaiheessa kun mä näen että mä melkein voisin jo ottaa hiuksista kiinni niin mä näen sen oman äitini ja miltei kuulen korvissani sen ja tulee mieleen että hyvän aika, äitihän uhkas tappaa mut. Se on niin pelottavaa että mä jähmetyn siihen ja ehkä nää mun jähmettymiset muutenkin on sitä, että en vaan oo osannu niitä aikasemmin yhdistää tähän, ehkä se on sitä että mä jähmetyn siksi että mä en tekis mitään sellasta. (Seija, 47)

Seija selittää raivoamisensa vähyttä myös fyysisillä ominaisuuksillaan:

Kyllä mä hetkeksi ryöpsähdän mutta sitten luonto on ollu mulle todella armelias että se on antanu mulle sellasen äänen mikä ei kestä huutamista, että muutenhan mä huutasin jatkuvasti jos mun ääni kestäis mutta mun ääni ei kestä ja multa menee ääni pois. Musta on hirveen nöyryyttävää huutaa ja kiljua ja yhtäkkiä tuleekin vain pihinää, mun mielestä siitä asiasta menee puh-ti pois.

Toiminnallisen minän eleissä ja liikkeissä heijastuu meneisyys: taparuumiin jatkumot sisältävät paitsi toimintamalleja naissukupolvissa, myös yksilön oman elämänhistorian tapahtumia ja kokemuksia. Taparuumiiseen liitetään niin kyvyt (kyky hillitä itsensä, kyky huutaa) kuin

kyvyttömyydetkin (jähmettyminen ja äänen pettäminen). Taparuumiin kyvyttömyys tehdä jotain – kyvyttömyys lyödä tai huutaa – voidaan kuitenkin mieltää myönteisesti tai vähintäänkin ambivalentisti, jolloin suoranaista tarvetta tapojen muuttamiseen ja koulumiseen ei tunneta.

Naisilla on hallussaan myös tiedostetumpia ja välineellisempiä keinoja, joihin turvautumalla he saavuttavat itsehillinnän. Lapsen tai jonkun ulkopuolisen kanssa yritetään puhua, mutta monesti tilanne tuntuu vaativan puheistamista toiminnallisempia minuustekniikoita. Yksi menee vaatekomeroon huutamaan, toinen taas sulkeutuu makuuhuoneeseen tai vie lapsen tämän huoneeseen, kolmas lähtee ulos tupakalle. Jotkut purkavat kiukun hyödyllisesti siivoamalla tai käymällä lenkillä.

Se on ihan helpottavaa että ottaa tyynyn ja kuvittelee vaikka että siinä on tämä kamalia tehnyt tyttö joka ei oo siivonnu huonettaan eikä tiskannu ja paukuttaa sitä tyynyä että kyllä mulla on kauhukakara. (Vuokko, 44)

Nykyhetkessä olevina syinä itsehillinnälle esitetään paitsi lapsen parhaan ajattelemisen, myös oman edun huomiointonottaminen: ei jakseta tuhlata energiaa joihinkin asioihin, vaan ohitetaan ne tyynesti ja omaa mielenrauhaa suojellen. Lisäksi itsehillintää tukee ”ulkopuolisten läsnäolo”, ja julkisella alueella kasvot pitävät helpommin. Kodin sisällä puolisolta saatetaan kaivata apua kasvatukseen ja tukea itsehillinnän säilymiseen.

Kyllä mä niitten kanssa pärjään mutta kyllä mä kuitenkin kaipaen sellasta miehistä auktoriteettia kun ne on pienempiä, että kyllä mulla sitten vaikeuksia on jos mä oon niitten kanssa yksin kotona että ne alkaa kiukuttelemaan. Mä oon vähän sellanen lepsu, mä voin sitten lopulta ruveta kiljumaan mutta eihän se mitään auta (nauraa). (Sinikka, 36)

Miestä on ainakin ennen pidetty perheenpäänä, jolla on suurin auktoriteetti perheessä ja joka tarvittaessa kykenee pitämään lapset kurissa. Toisaalta nykyisessä, uudenaikaisessa ja monimuotoisemmassa kasvatuskulttuurissa miehen kanssa voi syntyä erimielisyyksiä juuri lastenkasvatukseen liittyvistä ongelmista. Sirpa puolestaan kertoo oppineensa väkivaltaiselta mieheltään uudenlaisen käyttäytymismallin, jota sovelsi lapsiin näiden ollessa isompia. Tosin Sirpa selittää moneen otteeseen, ettei ollut kovakourainen lapsia kohtaan näiden ollessa pieniä; ettei olisi käyttänyt väkivaltaa, ellei mieskin olisi ollut väkivaltainen; että vastaavasti sanallista vitsaa Sirpa on käyttänyt vähemmän kuin oli käytetty hänen lapsuudenkodissaan.

Sirpa ei ole ainoa äiti, joka selittää tekojaan ja toimintamallejaan itseään puolustelemaan sävyyn. Puheessa käytetään vastatodisteluja ja selittelyjä: tulkitaan keskustelukumppanin esittävän kritiikkiä ja puolustaudutaan siltä esittämällä vastatodisteluja tai tunnetaan muuten vain tarvetta puolustella omia tekoja, vaikkei kenenkään tulkita selityksiä edes vaativan (ks. Suoninen 1993, 25). Omasta mielestäni en mitenkään haastattelukysymyksissäni arvostellut Tainan äitiyttä, mutta silti hän tokaisi minulle: ”Kysy minun lapsilta miten kamala äiti minä olin.” Äitiydestä kerrottaessa itseä soimataan herkästi: ”sellasta ei saa äidit tehdä” ja ”se on pahin synti”. Asioita kadutaan (”valitettavasti”, ”ne tilanteet kun vois käydä uudelleen läpi”), niitä selitellään (”en mahtanut sille mitään”, ”olin niin väsynyt”) ja suhteellistetaan (”se oli siihen aikaan tapana”, ”kyllä muillakin on ollut”). Tosin joskus itseä lohdutetaankin: ”Tein sen mitä silloin kykenin.” Kertomuksissa esiintyy myös lupauksia muutoksesta (”siinä mä voisin muuttua”, ”mutta sitä mä en enää tee”) sekä sen korostamista, että kaikki loppujen lopuksi kääntyi hyväksi (”pojista on kasvanut kunnan miehiä”). Ikävistä tapauksista kertomiseen liittyy epäröintejä, sanojen hakemista ja niiden korjaamista, taukoja ja puheen hidastumista²⁴. Jotkut eivät ensin muista

lapsiin kohdistuneita tekoja, mutta haastattelun kuluessa toteavat: ”Mä muistin sen nyt ja mulle tuli nyt mieleen että näinhän tää onkin että mä haluan painaa ne pois mielestä.”

Äitimyytti

Oli se unelma siitä vaaleanpunaisesta tai vaaleansinisestä nyytistä jota kohtaan ei ole mitään muita tunteita kuin hyviä vaan ja sitten huomaa itestään se tunne että herrajumala mä oon väsyny enkä jaksais yhtään enää. Että mä en jaksa valvoo ton pennun kanssa enää yhtään ja mä en jaksa että se on semmonen, ja toisaalta se on semmonen että eihän äiti voi olla tällanen tai tuntee näin että kun on se myytti. (Eine, 52)

Luvun alussa väitin, että äidin vihasta puhuminen on tulenarka aihe. Amerikkalaistutkija Ann Lloydin (1995) mukaan naiset määritetään biologiaan ja luonnolliseen feminiinisyteen vedoten toisista huolehtiviksi, empaattisiksi, lempeiksi ja ei-aggressiivisiksi. Käytännön elämässä heitä verrataan jatkuvasti kunnollisen naiseuden ideaaleihin, hyvään äitiyteen ja vaimouteen, ja ihanteiden mukaisesti käyttäytyessään he saavat tuntea moraalista ylemmyyttä ikään kuin palkaksi itsehillinnästään. Vihaista ja etenkin väkivaltaista äitiä pidetään poikkeavana ja pahana, sillä hän toimii epäluonnollisesti, vastoin oikeaa luontoaan ja vaistojaan. Kun yhteiskunnassa voimakkaana vaikuttavan äiti-myytin mukaan naisen aggressiivisuus on hyväksyttävää vain tilanteessa, jossa äiti puolustaa lapsiaan, on lasta kohtaan aggressiivinen äiti kaiken ymmärryksen ja anteeksiannon ulkopuolella, epäinhimillinen ja sairas ei-nainen. (Mt., 18 - 36.)

Asenteet äidin vihaa kohtaan liittyvät myös käsityksiin perheestä ja kodista sekä naisen paikasta niissä. Suomalaisen sivistyneistön perheihanteita tutkineen Kai Häggmanin

(1991) mukaan ”uusi porvarillinen koti-ihanne” kohotettiin tietoisesti suomalaisen julkisuuteen jo 1800-luvulla. Porvarilliset ihanteet – perheen, yksityisyyden, äitiyden ja kodin ideologisointi – vahvistuivat yleisiksi ihanteiksi ja mentaliteeteiksi muihinkin säätyihin ja luokkiin. Uuden perheihanteen keskeisiä käsitteitä olivat yksityinen ja julkinen: miehet kuuluivat julkiseen maailmaan, naiset taas ”luonnostaan” yksityisen kodin piiriin. Naisen luomasta kodikkuudesta tuli ideologia ja yhteiskuntaa muuttava moraalinen periaate. Myöhemmin tämä periaate on saanut rinnalleen kilpailijoita sitä mukaa kun naiset ovat siirtyneet myös julkiseen elämään. (Häggman 1991, 17 - 39; Korhonen 1994, 22 - 23.)

Naisellisuuden ja erityisesti äitiyden tila on ollut ja on vieläkin sekä käytännössä että ajatusrakenteiden tasolla koti. Äitiys ja koti muodostavat kuvion, jonka voi mieltää kahdeksi samakeskiseksi ympyräksi. Keskellä sijaitsevat kohtu ja tulisija, laidoilla äidin ruumis sekä kodin ja yksityisen rajat. Kotiin ja naiseen liitetään samanlaisia ominaisuuksia: sopua, epäitsekkyyttä, huolehtivaisuutta, anteeksiantoa ja rakkautta. Äiti saattaa kokea olevansa ympyrässä, jaksavan ja rakastavan äidin kuviossa. (Jokinen 1996, 81, 87.) Nainen on ensisijaisesti äiti, huolenpitäjä ja hoivaaja, jolla useinkaan ei ole kodissa omaa tilaa; hän on kaikkialla eikä missään (Saarikangas 1991, 248).

Luce Irigaray (1996) kirjoittaa siitä, miten äidillä on omasta paikastaan erotettu paikka, joka on olemassa vain toisia varten, ei naista itseään varten. Tietämättään ja tahtomattaan äiti uhkaa juuri sillä, mikä häneltä puuttuu: omalla paikalla. Kun äiti ei pysty muodostamaan itseensä paikkaa itselleen eikä asuttamaan itseään, hän turvautuu lakkaamatta lapseen palatakseen itseensä; hän pyörii toisen ympärillä ja toinen tulee vangituksi hänen sisäisyyteensä. Samalla äidistä tulee – paradoksaalisesti – kaikkivoipa. (Mt., 27.) Tässä toistuu kaksijakoinen naiskuva sekä kaksipohjaisen astian malli: astia, joka säilyttää ja huolehtii,

voi olla myös ahne ja nielaiseva. Äidit jaetaan arkkityyppi-
sesti ja jyrkästi hyvään ja hoivaavaan äitiin tai pahaan äitiin,
joka on kuoleman ja tuhon valtiatar (Myyrä 1992, 265).
Äidin tapa ottaa vastaan lapsen kiukkua sekä pidätellä omaa
vihaansa saattaa sekin olla pelottavaa, sillä jotain jää säiliöön,
eikä säiliö suinkaan ole rajaton... Mutta mitä tapahtuukaan,
kun äiti ei enää ota vastaan toisten tunteita, ei ole hellä ja
rakastavainen vaan raivostuu?

Äidin pinna palaa

Mulla on kuitenkin hirvee kontrolli siinä että en mä
rupee ihan silmittömästi, että en visko lapsia seinille
vaikka välillä siltä tuntuiskin että mieli tekis, mut ei
sitä kuitenkaan tee. (Riitta, 31)

Sitten mulle tuli sellanen olo että mä voisin tehdä sille
lapselle jotain, mä ajattelin että mä voisin sitä sitten lyö-
dä silleen että sattuu, mutta sitten mä ajattelin että ei,
sellastakaan ei missään nimessä saa tapahtuu että täytyy
tämä asia jotenkin selvittää. Mutta jouduin myöntämään
että näin pitkälle ihminen saattaa mennä kun se piste-
tään oikein ahtaalle, että kauheeta se voi vaikka omaa
lastaan lyödä jos se on tarpeeks ahtaalla. (Sinikka, 36)

Hetket, jolloin äiti raivostuu, järjestyttävät kodin järjestyk-
siä: äiti ei enää kontrolloikaan omaa vihaansa eikä enää
huolehdi toisten tunteista ja yhteisestä hyvinvoinnista. Kun
äiti tuntee sulautuvansa kotiin ja katoavansa sen yhdeksi
kalusteeksi tai kodinkoneeksi, hän erottautuu vihan ilmai-
sulla ympäristöstään ja tuo itsensä esille yksilönä, jonka
halut ja tarpeet vaativat huomiota. Hän ei enää tyydy käsit-
telemään vihaansa siististi eri tilassa tai muuttamaan ener-
giaa harmittomaan ja hyödylliseen muotoon. Kun äiti tun-
tee joutuvansa tilassa ”ahtaalle”, hän rikkoo kodin rajoja

niin mielikuvissaan kuin konkreettisestikin: hän kuvittelee paaskaavansa lapsen seinään tai huutavansa niin kovaa, että huuto kuuluu naapuriin saakka. ”Pitkälle meneminen” voi tarkoittaa siirtymistä pois omalta paikalta järjestyksissä, jolloin äiti ei enää jaksaa olla ”kunnon äidin” positiossa vaan siirtyy toisenlaisten toiminnan tapojen piiriin. Raivo tuntuu muodostavan muusta maailmasta erillisen tilan.

Tuntui että se pienensi mun elintilaa, että se raivo teli tavallaan sellasen punasen kalvon siihen jossa oli se lapsi ja se reppu ja se puuttuva sukka ja se oli kauheen pieni ja ulkomaailma häviää tai hämärtyy että sitä ei oo enää siinä niin paljoo olemassa, että se tila jotenkin pienentyy siihen. (Kirsi, 36)

Aikomusten toteuttamiseen ja lapseen käsiksi käymiseen liittyy joskus ”silmittömyyden”, sokeuden, näkemättömyyden ja muistamattomuuden kokemuksia.

Ja kun mä olin sitä mieltä että mä en oo käyny mun lasteni kimppuun niin kyllä mä oon tehny niin että mä oon ravistellu niitä kumpaakin ihan sillä tavalla silmittömästi että mä oon sitten havahtunut tilanteeseen että mä sellasta täysin kauhastunutta lasta pidän käsissäni, hampaat kalisee ja silmät on aivan suitsirenkaini. Erittäin mitättömistä syistä, sellaisista yliläikähtämisyistä. --- Sitä ei pysty muistamaan eikä pysty näkemään eikä olis voinu muuten tehdä sitä ellei olis ollu se kontrollin menetys ja että muuhunkaan ei oo pystyny, eikä olis voinu tehdä sitä jos olis nähny sen lapsen. (Pirkko, 47)

Vihastumisen kokemuksessa havainnointikyky muuttuu: erilaisten värien näkeminen sumentaa silmiä tai muutenkin näkökyky voi heikentyä. Kuvaavaa kyllä, kontrolloimaton raivoa sanotaan ”silmittömäksi raivoksi”, ”järjen valon

sammumiseksi” ja ”pimeiksi kohdiksi” – sitä, mitä ei nähdä, ei pystytä selkeällä tavalla käsittelemään ja hallitsemaan. Silmien kautta ollaan yhteydessä maailmaan ja näkökyvyn menettäminen voi kertoa halusta irrottautua tästä maailmasta²⁵. Siihen liittyy myös itsekontrollin menettämisen ja normaalista aikatilasta vieraantumisen tunne: viha ottaa valtaansa niin, ettei itseään ja tekojaan voi enää tunnistaa. Tällaisissa tilanteissa viha määrittyy subjektiksi ja ihminen astiaksi, jonka viha täyttää ja josta viha purkautuu. Kun ihminen tekee jotain, mitä hän ei ”oikeastaan” haluaisi tehdä tai mistä ei ainakaan haluaisi ottaa vastuuta, hän voi kokea itsensä passiiviseksi ja tunteiden vallassa käyttäytyneeksi. Eletyt tuntemukset vahvistavat omaa toimintaa kohtaan tunnettua inhoa sekä luovat siihen ajallista ja tilallista etäisyyttä (Denzin 1984, 120). Raivostumisen jälkeen voikin ihmetellä, kenen kädet äsken löivät lasta. Raiwon kuvaileminenkin tuottaa hankaluuksia eikä sitä kuvaamaan tunnu löytyvän tarpeeksi voimakkaita sanoja.

Mä en koskaan ärsyynny mistään muusta niin paljon kuin silloin kuin lapsi kokeilee mun kestävyyttäni ja kärsivällisyyttäni, niin silloin mä oikein mietin että voi itku kun mä en oikein hallitse tätä tilannetta, että nyt on niin isot tunteet mukana että mä en hallitse niitä. (Seija, 47)

Kyllä mulla on aika ikäviä muistikuvia siitä miten mä en oo osannu hyvin hillitä itteeni kun se oli pieni, että mä oon saanu hirveen työn tehdä siinä että mä oon silloin osannu hirveen huonosti käsitellä tätä kohtaa itsessäni. Ihan vauvana, se oli vuoden iässä semmoinen nopee paiskasu sängylle. Tuntu että siinä oli oikeen semmosta raivoa kun sen paiskas sinne sängylle. Ja myös sitten myöhemmin sellasta sellasta valtavan, *valtavan* suurta raivoo vaikka uloslähtemistilanteessa. Ei mun tehny mieli mennä huutelemaan minnekään

muualle, en mä ollu vihainen asioille noin ylipäättänsä vaan mä olin sille vihanen, mä olin hermostunu siihen. Että en [käyttänyt] näitä fiksuja keinoja missä käytäs tyynyä hakkaamassa ja kiroilemassa ja sitten tultaisiin kivasti eteiseen (naurahtaa), niin sitä en sitten aina osannu käyttää. (Merja, 36)

Raivon kerrotaan olevan raivostumistilanteessa käsittämättömissä, ”järkevien” käsien ulottumattomissa. Lapsiin kohdistuvasta kiukusta, vihasta ja raivosta kerrottaessa puhutaan myös aallonpohjista, romahtamisista, pitkälle menemisistä, poikki olemisistä, vieterin poikki menemisestä, pinnan kiristymisestä ja katkeamisesta, kärehtämisistä, hillestymisistä ja yliläikähtämisistä. Äidillä on siis pinna tai vieteri, jonka olisi kestettävä lapsiin liittyvät ärtymykset. Äiti on tukipylväs, joka voi mennä poikki. Ennen kaikkea äiti on toisten tunteiden astia, joka liikaa vastaanotettuaan vajoaa jonnekin, räjähtää tai alkaa läikähdellä yli. Äitiydellä on paikkansa, jossa omien tarpeiden toteuttaminen – oman ”paikan” asuttaminen – vaikuttaa vaikealta. Tästä äitiyden paikasta, asemasta ja asennosta, nainen joko voi itse tietoisesti lähteä pois tai hän voi tuntea tahtomattaan tippuvansa siitä muualle.

Äitinä olemisesta puhutaan joskus kuin selviytymiskokeesta: ”olen pärjännyt”, ”en kestänyt”; kunnan äidin kunnan on kestettävä. Kestämistä koettelee voimattomaksi koettu viha. Voimattomuus ei ole niinkään sitä, ettei voi tehdä jotain, vaan sitä, että pelkää vahingoittavansa lapsen henkistä ja fyysistä hyvinvointia ja turvallisuudentunnetta; se on itseä ja omaa toimintaa kohtaan tunnettua voimattomuutta. Tässä yhteydessä onkin mielenkiintoista verrata vaimoutta ja äitiyttä. Samassa konkreettisessa tilassa, kodissa, muodostuu tilanteittain erilaisia epäsymmetrioita ja järjestyksiä: vaimouden ja äitiyden positioihin liittyy toisistaan eroavia mahdollisuuksia ja rajoituksia. Miriam Johnson (1988, 5 - 6) väittää, että naiset ovat äiteinä vahvoja ja

kyvykkäitä, mutta vaimoina he asettuvat ja heidät asetetaan ”toisiksi” suhteessa mieheen. Äitinä nainen on vahva siinä mielessä kuin aikuiset yleensäkin ovat lapselle auktoriteetteja, mutta kulttuurisesti voimakas äiti-myytti ja sen rikkomisesta aiheutuva syyllisyys sekä halu suojella lasta hillitsevät äidin vihan ilmauksia. Väite naisen heikkoudesta suhteessa mieheen pitää paikkansa niissä parisuhteissa, joissa nainen on alistetussa asemassa suhteessa mieheen ja hänen vihan ilmauksiinsa liittyy pelkoa miehen reaktiosta ja mahdollisesta fyysisestä väkivallasta. Hieman toisenlainen kuva piirtyy siinä, miten esimerkiksi Pirkko vertailee lapsiin ja puolisoon kohdistuvia vihakokemuksia. Hän aloittaa kertomalla mieheen kohdistuvasta raivosta.

Se itse raivostumisen hetki on sellanen että mä oon itse ihan konkreettisesti nähny punasta vähän aikaa ja mä oon tuntenu itteni mielettömän vahvaksi --- ja toiminutkin hirveen täsmällisesti ja tuhoavasti. Ja se on semmosta ihan eri hajuistakin hikeä mitä ei missään muussa tilanteessa tule, sellasta metallinhajuista hikeä. Ja sitten vasta kun alkaa se punanen usva mennä niin on alkanu vaan kattomaan tosiaan silleen hirveen välinpitämättömästi että tällasta on tapahtunu, että onnistuinko (nauraa).

Lapsiin kohdistuvat vihakokemukset ovat tyystin erilaisia:

Sen mä tiedän että siinäkin mä oon nähny punasta mutta mä en oo pitkään aikaan nähny sitä lasta ollenkaan vaan että mulla on vaan ollu käsissä sen olkapää ja mä oon retuuttanu sitä, mutta mä en oo nähny sitä kohdettani edessäni. Toisin kuin vaikka oonkin nähny punasta niin oon nähny nää miehet oikein selvästi, mutta lasten kanssa mä todellakin tiedän että mä en oo nähny niitä.

Muiden naisten kertomuksissa perusero lapsiin ja mieheen kohdistuvassa vihassa ilmenee etenkin vihapurkausten jäl-

keisissä tunteissa. Esimerkiksi yhdessä tarinassa nainen kertoo tuntevansa häpeää mieheensä kohdistuneista vihanilmauksista ja syyllisyyttä lapsiinsa kohdistuneista.

Sitähän tietysti lasten kanssa ajattelee ihan kaikenlaisia asioita ja jotenkin kasaa niitä kaikenlaisia syyllisyyksiä. Eikös se ole äitien osa, naisten osa just tämä syyllistyminen ja syyllistäminen (nauraa). (Riitta, 31)

Häpeää tunnetaan etenkin suhteessa itseä ”vahvempaan”, syyllisyyttä taas itseä ”heikompaan”. Häpeällä ja syyllisyydellä on Anthony Giddensin (1991) mukaan muitakin eroja. Syyllisyyttä tunnetaan teoista, jotka ovat rikkoneet sääntöjä, normeja ja tabuja ja joilla on tehty väärin muita ihmisiä kohtaan. Sen sijaan häpeä liittyy enemmän siihen, miten identiteetin epämiellyttävät puolet ovat paljastuneet ja miten oma minä koetaan epäkelvoksi. (Mt., 67.) Syyllisyydessä on siis kyse ”väärintekemisestä” – mutta onko äitiydessä selkeätä koodistoa siitä, mikä on oikein ja mikä väärin?

Ambivalenssi(n) kourissa

Eine kertoo tilanteesta, jossa oli sanonut miehensä siskolle olleensa niin kiukkuinen lapselleen, että olisi voinut heittää tämän seinään, ja kuinka sisko oli tästä järkyttynyt (”Kuinka sä voit omasta lapsestas sanoo noin?”). Einen mielestä on tärkeää sanoa näitä asioita ääneen ja tunnustaa vihan tunteet niin itselleen kuin toisillekin, koska silloin niitä ei tule niin helposti toteutettua. Einen kertomuksessa tulee esille jonkinlainen vuoropuhelu erilaisten äiti-käsitysten välillä. Tässä tapauksessa kyseessä on ”ulkoinen” vuoropuhelu toisen henkilön kanssa, mutta vielä useammin naiset käyvät asiasta ”sisäistä” vuoropuhelua itsensä kanssa.

Lähtökohtana on, että on vaikeampi harjoittaa kovia otteita – ovat ne sitten fyysisiä tai sanallisia – suhteessa

lapsiin kuin aikuisiin, koska äitinä haluaisi olla turvallinen ja hoivaava.

Mutta se [piikittely ja sanallinen viiltävyys] on niin rankkaa ja pelottavaa että sitä mä en oo mun lapsiin harrastanu että mä oon sitten jutellu niitten kanssa ja siihen liittyy aina tää hoivallinen aspekti. (Pirkko, 47)

Lapsille olen yrittänyt olla hyvä vaikka aina en jaksanut olla helläkätinen. Pojat olivat pieninä villejä, hermostuin joskus ja raahasin hiuksista omaan huoneeseen. Silloin vihasin enemmän itseäni kuin lapsia. Monet tukistukset olen silittänyt pois illalla nukkumaanmenon aikaan, että pojille ei jäisi paha mieli. (Tuovi, 57)

Äidin raivostuneisiin liikkeisiin sisältyy usein katumus. Käsin käsittelyn metafora mahdollistaa monimuotoisuuden ajatuksen: vaikka molemmat kädet voivat tehdä samoja asioita, ne voivat tehdä myös eri asioita (ks. Game & Metcalf 1996, 56). Yhtäältä toisaalta. On the one hand, on the other hand. Naiset ovat tottuneet tekemään monia asioita yhtä aikaa: laittamaan ruokaa, siivoamaan, hoitamaan lapsia ja huolehtimaan toisten hyvinvoinnista. Yksinkertaisimmillaan äititapaisuuden ambivalenssi on siinä, miten elokuvassa *Putkinotko* (1954) Rosina lohduttaa vasemmalla kädellä sylissänsä itkevää lasta samaan aikaan kun oikealla antaa tukkapölyä isommalle lapselle. Hienovaraisemmasta ambivalenssista kertovat sellaiset lausahdukset kuin ”yrittää pehmentää ilmaisu” – olla samaan aikaan hyökkäävä ja suojeleva.

Mikäli lapsi on tarpeeksi vanha ymmärtämään puhetta, äidit luovat vihan ilmauksilleen turvallisia rajoja selittämällä. He selittävät lapsilleen ennakoivasti, että vaikka äiti joskus suuttuu, niin se ei ole vaarallista; että äiti ei raivostuessaan hylkää lasta, vaan leppyä ajan myötä. Etenkin raivostumistilanteiden jälkeen äidit yrittävät selittää lapselle omaa

käytöstään: he joko myöntävät oman kohtuuttomuutensa tai perustelevat vihastumisensa oikeutusta.

Muuttuvat kasvatuserihanteet

Ambivalenssin taustalla ovat murrokset kulttuurisissa kasvatusta koskevissa ihanteissa. Suomalaista kasvatustraditiota on ollut aiemmin ankara, vanhempien valtaa korostava tottelevaisuuskulttuuri. Nyt sen tilalle, tai ainakin rinnalle, on tullut uusia vanhemmuuden malleja, joita voisi nimittää keskustelu- ja neuvottelukulttuureiksi niiden sukupolvien välistä tasavertaisuutta korostavan luonteen takia. Nykyaikaisessa kommunikaation kulttuurissa ihmiset hakevat vahvistusta ratkaisuilleen verbaalisen kommunikoinnin kautta. Hyviin käytöstapoihin kasvattamista ja rajojen asettamista pidetään edelleenkin tärkeänä, mutta lasten ja vanhempien suhde nähdään aiempaa vastavuoroisempana. Vanhemmuuteen kohdistuukin uudenlaisia paineita, kun kasvatusta on alettu tarkastella muusta elämästä erillisenä alueena. (Korhonen 1994.)

Naisten kertomuksia²⁶ sävyttää usein lapsen hyvän huomioonottaminen. Nykyään vanhemmille on kuitenkin jatkuvasti tarjolla lisää tietoa ja kilpailevia käsityksiä siitä, mikä on hyvää ja mikä huonoa lapsen kehityksen kannalta. Rajanvedot tietyissä asioissa ovat selvät: aikuisen ihmisen pitäisi osata pysyä sanallisella tasolla.

Kyllä mun mielestä voi raivostuakin koska se on ihan hyvä näyttää että on tunteet mutta ei niitä [lapsia] lyödä silti saa. (Aila, 45)

Pakkohan se on yrittää olla ees vähän fiksumpi kuin se lapsi (nauraa) että sehän siinä kai siten on että just siinä vaiheessa kun se unohtuu niin sitä menee sirne lapsen tasolle. (Riitta, 31)

Riitta liittää monien muiden tavoin lapsen ja aitouden yhteen. Lapsuus näyttäytyy etenkin psykokulttuurisissa keskusteluissa ”vielä-luontona”, jota kulttuuri ja vanhemmat ovat tukahduttaneet (Kivivuori 1992, 28, 31 - 35). Lapsen raivon spontaanisuus pitäisi pystyä säilyttämään eivätkä aikuiset saisi tukahduttaa sitä liioilla kielloilla. Liitetäänpä aitouden ihanne osaksi myös aikuisen käytöstä.

Mun mielestä se on sallittua myös lasten kanssa se että sanoo että nyt kuule tee niin että nyt mulla särkee päähän tai että nyt on liian kova meteli että mä oon nukkunu huonosti tai että nyt mä oon vihanen. Koska sehän mun mielestä antaa oikeuden myös lapselle olla aito, että jos aikuinen on aina opettajamainen ja tällainen hillitty niin sehän tuo paineita aina myös lapselle --- että eihän ihminen ole muotti tai lumiukko. (Eine, 52)

Lasten kanssa on siis oltava rehellinen ja aito. Lapsia ei piikitellä nurkan takaa tai pimeästä, heille ei kieroilla eikä olla kaksinaamaisia. Monissa tilanteissa lasten kiukuttelu hyväksytään periaatteessa, sillä se katsotaan rajojen etsimiseksi. Lasta pyritään ymmärtämään (kysytään, mikä ärsyttää) sekä hellimään läheisyydellä (otetaan kiukutteleva lapsi syliin) sen sijaan, että hänet pakotettaisiin vaikenemaan tai poistumaan tilasta.

Muuttuvat minäihanteet

Väistymässä olevissa minäihanteissa ihmisten mieliä ja toimintaa jäsensivät kovan työnteon, uhrautumisen ja vastuullisuuden periaatteet. Mallia voisi kutsua itsen kieltämisen malliksi; Max Weber kutsui sitä sisäistetyksi asketismiksi. Tämän rinnalle ja tilalle on tullut uusi etiikka, itsensä toteuttamisen eetos. Sitä luonnehtii itserefleksiivisyys ja yksilön ensisijaisuuden korostaminen. Itsen toteuttamisen alue

ei ole enää ulkomaailma vaan yksilön oma persoona, mieli ja ruumis. Vastuu toisista on siirtynyt vastuuseen itsestä, ja itsensä toteuttamisesta ja minäsuhteen muodostamisesta on tullut jopa velvollisuus. (Korhonen 1994, 32 - 33.)

Myös naisille yksilöllistyminen on tullut niin mahdollisuudeksi kuin velvoitteeksikin. Harriet Strandellin (1984) mukaan vasta sodan jälkeen syntyneet, jo koulutusta saaneet naiset ovat alkaneet kritisoida omia elämänvalintojaan sekä ristiriitoja omien ja perheen tarpeiden välillä. Vanhimman polven naisille kodin hyväksi työskentely on merkinnyt samalla itsensä hyväksi työskentelyä. Matti Kortteisen (1992, 47 - 48) mielestä nuorilla naisilla ajatus minästä, omista eduista ja moraalista sidoksesta minään on jo arkipäiväinen lähtökohta. Silti myös he ovat ambivalentteja siinä suhteessa, miltä kannalta heidän pitäisi tarkastella tekemisiään: pitäisikö heidän itsensä saavuttaa jotain suurta vai riittäisikö se, että huolehtii rakkaistaan ja on toisille ihmisille hyvä. Merja Korhosen (1994) mielestä naisia painaa kaksinkertainen tietoisuus: äiteinä he ovat entistä tietoisempia lastensa tarpeista, mutta samanaikaisesti he naisina tunnistavat omat yksilölliset tarpeensa. Pohjoismaisissa yhteiskunnissa naiset kohtaavat yksilöllisyyden ja äitiyden välisen ristiriidan erityisen intensiivisenä, sillä samanaikaisesti kun naisia on rohkaistu koulutukseen ja uran luomiseen, he vieläkin kantavat päävastuun vanhemmuudesta. (Mt., 14 - 15, 62.)

Yksilöllisyyskeskustelussa pohdiskellaan, kenen tarpeiden mukaan äidin ja lapsen suhteessa on toimittava. Vaikkei äitiyttä enää jäsennettäisikään suoranaisten velvollisuuksien kautta, vastuuta kannetaan yhä. Zygmunt Bauman (1993) kirjoittaa, että vaikka jälkimodernille ajalle ominaiseen tapaan ollaan luovuttu uskosta universaaliin ja pysyvään eettiseen koodiin, yksilöille kuuluu yhä moraalinen vastuullisuus. Itse asiassa juuri vastuullisuus tekee ihmiset yksilöiksi, sillä vastuullisuudesta ei voi päästä vetoamalla siihen, etteivät muutkaan hoida velvollisuuksiaan.

Ihmisten on opittava elämään moraalisten ambivalenssien eli ristiriitaisuuksien kanssa. Moraalin perusta on epävarmuus: koskaan ei voi tietää, milloin on ollut riittävän vastuullinen, teoilla on odottamattomia seurauksia ja toisesta huolehtiminen voi kääntyä tämän autonomian tuhoamiseen. Moraalin epävarmuus aiheuttaa myös sen, että yksiselitteisten moraalisten periaatteiden sijasta yritetään pitää erilaiset mahdollisuudet avoimina. (Mt., 4 - 13, 78 - 81.) Teoilla on monenlaisia aspekteja: esimerkiksi vihaa ilmaistessaan voi tuntea toteuttavansa jotain hyvää elämässään, mutta samaan aikaan kokee tekevänsä väärin lasta kohtaan. Haastattelupuheessa tällainen näkyy yhtäältä-toisaalta-pohdiskeluna, jota harrastavat varsinkin nuorimmat naiset.

Jossakin alhaalla on pienen pieni toive että tahtoisin osata käyttäytyä tuollaisissa tilanteissa järkevämmiin ja paremmin, että kun tuollainen on jotenkin kohtuutonta lapsia kohtaan. --- Koska siinä on se että en mä toivoisi että mä räjähtäisin että ei se musta oo kivaa, mutta mä oon toisaalta tyytyväinen siihen että se tulee jollakin tavalla ulos, mikä ei oo musta tervettä että ihminen pitää kaiken sisällään, mutta mun pitäis osata kohdistaa se johonkin muuhun kuin lapsiin --- mutta sitten kuitenkin oon niissä tilanteissa niin impulsiivinen että sitten teen jotain että musta se on kauheen väärin että mä teen niin mutta sitä ei jotenkin pääse etukäteen kontrolloimaan. Mun mielestä mun pitäis saada se jotenkin muuten käsiteltyä, että niitä ei kaatuis lasten niskaan että se on väärin että ne saa kohtuuttomia raivonpuuskia kestää --- mä en sit tiedä vielä et mä en oo vielä niin pitkällä tässä että voisinko mä sitä jollain tavalla muuttaa tai mikä se mun ihanne on. (Kirsi, 36)

Kutsun vihailmaisun asennoksi sitä, miten Kirsi kertoo haluavansa ilmaista ja käsitellä vihansa jotenkin. Silti hän tuntee vastuuta lapsista eikä haluaisi näiden joutuvan kestä-

mään kohtuuttomia, joten hänen olisi mielestään opittava kontrolloimaan itseään. Tässä vaiheessa hän ei pysty tekemään sitä – ”se menee sillä tavalla yli että että sitä on kauheen vaikea kontrolloida ja saada itelleen rajoja”. Hän sanoo kuitenkin siivoavansa jälkensä eli selvittävänsä asiat lasten kanssa, kun pahin raivo on laantunut. Jälkimmäisiä puhetapoja kutsun vihakontrollin asennoksi ja familistiseksi/maternalistiseksi asennoksi.

Eero Suoninen (1993) on erotellut äitien puheesta erilaisia tulkintarepertuaareja eli samansukuisia kielikuvia ja puhetapoja käyttäviä merkitysjärjestelmiä, joita naiset hyödyntävät tehdessään elämäänsä ymmärrettäväksi. Individualistisessa repertuaarissa tuodaan esille valintoja tekevän subjektin identiteetti, puhutaan nykyaikaisen naisen itsenäisyyden välttämättömyydestä, perhe-elämän kahleista ja korostetaan riippumattomuutta suhteessa lapsiin. Tärkeää on myös se, että itse nimetään valintojen subjektiksi: on tunnettava, että itse haluaa jotain sen sijaan, että olisi velvoitettu johonkin. Äiti–lapsi-suhteen individualisuus eroaa siinä suhteessa parisuhteen individualisuudesta, ettei äiti–lapisuhde ole samalla tavalla irtisanottavissa tai vaihdettavissa oleva suhde. Familistinen repertuaari korostaa perinteisiä äidin ja vaimon rooleja, velvollisuuksia, uskollisuutta, lasten puolesta uhrautumista sekä siitä ylevöitymistä. (Mt., 114 - 119.) Ritva Nätkin (1995, 79) puolestaan erottaa familistisen ja maternalistisen kerronnan toisistaan: edellisessä pääosassa on perhe ja sukupuolten välinen kumppanuus, mutta jälkimmäisessä pääosaa esittää nainen, äiti.

Sen sijaan, että olisin pyrkinyt löytämään naisten vihakertomuksista kokonaisvaltaisia ja itsenäisiä identiteettejä, retoriikkoja, puhetapoja tai kerrontoja, olen etsinyt suuntautumisen performansseja: tilanteittain vaihtelevia asentoja sekä eleitä, joilla piirretään rajat ja määritellään suhde toisiin ihmisiin. Eleet ja asennot voivat olla paitsi erillisiä ja eriaikaisia sekä rinnakkaisia ja samanaikaisia, myös limittäisiä

ja toisiinsa sulautuneita. Ensi alkuun ajattelin vihailmaisun ilmentävän individualismia (vihaansa ilmaiseva erottautuu ilmaisullaan toisista) ja vihakontrollin maternalistisuutta (vihan ilmaisusta pidättäytymällä asettaa toisten hyvinvoinnin etusijalle), mutta nyt tunnen niiden väliset suhteet monimutkaisempina. Nykyään käytävissä julkisissa kasvatust keskusteluissa korostetaan, että vanhempienkin on saatava ilmaista vihaa. Itse asiassa Pirkko Niemelän (1992, 279) mukaan vihansa tukahduttavat äidit käyttäytyvät ylihuolehtivaisesti eivätkä salli lapsilleenkaan vihan ilmauksia; samantyyppisiä käsityksiä toistavat naiset kasvatusihanteissaan sekä asiantuntijat naistenlehtien kasvatusta koskevista jutuista. Toisin sanoen äidin vihailmaisuu onkin lapsen parhaaksi eikä vihailmaisun asento (aina) ole familistis-maternalistiselle vastakkaista. Pitkälle menevää itserefleksiivisyyttä ja monimuotoisia minuustekniikoita vaaditaan myös äideiltä – välillä tuntuu, että *etenkin* äideiltä. Äitiydessä tärkeä eettinen työ on paitsi moraalisen minimitason toteuttamista – toimimista oikeaksi ja sallitukseksi koetulla tavalla – myös minäsuhteen pohtimista ja työstämistä (ks. Foucault 1988, 16 - 18).

Vastaavasti myös vihakontrolli on individualistista, sillä itseä kontrolloimalla harjoitetaan yksilöllisyyttä (toteutetaan itseä sekä määritellään oman kyvykkyyden rajat) ja erottaudutaan toisista – jos ei muusta niin vihan Toiseudesta. Samalla logiikalla vihakontrollikin määrittyy itseilmaisukseksi, vaikkakaan ei sanan konventionaalisimmassa mielessä. Vihakontrollin eleissäkään ei ole pelkkiä järjestyksen elementtejä eikä vihailmaisun eleissä ”luonnollisia” ja spontaaneja elementtejä, vaan niin ”kontrolloitu” kuin ”kontrolloimatonkin” toiminta on sosiokulttuurisesti muotoutuvaa. Kumpikin on myös ruumiillista toimintaa, sillä vihaa kontrolloidaan ja pidätellään ruumiissa. Raivostuminen puolestaan ei ole pelkästään biologis-fysiologista viettipaineiden purkamista, jota kulttuuri olisi aiemmin tukahduttanut. Siviilisaatio ja kulttuuri eivät vain tukahduta, estä ja kontrolloi

toimintoja vaan myös luovat ja mahdollistavat erilaisia toiminnan muotoja sekä pitävät niitä yllä.

Rinnakkaisuus-yhtäaikaisuus-limittävyyden vuoksi äitisubjektiuteen ja äidin vihatilanteista kertomiseen liittyy moninaisuutta. Länsimaiselle naiselle itsen muodostuminen on usein dialogia kahden erilaisen etiikan välillä: miten säilyttää läheisyys ja vastuullinen huolenpito toisista itseä ja omia tarpeita hylkäämättä. Ristiriitaa ei voi ratkaista eikä suhde lapsen kanssa voi olla täysin vastavuoroinen, mutta ristiriitaa on yritetty lieventää teoreettisessa ajattelussa siten, ettei yksilön autonomiaa aseteta ainoaksi arvoksi ja luovutaan dikotomiasta minän ja muiden välillä. Tällaista asennoitumista – joka sisältää huolenpidon sekä muista että itsestä – Carol Gilligan kutsuu refleksiiviseksi huolenpidoksi. (Korhonen 1994, 42.) Äideille ominaista suhdetyötä nimitän *refleksiiviseksi hoivatyöksi*. Se vaatii jatkuvaa itsereflektiota sekä tasapainoilua ambivalenttisuuden kanssa; se on jatkuvaa neuvottelua tilanteissa syntyvien mahdollisuuksien ja vaatimusten kanssa.

VIHA ELÄMÄNKULUSSA

Olen tarkastellut vihaisen naisen toimijuutta eri elämäntilanteissa tilallisten ihmissuhteiden näkökulmasta. Elämäntilanteisiin kuuluu myös ajallinen ulottuvuus, ja monet tilaa koskevat kysymykset voi kääntää aikaa koskeviksi: millaista on naisen toimijuus elämänsä ajallisesti muuttuvissa tilanteissa? Entä miten naiset vihan tunteidensa refleksiivisinä subjekteina, kirjoittaessaan ja puhuessaan vihasta, tuottavat erilaisia versioita itsestään ja miten he käyttävät eri aikaulottuvuuksia hyväkseen näitä versioita tuottaessaan?

Subjekti luo jatkuvuutta ja synteisiä oman elämänsä tapahtumiin, elettyjen aikojen ja paikkojen sekamelskaan luomalla symbolisia konstruktioita, joita voisi kutsua identiteeteiksi. Ne ilmaisevat subjektin tekemiä arvioita ja johtopäätöksiä elämästään, jatkuvuudestaan sekä persoonansa ominaisuuksista. (Vilkko 1988, 89.) Subjekti tekee identiteettityötä ja käyttää erilaisia minän työstämisen tekniikoita pystyäkseen järjestämään kokemuksensa elämästään ja minuudestaan jonkinlaiseksi mielekkääksi kokonaisuudeksi. Elämän tapahtumat esitetään tavallisesti kertomus-

muodossa: narratiivilla ihminen pystyy kuvaamaan elettyä elämää ja saamaan sen käsitettävään muotoon (Bruner 1987).

Kertomuksen tuottaminen omasta elämästä ja itsestä syntyy tilallis-ajallisessa perspektiivissä: miten yksilö tematisoi itseään nykyhetkessä ja millaisia tulkintoja hän muodostaa menneisyydestään ja tulevaisuudestaan. Menneisyys ja nykyisyys eivät siis ole toistensa vastakohtia, vaan elämäkulusta kerrottaessa ne edellyttävät toisiaan. Nykyisyydestä on vaikea puhua historiattomasti tai viittaamatta jo elettyyn elämään; menneisyyttä taas katsotaan aina nykyisyyden perspektiivistä, jolloin sille voidaan antaa uusia merkityksiä. Kokemuksen merkitys syntyy jälkikäteen kerrottuna, ja siihen vaikuttavat myös nykyisyydessä olennaisiksi koetut asiat. Kokemuksista kerrottaessa ei luoda kokemusten välitöntä representaatiota, vaan niiden kerronnallinen rekonstruktio. Muisteleminen on niin konstruktivista kuin narratiivistakin: menneet kokemukset eivät varastoidu ihmisiin sellaisinaan, vaan ihmiset luovat kokemuksia uudelleen kertoessaan niistä. (Ruth & Öberg 1992, 134; Vilkkö 1988.)

Lapsuus nykyisyydessä

Lähestyn narratiivisuuden teemaa konventionaalisesti käsitetyistä ”alusta”, lapsuudesta. Naisten lapsuusmuistoissa vanhempien kasvatusmenetelmät ja heidän persoonallisuutensa korostuvat; seuraavassa tuon esille kertomuksia, joissa selitetään myöhempää elämää lapsuudessa saadulla kasvatuksella ja vanhempi-lapsi-suhteilla.

Naisten eri-ikäisyyden vuoksi lapsuuden ajankohdat vaihtelevat 1910-luvulta 1970-luvun alkupuolelle. Seuraavassa muistellaan vuosisadan alkupuolen lapsuuskokemuksia.

Ja se kasvatus oli sitä luokkaa että ei saanut huutaa eikä rähjätä eikä tunteitaan tuoda ilmi ja oltiin hirveen tark-

koja siitä että piti olla niin hirveen kiltti, niin hirveen kiltti. Ehkä siinä sitten kasvoikin semmoseksi että oppi että mennään sitten sinne yksinäisyyteen. (Aune, 72)

Vanhan kansankasvatuksen yhtenä tavoitteena – etenkin maaseutuyhteisöissä – on ollut kasvattaa aikuinen, joka on puheissaan, tunneilmaisuuksissaan ja käyttäytymisessään vakaa ja varovainen (Virtanen 1984, 71 - 72). Ikä ei välttämättä aina erottele kokemuksia, sillä kaiken ikäisillä on muistoja niin kiltteysvaatimuksista kuin vapaammastakin kasvatuksesta. Myös isä ja äiti ovat muistojen keskushenkilöitä vaihtelevilla tavoilla.

Lapsuudessa isä määräsi perheessämme. Hän oli ainoa, joka saattoi suuttua ja näyttää tunteitaan, rajusti-kin. Äiti alistui ja itki salaa. Lasten oli vaiettava. Kun minä vihastuin tai pahoitin mieleni, vetäydyin piiloon ja itkin salaa. Olin kai umpimielinen lapsi. (Kaisa, 66)

Siinä missä jotkut Kaisan tavoin toteavat, että isä oli ankara ja äreä, toiset sanovat isäsuhteen olleen helpomman kuin äitisuhteen. Monissa tarinoissa isä näyttäytyy oikeudenmukaisena ja lempeänä, kun sen sijaan äitiä kuvaillaan liian äkkipikaiseksi, liian helposti hermostuvaksi ja jopa hysteeriseksi. Toisaalta äitiä syytetään myös etäisyydestä, välinpitämättömyydestä sekä siitä, ettei tämä ole näyttänyt vihaisuuden mallia, vaan on salannut omat tunteensa. Vaikuttaisi siltä, että etenkin aineiston nuorimmat naiset pitävät äidin tehtävänä lapsen konkreettisen huolenpidon lisäksi psyykkisestä hyvinvoinnista huolehtimista.

Enemmän mä tosiaan vihasin sitä äitiä kun just se että mun piti aina selviytyä yksin ja huomaa että vieläkin se vaikuttaa sillä tavalla että isää kohtaan mä oon paljon lempeempi. --- Alussa se olikin paljon katkeruutta mutta nyt mä oon jotenkin enemmän surullinen, se

liittyy se suru sillä tavalla että mä näen sen pienen sisäisen lapseni kun mä tosiaan olin aina viimeiseen asti siellä omassa huoneessani mahakipuineni valvoin ja kun muutaman kerran yritin mennä äitiä herättämään niin äiti sano aina että ei hän nyt voi että mee vaan nukkumaan, älä nyt viitti, ei sun mahaan voi koskea, ja siinä mä sain sen viestin että okei, selviä vaan yksin. (Arja, 37)

Merja Korhonen (1994) on todennut keski-ikäisten naisten lapsuuskokemusten tutkimuksessaan, että isäkuvaukset ovat yleensä kielteisesti latautuneita, kun taas äitejä kuvataan arkisemmin ja neutraalimmin. Omassa aineistossani naiset kuvaavat äitejään kielteiseen sävyyn ja (kuten Korhosenkin tutkimuksessa) naiset haluavat irrottautua etenkin dominoivilta vaikuttavien äitien toimintamalleista.

Isä nyt oli sellanen lepsu ja lempeäluonteinen mutta äiti oli kyllä äkäinen eikä se ollu niin kiltti kuin naisen olis kuulunu olla. --- Sen takia minähän oonkin yrittänyt pitää suutani kiinni kun mä oon huomannu että minussa on niitä äitini ominaisuuksia että minä oon yrittäny vähän kasvattaa itteeni, kun sitä tulee raivostuttua vääristä asioista ja meneteltyä väärillä tavoilla suuttuessa ja mä sen takia yritän hillitä itteeni. (Sirpa, 49)

Oma äitiys rakennetaan kiellon kautta, ja se on enemmän korjaava kuin toistava äitiys (Jokinen 1996, 44). Taparuumiin kerrostumia ja niiden ilmenemistä omassa käyttäytymisessä reflektoidaan ja niihin yritetään ottaa kriittistä etäisyyttä. Toisaalta taparuumiin kerrostumat sisältävät ristiriitaisen suuntautumisen vihatilanteisiin. Esimerkiksi Seija kertoo, ettei satunnaisesta halustaan huolimatta voi lyödä lapsiaan tai huutaa heille, koska muistaa äitinsä käytöksen.

Mun äiti on valitettavasti ollu sellanen hyvin räiskäh-

televäinen ja temperamenttinen. --- En todellakaan käy kehenkään käsiksi, jos sellanen tilanne tulis niin mä en kestäisi sitä. En voi. On varmaan joskus tehny mieli mutta mä jotenkin näen aina silmissäni sen miten äiti huusi ja se vielä huusi pahasti ja pyöritti ympäri hiuksista ja että jonakin päivänä minä vielä sinut tapan, että mulla tulee mieleen tää äidin suunnaton viha.

Toisaalta Seija harmittelee itselleen ominaista tapaa jähmettyä ja vetäytyä yksinäisyyteen vihaisena, sillä sellainen Seijan mielestä ”rankka” malli on kulkenut myös tyttärelle. Näin ollen oman äidin mallin välttäminen on johtanut toisenlaiseen, mutta yhtäkaikki epätoivottavaan malliin.

Tarinoissa toistuu ajatus kehästä, jolla selitetään sitä, miten lapset jatkavat vanhempiensa toimintamalleja (ks. myös Gubrium, Holstein & Buckholdt 1994, 202). Vaikka malleista halutaan luopua, äitiydessä samastumisen ja tietoisesti tekemisen ero on hieno ja helposti sekoittuva. Lasten kanssa vastaan tulevat tilanteet ovat sukupolvesta toiseen samantyyppisiä, ja sama sukupuoli luo jatkuvuuden tunnetta äidin ja tyttären välille. (Määttänen 1993, 149 - 163.) Joskus vihan käsittelyn tapojen ketjun nähdään kuitenkin periytyvän jopa sukupolvien takaa: naiset muistelevat isoisän ja isoäidin viikkoja jatkuneita mykkäkouluja tai sukuun jo ammoisina aikoina liitettyä pitkävihaisuuden mainetta.

Äidin kielteistä vaikutusta pohditaan etenkin suhteessa omiin lapsiin, kun sen sijaan isän vaikutuksen kerrotaan ulottuneen pääasiassa miessuhteisiin. Hanna sanoo törmäävänsä miessuhteissaan isäsuhteen ongelmiin ja tapaavansa isänsä kaltaisia, sulkeutuneita miehiä: ”Elämähän on siitä ihmeellinen, että se kyllä yrittää opettaa vaikka sata kertaa samaa asiaa.” Isänsä seksuaalisesti hyväksikäyttämät Arja ja Elina puolestaan kertovat kostaneensa miehille pitämällä näitä pelinappuloina ja käyttämällä hyväkseen eroottista viehätysvoimaansa. Myöhemminkin isäsuhteen varjo on satunnaisesti langennut parisuhteen ylle.

Muistan vielä sellaisen tapauksen joka liitty siihen mun lapsuuden inestikokemukseen että mun mies on fyysisesti vahva ja kerran ihan vaan leikkimielellä tuli mun päälle ja piteli käsistä kiinni ja mä en päässy liikkumaan mihinkään, ja mulla nousi sellanen viha että mä olisin voinu tappaa sen, että jos mä vain olisin saanu toisen käden vapaaksi ja jonkun asean. Se oli niin valtava raivo että mä säikähdin sitä ittekin ihan hirveesti että mikä mussa oikein on. Se oli niin silmitön raivo. (Arja, 37)

Ja sillen miehen juopotellessa se palautui myös sinne lapsuuteen koska isähän käytti myöskin alkoholia ja tää viina oli mukana näissä inestijutuissa ja ne kaikki hajut ja kaikki nivoutui sillai yhteen ja kyllä siinä sillä tavalla joutu kohtaamaan sitä vihaa. Kyllä mä oon käyny mun mieheen käsiksikin silleen --- ja se on ainoo kerta että mulla on ollu sellanen tunne että homma ei oo oikein hanskassa. (Elina, 49)

Elina ja Arja eivät tulkitse raivon syntyvän suoranaisesti miehen käytöksen vuoksi eivätkä he myöskään pidä omaa käyttäytymistään täysin järjettömänä tai selittämättömänä. Viha on vain jäävuoren huippu, jonka alta löydetään lapsuuden kokemuksiin liittyvää häpeää ja pelkoa sekä halua suojella itseä. Alussa selittämättömiltä tuntuvien vihan purkauksien syyt sijoitetaan lapsuuden tapahtumiin, kun asioita asetellaan yhteyksiinsä. Tarinoissa yhdistetään tapahtumia ajassa, asetetaan ne konteksteihinsa ja löydetään juonellinen jatkumo erilaisten tapahtumien sarjassa. Tarinoissa ajasta tulee pitkä ja eteenpäin menevä tilallinen jatkumo, jossa aikaisemmat tapahtumat tulevat ensin ja aiheuttavat myöhemmät tapahtumat (Game & Metcalf 1996, 68).

Kehääjatukset ovat psykologisia ja usein kausaalisilta vaikuttavia selityksiä, joilla luodaan taustaa tämän hetkisen minän kyvyille ja puutteille. Omien aikuisuudessa käytetty-

jen vihan käsittelyn tapojen juuret nähdään lapsuudessa, ja lapsuuden sosialisatiokokemukset saavat keskeisen symbolisen roolinsa osana nykyisyyttä. Ne myös luovat elämäntarinaa jatkuvuutta eri tapahtumien ja elämänvaiheiden välille. Nykyisyyden ja lapsuuden välille syntyy jännite, kun lapsuudesta luotu kuva suhteutuu näkemyksiin nykyisestä aikuisesta minästä. Näiden strategioiden avulla lapsuusmuistoista kerrotaan niin, että kertomuksesta muodostuu elämäkulkua ja nykyisyyttä selittävä johdonmukainen malli. (Hankiss 1981, 203 - 209.)

Kun elämälle rakennetaan juonta, menneisyyden tapahtumia asetetaan nykyhetkestä käsin lineaaris-loogiseen järjestykseen. Elämää ajatellaan usein nimenomaan juonellisenä kertomuksena eikä irrallisina fragmentteina, toisiinsa liittymättöminä, merkityksettöminä tapahtumina. Narratiivin luominen elämästä on yksi keino konstruoida minuus retoristen keinojen kautta yhtenäisen tuntuiseksi. Paul Ricoeurin (1984) mukaan kertomukset koostuvat yhtäältä yksityiskohdista, tapahtumista ja episodeista ja toisaalta juonesta, joka järjestää rinnakkaisia aineksia peräkkäisiksi ja kokoaa erillään olevat tapahtumat syy- ja seurauksiksi sekä mielekkäiksi kokonaisuuksiksi. Juoneen sisältyvä järjestämisen periaate estää kertomusta uhkaavan hajaannuksen. (Mt., 64 - 70.)

Tavat luoda narratiivia taparuumiille sekä selitysmalleja taparuumiin kyvyille ja puutteille ovat kuitenkin vaihtelevia. Yksi nainen toteaa, että jos naista ei ole pahoinpidelty pienenä, hän ei anna hakata itseään aikuisenakaan; toinen taas kokee, että pienenä hyvin kohdeltu nainen ei osaa aikuisena ennalta ehkäistä miehen väkivaltaa eikä puolustaa itseään. Yhden selityksen mukaan riidaton kotitausta aiheuttaa taipumuksen välttää riitelemistä vaikka oman itsekunnioituksen kustannuksella, mutta toisen mielestä riidaton koti tarjoaa pohjan vakaalle identiteetille. Riitelevä koti – näin sanotaan – voi kasvattaa lapsen niin tarmokkaaksi itsensäpuolustajaksi, turhan räyhääjäksi kuin konflik-

teja pelkääväksi sovittelijaksikin. Eri naiset käyttävät erilaisia selitysmalleja ja usein he myös käyttävät niitä tilanteittain vaihtelevilla ja jopa keskenään ristiriitaisilla tavoilla.

Asennonvaihdoksia

Murrosikä koetaan yhdeksi tärkeäksi muutoksen ajaksi ihmisen elämänsä elämässä. Vihan tunteiden katsotaan kuuluvan tähän ikään luonnollisina, jopa positiivisina ja muutokseen ohjaavina tunteina. Vihan avulla otetaan etäisyyttä vanhemmista, itsenäistytään sekä opitaan määrittelemään omat rajat. Erityisen tärkeitä vihan tunteet ovat olleet isänsä seksuaalisesti hyväksikäyttämälle Elinalle.

Mulla alko silloin murrosiässä tulla vihan tunteita voimakkaasti ja mä kyllä itekin säikähdin miten voimakkaita ne reaktiot oli, että mä tosiaankin pelästyin että oonko mä tässä ollenkaan, että kuka tässä oikeen raivoaa. Isään kohdistin ne purkaukset ihan suoraan koska olin hänelle vihainen. Ja se oli mun hengenvälä keino koska mä en siitä olis muuten varmaan myöhemmin pysynyt ehjänä ellen olis pystynyt niitä purkaamaan jotka oli pautoutunut. --- Ne kietoutuu niin toisiinsa pelko häpeä ja viha että niitä on vaikea erottaa, että sitten on hirveen hyvä että tulee joku tällainen murrosikä siihen avuksi että erottaa sieltä sen vihan, että se pelko jää sinne taakse ja sitten ei enää edes häpeä.

Muutokset elämässä eivät jää murrosikään, vaan ovat jatkuvia. Yhtäältä aikuistuminen voi selventää tunteita, mutta toisaalta aikuistuesssa on opeteltava tulemaan toimeen aivan uudenlaisten haasteiden kanssa, joita ovat esimerkiksi ”omillaan eläminen”, ammatin hankkiminen ja siihen sopeutuminen sekä perheen perustaminen. Joidenkin mielestä vaikeinta aikuistumisessa on ollut työelämään sopeu-

tuminen, toisten mielestä taas vaimouden ja äitiyden ”opetelu”. Usein varsinkin perheen pikkulapsivaihe kuvataan rankaksi (ks. myös Korhonen 1996, 20).

Sitten lähdinkin jo lähikaupunkiin työhön ja omaan elämään. Työelämään ja aikuisuuteen sopeutuminen veivät oman aikansa. Olen toiminut palveluammattissa, jossa ei voi näyttää tunteitaan, esim. vihastumista. Niinpä sitten kotona saatoinkin vihastua aivan mitättömistä syistä. Taus-talla varmaankin kaikki patoutuneet tunteet lapsuudesta saakka. Nuorena vihastuin niin rajusti, että heittelin esi-neitä seiniin, kun oli paha olo. Olimme silloin nuori pari, lapsia ei vielä ollut. Se oli sopeutumista hellan ääreen. Olin mustasukkainen miehen harrastuksille, olisin halunnut lähteä mukaan. (Kaisa, 66)

Kun pitäis töissä käydä ja kotona odottaa pienet lapset ja pitäis vielä iltalukiassa opiskella ja sitä pitäis olla lapsille aikaa että ne tarvii kotia ja virikkeitä niin siinä on niin paljon kaikenlaisia odotuksia ja vaatimuksia. Ja ne kaikki on niin yhtäkkiä pamahtanu siihen päälle, se muutos on sellanen että ei siinä oo aina helppo hillitä vihaansa. (Sirpa, 49)

Vihan vallasta vihan valtiaksi

Aikuistuminen merkitsee hyvin monenlaisia asioita suhteessa vihan tunteisiin: toisaalta tullaan häveliäämmiksi ja sivilisoidutaan, toisaalta tullaan rohkeammiksi ilmaisemaan ärtymyksiä. Ristiriitaa näiden välillä ei välttämättä ole, sillä kuten Aila toteaa, aikuistuttuaan oppii ilmaisemaan vihaa enemmän puhumalla kuin fyysisesti toimimalla. Aikuisen ja lapsen toimintatavan välille tehdään rajoja: aikuisen on kyettävä välttämään maltin menettämistä, toisten ihmisten vahingoittamista ja lapsenomaisesti käyttäytymistä.

Varsinkin alle 50-vuotiaat naiset puhuvat siitä, että heidän pitäisi opetella hillitsemään vihaansa joissakin ihmissuhteissa – yleisemmin suhteessa lapsiin, mutta joissakin tapauksissa myös suhteessa puolisoon. Nämä joissakin asioissa vihakontrolliin pyrkivät naiset elävät siinä mielessä ärsyntyneisyydestä koettelevaa elämänvaihetta, että heillä on kasvuikäisiä lapsia. Naiset kuuluvat myös sellaiseen sukupolveen, jolle vihan käsittelyn tavat ovat jatkuvien, ambivalenttien pohdintojen kohteina. Vaikka vihan ilmaisu tuntuu aiempaa ”sallitummalta”, omaa käytöstä ja toimintaa kyseenalaistetaan. Myös viha itsessään koetaan ambivalentiksi: yhtäältä sitä voidaan pitää negatiivisena, kontrollia vaativana voimana ja toisaalta positiivisena ja käyttökelpoisena voimavarana. Tämän vaihtelun vuoksi en halua puhua staattisesta ja pysyvästä vihakontrollioijan identiteetistä, vaan pikemminkin sellaisista vihatarinoiden kohdista, joissa hetkellisesti samastutaan ja asettaudutaan vihakontrollioijan asentoon.

Vihakontrollioijan asento ilmenee siinä, millaista menneisyyttä, nykyhetkeä ja tulevaisuutta naiset kiinnittävät osaksi itseään vihasta puhuessaan ja kirjoittaessaan. Ne, jotka kokevat toimivansa nykyhetkessä liian äkkipikaisesti, ”lupaavat” muutosta tulevaisuudessa. Toiset taas kelpuuttavat osaksi nykyistä identiteettiään vain itsekontrollista ja siten ”onnistumisesta” kertovia teemoja, mutta sijoittavat menneisyyteen kyvyttömyytensä hillitä vihan tunteita. Tällöin nykyhetken tilannetta korostetaan kontrastina aikaisemmalle, ja kontrastin tai negaation avulla kutsutaan esiin uudempi, muuntunut identiteetti (Arminen 1994, 157). Elämäkokemus voi sisältää murtumakohtia, eräänlaisia hyppäyksiä, joiden seurauksena uusi tarina ei olekaan jatkoa vanhalle. Jos varhaisempi elämäntarina heijastaa epämiellyttävämpää elämäntapaa kuin nykyinen, koherenssia elämäntapaa ei pidetä toivottavana. (Kenyon 1994, 202.) ”Murroksen kautta kehitykseen” -kertomuksena nämä kertomukset ovat kuitenkin yhtenäisiä. Niissä naiset to-

teuttavat käytäntöjä, jotka tarjoavat heille tunteen jatkuvuudesta, pysyvyydestä ja itsekunnioituksesta.

Lähestyn näitä minuutta luovia ja muokkaavia käytäntöjä ottamalla esimerkiksi 36-vuotiaan Merjan kertomuksen. Siinä on rinnakkain sekä vihakontrollista että spontaanista vihailmaisusta kertovia teemoja. Merja kuitenkin valittaa joutuvansa miehensä kanssa riitoihin, joissa menettää pait-si malttinsa, myös itsekunnioituksensa. Merjan ihanteena olisi se, että hän kykenisi pidättäytymään niin toisen vahingoittamisesta kuin tavaroiden viskomisestakin – ja ehkä jonain päivänä jopa huutamisesta.

Oliskin upeeta jos mä koko ajan pystyisin pitämään sen semmosessa normaalipuhetasossa ja kattelemaan ylempää että sulla on tommonen typerä tapa reagoida asioihin että onpa typerää ja viitsit sä poistua siitä.

Michel Foucault'n käsite minuustekniikat kuvaa sitä, kuinka ihmiset pyrkivät saavuttamaan jonkinlaisen ”hyvyyden” muokkaamalla käytöstään, toimintaansa, ajatteluaan sekä sieluaan ja ruumistaan. Tilanteissa, joissa Merja tuntee ”yli-reagoivansa”, hän pyrkii hillitsemään vihaansa. Hän kertoo omaksuneensa ”sellaisen asenteen”, että ”kouluttaa itsensä” vanhasta toimintamallista pois.

Mä oon miettiny sen että miten mut saa provosoituu siihen pisteeseen, että mä oon käyny mielessäni sitä läpi että miten se tavalla tuotetaan se tila tai tuottuu meissä. Ja nyt mä huomaan et mä oon päässy niin pitkälle että ihan niissä konkreettisissa riitatilanteissakin siinä vaiheessa kun mä ennen olisin raivostunut suunnattomasti niin mun päähän tulee sellanen ajatus että hei nyt ollaan tässä paikkaa. --- Se on musta ihana huomata että se ei enää tavota mussa, se ei enää mee mulla emotionaaliselle tasolle. Nyt se toimii että mä oon tavallaan tehny itteni kanssa sellaisen oppimis-

sopimuksen sen suhteen että mä opin siitä pois. Ja joka kerta kun mä oon horjahtanu kaidalta polulta, niin ku alkoholistit, niin mä oon nollannu. --- Et joka riidan kun mä oon päässy läpi etten mä oo menny enää siihen entiseen kuvioon niin mä pistän itelleni pointsin siitä.

Merja muokkaa ongelmallisiksi kokemiaan viha-asentoja analysoimalla vihastuttavia tilanteita sekä omaa käyttäytymistään niissä. Merjan mukaan on tärkeää miettiä ihmissuhteiden kuvioita sekä pystyä havainnoimaan kesken riidan, milloin on omilla teoillaan menossa mukaan vanhaan kuvioon. Oma asenne on muutettava ja on päätettävä toimia toisella tavalla – mutta pelkkä päätös ei riitä, vaan tavoitteiden toteutumiseen vaaditaan myös ”kokemuksen syvyyttä” ja ”tiedostamisen syvyys”. Tarvitaan tietoa itsestä sekä omista tuntemuksista, ajatuksista ja haluista, jotta itseä voidaan työstää ja muokata (Foucault 1988, 18). Muutos ei suinkaan ole yhtäkkinen, nopea tai helppo. Tietoisena prosessina se toki vaatii päätöksen asenteiden muutoksesta, mutta myös sitkeän, päivä kerrallaan etenevän toisin toimimisen. Muutos ei ole abstraktio, vaan konkreettisesti sosiaalisessa kanssakäymisessä realisoituvaa valintaa. Se konkretisoituu niin muuttuneina tunteina, ajatuksina ja sanoina kuin asentoina, liikkeinä, eleinä, ilmeinä ja äänenpainoinakin.

Vihan ilmaisun hallintaan ja vihan yläpuolelle nousemiseen tähtäävät minuustekniikat liittyvät moderniin ajattelutapaan. Tunteiden hallitsemisen velvoitukseen sisältyy tietty suhde itseen: subjekti jakautuu sisäisesti luontoon ja kulttuuriin (sivilisaation mielessä). Näistä hallitseva puoli kattaa tahdon, tietoisuuden ja systemaattisen järjen ja hallittava tunteet ja tiedostamattoman. Objekteja hallitsemaan pyrkivälle modernille subjektille omista, ikään kuin alemmista kyvyistä tulee objekteja, joita vastaan on taisteltava. (Määttänen 1996, 16 - 17.) Käsitukset juontavat juurensa etenkin ”uudella ajalla”, 1600-luvulla virinne-

seen tieteelliseen vallankumoukseen ja uudenlaisen luontokäsityksen syntyyn. Uudella ajalla ihminen kulttuurisena olentona on erkaantunut luonnon ja ihmisen välisestä symbioosista kohti luonnon objektivoimista ja hyödyntämistä. (Kotkavirta 1996, 3.)

Minuustekniikoiden tasolla oman ”luonnon” taltuttamisen kyky edellyttää jakauman osapuolten (minän ja ei-minän) eron tarkkaa ja muuntelukykyistä tunnistamisjärjestelmää. Tunnistamisjärjestelmää hioo kasvatusta ja koulutautumiskäytäntöjen lisäksi kulloistenkin käypien puhe- ja kirjoitustapojen oppiminen. Moderni itsehallinta luo modernin hallinnoitavuuden subjektiivisen kaikupohjan. Minuustekniikoiden kaltaisissa eettisissä käytännöissä kohtaavat yhteiskunnallinen hallitseminen ja itsehallinta, yksilöivä valta ja yksilöllinen vapaus, politiikka ja etiikka. (Helen 1994, 308.) Tämä näkyy vihakertomuksissa siinä, miten naiset mieltävät itsensä muuttamisen halun kumpuavan pikemminkin arjessa koetuista hallitsemattomuuden ja epätoivon tunteista kuin suoranaisesti ulkoisesti asetetuista vaatimuksista. Sosiaaliset järjestykset eivät ole subjektin ulkopuolisia voimia, vaan kietoutuvat yksilöllisesti elettyyn ja koettuun.

Kiltistä työstä kannanottajaksi

Se on ollu se malli, kyllä jos mä ajattelen mun äitiä niin kyllä se on ollu ihan selkeesti että täytyy olla hyvin kiltti ja totella ja uskoo mitä muut sanoo. --- Se oli tosiaankin että aina kun mä ilmaisin vihaa niin mä tunsin siitä syyllisyyttä, että se viha ei ollut sallittua mulle. --- Nyt jos mulla on tunne että mä en tykkää tästä niin mä uskallan sanoa sen, mä en enää pelkää mitä tuo ihminen ajattelee, jos mä koen että mulle tehdään vääryyttä niin mä uskallan sanoa sen paljon paremmin ja se ei enää jää tonne sisään. --- Ja mä hirveen tarkasti tiedän ja hahmotan niitä omia rajojani ja että tää on

mun reviiiri ja sitä on jokaisen kunnioitettava, se on sellanen että ennenhän mä annoin mennen tullen kävellä päältäni ihan miten vaan, olin oikee kynnyismatto (nauraa). (Arja)

Aikuisuus ja etenkin keski-ään alkuvaihe merkitsee monille naisille lisääntyneen itseluottamuksen ja yksilöitymisen aikaa. Vaihe muistuttaa eräällä tavalla nuoruutta. (Korhonen 1996, 21.) Keski-ässä jotkut naiset haluavat irrottautua vastuurationaalisuudesta, hoivatyöstä ja ihmissuhteiden ylläpidosta sekä sen pohtimisesta, miten heidän omat tekonsa vaikuttavat toisiin ihmisiin. Aggressiivisilla ja assertiivisilla ilmauksilla halutaan piirtää rajoja itsen ja toisten välille sekä puolustaa omia tarpeita ja haluja. Joskus muutoshalun synnyttää muisto äidistä, uhrautuvaisuudessaan aggressiivisesta ja kunnollisuudessaan katkerasta ja toisia syyllistävästä. (Ks. myös Piela 1993, 239, 241.)

Nimitän tällaisia muutoshalutarinoita vihailmaisun tarinoiksi. Niissä kerrotaan, miten lapsuudessa opituista kiltteyden malleista irtaudutaan ja rohkaistutaan ilmaisemaan myös vihan tunteita.

Kyllä mä oon muuttunu että mä oon hyväksyny tunteeni sellasena kuin ne on, ottamaan ne vastaan ja että kaikki on oikeuteuttuja tunteita ja niitä pitää kauheesti kuunnella. Mä olin just sellanen kiltti pieni tyttö, sellanen saparopäinen joka on aina pyrkiny olemaan kiltti. (Kirsi, 37)

Vihailmaisuu opettelun tarvetta perustellaan paitsi omien rajojen asettamisen tärkeydellä, myös käsityksillä siitä, mitkä ovat aidoimmat tavat olla ja elää. Autenttisuus ja oikeudet kietoutuvat toisiinsa: ”Mulla on oikeus sanoa sillon kun musta tuntuu niin.” Vihailmaisun asennossa minuustekniikoita määrittelee se, mitä ihmiset tuntevat elämyksellisesti itselleen hyväksi ja oikeaksi (Helen 1997, 348).

Tarinoissa toistuu käsitys siitä, että vihan tunteet ovat jostain itsessä sisäisesti olevaa luontoa; esimerkiksi Anneli sanoo, että ”se on semmonen sisäinen ominaisuus joka saa kyllä ihmisen suuttumaan”. Vihailmaisun opettelussa ei tarvitse niinkään hillitä ja koulua itsekontrollia kuin kuunnella sisimpiä tunteja ja antaa niiden tulla luonnollisesti ulos ja pintaan.

Vihakontrollin puhetapa pohjautuu ajatukseen rationaalisuudesta sekä luonnon kesyttämisestä, kun taas vihailmaisun puhetavassa vältetään sisäisen luonnon tukahduttamista ja yritetään päinvastoin toteuttaa sitä spontaanilla ja aidolla tavalla. Vihailmaisun puhetavassa on aineksia 1700-luvun lopulla syntyneestä romanttisesta ja sentimentaalisesta ajattelusta, joka kritisoi valistusajattelun rationaalisuutta ja utilitaristisuutta (ks. Kivivuori 1996, 137). Kun kontrollin asennossa pyritään sivilisoitumaan, vihailmaisun asennossa pyritään romanttisen ajattelun mukaisesti vapautumaan sivilisoitumisen keinotekoisuudesta ja kulttuurin tukahduttavaksi koetusta vaikutuksesta. Ruumista pidetään luonnollisuuden tilana, johon yksilö voi palata etsimään yhteiskunnan konventioiden ulkopuolella olevaa itsensä määrittelyä (Giddens 1992, 218). Oman ”luonnon” toteuttaminen määrittäytyä autenttisuudeksi – itseilmaisuus on sisimmän ulos päästämistä. Foucault laisittain ajatellen ei kuitenkaan ole ennalta olemassaolevaa, ”luonnollista” subjektin sisäisyyttä, vaan kuvaa subjektin sisäisyydestä luodaan minuustekniikkojen kautta. Valta on pikemminkin tuotavaa kuin alistavaa: ei ole olemassa aitoa ja alkuperäistä vihan ilmaisun tapaa, jota kulttuuri tukahduttaisi, vaan kulttuuri jatkuvasti tuottaa erilaisia tapoja ilmaista vihaa (ks. Foucault 1984a, 81).

Minuuden luominen ja muokkaaminen korostuvat vihakontrollin opettelusta puhuttaessa. Kuitenkin myös vihailmaisuun tähtäävässä puheessa tuodaan esille muutoksen ulottuvuus: siinäkin tähdennetään asennemuutoksen sekä rohkeuden ja opettelun tärkeyttä.

Minulla on se että kun ei saanut lapsena ilmaista tunteitaan niin ei sitten myöhemminkään. Mutta siinä on minulla tullut muutos että olen oppinut ilmaisemaan vihaa, ajattelemaan että viha on hyvä asia. Minä opin puhumaan, että minä uskalsin puhua, osasin puhua tunteistani. (Vuokko, 44)

”Nelikymppisen murroksessa” sekä sairastumisen ja avioeron myötä Vuokko oppi ilmaisemaan vihaansa tavalla, jota hän pitää rakentavana ja hyödyllisenä niin itselleen kuin läheisilleen. Kuten luvussa kaksi toin esille, rakentava ilmaus tarkoittaa kontrolloitua kontrolloimattomuutta, jonka pääasiallinen toteuttamisen kanava on puhe. Sisäisiksi koettujen tunteiden pohtiminen ja niistä puhuminen tekevät tunteista hallittavia. Sekä vihailmaisun että vihakontrollin asennoissa käytetään minuustekniikoita, joissa minä määritetään vihan subjektiksi: joko vihan kontrolloijaksi tai sen ilmaisijaksi.

Vaikka aidoksi koettuun vihailmaisun asentoon kerrotaan hakeuduttavan oman työskentelyn kautta ja perinteisistä toimintamalleista irtautumalla, käytetään itsensä löytämisessä hyväksi sekä epäsuorasti psykologisten asiantuntija-järjestelmien kieltä että suoraan terapiakulttuurin palveluja. Vuokko osallistui avioeron jälkeen eroseminaariin, missä sai rohkaisua vihan ilmaisuun ja jopa konkreettisia neuvoja sen tekemiseen. Toiset naiset kertovat osallistuneensa eroseminaarien lisäksi elämänkulkuseminaareihin sekä käyneensä perheneuvoloissa, psykologeilla ja psykiatreilla sekä erilaisissa vaihtoehdoterapioissa.

Terapiakulttuurin leviämisenellä on pitkät juuret, mutta vasta 1980-luvulla Suomessa syntyi terapeuttinen media- ja markkinointisektori, joka toi psykologisen tarjonnan entistä tehokkaammin ihmisten ulottuville (Kivivuori 1996, 67). Etenkin aineiston nuorimmat naiset ovat aikuistuneet aikana, jolloin tunteiden läpieläminen ja käsittely sekä kysymykset sisäisyydestä ja autenttisuudesta ovat tulleet

tärkeiksi kysymyksiksi. Itse asiassa aikaisemmin olisi ehkä tuntunut turhalta ajatella, että tunteita olisi pitänyt ”elää läpi” tai ”käsitellä” jollain tavalla, sillä tuolloin keskityttiin enemmän työntekoon ja elämästä selviämiseen. Myöhempien naissukupolvien itseymmärrystä rakenteistaa psykologinen sanasto, ja naistenlehtien ja ihmissuhdeoppaiden kaltaiset kulttuurituotteet tarjoavat erilaisia malleja siitä, miten tunteita tulisi käsitellä.

Sukupolvesta toiseen

Toistaiseksi aineiston iäkkäimmät, yli 70-vuotiaat naiset ovat esiintyneet tutkimuksessani suhteellisen vähän. Tämä johtuu siitä, että nuoremmat naiset puhuvat ja kirjoittavat vihasta enemmän ja laajemmin kuin vanhemmat naiset. Haastattelutilanteen kulussa vanhimmat naiset rakentavat kuvaa itsestään epäaggressiivisina ja ovat haluttomia kertomaan tarkemmin elämän varrella sattuneista konfliktitilanteista.

Yhden kerran olen sisarelleni räjähtänyt. (TN: Mitä tapahtu?) Ei, se oli siis... se oli oikeastaan ... tai mä en siitä kerro, se on... semmonen sen verran ikävä asia että mä en siitä kerro. (TN: No ei muistella sitä sitten.) Ei, että se oli... silloin mä olin ihan että... että naapurit ihan kuuli (naurahtaa). (Aune, 72)

Siinä missä nuoremmat naiset kertovat vihailmaisun ja vihaillinnän tarinoita, vanhemmat naiset kertovat epäaggressiivisuutta korostavia kestämistarinoita. Tällaisten tarinoiden kertojat kuuluvat vanhempaan, usein agraariyhteisöissä kasvaneeseen sukupolveen, jota J.P. Roos (1985, 24) on kutsunut sotien ja pulan sekä sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolveksi. Sukupolveen kuuluvat ovat joutuneet kokemaan vaikeita ulkoisia olosuhteita: sotia, pulakausia, köyhyyttä, sairauksia ja jatkuvaa työntekoa. He

pyrkivät välttämään konflikteja ja ovat valmiita tekemään kompromisseja omien tarpeiden toteuttamisen kustannuksella. Monet heistä uskovat elämänsä olevan kohtalon ja Jumalan käsissä ja mieluummin sopeutuvat kohtaloonsa kuin yrittävät taistella ylivoimaiselta tuntuvia voimia vastaan. (Ruth & Öberg 1992, 142 - 145.)

Maalla kasvanut ja aikuisuutensa viettänyt 79-vuotias Lahja kertoo eläneensä avioliitossa, jossa mies tuhlassa rahalla viinaa ja toisiin naisiin sekä vaati Lahjan työskentelemään ilman minkäänlaista vapaa-aikaa. Yhtäältä Lahja asettautuu uhrin asentoon kuvaamalla, miten hänen elämänsä määräytyi hänen oman kontrollinsa ulkopuolelta; toisaalta hän kertoo selvinneensä ja jaksaneensa kaikista vaikeuksista huolimatta. Lahja on saanut elämän eväät isältään, joka oli opastanut lapsia olemaan puhumatta pahaa toisista ihmisistä ja turvaamaan kaikessa Jumalaa.

En minä vihannu ketään, minä annoin olla. Kyllä se minulla kova sävel oli mutta ihmisen täytyy kaikki kestää mikä tässä on nyt, minä vaan oon turvannu tuonne ylös ja sen voimalla jaksoin. --- Siinä vain oli pakko että minä vain olin päätenyt siihen ja sitten minä ajattelin että kun siihen kerran olin tullut niin minä kaikin voimin yritän selvittää.

Tässä tulee esille selvä kontrasti nuorempien naisten itenäistymistarinoiden ja iäkkäämpien naisten kestämistarinoiden välille. Vanhimman sukupolven ihanteena on konfliktien välttäminen vaikka omien halujen toteutumisen estymisen hinnalla, eivätkä he hyväksy nykynaisten individualistisempia toimintatapoja (ks. myös Ruth & Öberg 1992, 139). Aineiston vanhimmat naiset kritisoivat tasa-arvopuheita ja pitävät nykyajan naisia liian vaativina. Ilmaisutarinoita kertovat nuoremmat naiset puolestaan moittivat iäkkäitä naisia vihan tukahduttamisesta sekä siitä, miten nämä purkavat vihan toisia syyllistämällä ja toimimalla marttyyrin tavoin.

Musta tuntuu että meidän äitikin on saattanu olla sellanen kauheen kiltti ja herttanen ja ehkä se sitten vanhempana jossain tilanteissa sitten räjähtelee. Se oli kans aikansa vetäny niitä rooleja ja nyt sai sitten riittää että se vanhemmiten sitten lisääntyi se kiukuttelu. --- Ne [naiset] on hillinny ne [vihan tunteensa] sen miehensä takia eivätkä oo uskaltanu ilmasta itteensä niin ne sitten rupee olemaan oma ittensä sitten kun ne vapautuu siitä. (Sinikka, 36)

Olin itsekin haastatteluja tehdessäni ajoittain tuskaantunut iäkkäämpien naisten kestämistarinoihin, joita kerrottaessa haluttiin sanoutua irti vihan tunteista. Esimerkiksi Lahja vastasi kaikkiin vihaan, ärtymyksiin ja kiukkuihin koskeviin kysymyksiin, ettei ole koskaan elämässään ollut kenellekään vihainen. Vasta haastattelun jälkipuoella oivalsin, että Lahja toi vihaa esille eri tavoin kuin minä nuorempana naisena olisin olettanut. Lahja ei halunnut sanoa olevansa vihainen siten, kuin se minulle ja joillekin aineiston nuoremmille naisille on jopa nautinto sanoa. Lahja ei *puhunut vibasta*, vaan hän *puhui vibaa* kertoessaan elämänsä olosuhteista; siitä, miten aviomies kohteli häntä kaltoin; siitä, miten Lahjalla ei ollut aikaa eikä varaa huolehtia ulkonäöstään, mutta aviomiehen rakastajattaret saivat rahaa niin vaatteisiin kuin huvitteluunkin; siitä tyytyväisyydestä, jota hän tunsi jaksessaan huolehtia miehestä sekä saadessaan kiitosta rakastajattarien saadessa osakseen vain halveksuntaa. Tosin tällainen tulkinta voi olla väkisin vääntämistä, mutta Lahja itsekin miettii asiaa haastattelun lopuksi:

Miten tuo puhuminen tuntu niin hyvältä että ihan kuin ois puhistunu. Että oonko minä sittenkin ollu katkera ja siksi olis tällanen olo, ihan on tällanen valkonen ja kirkas olo.

Vaikka esimerkiksi Jan-Erik Ruthin ja Peter Öbergin (1992, 141) mukaan iäkkäät ihmiset pitävät kiinni vanhoista arvoista ja toimintatavoista, en usko ikääntyneiden elävän omassa erillisessä maailmassaan. Psykokulttuurinen sanasto ja käsitykset ovat jollain tavalla osa myös iäkkäiden tapaa jäsentää maailmaa - kylläkin usein ristiriitaisilla ja satunnaisilla tavoilla. Myös epäaggressiivisiksi itsensä nimeävät iäkkäät naiset saattavat jossain yhteydessä viitata siihen, että vihastumisesta voi olla jotain hyötyäkin ja että vihan ilmaisu voi ”puhdistaa ilmaa” sekä helpottaa omaa oloa.

Se on totta että minä pidän niitä täällä minun sisällä ja kyllä minä siitä kärsin. Mutta sitten kerran avasin kun yks ihminen sano että älä pidä vaan kaikkee täällä kulkäpysessä että anna tulla ulos kaikki kerralla. --- Mutta niin se tais siitä minullekin tulla sydämeen. (Lahja, 79)

Vanhempiin sukupolviin kuuluvat naiset eivät kuitenkaan käytä – tai he eivät tunne tarvetta siihen – niin eriytyneitä vihan ja vihaa tunnevan itsen puheistamisen tapoja kuin nuorempien sukupolvien naiset. En yritäkään tarjota vastausta siihen, miten vihaisia iäkkäät naiset tosiasiallisesti ovat; mielenkiintoisempaa on se, etteivät he kerro olevansa vihaisia eivätkä korosta vihakokemustensa voimakkuutta. Voin vain arvailla, että siinä missä nuoremmat naiset ovat kouliintuneet käsittelemään vihaansa pohtimalla sitä tietoisesti tai keksimällä purkamiskeinoja (esimerkiksi lenkkeily ja tyynyjen viskominen), vanhemmat naiset ovat tottuneet käsittelemään vihaa arkitoimissa ja työtä tekemällä, toimintaa liiemmin reflektoimatta. Myös ”tekemättä jättäminen” saattaa auttaa: Tellervo menee nukkumaan, ja Aune istuu metsässä:

Kun mä meen sinne mehtään ja istun siellä ja musta tuntuu että mä oon ihan tyhjä ja kaikki ajatukset pois

että mä vaan istun siellä ja katon eteeni. Se on jotenkin luonto semmonen että se ottaa pois sen, että mä en osaa selittää sitä. Kun mä oon metässä ja kun mä tuun pois sieltä niin mä huomaan että se jäikin sinne.

Vanhemmat naiset eivät käsittele vihaansa niin tietoisien tavoitteellisesti, itserefleksiivisesti ja ”puheistavasti” kuin nuoremmat naiset. Sen sijaan nuoremmat naiset kuvailevat yksityiskohtaisesti vihakokemuksiaan sekä luettelevat runsaasti esimerkkejä eriytyneistä vihan käsittelyn tavoista. ”Syvällisimmillään” itse-erittely on silloin, kun nuoret naiset pohtivat vihastumisensa syitä sekä vihaan liittyviä muita mahdollisia tunteita. Nämä tarinat muistuttavat vanhempien naisten tarinoita siinä, että näissäkin vältetään kohdistamasta vihaa toisiin ihmisiin. Vihaa sinällään ei kielletä, mutta sen ilmaisu vihan kohteelle tehdään tarpeettomaksi selvittämällä vihastumisen syitä ikään kuin sisäisesti.

Mä vähän luulen että mä ajattelen niitä asioita vähän pidemmälle kuin toiset että totta kai jos lähdetäis miettimään että jos mä suutun niin se suuttumus kohdistuu johonkin ihmiseen, mutta kun mä mietin sen suuttumuksen loppuun asti niin se todellinen syy ei ole koskaan se toinen ihminen. Mä luulen että ihmiset ei mieti sitä näin pitkälle että se olis joku heissä itsessään oleva paha olo --- se heijastelee jotain syvempää. (Anneli, 37)

Mä en suinkaan lisää tätä maailman hyvinvointia sillä että mä jotain saastaa työnnän ulos itsestäni, että tiettyyn rajaan saakka sitä tietysti on tehtävä mutta että... että on tavallaan pystynyt käsittelemään sisäisesti niitä asioita ja ja tunnistaa ja huomaa että näin ja näin, mutta on löytänyt ne keinot millä pystyy käsittelemään ettei sitä tartte tuoda sille toiselle sitten. Siinä on silmät avautunu näkemään ittensä. (Elina, 49)

”Siinä se vanhetessa tasaantuu”

Joidenkin käsitysten mukaan ikääntyvät naiset muuttuvat maskuliinisemmiksi, asertiivisemmiksi ja aggressiivisemmiksi, kun he vapautuvat varhaisessa aikuisuudessa heihin kohdistettuihin vaateista (ks. Gubrium, Holstein & Buckhodt 1994, 16). Kulttuurisesti vahvempi käsitys kuitenkin on, että vanhentuminen merkitsee seestymistä ja itsehillinnän kasvua. Vanhenemisen seestymiselle, ”vanhuus-tapaisuudelle”, esitetään jopa ihmisen biologiaan liittyviä, sisäsyntyisiä syitä. Sirpa kertoo lukeneensa, että neljästäkymmenestä ikävuodesta lähtien ihmisillä alkaa tuhoutua aivosoluja myös siltä tunnealueelta, jossa sijaitsee vihan tunteita. Kyllikki arvelee, että ihminen vanhetessaan hidastuu ja reagoi asioihin hitaammin samalla kun aika tuntuu kulkevan nopeammin. Taina puolestaan kiteyttää näin:

Kato kun viha on semmoinen neste että vanhemmiten se laantuu ja laimenee, vaikka se nuorena oli niin väkevää ja vahvaa.

Moni korostaa kuitenkin muita elämään liittyviä tekijöitä.

Kun tulee tähän ikään niin sitä sitten kivasti suodattaa nuo ärsyttävät asiat että sitä ajattelee että ei minun enää tuosta tarvitse välittää. Sitä karsiutuu semmoset turhat pois, osaa sitä ruveta karsimaan ne turhat pois. --- Sitä on nuorempana niin mustavalkonen että sitä on niin ehdoton, niin ehdoton että niin justiin ja näin justiin. Mutta nyt sitä vähän liukuu sinne ja liukuu tänne, että ei se niin paha ookkaan, et kyllä se on semmosta joustavuutta että ei se oo nöyrytmistä. Että se on sitten siinä se elämäkokemus niin osataan ihan karsia ne turhat pois. (Aune, 72)

Aune kertoo huomaavansa ikäerot keskustellessaan murrosikäisen tytön ja keski-ikäisen pojan kanssa: ”[M]ä voin peilata itteeni siinä mitenkä heitä ärsyttää niin monet asiat mutta mua ei enää ärsytä.” Kyllikki kertoo mummonsa sanoneen aikanaan, että ”kyllä elämä opettaa, jos ei muuta niin hiljaa kävelemään”. Kyllikki toteaa monen muun tavoin, että järki on alkanut hallita enemmän toimintaa eikä tunne-elämä ole enää niin vahva. Kasvava tietoisuus ajan rajallisuudesta – esimerkiksi läheisten kuoleman kokemisen tai oman ikääntymisen huomaamisen kautta – aiheuttaa sen, että elämän perusarvoja ja itsestäänselvyyksiä arvioidaan uudelleen. Omaan ajatteluun on tullut anteeksiantoa, sääli on alkanut laimentaa vihaa, toisia on alettu ymmärtää paremmin ja heidät hyväksytään sellaisina kuin he ovat.

Vanhenemiseen viitataan ajoittain myös eräänlaisena onnelana, jossa vihan tunteiden käsittely on jo jotenkin luonnostaan helpompaa kuin suhteessa moniin muihin asioihin. Tässä suhteessa itsensä luokittelu ikääntyneeksi on houkuttelevampaa kuin suhteessa moniin muihin asioihin. Jostkushan elämänkaari kaartuvana sateenkaarimallina sisältää ajatuksen, että ihmisen toiminnot ovat parhaimmillaan aikuisuudessa ja kyvykkyys heikkenee vanhetessa (Hurme 1985, 125). Vihasta puhuttaessa elämänkaari nähdään pikemminkin ylöspäin kaartuvana nuolena: ikääntyminen on vihakäytäntöjen kehittymistä.²⁷

Ikääntyminen kuitenkin määrittynyt kulttuurisesti ja siihen sisältyy sanattomia sopimuksia, suosituksia kulttuurissa vallalla olevista elämänprojektien toteuttamisjärjestyksistä. (Tikka 1994, 91.) Yksi tällainen käsitys tulee esille Ruthin ja Öbergin (1992) tutkimuksessa, jossa he selittävät iäkkäiden naisten elämäntarinoissaan esille tuomaa epäaggressiivisuutta. Vanhenemisen seestymisen taustalla he näkevät muun muassa ikään liittyvän kehitysvaihetehävän, persoonallisuuden integraation. Persoonallisuuden integraatio tarkoittaa elämän hyväksymistä sellaisena kuin se on

ollut ja vihan kaltaisista, kielteisiksi miellettyistä tunteista irtaantumista. (Ma., 143 - 145.)

Jatkuvuuden hakeminen epäjatkuvuudesta ja eletyn elämän jäsentäminen johdonmukaiseksi, yhtenäiseksi kehityskulukuksi (Vilkko 1988, 89, 112) tai jopa selviytymistarinaksi (Kortteinen 1992, 50) ovat elämän ymmärtämisen kulttuuri-sia malleja. Teema vanhenemisen seestyneisyydestä kertoo elämän jäsentämisestä yhtenäiseksi kehityskaareksi. Konventionaalisessa elämäntutkimuksessa eri tasoja ja kehitysvaiheita pidetään kehittyvän elämän objektiivisina piirteinä. Mutta nämä tasot ja vaiheet ovat myös kategori-
oita, joiden kautta ihmiset jäsentävät elämäänsä ja liittävät siihen erilaisia merkityksiä. Elämäntutkimusta koskevaa terminologiaa voi tarkastella sanastona, joka ohjaa tapoja puhua kokemusten aikaulottuvuudesta. (Gubrium, Holstein & Buckholdt 1994, 2, 7.) Joissain tilanteissa tällaiset käsitykset voivat muuttua myös normatiivisiksi vaatimuksiksi ja velvollisuuksiksi, jotka tuomitsevat muut vaihtoehdot. Mitä ajatellaan iäkkäästä naisesta, joka ei hillitseäkään kiukkuaan, katkeruuttaan, ärtymyksiään ja raivoaan? Toistuuko kaksijakoinen naiskuva mielikuvina kilteistä mummoista ja kärtymummoista (tai jopa ilkeistä noita-akoista)?

Kilttimummo on kuin leikattu lasten lukukirjasta, jossa isoäiti keittää puuroa, harmaat hiukset, punaiset posket, samanlaiset kuin pelastusarmeijalaisella tai diakonissalla, ja niin lempeä, alituinen ja elämänmyönteinen hymy, että täytyy ponnistaa kaikki tahdonvoimansa, ettei pistäisi häntä neulalla takapuoleen pelkästään nähdäkseen, onko tässä maailmassa yleensä mitään, joka saisi hänet suuttumaan. Kärtymummot ovat kärtyisiä, koska kaikki tässä maailmassa on väärin. Kuljettajat eivät osaa ajaa, nykyajan nuoriso on hunningolla, lääkärit eivät tiedä mitään, loskakeli pilaa vaatteet ja aurin-
gonpaiste silmät. (Kari Suomalainen 1976.)

Kielletty katkeruus

Jan-Erik Ruth ja Peter Öberg (1992) löysivät tutkimukseensa tarinoita katkerasta elämästä. Heidän mukaansa tällaisten tarinoiden vanhuksat eivät ole kyenneet työstämään vihaansa ja integroimaan elämäänsä, vaan yrittävät selviytyä elämästä katkeruuden voimalla (Ma., 136 - 137.) Käsitys ”katkerasta vanhuksesta” – siitä, joka ei ole kyennyt elämäntavateoreetikoiden edellyttämään persoonallisuuden integraatioon – vaikuttaa tässä artikkelissa jopa jonkinlaiselta kulttuuriselta kauhukuvulta.

Omassa tutkimuksessaanikin vanhuksen katkeruus koetaan kielteiseksi, mutta sekä vanhat että nuoret naiset halveksivat katkeruutta ja sanoutuvat irti siitä²⁸. Vihan eri ”lajeja” – ärtymystä, kiukkuu, aggressioita, vihamielisyyttä, katkeruutta – arvotetaan eri tavoin riippuen niiden ajallisesta kestosta. Esimerkiksi Merja sanoo, ettei tunne olevansa ”luonteeltaan ja sielultaan” vihainen nainen, mutta liittää vihansa ”joissain tilanteissa purkautuvaan äkkipikaisuuteen”. Ärtymys, kiukku, aggressio ja jopa raivo ovat tunteita, joiden mielletään tapahtuvan ihmiselle. Sen sijaan vihaisuus ja katkeruus mielletään paitsi yksilön ominaisuudeksi, myös yksilön tekemäksi moraaliseksi ratkaisuksi ja elämäntavan valinnaksi.

Monissa vihakertomuksissa toistuu eteenpäin menemisen ja vihan yläpuolelle pääsemisen ihanne. Kuten luvussa neljä toin esille, tilalliset metaforat jäsentyvät arvottavilla tavoilla. Vihan yläpuolelle on päästävä – vaikka vain asteittain, mutta kuitenkin ylöspäin.

Joka päivä pitäis yrittää nousta rappu ylemmäks että en mene mukaan siihen enkä sorru siihen, niin tulee niitä parempia asioita esille eikä aina niitä samoja ilkeyksiä. Siitä irti pääsee kasvatuksella, että kasvattaa itsensä. (Taina, 85)

Paikalleen ”juuttunut” ihminen ei täytä näitä edistyksen ihanteita, vaan vilkuilee olkansa taakse menneisyyteen ja pitää kiinni vihastaan. Kehittymisen käsite sisältää etymologisesti ajatuksen siitä, että jostain päästetään irti (Nyky-suomen sanakirja 1987, 96). Modernissa yhteiskunnassa aika on taloudellisuuden logiikan mukaan niukka, säästettävissä ja suunnitelmallisesti jaettavissa oleva resurssi. Lineaarinen aika on historiastaan tietoisena ja pitkillä aikahorisonteilla toimivan ihmisen aikaa: jokaisen on käytettävä rajallinen aikansa tehokkaasti hyväkseen ja toteutettava omassa elämänsä kehityksen, kasvun ja edistyksen ihanteita. (Julkunen 1985, 297 - 298.) Lineaariseen aikajärjestelmälle on tyypillistä tehokkuuden maksimoimiseen tähtäävä tunteiden talousoppi, jossa viha näyttäytyy myönteisenä tunteena vain ollessaan hyödyllinen – auttaessaan ihmistä eheytymään ja puolustamaan itseään, yksilöitymään tai saamaan yhteyden toiseen ihmiseen. Linearisessa ajassa valintoja tehdään ”kannattavuuden” perusteella, ja tästä näkökulmasta tulokseton tunteissa vellominen ja katkeruuteen juuttuminen kuluttavat turhaan ihmisen voimavaroja: ”se vain syö ihmistä”.

Ajatus siitä, että ihmisen elämä on lineaarinen ja siten jaoteltavissa erilaisiksi toisistaan erottuviksi jaksoiksi, on länsimaisessa ajattelussa hyvin vanha ja sillä on vahva jalansijansa. Kyseessä on hieman samantyyppinen ilmiö kuin historian kaavamainen ymmärtäminen kronologisesti toisiinsa seuraavien tapahtumien jatkumoksi, jota voi edelleen pilkkoa täsmällisesti jostakin alkaviksi ja johonkin päättyviksi vuosilukujaksoiksi. (Järvinen 1993, 112.) Kulttuurien välisissä vertailuissa on kuitenkin todettu, että oman elämän jäsentäminen lineaarisena, koherenttina minäkertomuksena on ainoastaan yksi, vieläpä suhteellisen harvinainen tapa puhua elämästä. (Saarenheimo 1994, 233.) Elämme keskelä tarinoita tietämättä, kuinka ne päättyvät; meidän on jatkuvasti muunneltava tarinoiden juonta, kun jotain uutta tapahtuu. Elämän eri episodeilla ei aina ole keskinäistä

koherenssia, sillä jokin perustavanlaatuihen muutos kuten avioero, puolison kuolema tai uranvaihto saattavat osittaa elämän toisistaan selvästi irrallisiin jaksoihin. (Kenyon 1994, 197.) Elämäncokemus voi sisältää murtumakohtia, eräänlaisia hyppäyksiä, joiden seurauksena uusi tarina ei olekaan suoraa jatkoa vanhalle.²⁹

66-vuotias Tellervo sanoi haastatteluun tarjoutuessaan, että ”tässä olis yks kiukkuinen vanha nainen”. Hän ei ole ”kyennyt” ikääntymisen seestymiseen, mutta hänen elämäntapahtumissaan on paljon asioita, jotka selittävät sen. Ensinnäkin hän tuli jätetyksi neljänkymmenen avioliittovuoden jälkeen. Toiseksi, hän kokee vaikeaksi eroon liittävän vihan käsittelyn, koska jatkaa lapsuudessa saamaansa mallia kiltteydestä ja ilmaisee vihaansa pääasiassa psyykosomaattisesti. – Onko Tellervon tarinassa elämä kehä, joka palaa siihen, mistä alkoi; ei olekaan tapahtunut kehityskaarta, vaan kierrytään takaisin samaan asentoon, josta on lähdettykin?

Anni Vilkon (1994, 273 - 274) mukaan elämänckehä on syklisyyttä korostava käsite, kun taas elämänckulun tai elämänckaaren käsite sisältää ajatuksen päämääräänsä lineaarisesti kulkevasta elämästä. Aikaa voidaan siis kokea myös syklisesti: moninaisena, takaisinpäin suuntautuvana, ei-lineaarisenä tai avoimena. Aika ei kumuloidu eikä se kurottau eteenpäin johonkin tavoitteeseen, vaan se elää aina uudelleen samaan palaavien rytmien ja toistojen sarjaa.

Parhaillaan eletävissä, intensiivisissä tunnekokemuksissa aika on elämyksellistä ja vahvasti ruumiillista eikä sen kokemuksellisissa sykleissä ole nykyisyydestä erottuvaa menneisyyttä tai tulevaisuutta (Denzin 1984, 58; Julkunen 1985, 296 - 297). Haastattelupuheessa ja -kirjoituksessa vihakokemuksia eletään kuitenkin läpi itserefleksiivisemmin, jolloin tunteiden sykliseen kokemiseen liittyy myös lineaarisia elementtejä: vertailemista, suhteellistamista, menneisyydellä selittämistä ja tulevaisuuteen orientoitumista. Minuustyö vaatii lineaarista perspektiiviä ja kykyä etäisyy-

den ottoon, mutta silti syklisyys voi olla mukana vihatarinoissa, joillain tavoilla ja joillain tasolla. Tässä vaiheessa on tärkeä erottaa narratiivisuudessa tarinan (mitä kerrotaan) ja kerronnan (miten kerrotaan) tasot (Prince 1988, 21). Kielen ja kerronnan on oltava tietyllä tavalla lineaarisia ollakseen ymmärrettävää. Sen sijaan elämän mieltäminen lineaariseksi kehityskuluksi ja persoonallisuuden ”ehyymiseksi” on vain yksi mahdollinen tapa kertoa elämästä.

Voisiko vihatarinoiden syklisyyttä, vihan toistuvuutta ja vihaan palaamista, arvottaa myös positiivisesti? Jos syklisyyttä ei ajattelekaan ”taantumisena”, vaan edestakaisin liikkumisena tai ainakin paikallaan tekemisena, voisi katkeruutta ajatella vihan syliinsulkemisena. Syliinsulkeminenkin on vihan käsittelyä, sillä vihan jatkuva syklinen ympäröiminen voi auttaa ymmärtämään (vrt. ymmärtää tarkoittaa asian ympäröimistä mielessä, Nykysuomen sanakirja 1987, 395). Kehitysajatuksen yksilulotteinen lineaarisuus kyseenalaistuu, kun kehittymiseen sisällytetään ajatus asioiden kehittelystä ja syklisestä kehäilystä. Tällöin vihan käsittely on prosessi, joka auki purkaukseen vaatii kehittämistä. Vihan käsittelylle olisi siis annettava aikaa, vaikka rinnakkaisten aikajärjestelmien kanssa voikin olla vaikea elää.

Lineaariset kehitysihanteet eivät kuitenkaan ole hegemonisia ja erilaisia aikajärjestelmiä elää rinnakkain. Aikajärjestelmien erilaisuus näkyy paitsi sukupolvien ja yksilöiden välillä, myös jokaisen yksilön sisäisinä erilaisuuksina. Moninaisuuden vuoksi elämä naisten vihakertomuksissa jäsentyy pikemminkin ambivalenssien, tasapainottelujen ja uudelleen neuvottelujen sarjana kuin yhtenäisenä ja yhden-suuntaisena kaartavana jatkumona. Vihan käsittelyssä ”onnistumisen” ja ”epäonnistumisen” kriteerejä ei loppujen lopuksi pidetä itsestäänselvinä, vaan kriteerit vaihtelevat tilanteittain.

8

LOPPUKUDONTA

Erilaisista asioista kertomisen, puhumisen ja kirjoittamisen voi mieltää käsin käsittelynä ja käsityönä. Esimerkiksi Anni Vilkkonen (1996) on verrannut elämästä kertomista tilkkutäkin tekemiseen. Itse vertaan vihasta kertomista neulomiseen ja virkkaamiseen: se ei ole vain jonkin varastossa olevan jakamista vaan uuden luomista – ”kertomista” eli uusien silmukoiden luomista ja laventamista. Olen suuntautunut näihin käsitöihin eri tavoin. Välillä olen katellut kudelmia kauempaa sekä yrittänyt hahmottaa kuvioita, toisinaan taas olen lähellä kosketellut niiden tekstuuria. Olen käynyt käsiksi kudelmiin sekä purkanut ja kertonut niitä uudelleen tutkimustarinoiksi, joiden lankoja olen nyt päättelemässä. Nostan aiempaa selkeämmin esille tämän tutkimuskudelmani ja sen kertomat sekä puran esille muuttamat punaiset langat.

Heikko astia

Yksi punainen lanka lähtee liikkeelle siitä havainnosta, että monissa vihakertomuksissa subjekti ruumiineen määrittyy

ympäristöstään ja toisista ihmisistä erilliseksi astiaksi tai säiliöksi. Tällainen arkiajattelu muistuttaa niitä moderneja tunneteorioita, jotka korostavat erilaisten rajanvetojen merkitystä. Ihminen nähdään ensinnäkin luonnosta erilliseksi; ihminen määrittyy subjektiksi, ja luonto hänen objektikseen. Toiseksi, ihminen käsitetään toisista ihmisistä erilliseksi yksilösubjektiksi, jota vastassa ovat toiset ihmiset hänen objekteinaan. Eivätkä jaot tähän lopu, sillä myös ihminen itse nähdään jakautuneeksi. Ihminen on ensisijaisesti yhtä kuin hänen järkensä, jolle alistaisia aistimukset ja tunteet ovat. Itsenäiseksi ja omalakiseksi käsitetylle subjektille niin luonto, toiset ihmiset kuin subjektin omat tunteetkin ovat objekteja. (Lehtonen 1994, 18.) Moderni ihminen ei enää näe tunteitaan ja itseään osana maailmaa, vaan sijoittaa tunteet sisäänsä. Monesti astiametaforissa ruumis käsitetään passiiviseksi fysiologisten tunteiden säiliöksi, jonka rajoja järki tai mieli kontrolloi. Ulkoisen ja sisäisen välistä vaihtoa, toimintaa ja käyttäytymistä eivät säätele olosuhteet, vaan tahtova ja itsestään tietoinen yksilö.

Tämä on kuitenkin vain yksi mahdollinen tapa jäsentää vihaava subjekti. Löydän naisten vihakertomuksista ja naisen vihaa koskevasta kirjallisuudesta paljon sellaisia itsemäärittelyjä ja toisten naisten määrittelyjä, joiden pohjalta olen muodostanut mielikuvia juuri naisen vihaan liitetyistä käsityksistä. Näissä mielikuvissa naisen ruumis ei hahmotu aktiiviseksi tahtosubjektiksi tai selvärajaiseksi astiaksi. Naisen ruumiin rajat ovat siihen liian häilyvät: nainen on valmis ottamaan toisten tunteita itseensä ja käsittelemään myös toisen vihaa. Naisen viha ei myöskään aina ulkoistu konventionaalisten kanavien kautta. Naisen ruumiin rajat vuotavat itkussa ja psykosomaattisessa oireilussa; epäsuorassa ilmaisussa vuodot ovat vieläkin epämääräisempiä. Toisinaan naiset puhuvat paljon ja jatkuvasti: nalkuttavat ja palaavat samoihin asioihin uudestaan ja uudestaan. Katkera nainen puolestaan säilöö ”ahneuksissaan” itsensä täyteen vihaa. Rajat repeilevät

rajusti raivokohtauksissa, joissa naiset kokevat menettävänsä täysin itsehillintänsä ja subjektiutensa ja jolloin heidän käytöksensä helposti tulkitaan yliemotionaalisuudeksi. Nainen saatetaan mieltää kahtalaiseksi ja kaksipohjaiseksi astiaksi, yhtäältä vastaanottavaksi ja passiiviseksi, mutta toisaalta ahneen aktiiviseksi ja tuhoavaksi.

Tällaisissa käsityksissä naisen viha määrittyy hallitsemattomaksi ja astian rajojen ulko- ja sisäpuolella lainehtivaksi aineeksi. Nainen on tila tai maaperä, jonka viha valtaa tai toisinaan nainen suorastaan samastetaan vihaan myytisellä tasolla. Vihan tavoin nainen käsitetään vellovana merenä tai virtaavana jokena, pimeänä luolana ja kuiluna. Vihan väri punainen liitetään usein naisiin, punaisen symboloidessa jotain hallitsematonta ja tuhoavaa. (Ks. Myyrä 1992, 266.) Myös käsitys vihan tunteesta hallitsemattomana ja hallinnan tarpeessa olevana luontona ja Toiseutena muistuttaa luontokäsitysten feminiinisyttä. Vaikka eräissä esimoderneissa luontokäsityksissä luonnon feminiinisyys käsitettiin positiivisesti hoivaavana, moderneja pohjustaneissa käsityksissä nainen samastettiin oikuttelevaan luontoon, jonka hallintaan myöhempi moderni käsitys pyrki (Lehtonen 1994, 55 - 56). – Tämän symbolisen samastamisenko vuoksi vihan ja naisen yhdistelmä koetaan jossain yhteyksissä rajoja ylittäväksi, hämmentäväksi tai jopa vaaralliseksi ja kontrollia vaativaksi?

Toril Moin (1990, 183) mukaan patriarkaatissa naiset määrittyvät symbolisten järjestysten rajoiksi ja reunoiksi, minkä vuoksi heihin liitetään samat hämmentävät ominaisuudet kuin kaikkiin raja-alueisiin. He eivät ole sisä- eivätkä ulkopuolella, mutta heidät voidaan määritellä joko järjestyksen ulkopuolisiksi kaaoksen ja pimeyden edustajiksi tai järjestyksen sisällä vaikuttaviksi järjestystä suojeleviksi ja varjeleviksi voimiksi. Jälkimmäinen käsitys liittyy arkipäivän tasolla erityisen selkeästi kotiin, missä naisen oletetaan äitinä ja vaimona pitävän järjestyksessä kodin tavaroita, kotitöitä, omaa ruumista ja ihmisten välisiä suhteita

(Jokinen 1996, 105). Lisäksi naisen oletetaan käsittelevän ja pitävän järjestyksessä niin omia kuin toistenkin tunteita.

Välitilan malli

Sisäisen ja ulkoisen rajoja sotkevat ”epämääräisyydet” niin symbolisella tasolla kuin konkreettisesti joissakin naisten vihakäytännöissä – kuten itkemisessä, sairastelussa, ”epäsuoruudessa” ja nalkutuksessa – ovat eräänlaisessa välitilassa. Lisäksi olen keksinyt tutkimuksessani uusia välitilan metaforia käsitteellistämällä naisten vihaa asentojen, eleiden ja liikkeiden kautta. Käsin käsittely on keskeinen välitilan metafora. Se kuvaa ruumiillista toimintaa, joka voi olla niin konkreettista liikkumista ja tekemistä kuin abstraktimpaa, puhumisen, ajattelemisen ja kuvittelemisen kaltaista vihan työstämistä. Käsin käsittelyllä asennoidutaan vihasuttaviin tilanteisiin ja ihmisiin; käsillä tapaillaan uudenlaisia asentoja, liikkeitä ja eleitä sekä muokataan vanhoja.

Käsin käsittelyn metaforassa käsi ei ole pelkästään tarttumisen ja hallinnan väline, vaan sen toiminta on myös relationaalisempaa. Käsin käsittelyn metaforan käyttäminen kyseenalaistaa astiametaforaa, sillä se tekee sisäisen ja ulkoisen rajat joustaviksi ja jopa huokoisiksi. Se myös sallii ambivalenssit, sekä yhtä- että eriaikaisuudet. Vihan syliinsulkeminen ja toiseen käsiksi käyminen toimintatapoina muodostavat tavallisessa ajattelussa toistensa ääripäät, mutta käsin käsittelyn metafora mahdollistaa ajatella yhteyttä niin itseen kuin toisiinkin. Vihan syliinsä sulkeneen naisen ruumis ei muodosta säiliötä tai astiaa, sillä syli on kosketuksen ja vastavuoroisuuden muodostama muuttuva kokonaisuus. Käsi suhteisiin orientoituvana ruumiinjäsenenä on osuva metafora silloin, kun vihan käsittää pikemminkin tilanteisiin suuntautumiseksi (sisäisen ja ulkoisen prosessinomaiseksi yhteenkietoutumiseksi) kuin esineeksi, aineeksi tai nesteeksi (joko sisällä tai ulkona olevaksi). Metaforan avulla

voi kritisoida käsitystä itseriittoisesta tahtosubjektista sekä muodostaa sille vaihtoehtoista subjektikäsitystä, jossa subjekti nähdään ruumiillisena ja suhteessa toisiin ruumiisiin toimivana subjektina.

Subjektin olettaminen ruumiilliseksi ja toiminnalliseksi kokonaisuudeksi avaa monenlaisia välitilan mallin mahdollisuuksia. Elizabeth Grosz (1994) on tarkastellut ruumista rajalinjakäsitteenä, joka on epämääräisellä tavalla binaaristen pariin välissä. Ruumis ei ole – tai voi olla kumpaakin – joko ”minä” tai ”toinen”, sisäinen tai ulkoinen, julkinen tai yksityinen, luonnollinen tai kulttuurinen, psyykkinen tai sosiaalinen, vaistomainen tai ympäristöstä opittu. (Mt., xii, 22 - 23.) Välitilan ajatukseeni olen saanut lisäpontta myös Luce Irigaraylta (1996), joka käyttää sellaisia välitilan metaforia kuin eros, istukka, enkeli, limaisa, huulet, puoliavoin, väylä ja parit. Ne ovat runollisia ja samalla poliittisia käsitteitä, siltoja dualismien yli. Esimerkiksi limaisa on sisäistä, mutta jo muuttumassa ulkoiseksi rajojen piirytessä ihoksi. (Sivenius 1996, 14.)

Irigaray (1996) on tarkastellut teoreettisella tasolla sukupuoli-eroa sekä miehen ja naisen suhdetta. Hän etsii kaksoisliikettä: sekä miehen että naisen pitäisi kyetä liikkumaan toista kohti ja palaamaan omaan itseensä. Jotta tällainen kaksoisliike tapahtuisi, täytyy naisen ensin rakentaa paikka itselleen. Tässä Irigaray tuo esille välitilan tilana, joka on samanaikaisesti sisään- ja ulkokäynti. Se tarjoaa kummallekin sukupuolelle sekä liikkumisvapauden että mahdollisuuden rauhaisaan paikallaan oloon ilman vangituksi tulemisen vaaraa. (Irigaray 1996, 29.)

Irigaray käyttää naisellisen käsitettä kahdella tavalla: yhtäältä naisellinen ilmenee siinä mikä viipyy, painautuu ja hyväilee, toisaalta juuri näihin eleisiin on palattava voidakseen raivata tilaa naisellisen mahdollisuudelle. Naisellinen ei tyylillisenä identiteettinä ole lopullinen olemus, vaan kehkeytyvä, muuttuva ja avautuva tuleminen. Naiselliseen on siis palattava sellaisena, millaiseksi se on muotoutunut

– painautuvaksi, odottavaksi, viipyileväksi ja virtaavaksi – ja kuvattava naisellisen ja miehisen suhdetta sitä kautta. Paluun tarkoituksena ei ole etsiä muuttumatonta perustaa, vaan luoda tila, jossa naisellinen voisi tulla toisenlaiseksi ja liikkua uudella vielä ennakoimattomalla tavalla. (Heinämaa 1996, 172.)

Välitilan etiikka

Feministiset päämäärät ovat ohjanneet tutkimukseni näkökulmia ja tavoitteita – mikä ei suinkaan ole ongelmattonta. Vaikka määrittelin feministiset päämäärät akateemisiksi, silti jatkuvasti puhun naisista ja ikään kuin naisten ”puolesta”; mandaatilla, jota minulle ei varsinaisesti ole koskaan annettukaan. En kuitenkaan tee emansipatorista tutkimusta, jonka kuvittelisin vapauttavan naiset ”vääranlaisista” toimintatavoista. Määrittelen etiikkani feministisistä lähtökohdista kumpuavaksi pluralistiseksi etiikaksi: tarkoitukseni on laajentaa ajateltavissa, toimittavissa ja hyväksyttävissä olevien vihakäytäntöjen kirjoa asettamatta erilaisia käytäntöjä paremmuusjärjestykseen. Kritisoin totalisoivia ja kaikki erot neutralisoivia malleja, sillä ne luovat autenttisen toiminnan kriteereitä ja yleistäviä ihanteita, joiden kuvitellaan edustavan kaikkien yhteisesti jakamaa hyvää (ks. myös Jokinen R. 1997 133 - 140; Virkki 1997, 137).

Tästä näkökulmasta arvostelen hyvinkin monenlaisia tapoja puhua naisen vihasta, vihan käsittelystä sekä ylipäättään elämisen ja identiteetin malleista niin arkipuheessa kuin tieteellisessäkin keskustelussa. Ensinnäkin kritisoin puhetapoja, joissa korostetaan subjektin kahtiajakautuneisuutta tunteeseen ja järkeen ihmisen universaalina ja muuttumattomana ominaisuutena. Tämänkaltaisen kritiikki ei nykyään ole suinkaan harvinaista, sillä esimerkiksi Michel Maffesolin (1995, 8) mukaan elämme rationaalisuuden kriisin ja uusien, kehkeytymässä olevien tunteen kulttuureiden

aikaa. Toisaalta kritisoin myös sellaista psykokulttuurista ja rationaalisuuskriittistä puhetapaa, joka kuvittelee tietävän-
 sää tien yksilöiden autenttisiin tunteisiin ja tarpeisiin. Vaik-
 kei tällainen paljastava psykokulttuurinen puhetapa suora-
 naisesti nimeäkään mitään toimintatapaa välttämättömäksi,
 se vetoaa käänteisesti joidenkin toimintatapojen ”epäaitou-
 teen”, ”epäterveyteen” ja ”vieraantuneisuuteen”. Tässä-
 kin ihminen käsitetään sosiaalisesti ja historiallisesti muut-
 tumattomaksi. (Kivivuori 1991, 75; 1996, 10 - 11.) En kriti-
 soi tunteista ja itsestä puhumista sinänsä, vaan puhetapoja,
 joissa kyseenalaistamattomaksi asetetun tulkintavallan kautta
 tuomitaan toisten toimintatapoja ”vääriksi” tai jopa patologi-
 siksi.

Kritisoiminen ja vanhojen kudemien purkaminen on
 helppoa. Mutta entä jos ei halua jättää jälkeensä kasaa sot-
 kuisia lankoja, eikä myöskään halua kutoa uudelleen van-
 hojen kuvioiden mukaan? Täydellisesti uuden kudemän
 luominen on mahdotonta, sillä jokainen kutoja on paitsi
 yhteisen kielen ja jaettujen diskurssien käyttäjä, myös nii-
 den tuote; esimerkiksi perinteinen astiametafora ja siihen
 sisältyvä sisäisen ja ulkoisen jako on osa myös omaa tapaani
 jäsentää maailmaa. Nämä rajoitukset mielessäni olen käyt-
 tänyt vanhoja metaforia kriittisesti resurssina, josta pon-
 nistaen olen tapailnut uusia metaforia. Sanojen monitulkint-
 taisuutta hyödyntämällä olen yrittänyt tuoda esille toisin-
 ajattelun mahdollisuutta tässä ja nyt, käsillä olevassa – ei
 jossain toisessa, utooppisessa tai atooppisen abstraktissa
 ulottuvuudessa.

Sanojen monitulkintaisuuden hyödyntäminen ja meta-
 forien uudelleenlukeminen ovat olleet tärkeä osa menetel-
 määni. Olen tarttunut naisten vihapuheessa ja -kirjoituk-
 sessa niin yksittäisiin sanoihin ja metaforiin kuin niiden
 muodostamiin suurempiin kokonaisuuksiin. Välillä aineis-
 to on ohjannut vahvasti tutkimustani, toisinaan taas muu-
 alta saamani ideat ja tärkeiksi kokemani teemat ovat suun-
 nanneet sen kulkua. Käyttämäni metaforamenetelmä jo si-

nällään liikkuu välitilassa ja sisältää erilaisten elementtien yhdistelemisen ajatuksen: se yhdistää konkreettista ja abstraktia, todellista ja mielikuvituksellista, niin aineiston ”sisäistä” kuin sen ”ulkopuolistakin”.

Myös keskeisin metaforani, käsin käsittelyn metafora, asettaa vastakkainasetteluja samalle jatkumolle ja keskinäiseen vuorovaikutukseen. Samalla kun käsin käsittelyn metafora sotkee sisäisen ja ulkoisen rajoja, se hämärtää monia muita jakoja. Käsin käsittelyssä mikään käsittelytapa ei määrity *joko* järkeväksi, ei-ruumiilliseksi, tietoiseksi ja kulttuuriseksi *tai* irrationaaliseksi, ruumiilliseksi, kontrolloimattomaksi ja ei-kulttuuriseksi. Kaikki tavat käsitellä vihaa ovat jollain tavalla ”tietoisia” ja intentionaalisia, yhtä aikaa kulttuurisia ja ruumiillisia. Tuntemisen ja ilmaisun vastakkainasettelun kyseenalaistuessa myös (feminiinisen) ”tunteenomaisen” vihan ja (maskuliinisen) ”välineellisen” aggression välinen jako (ks. Campbell 1993) menettää merkitystään. ”Naisen tavat” käsitellä vihaa ei olekaan osoitus hänen yliemotionaalisuudesta, irrationaalisuudestaan ja ”luonnollisuudestaan” – nainen ei enää edustakaan epäjärjestystä ja kaaosta, jota naisen itsensä tai miehen on kontrolloitava.

Käsin käsittelyn ajassa ja tilassa voi suuntautua monella tapaa, mutta kaikki suuntautuminen on intentionaalista toimintaa. Henkisen ja fyysisen väkivallan vastakkaisuus kyseenalaistuu, sillä molemmat väkivallan muodot haavoittavat toista ihmistä – vaikkei piikittelystä jääkään mustelmia eikä nalkuttamiseen kuole. Toisaalta naisen nalkutus ja piikittely voivat naisen oman tulkinnan mukaan olla tapoja koskettaa miestä ja yrityksiä luoda tähän yhteys. Eri sukupolven naisten vihakäytäntöjen välillä ei ole kuilua, jos ajattelee vanhempien naisten työntekoon ja toimintaan uppoutumista vihan käsittelynä siinä missä nuorempien naisten itserefleksiivisempiä ja eriytyneempiä vihan työstämisen tapoja. Niin vihan ”selvittely” kuin sen ”tukahduttaminenkin” on ajateltavissa käsin käsittelynä, jossa toises-

sa asioita lajitellaan ja toisessa viha laitetaan syrjään. Niin ikään järkeilyn voi ajatella käsin järjestämisenä; itsekontrollin menettämisessä kädet sen sijaan hellittävät otteensa.

Välitilan mallin kautta pyrin tuomaan esille moninaisuuden etiikkaa, joka huomioi paitsi sukupuolieron, myös vihan käsittelyn kontekstuaalisuuden sekä vihasubjektien elämäntilanteiden paikkojen ja aikojen moninaisuuden. Voisiko välitilan malli muodostaa jatkumon, jossa erilaisuudet ovat ”puhtaita” eroja vailla hierarkkisia vastakkainasetteluja?

Käsiteltävänä naiseus

Olen tähän asti tarkastellut lähinnä omaa tutkimuskudelmani ja uudenlaisten kuvioiden muodostamisen mahdollisuutta. Näin lopuksi katson lähemmin naisten kertomusten kudelmia ja yritän luoda kokonaiskuvaa naisen vihasta ja vihaavista naisista.

Naiset kertovat itsestään ja toisista naisista vihastuvina ystävinä, työtovereina, puolisoina ja äiteinä. Olen puhunut naistapaisuudesta halutessani korostaa joidenkin toimintatapojen sukupuolittuneisuutta: sitä, miten niitä pidetään naisellisina ja naisille tyypillisinä. Joissakin suhteissa naistapaisuus näyttäytyy ongelmallisena. Esimerkiksi ystävyyssuhteissaan ja työtoverisuhteissaan naisten sanotaan toimivan epäsuorilla tavoilla. He välttelevät ristiriitatilanteiden suoraa selvittämistä ja sen sijaan puhuvat asiasta jonkun ”ulkopuolisen” kanssa tai purkavat vihaansa kotona. He karttavat vihastuttavan ihmisen seuraa, piikittelevät tätä tai ilmaisevat vihaa muilla epäsuorilla tavoilla. Jos naiset alkavat selvittää asioita, he tekevät välienselvittelystä pikkutarkan ja pitkäkestoisen prosessin.

Naistapaisuus kodin kaltaisella yksityisellä elämänalueella mielletään hieman eri tavalla. Naiset puhuvat puolisoilleen paljon, joskus jatkuvasti ja nalkuttavasti; nai-

set selittävät omaa toimintaansa ja selvittelevät asioita miehenkin puolesta. Naisia kritisoidaan parisuhteessa siitä, että he uhrautuvat miehen puolesta ja syyllistävät tätä omalla marttyyriydellään. Toisaalta naistapaisuuteen saatetaan liittää myös parisuhteessa maltin menettäminen ja raivoaminen. Parisuhteiden väkivaltilanteissa sukupuolittuneet tapaisuudet tulevat voimakkaimmin esille: niin mies kuin nainen voivat lyödä, mutta lyömiset tavat ovat erilaiset.

Äitiyttä pohtiessaan naiset eivät pohdi eksplisiittisesti naistapaisuutta eikä äitiyttä verrata isyyteen; siksi tuntuukin luontevalta puhua äititapaisuudesta. Äititapaisuutta on niin vastaanottaminen ja kestäminen, paikalleen jäähmettyminen kuin maltin menettäminen ja silmittömät raivonpurkauksetkin. Naiset käyttäytyvät äiteinä ja puolisoina monesti samanlaisilla tavoilla: yhtäältä naiset vihastuvat helpommin ja välittömämmin läheisille ihmiselle, toisaalta he saattavat tuntea velvollisuutta huolehtia läheisistään ja näiden emotionaalisesta hyvinvoinnista. Erityisesti äititapaisuutta luonnehtivat ristiriidat omien tunteiden ja lapsen tarpeiden välillä.

Naistapaisuuden kyseenalaistaminen sekä halu sen työstämiseen, *sukupuolityöön*, kertoo sukupuoliasetelmien käymistilasta. Vaikka välillä joistakin miesten tavoista toimia (esimerkiksi mököttämisestä ja lyömisestä) halutaan irtisanoutua ja vaikka välillä jotkut naistapaisuuden muodot (esimerkiksi puhuminen ja asioiden selvittely) koetaan positiivisiksi, joskus naiset tuntuvat haluavan irtisanoutua juuri naisellisiksi koetuista toimintatavoista ja toimia miesten tapaan: suoraan ja rehdisti, dominoivasti sekä omaa itseä ja omia haluja esille tuovasti; tarvittaessa myös huumamalla ja raivoamalla. Näissä puhetavoissa arvostetaan toimintaa, aktiivisuutta ja ulospäinsuuntautuneisuutta, ja monet naisten ”passiivisilta” vaikuttavat tavat ilmaista vihaansa määrittyvät halveksituiksi ja epäonnistuneiksi.

Mutta voiko sanoa, että sukupuolityötä ohjaavat maskuliiniset ihanteet? Mielestäni kyseessä on monimut-

kaisempi ilmiö. Vertaan naisen vihasta käytävää keskustelua 1960-luvulla käytyyn seksuaalisuuskeskusteluun, jota Ilpo Helén (1997) on tarkastellut. Seksuaalista vapautumista kannattaneiden ”60-lukulaisten” mukaan naisen ei ollut aiemmin sallittu ilmaista sukupuolisuuttaan avoimesti eikä olla sukupuolisesti aktiivinen. Nainen määritettiin seksuaalisuudessa puutteen subjektiksi, joka on joutunut tukahduttamaan omia luonnollisia halujaan, mutta joka sittemmin yleisen seksuaalisen ”vapautumisen” myötä tuotiin esille oman seksuaalisuutensa valitsevana subjektina. Vapautumisajatuksen mukaan naisen oli vapauduttava väärästä, vastaanottavaiseksi alistuvasta naisellisuudesta ja muutettava omien halujensa aktiiviseksi toteuttajaksi: hänen oli ensin ymmärrettävä seksuaalinen riittämättömyytensä ja sitten etsittävä ja kokeiltava omia nautintotapoja. (Mt., 350 - 351.) Helénin mukaan tämä oman seksuaalisuuden tuntemisen projekti luo halun subjektin – yksilön, joka tuntee elävänsä oman halunsa mukaan ja tekevänsä omat valintansa. Näissä minuuden muodostamisen käytännöissä oma elämä hahmottuu muokattavaksi, ja yksilöllisyys jäsenyytyä hallittavaksi ja valittavaksi. Koska yksilö ei voi kokonaan hallita viettien, seksuaalisten ärsykkeiden ja tiedostamattomien halujen alaiseksi koettua ruumistaan, hänen on muovattava omaa ruumiillista ja kokemuksellista elämäänsä eli seksuaalisuuttaan. (Mt., 353.)

Seksuaalisuus käsitetään usein ihmisen syvimmäksi ja aidoimmaksi itsen ja omien halujen toteuttamisen kanavaksi. Vaikuttaa kuitenkin siltä kuin suuri kysymys ”Mitä nainen haluaa?” ei enää 1990-luvulla kulminoituisikaan pelkästään seksuaalisuuteen, vaan myös aggressiivisuuteen. Vihasta ja aggressioista on tullut tärkeitä moraalipohdintojen ja minuustekniikoiden kohteita sekä itseilmaisun ja -toteutuksen väyliä. Naisen vihan problematisoinnissa on monia tasoja. Yksi on vihailmaisuun kannustaminen: ”naisenergiasta” puhuminen on trendikästä. Toisella tasolla ovat terapeutitset ihanteet, joissa viha on niin yksilöllistymisen

kuin relationaalisuudenkin voimavara: vihalla ihminen voi sekä muodostaa omia yksilöllisiä rajojaan että saavuttaa yhteyden toisiin ihmisiin.

Juuri tämä terapeutinen ja humanistinen taso vihan problematisoinnissa luo naistapaisuuden muutokselle oman, miestapaisuudesta monessa suhteessa eroavan sävyn. Esimerkiksi parisuhteessa naiset kritisoivat miehiä puhumattomuudesta, vetäytymisestä ja väkivaltaisuudesta sekä arvostavat naisten halua selvittää asioita puhumalla. Naiset saattavat käyttää muutostyön resurssina naistapaisuutta, sitä kuitenkin joillain tavoilla muuttaen: he puhuvat itse, mutta eivät vaadi miestä puhumaan. Äiteinäkin naiset käyttävät lapselle puhumista ja selittämistä yhtenä käytännön ratkaisuna, jolla luodaan turvalliset rajat – sekä samalla oikeutus – omalle vihalle. Puhuminen kaiken kaikkiaan on naisille tärkeää ja sen kautta he jäsentävät tunteitaan niin itselleen kuin toisille. Tämän lisäksi puhuminen koetaan yhdeksi vihan purkamisen keinoksi: raivosta puhuminen vähentää tarvetta raivostuneisiin tekoihin. Vihaa voi siis turvallisesti tuntea, ajatella ja siitä voi puhua, mutta ajatella ja puhetta toiminnallisemmat vihan käsittelytavat liikkuvat hyväksyttävyyden ja ei-hyväksyttävyyden rajamailla.

Naistapaisuuksien muutoksessa ei mielestäni ole olennaista niinkään vihan tukahduttamisen vähentyminen tai vihan ilmausten lisääntyminen kuin se, että minä ylipääntään on alettu tunnistaa ja nimetä vihaavaksi. Minän nimeäminen vihan subjektiksi tarkoittaa sekä vihan kokemista elämyksellisesti ja voimakkaasti että kykyä kanavoida ja hallita vihaa. Sukupuolityössä naiset muokkaavat uudenlaisia vihan käsittelyn tekniikoita, joilla omaa yksilöllisyyttä toteutetaan toisia ihmisiä ja heidän hyvinvointiaan unohtamatta. Etenkin aineiston nuorimmat, alle 60-vuotiaat naiset, korostavat itserefleksiivisen sukupuolityön tärkeyttä ja he saattavat kritisoida vanhempia naisia ja omia äitejään itserefleksiivisyyden puutteesta: yhtäältä siitä, miten nämä ovat parisuhteissaan tukahduttaneet omaa vihaansa ja ol-

leet epäsuorilla tavoilla katkeria sekä toisaalta siitä, miten naiset ovat äiteinä saattaneet olla äkkipikaisia ja epäoikeudenmukaisesti suuttuvia. Nykyaikaisessa itserefleksiivisyyttä ja minuustekniikoita korostavassa ajattelussa minä on tunnistettava vihan subjektiksi ja omasta käyttäytymisestä on otettava vastuu. Vaikka nykyajan äideillä katsotaankin olevan oikeus vihaisuuteen, heille asetetaan myös vaatimuksia refleksiivisen hoivatyön tekemisestä: äitien on pystyttävä jatkuvasti tasapainoilemaan omien tarpeiden toteuttamisen ja lapsesta huolehtimisen välillä.

Tasapainotteluun on tarvetta, sillä uusien ajattelutapojen rinnalla elää edelleen vanhoja malleja. Parisuhteissa ristivetoa aiheuttavat nykyaikaisille tasa-arvoihanteille vastakkaiset hierarkkiset sukupuoliasetelmat, joissa sukupuolten ominaisuudet määrittyvät vastakkaisina, ja miehen vahvuus vaatii naisen heikkoutta. Äidin asentoa puolestaan vetää yhteen suuntaan hyväksyvä ja terapeutin tunteiden ilmaisun ihanne, toiseen taas normatiivinen äidin vihan tuomitseva äitimyytti. Äidin asennoituminen vihatilanteisiin voi olla ambivalenttia, sillä äidin vihastuminen merkityksellistyy keskenään ristiriitaisten oikeuksien ja velvollisuuksien kautta. Vihastuessaan äiti saattaa tuntea olevansa sokea ja tekevänsä asioita silmittömän raivon vallassa, ottaen siten etäisyyttä omista teoistaan; ristiriitaisella suuntautumisella on kuitenkin oma mielensä äidin elämän kokonaisuudessa ja niissä sukupuolittuneissa vihakäytännöissä, joissa hän elää ja toimii.

Muutokset toiminnan tavoissa ovat hitaita, sillä ruumiilliset subjektit ovat sitoutuneet monin tavoin sosiaalisten järjestysten maailmaan eikä subjektin tietoisuus voi vapaasti antaa tilanteille uudenlaisia merkityksiä. Subjekti toimii sukupuolittuneiden merkitysten täyttämässä maailmassa: suunnitelmat, tahdot ja halut eivät voi vaikuttaa suoraviivaisesti vihakäytäntöihin, sillä subjekti muodostaa halujaan sekä ymmärtää halujensa toteutumisen mahdollisuudet sukupuolittuneissa suhteissa. Koska ruumiillinen sub-

jekti on toiminnallinen kokonaisuus, ihanteiden ja asenteiden lisäksi myös ruumiillisen toiminnan, tuntemusten ja aistimusten on muututtava. Teot saavat merkityksensä aiemmista, totutuiksi muodostuneista asennoista, liikkeistä ja eleistä, joita vahvistetaan toistamalla – mutta myös horjutetaan toistamalla edeltävistä asennoista ja liikkeistä poikkeavilla tavoilla. Muutos on käsillä, muttei toteudu käden käänteessä.

LOPPUVIITTEET

- 1 Tutkimusasetelmaani kohdistettuja vakiokysymyksiä on, miksi en ole keskittynyt tutkimaan vain väkivaltaa – se kun on ajassa liikkuvista puheenaiheista kuumin. Syynä on paitsi edellä esittämäni käsitteellisen yhteenkietoutumisen ajatus, myös väkivaltaisuuteen liitetyt sukupuolittuneet merkitykset. Väki­valta mielletään maskuliiniseksi (Grönfors 1994, 66), jolloin naisen väkivaltaa helposti ajautuu tarkastelemaan miehen väkivallan poikkeavana versiona. Lisäksi väkivalta käsitetään vain ulkoisesti havaittavaksi toiminnaksi, jota on ollut tapana tutkia määrällisesti. Kun väkivaltatutkimuksessa on keskitytty tutkimaan vain väkivallan kaikkein näyttävimpiä ilmentymiä (toisten fyysistä vahingoittamista ja omaisuuden rikkomista), ovat huomion keskipisteessä olleet miesten aggressiot (ks. Björkqvist & Niemelä 1992, 5). Naisten aggressiivinen käyttäytyminen on näyttäytynyt poikkeuksena tästä miehisestä normista ja naiset on määriteltä *ei*-aggressiivisiksi tai epäsuorasti aggressiivisiksi. Vertailunäkökulmaan liitetään usein puheet ”oikeudesta” väkivaltaan, minkä taustalla kummittelee ajatus paitsi sukupuolten välisten oikeuksien tasavaruudesta, myös jokaisessa ihmisessä olevasta tasapainon ja vapautumisen mahdollisuudesta.
- 2 Postmodernien feminismien taustalla ei ole yhtä teoriaa, vaan useita erilaisia teoreettisia traditioita. Postmodernit suuntau­kset eivät pyri totalisoivaan metateoriaan eivätkä avainteoriat­si entisten avainteorioiden paikalle, vaan ne ovat pikemminkin teoria- ja metodipluralismia. (Matero 1996, 262.)

Käsitätän ne tutkimusasenteiksi, jotka refleктоivat modernia yhteiskuntaa ja moderneja käsityksiä. Postmodernien feministien kritiikki kohdistuu klassisiin tiedeihanteisiin (objektii-visuus, rationaalisuus), binaariselle ajattelulle rakentuvaan maailmankuvaan ja totuuskäsityksiin sekä keskeissubjektin itseriittoisuuteen. Merkitykset, ainakin "todet", "todelliset" ja/tai "lopulliset", pakenevat ja väistyvät loputtomasti, niistä käydään jatkuvaa uudelleenneuvottelua ja ne ovat jatkuvan uudelleenmäärittelyn kohteena. Näin tiedon, feminismin, ihmisen, eron ja subjektiuden käsitteet muuttuvat häilyviksi ja epävakaisiksi, eräänlaisiksi hetkellisiksi illuusioiksi, prosessuaaliksi ja avoimiksi staattisten, olemassa olevien asioiden sijasta. (Mt., 260 - 261.)

- 3 Jaottelun juuret ovat jo antiikin kreikkalaisten ajattelussa, mutta vahvemmin se liitetään 1600-luvulla eläneen Rene Descartesin ajatteluun. Joidenkin (esim. Grosz 1994) tulkintojen mukaan Descartes erotti sielun luonnosta, jolloin ruumis määrittyi vailla tietoisuutta liikkuvaksi koneeksi, kausaalilakien ja luonnonlakien mukaan toimivaksi mekaaniseksi välineeksi. Mielestä tuli luontoa ja ruumista hallitseva voima, tiedon valtiias. (Mt., 4 - 5.) Toiset (esim. Helen 1991, 13; Reuter 1997b, 11) taas haluavat korostaa, ettei Descartes kieltänyt ruumiillista tietoa eikä pyrkinyt eroon materiasta, mutta kyllä objektivoi ne korostamalla järjen ylivaltaa. Joka tapauksessa mielen ja ruumiin erottavaa ajattelutapaa kutsutaan yleisesti kartesiolaiseksi ajattelutavaksi.
- 4 Konstruktivismia on karkeasti jaettuna niin "vahvaa" kuin "heikkoakin". Heikko konstruktivismi myöntää, että on olemassa jotain sosiaalisen vaikutuksen ulkopuoleista, mikä usein johtaa kaksitasoiseen näkemykseen, jossa ruumis näyttäytyy yhtäältä materiaalisena ja toisaalta historialliskulttuurisina representaatioina. Vahvan konstruktivismin mukaan representaatiot ja kulttuuriset tekstit eivät vain vaikuta ruumiisiin, vaan ne itse asiassa tuottavat ruumiit; valta ei pelkästään normatiivisesti estä, rajoita ja muokkaa ruumiita, vaan ruumiit läpeensä ovat diskursiivisia tuotteita.
- 5 Moderni subjektiäkäsitys on vallannut alaa erityisesti 1800-luvulta lähtien, mutta sillä on pidempi renessanssin, uskonpuh-

- distukseen, 1600-luvun tieteelliseen vallankumoukseen ja 1700-luvun valistukseen liittyvä historia (Lehtonen 1994, 18).
- 6 Näkemykset pohjautuvat toisessa yhteydessä tekemääni naistenlehtien vihadiskurssien analyysiin, jota varten olen käynyt läpi *Eevan* ja *Kauneuden & Terveyden* vuosikerrat 1994 ja 1995. Aineisto koostuu toimittajien, asiantuntijoiden ja lehden lukijoiden kirjoituksista.
- 7 Kirjailija-lääkäri Helinä Siikala kirjoittaa *Kauneudessa & Terveydessä* (10B/1996, 35), että kilteiksi tytöiksi kasvatetuilla keski-ikäisillä naisilla ovat pehmytkudosreuman kaltaiset autoaggressiosairaudet lisääntyneet ”ällistytävästi”. Sosiologi, nuorisotutkija Jaana Lähteenmaa (HS 8.3.1997) puolestaan puhuu tyttöjen ja nuorten naisten ”huimasti” yleistyneistä syömishäiriöistä ja psykosomaattisesta oireilusta, jotka hänen tulkintansa mukaan kertovat itseän kohdistetusta vihamielisyydestä.
- 8 Kritisoin ajatusta siitä, että ruumiin sairaus on vain pinnallinen oire tai merkki, joka heijastaa jotain syvärakenteesta löytyvää, aika- ja tilakontekstista riippumatonta merkitystä. Syiden, seurausten ja tarkoitusten erottaminen toisistaan on vaikeaa sosiaalisen todellisuuden moninaisuudessa. Asenteeni on kuitenkin ongelmallinen siinä suhteessa, että selitysmalleihin kohdistamastani kritiikistä huolimatta en haluaisi mitätöidä psykosomaattiseen sairasteluun liittyvää kärsimystä, kipua ja tuskaa. Ymmärrän hyvin psykosomaattisesti sairastelevan halua löytää sairastelulleen jokin selkeä syy sekä sitäkin selkeämpi parannuskeino. Silti – ratkaisukeinojen sijasta tarjoan vain viitteitä uudenslaisista tavoista ajatella psykosomaattista sairastelua.
- 9 Angloamerikkalaisessa keskustelussa pohditaan paljon tunteiden (emotion) ja tuntemisen (feeling) eroa. Suomen kielessä tätä eroa ei tehdä yhtä selkeästi – esimerkiksi lause ”Anger is an emotion that you do not feel all the time” ei käänny suoraan suomen kielelle, sillä suomen kielessä jo saanaan tunne sisältyy ajatus jonkin tuntemisesta. (Ollila 1996, 233.) Niiniluodon (1996, 7) mukaan tunne-sanana alkuperäinen muoto on ollut tunto, joka voi merkitä ulkoista ruumiillista aistimusta (tunnustella), aistimusta elimistön sisäisestä tilasta (kivun tunne tai tuntemus), henkistä tuntemusta (tunne-

tila), aavistusta ja yleistä tajua tai tietoisuutta (itsetunto). Sen sijaan suomessa sanalla tuntee on lähellä tietämistä oleva kognitiivinen merkitys, jonka johdannaisia ovat muiden muassa tunnistaa, tunnus ja tunnettu. – Suomen kielen 'tuntee' sisältää siis monenlaisia ulottuvuuksia ja saa hyvinkin erilaisia merkityksiä eri konteksteissa. Sen sijaan englannin kielessä tehdään erotteluja käyttämällä sanoja 'emotion', 'feeling', 'sentiment', 'sensation' tai 'affect'.

- 10 Tässä alaluvussa käytän jatkuvasti aineiston naisten ilmaisuja. Olen merkinnyt ilmaukset lainausmerkein vain silloin, kun lainaus on taivutusmuotoineen kaikkineen suora.
- 11 Yhdyn Grosziin (1994) siinä, että tarvitaan uudenlaisia ruumiillisuuden käsitteitä ja mielikuvia, jotka käyttävät hyväkseen jo olemassa olevia puhetapoja, mutta pyrkivät problematisoimaan dualistisia konteksteja. Dualismin vaihtoehto ei kuitenkaan ole ruumiin ja mielen yhteen ja yhteiseen attribuuttiin nojaava monismi. Sellaisen harmonian kuvittelu, jossa ruumis ja mieli toimivat yhdessä, ei riitä, vaan on huomioitava niin mielen ja ruumiin yhteistoiminta kuin ristiriidatkin. Groszin mukaan ruumiit ja mielet eivät ole kaksi toisistaan erillistä substanssia tai yhden substanssin kahdenlaisia attribuutteja, vaan jotain tältä väliltä. Mieli vaikuttaa ruumiiseen ja ruumis mieleen kiertyvillä ja nurinpäin kääntyvillä tavoilla, jolloin yhdestä puolesta tulee toinen. Tämä dynaamisesti jännitteinen malli tarjoaa mahdollisuuden problematisoida subjektin sisäisyyden ja ulkoisuuden suhdetta siten, ettei mielellä ja ruumiilla ole omaa, perustavanlaatuaista identiteettiä eivätkä ne ole redusoitavissa toisikseen. Ne ovat yhden kiertymistä toiseksi – ne ovat välittäjiä, väyliä tai kontrolloimattomia virtoja sisältä ulos ja ulkoa sisälle. (Mt, xii.)
- 12 Irigaray on kritisoinut Merleau-Pontya myös näkemisen ensisijaiseksi asettamisesta. Tämän voi ”nähdä” laajempana perinteen kritiikkinä, sillä näkeminen ja katsominen ovat olleet länsimaiselle ajattelulle keskeisin aistimuoto (tarkoittaahan sana 'theores' katselijaa). Visuaalisten metaforien hallitsema länsimaisen ajattelun logiikka pohjautuu katseen ensisijaisuuteen: meillä on maailmakatsomus ja näkökulma, katsomme x:n tarkoittavan y:tä, luomme katsauksen x:n teemoihin ja näemme jotain sielumme silmillä. Muut aistit saattavat es-

tää näkemästä ”puhdasta” todellisuutta. Katselemista pidetään neutraalin objektiivisena, sillä se erottaa katsojan ja katsotun, subjektin ja objektin. Visuaalisen ensisijaisuuden idea on siinä, että se etäännyttäessään meidät ruumiillisesta vie kohden totuutta. Sen sijaan tuntoaistin ja käsien kautta meillä on kosketus toiseen, ja kosketuksen vastavuoroisuuden vuoksi koskettaminen ei ole yksisuuntainen hallintasuhde. Koskija ja koskettu eivät erotu toisistaan toiminnan subjektiksi ja objektiksi, vaan kietoutuvat yhteen kuitenkin sekoittumatta toisiinsa (Heinämaa 1997, 45).

- 13 Monet teoreetikot ovat kritisoineet käsitystä eheästä ja muuttumattomasta minuudesta ja tietoisesti itseään ohjauvasta keskeissubjektista, joka on leimallista niin kartesiolaiselle ajattelulle kuin humanismin ja valistuksen subjektikäsitteillekin. Yksi kritiikin linja muodostuu muiden muassa Friedrich Nietzchestä, Karl Marxista, Sigmund Freudista, Louis Althusserista, Jacques Lacanista, Michel Foucault’sta, Jacques Derridasta, Francois Lyotardista ja Gilles Deleuzesta. Uusimpia ajattelijoita on nimitetty vaihtelevasti antihumanisteiksi, poststrukturalisteiksi tai postmoderneiksi.

Postmodernit feministit ja sukupuolieron teoreetikot liittyvät näihin keskusteluihin. Ranskalaisilla sukupuolieron teoreetikoilla (Hélène Cixous ja Luce Irigaray) on juurensa strukturalismissa, psykoanalyysissa ja fenomenologiassa. Psykoanalyttisessa teoriassa on freudilais-lacanilainen suuntaus, joka korostaa kielen ja symbolisen järjestyksen merkitystä. Siinä problematisoidaan rajoiltaan selkeän, aina samantyyppisenä pysyvänä subjektin ajatusta. Sukupuolierosta englanniksi kirjoittavien Judith Butlerin, Rosi Braidottin, Teresa de Lauretisin ja Elizabeth Groszin teoriat ovat syntyneet radikaalin ranskalaisen ja perinteisemmän angloamerikkalaisen keskustelun vuorovaikutuksessa. (Heinämaa, Reuter, Saarikangas 1997, 10 - 12.)

Toinen keskeissubjektin kritiikin linja taas lähtee liikkeelle eksistenssifilosofiasta ja ns. toisen polven fenomenologeista (Martin Heidegger, Maurice Merleau-Ponty, Jean-Paul Sartre), jotka osittain kritisoivat, osittain käyttivät Edmund Husserlin fenomenologisia ajatuksia. Toisen polven fenomenologit ovat kritisoineet ajatusta merkityksiä tuottavasta

transsendentaalisesta tietoisuudesta ja korostaneet, ettei tietoisuussubjekti ole ainoa perustava merkityksen lähde. (Heinämaa, Reuter & Saarikangas 1997, 12 - 13.) Toisaalta Merleau-Ponty on käyttänyt Husserlin ajatuksia havainnon ja kokemuksen luonteesta sekä intentionaalisuudesta kuitenkin siten, että Husserlin tietoisuusintentionaalisuus ankkuroituu ruumiilliseen. (Reuter 1997a, 139 - 142).

Yksi fenomenologian ja psykoanalyysin kohtaamispaikka on keskustelu ruumiista ja sen aistimuksista. Molemmat näkevät fysiologisen ruumiskäsityksen riittämättömänä ja kehittävät sen rinnalle ajatusta ruumista merkkien ja merkitysten historiallisena järjestelmänä. (Heinämaa, Reuter & Saarikangas 1997, 13.) Luce Irigaray on teoreetikko, joka liikkuu niin psykoanalyttisten, poststrukturalististen kuin fenomenologistenkin ruumiskeskustelujen maastossa.

- 14 Rajauksen vuoksi tarkastelen naisia työpaikoilla vain suhteessa toisiin työntekijöihin. Jätän siis huomioimatta suhteet työtehtäviin sekä asiakkaisiin, hoidettaviin ja muihin vastaaviin.
- 15 Irigaray (1996) jatkaa, että naisten vaihtelu vastaa yhteiskunnan ja yhteisön intressejä, sillä halutaan säilyttää sellaiset yhteiskunnan ja kulttuurin vallitsevat normit, jotka osittain perustuvat naisten erottamiselle toisistaan. Irigarayn peräänkuuluttama feministinen etiikka vaatii toteutuakseen naisten välisen rakkauden muutosta – yhteistä ”kielitaloa” ja kykyä ”saman” rakkauteen naisten kesken. (Mt., 123.)
- 16 Vihaisia asentoja, eleitä ja liikkeitä voi jaotella perinteiseen tapaan epäsuoriin ja suoriin. Averill (1982, 193) on jakanut aggressiivisuuden neljään luokkaan:
 1. suora aggressio (verbaalinen tai symbolinen, jonkun edun evääminen, fyysinen aggressio tai rangaistus)
 2. epäsuora aggressio (toisesta paha puhuminen selän takana, jonkun toiselle tärkeän asian vahingoittamista)
 3. aggression purkaminen ”sijaikärsijöihin” eli kohteen siirto (toisen ihmisen tai esineen vahingoittaminen)
 4. ei-aggressiiviset tavat (itsen hillintä, puhuminen asiasta kolmannen osapuolen kanssa ilman harmin aiheuttamista vihan kohteelle, puhuminen vihan kohteelle ilman vihan ilmauksia, aggressioiden hillitseminen erilaisin keinoin ja menetelmin).

Naisiin ja tyttöihin liitetään etenkin kolme viimeistä reaktiotapaa, eli epäsuora aggressio, kohteensiirto ja ei-aggressiivinen tapa.

- 17 Vihakäytännöt ovat historiallisesti muuttuvia ja sukupuolittain vaihtelevia. Suomalaisissa tutkimuksissa ja projekteissa (Viemerö 1992, 104; Aseman lapset -projekti Helsingissä ja Kreisit tytöt -nuorisoprojektit Lahdessa) on huomattu, että nuoret tytöt käyttäytyvät aiempaa aggressiivisemmin ja että heidän dominoivat piirteensä ovat kaveripiirissä entistä hyväksytympiä.
- 18 Tässä luvussa mukana ovat sellaiset haastateltavat ja kirjoittajat, jotka ovat tai ovat olleet parisuhteessa (vain kaksi naista jää tarkastelun ulkopuolelle). Lähes kaikki parisuhteet ovat avio- ja avoliittoja, joten suhteiden pääasiallisena tapahtumakenttänä on yhteinen koti.
- 19 Soile Veijola on puhunut (HS 8.3.1997) mies- ja nais- tapaisuuksista. Tutkimuksessani puhun sukupuolittuneista tapaisuuksista myös suhteessa taparuumiin käsitteeseen.
- 20 Latinan kielessä 'aggressio' tarkoittaa lähelle tulemista.
- 21 Tarkasteluni ei pyri tasapuoliseen kuvaan parisuhteesta: mies tulee esille vain naisten kertomusten, läpikäymäni kirjallisuuden ja omien musta tuntuu -muotoilujeni kautta. Miehen "toiseutta" korostaa entisestään se, että konfliktitilanteissa vastapuoli nähdään helposti itselle vastakkaisen, stereotyyppisen sosiaalisen kategorian edustajana (Tainio 1997, 307).
- Näkökulmien erilaisuus tulee esille myös siinä, miten tilanteen määrittelyt voivat olla relevantteja vain vihaajalle. Ei ole helppoa olla toisen vihan kohteena, vaikka vihaaja kokisi viestittävänsä vihan avulla jotain. Ei myöskään ole helppoa antaa toisen sulkea vihan kudelmat syliinsä kun itse haluaisi purkaa niitä; sille, joka odottaa itseensäsulkeutuneen avautumista, aika voi olla pinnallisen pitkä, kun taas itseensäsulkeutuja haluaa enemmän omaa tilaa ja aikaa.
- 22 Tällaisia naisen vihan representaatioita on runsaasti kulttuurituotteissa. Esimerkiksi *Naisen kanssa* -sarjakuvassa nainen esitetään mystisenä, irrationaalisena ja "vaikeana".

Miehen ei kannata yrittää olla asiallinen ja järkevä, kun nainen haluaa riidellä. – Riita on ohi, mutta sitä, mistä

he riitelivät, mies ei saa ehkä koskaan selville. (HS NYT-viikkoliite 33/96).

Loukkaantunut nainen sanoo vihaavansa miestä. Mies ei saa purskahtaa nauruun, vaan hänen tulee järkyttyä naisen vihasta. (HS NYT-viikkoliite 8/95.)

Lukuisissa tv-sarjoissa ja elokuvissa toistuu kuvio, jossa nainen raivoaa ja huutaa, miehen ollessa rauhallinen ja tyyni. Nainen rinnastetaan emotionaalisuudessaan lapseen: *Vuoroin vieraisissa* -tv-sarjassa äiti hillitsee lapsen raivoa sulkemalla tämän rimpuilevanakin syliinsä, ja myöhemmin samassa jaksossa samoin tekee päähenkilö-Elinalle hänen miehensä.

- 23 Usein väkivallassa ja väkivaltaisissa mielikuvissa toistuvat sukupuolittuneet kuviot sünäkin suhteessa, mitä käytetään kättä pidempänä: naiset rikkovat astioita ja lyövät toista sini-piialla tai saksilla, mutta eivät hekumoi kirveskarkeloista eivätkä ampumisesta.
- 24 Puheessa ja kirjoituksessa esiintyvät itsekorjauksetkin hakevat hetkelle sopivaa muotoilua ja versiota. Niiden kautta voi ilmaista asioita, joista on vaikea esittää yhtä ainoaa, lopullista, oikeaa versiota ja tulkintaa. Itsekorjausten avulla aroille asioille voidaan hakea tilanteisesti käypää muotoilua; etsiä vaihtoehtoisia muotoiluja tapahtumista sekä uusia identiteetti-versioita. (Arminen 1994, 121.)
- 25 Toisaalta jotkut naiset kertovat, miten silmät aukeavat tilanteissa, joissa oivaltaa jotain tärkeää vihastaan ja miten vihan käsittely tästä helpottuu. Näin ollen käsin käsittelyyn kietoutuvat mukaan myös muut aistit kuin tuntoaisti: puhutaan näkemisen, tuntemisen ja haistamisen lisäksi kuuntelemisesta ("kuunnella itseä"). Vihakokemukset eivät liity puhtaasti tiettyihin aisteihin, vaan eri aistimukset ovat kietoutuneet toisiinsa tavoilla, jota voi yrittää kuvailla kielikuvin. Ruumis on aistien punos, se on kosketusta, kuulemista, näkemistä, haistamista, tuntemista, puhumista ja tulkitsemista sisältävien, kulttuurisiin rakenteisiin ja yksilöllisiin kokemuksiin sulautuneiden toimintojen ja liikkeiden repertuaari.

- 26 Tässä kohdassa tulee niin äitien kuin ”ammattivanhempien” – lasten hoitotyötä tekevien naisten – mielipiteitä lasten kasvatuksesta ja lapsiin suhtautumisesta vihatilanteissa. Vieraiden lasten kanssa työskentelevät kertovat, että heidän pinnansa kestää paremmin töissä kuin kotona omien lasten kanssa. Muuten kasvatusta koskevat yleiset ihanteet ovat samantyyppisiä puhuttaessa omista ja hoidettavista lapsista, mikä osoittanee professionaalisen puhettavan ja arkipuheen rajan hämärtyneen.
- 27 Käsitukset ikääntyneiden epäaggressiivisuudesta ilmenevät siinäkin, miten vähän aiheesta on tehty tutkimusta (lukuun ottamatta vaihdevuosiin ja dementiaan liittyvää lääketieteellisesti sävytynyttä problematiikkaa). Vanhukset nähdään enemmänkin toisten vihan ilmausten ja väkivallanteiden uhreina kuin aggressioihin ”kykenevinä” toimijoina.
- 28 Sue Campbell (1994, 50) kirjoittaa katkeruuden kieltämisestä naisten vaiennamisena: naisille ei sallita vihan ilmauksia eikä heidän anneta valittaa kohtaamistaan kärsimyksistä. Naiset myös nimetään helposti katkeriksi ja miehet taas ”oikeamielisesti” vihaisiksi. Itse leikittelen ajatuksella, että naisen katkeruuden halveksimisella on jotain tekemistä astiametaforien kanssa. Nainen käsitetään samaan aikaan vastaanottavaksi ja ahneeksi astiaksi. Jos katkera nainen on ahne siinä mielessä, että hän täytyy omasta vihastaan, hän ei enää voi olla vastaanottava astia ja potentiaalinen paikka toiselle ja toisen tunteille. Nainen myös toimii syklisesti ja toistavasti: hän vatkaa ja pyörittelee, kutoo ja virkkaa vihaa sekä sulkee vihan kudelmat syliinsä astiassaan uudestaan ja uudestaan.
- 29 Järvinen (1993, 120) arvelee, että elämän ”paloista” ja rikkoutuvista kuvioista kertovat naiset ovat nuoria ja näkevät elämän palametaforan kannalta, kun taas vanhemmat näkevät elämänsä nauhamaisesti, kronologisesti ja tasaisena jatkumona, jolla on ”juoni”. Luulen tämän liittyvän erityisesti näkökulmien erilaisuuteen: vanhemmilla naisilla on elämäänsä pidempi perspektiivi ja he katsovat varhaisempia tapahtumia kauempaa.

KIRJALLISUUS

- Aapola, Sinikka (1992) Helsinkiläistyttöjen ystävyysuhteet. Ihanteina itsenäisyys, läheisyys ja monipuolisuus. Teoksessa Jaana Lähteenmaa & Sari Näre (toim.) *Letit liehumaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 83 - 102.
- Adler, E. S. (1981) The Underside of Married Life: Power, Influence and Violence. Teoksessa L.H. Bowker (toim.) *Women and Crime in America*. New York: MacMillan, 300 - 319.
- Ahola, Anja (1992) *Naiset oireilevat - miehet katkeavat. Sukupuoli, sosiaalinen asema ja psykkinen oireilu*. Sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvojulkaissuja sarja A, tutkimuksia 1/1992. Sosiaali- ja terveysministeriö: Helsinki.
- Ahponen, Pirkkoliisa & Marttinen, Heli (1997) Parisuhde riskiyhteiskunnassa. Teoksessa Pirkkoliisa Ahponen (toim.) *Riski-kirja*. Jyväskylä: SoPhi, 177 - 205.
- Alberoni, Francesco (1984) *Rakastuminen*. Helsinki: Otava.
- Anna* 7/1995. Eeva Kiviniemi: Miksi naisen aggressiivisuudesta on yhä vaikea puhua?
- Apo, Satu (1995) *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja Jää.
- Argyle, Michael (1988) *Bodily Communication*. London, New York: Methuen.
- Arminen, Ilkka (1994) *Elämäkerrat etnometodina. Kokemusten organisointi nimettömien alkoholistien piirissä*. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste n:o 188. Helsinki: Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos.

- Armon-Jones, Claire (1988) *The Thesis of Constructionism*. Teoksessa Rom Harré (toim.) *The Social Construction of Emotions*. London: Blackwell, 32 - 56.
- Averill, James R. (1982) *Anger and Aggression. An Essay on Emotion*. New York: Spinger-Verlag.
- Bauman, Zygmunt (1993) *Postmodern Ethics*. Oxford: Blackwell.
- Benjamin, Jessica (1986) *A Desire of One's Own: Psychoanalytic Feminism and Intersubjective Space*. Teoksessa Teresa de Lauretis (toim.) *Feminist Studies/Critical Studies*. Basingstoke: MacMillan, 78 - 100.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas (1966) *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Anchor Books.
- Berthelot, J.M. (1991) *Sociological Discourse and the Body*. Teoksessa Mike Featherstone & Mike Hepworth & Bryan S. Turner (toim.) *The Body. Social Process and Cultural Theory*. London: Sage, 390 - 404.
- Björkqvist, Kaj & Niemelä, Pirkko (1992) *New Trends in the Study of Female Aggression*. Teoksessa Kaj Björkqvist & Pirkko Niemelä (toim.) *Of Mice and Women. Aspects of Female Aggression*. New York: Academic Press, 1 - 15.
- Braidotti, Rosi (1994) *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.
- Bruner, Jerome (1987) *Life as Narrative*. *Social Research* 54 (1), 11 - 32.
- Burack, Cynthia (1994) *The Problem of the Passions. Feminism, Psychoanalysis, and Social Theory*. New York: New York University Press.
- Burkitt, Ian (1991) *Social Selves. Theories of the Social Formation of Personality*. London: Sage.
- Butler, Judith (1990) *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York, London: Routledge.
- Cameron, Deborah (1996) *Sukupuoli ja kieli. Feminismi ja kielen-tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Campbell, Anne (1993) *Men, Women and Aggression*. New York: Basic Books.
- Campbell, Colin (1987) *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism*. London: Basil Blackwell.

- Campbell, Colin (1996) Detraditionalization. Character and the Limits of Agency. Teoksessa Paul Heelas & Scott Lash & Paul Morris (toim.) *Detraditionalization. Critical Reflections on Authority and Identity*. London: Blackwell, 149 - 169.
- Campbell, Sue (1994) Being Dismissed: The Politics of Emotional Expression. *Hypatia* 9 (3), 46 - 65.
- Christensen, Andrew & Heavy, Christopher L. (1990) Gender and Social Structure in the Demand/Withdraw Pattern of Marital Conflict. *Journal of Personality and Social Psychology* 59 (1), 73 - 81.
- Cixous, Hélène (1987) Sorties: Out and Out: Attacks/Ways out/Forays. Teoksessa Hélène Cixous & Catherine Clément (toim.) *The Newly Born Woman*. Manchester: Manchester University Press, 60 - 74.
- Collins, Randall (1981) *Conflict Sociology. Toward an Explanatory Science*. New York: Academic Press.
- Crawford, June & Kippax, Susan & Onyx, Jenny & Gault, Una & Benton, Pam (1992) *Emotion and Gender. Constructing Meaning from Memory*. London: Sage.
- Cupach, William R. & Canary, Daniel J. (1995) Managing Conflict and Anger: Investigating the Sex Stereotype Hypothesis. Teoksessa Pamela J. Kalbfleisch & Michale J. Cody (toim.) *Gender, Power, and Communication in Human Relationships*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 233 - 252.
- de Lauretis, Teresa (1984) *Alice Doesn't: Feminism, Semiotics, Cinema*. London: MacMillan.
- de Lauretis, Teresa (1987) *Technologies of Gender*. Bloomington: Indiana University Press.
- de Sousa, Ronald (1980) Self-Deceptive Emotions. Teoksessa Amelie O. Rorty (toim.) *Explaining Emotions*. Los Angeles: University of California Press, 283 - 298.
- Daly, Mary (1984) *Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism*. London: Women's Press.
- Denzin, Norman (1984) *On Understanding Emotions*. San Francisco, Washington: Jossey-Bass Publishers.
- Dixon, Jo (1995) The Nexus of Sex, Spousal Violence, and State. *Law and Society Review* 29 (2), 359 - 376.

- Douglas, Mary (1966) *Purity and Danger. An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. London: Routledge.
- Duncan, Nancy (1996) Introduction. (Re)placings. Teoksessa Nancy Duncan (toim.) *BodySpace. Destabilizing Geographies of Gender and Sexuality*. London: Routledge, 1 - 11.
- Eichenbaum, Luise & Orbach, Susie (1989) *Naiseksi kasvanut. Feministis-psykoanalyttinen näkökulma*. Helsinki: Naisten kulttuuriyhdistys.
- Elias, Norbert (1978) *The Civilizing Process. Vol 1. History of Manners*. Oxford: Basil Blackwell.
- Elias, Norbert (1982) *The Civilizing Process. Vol 2. State Formation and Civilization*. Oxford: Basil Blackwell.
- Falk, Pasi (1994) *The Consuming Body*. London: Sage.
- Fischer, Agneta H (1993) Sex Differences in Emotionality: Fact or Stereotype? *Feminism & Psychology* 3 (3), 303 - 318.
- Fitzpark, Mary Anne (1988) *Between Husbands and Wives. Communication in Marriage*. London: Sage.
- Flax, Janet (1990) *Thinking Fragments*. Berkeley: University of California Press.
- Foucault, Michel (1983) On the Genealogy of Ethics: An Interview of the Work in Progress (an interview). Teoksessa Hubert Dreyfus & Paul Rabinow (toim.) *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago: Chicago University Press, 229 - 252.
- Foucault, Michel (1984a) *The History of Sexuality. An Introduction*. London: Penguin Books.
- Foucault, Michel (1984b) Nautintojen käyttö ja minä-tekniikat. *Tiede & Edistys* 4 (9), 248 - 261.
- Foucault, Michel (1985) *The Uses of Pleasure. The History of Sexuality, vol 2*. New York: Pantheon.
- Foucault, Michel (1988) Technologies of the Self. Teoksessa Luther H. Martin & Huck Gutman & Patrick H. Hutton (toim.) *Technologies of the Self. A Seminar with Michel Foucault*. London: Tavistock, 16 - 49.
- Gadamer, Hans G. (1972) *Wahrheit und Methode*. Tübingen: Mohr.
- Game, Ann & Metcalf, Andrew (1996) *Passionate Sociology*. London: Sage.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.

- Giddens, Anthony (1992) *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Gilligan, Carol (1982) *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*. Massachusetts: Harvard University.
- Gilligan, Carol (1986) Remapping the Moral Domain. Reconstructing Individualism. Teoksessa Thomas G. Heller & Morton Sosna & David Wellberg (toim.) *Autonomy, Individuality and the Self in Western Thought*. Stanford: Stanford University Press.
- Gordon, Tuula (1994) *Single Women. On the Margins?* Basingstoke: MacMillan.
- Grosz, Elizabeth (1994) *Volatile Bodies. Toward a Corporeal Feminism*. Bloomington: Indiana University Press.
- Grosz, Elizabeth (1995) *Space, Time and Perversion. Essays on the Politics of Bodies*. London, New York: Routledge.
- Grönfors, Martti (1994) Michinen kulttuuri ja väkivalta. Teoksessa Jorma Sipilä & Arto Tiihonen (toim.) *Miestä rakennetaan – maskuliinisuuksia puretaan*. Tampere: Vastapaino, 63 - 76.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. & Buckholdt, David R. (1994) *Constructing the Life Course*. New York: General Hall.
- Hankiss, Agness (1981) Ontologies of the Self. On the Mythological Rearranging of One's Life History. Teoksessa Daniel Bertaux (toim.) *Biography and Society. The Life History Approach in the Social Sciences*. London: Sage, 203 -209.
- Hanna, Judith Lynne (1988) *Dance, Sex, and Gender. Signs of Identity, Dominance, Defiance and Desire*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Haraway, Donna (1991) *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. London: Free Association Books.
- Harré, Rom (1988) An Outline of the Social Constructionist Viewpoint. Teoksessa Rom Harré (toim.) *The Social Construction of Emotions*. London: Blackwell, 4 - 12.
- Harris, Mary B. (1993) How Provoking! What Makes Men and Women Angry? *Aggressive Behavior* 19, 199 - 211.
- Haskell, Molly (1987) *From Reverence to Rape*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Haug, Frigga ym. (1987) *Female Sexualization. A Collective Work of Memory*. London: Verso.

- Hautamäki, Antti (1996) Individualismi on humanismia. Teoksessa Antti Hautamäki & Eerik Lagerspetz & Juha Sihvola & Juha Siltala & Jarmo Tarkki (toim.). *Yksilö modernin murroksessa*. Helsinki: Gaudeamus, 13 - 44.
- Heikkinen, Anja & Salmi, Ulla (1993) Johdanto. Teoksessa Anja Heikkinen & Ulla Salmi (toim.) *Puheenvuoroja käsityön ja ammattikasvatuksen filosofiasta*. Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisusarja A 3. Tampere: Tampereen yliopisto, 3 - 20.
- Heinämaa, Sara (1996) *Ele, tyli ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja de Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikymsykselle*. Helsinki: Gaudeamus.
- Heinämaa, Sara (1997) Ero ja etäisyys: Luce Irigaray ja filosofisen itsekritiikin perinne. Teoksessa Sara Heinämaa & Martina Reuter & Kirsi Saarikangas (toim.) *Ruumiin kuvia. Subjektin ja sukupuolen muunnelmia*. Helsinki: Gaudeamus, 37 - 54.
- Heinämaa, Sara & Reuter, Martina (1994) Naisten tunneherkkyys. Filosofinen keskustelu tunteiden järjellisydestä. *Naistutkimus* 7 (1), 4 - 20.
- Heinämaa, Sara & Reuter, Martina & Saarikangas, Kirsi (1997) Lähtökohtia. Teoksessa Sara Heinämaa & Martina Reuter & Kirsi Saarikangas (toim.) *Ruumiin kuvia. Subjektin ja sukupuolen muunnelmia*. Helsinki: Gaudeamus, 7 - 21.
- Heiskala, Risto (1997) *Society as Semiosis. Neostructuralist Theory of Culture and Society*. Research reports No. 231. Department of Sociology. Helsinki: University of Helsinki.
- Helén, Ilpo (1992) Johdanto: sosiologian ruumiit? Teoksessa Ilpo Helén & Johanna Mäkelä (toim.) *Sosiologian ruumis*. Helsingin yliopiston sosiologian laitos. Työselostuksia n:o 57. Helsinki: Helsingin yliopisto, 5 - 17.
- Helén, Ilpo (1994) Michel Foucault'n valta-analytiikka. Teoksessa Risto Heiskala (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 270 - 315.
- Helén, Ilpo (1997) *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesubde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hellsten, Tommy (1991) *Virtabepo olohuoneessa. Läbeisriippuvuus ja sisäisen lapsen kohtaaminen*. Helsinki: Gummerus.
- Helsingin Sanomat* Nyt-viikkoliite 8/1995. Sarjakuva Naisen kanssa.

- Helsingin Sanomat* 23.3.1996 Seppo Kröger: Suomalainen itkee illalla yksin kotona. Kansainvälinen tutkimus selvittää aikuisien itkemistä 38 maassa.
- Helsingin Sanomat* *Nyt-viikkoliite* 33/1996. Sarjakuva Naisen kanssa.
- Helsingin Sanomat* 8.3.1997 Hannele Tulonen: Menestyvällä työllä on ristiriitoja pehmeän puolensa kanssa.
- Helsingin Sanomat* 8.3.1997 Juha Salonen: Apua! Nainen ratissa!
- Helsingin Sanomat* 1.5.1997 Mieli-pidesivukirjoitus. Kaisa Väisänen: Nyt esille ovat nousseet väkivaltaiset tytöt.
- Helsingin Sanomat* *kuukausiliite* kesäkuu 1997 Leena Virtanen: Nainen ja alaston ase.
- Helsingin Sanomat* 4.7.1997 Anneli Sundberg: Nainen on alkanut irrotella.
- Henley, Nancy M. (1986) *Body Politics. Power, Sex, and Non-verbal Communication*. New York: Touchstone & Simon & Schuster.
- Hochschild, Arlie (1983) *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press.
- Honkasalo, Marja-Liisa (1988) *Oireiden ongelma – sosiaalilääketieteellinen tutkimus oireista, niiden esiintymisestä ja merkityksistä kahta tutkimusmenetelmää käyttäen*. Kansanterveystieteen julkaisuja M 101. Helsinki: Kansanterveystieteen laitokset Helsinki, Kuopio, Oulu, Tampere ja Turku.
- Hurme, Helena (1985) Elämänkulun käsitteellisiä jäsentämistapoja. *Sosiologia* 22 (2), 125 - 129.
- Husso, Marita & Jokinen, Eeva & Kaskisaari, Marja & Kosonen, Ulla & Nykyri, Tuija & Sorainen, Antu & Veijola, Soile (1996) *Naissubjektius sukupuolijärjestyksissä. Empiirinen tutkimusprojekti*. Julkaisematon tutkimussuunnitelma.
- Husso, Marita (1996) *Hakattujen mu(i)stelmia*. Lisensiaatintyö. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos (yhteiskuntapolitiikka). Jyväskylän yliopisto.
- Hvya Terveys* 1/1998. Ullamaija Markkanen: Nainen on piilovihan mestari.
- Häggman, Kai (1991) *Järkevästä välttämättömyydestä siveelliseen tehtävään – perhe suomalaisen sivistyneistön ihanteena 1780-1860*. Lisensiaatintutkimus. Historian laitos. Helsingin yliopisto.
- Irigaray, Luce (1996) *Sukupuolieron etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.

- Jallinoja, Riitta (1997) *Moderni säädyllisyys. Aviosubteen vapaudet ja sidokset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Johnson, Miriam M. (1988) *Strong Mothers, Weak Wives. The Search for Gender Equality*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Jokinen, Eeva (1996) *Väsänyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Riikka (1997) *Tietämättömyyden etiikka. Emmanuel Levinas modernin subjektin tuolla puolen*. Jyväskylä: SoPhi.
- Josselson, Ruthellen (1996) *The Space Between Us. Exploring the Dimensions of Human Relationships*. London: Sage.
- Julkunen, Raija (1985) Naisen aika. *Tiede & Edistys* 10 (4), 295 - 308.
- Julkunen, Raija (1995) Feministiseen analyysiin. Teoksessa Leena Eräsaari & Raija Julkunen & Harriet Silius (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino, 15 - 28.
- Järvinen, Irma-Riitta (1993) Lapsuuden rajalla. Teoksessa Ulla Piela (toim.) *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 111 - 124.
- Kauneus & Terveys* 10B/1996. Helinä Siikala: Kun kiltti tyttö kapinoi.
- Kelley, H.H. & Cunningham, J.D. & Grisham, J.A. & Lefebvre, L.M. & Sink, C.R. & Yablon, G. (1978) Sex Differences in Comments Made During Conflict within Close Heterosexual Pairs. *Sex Roles* 9 (4), 473 - 492.
- Kelly, Liz (1988) *Surviving Sexual Violence*. Cambridge: Polity Press.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa (1984) Psykosomaatiikka ja persoonallisuuspsykologiset teoriat psykosomaattisia oireita selittämässä. Teoksessa Kalle Achte & Antti Pakaslahti & Ranan Rimon (toim.) *Psykosomaatiikka: nykynäkemyksiä ja klinisiä sovellutuksia*. Helsinki: Otava, 162 - 184.
- Kenyon, Gary (1994) Oman tarinan kertomisen merkityksestä. *Gerontologia* 8 (4), 196 - 204.
- Keskinen, Suvi (1995) *Väkivaltainen avioliitto naisten omaelämäkertoissa*. Pro gradu -tutkielma. Sosiologian laitos. Turun yliopisto.
- Kivivuori, Janne (1992) *Psykokulttuuri. Sosiologinen näkökulma arjen psykologisoitumisen prosessiin*. Helsinki: Hanki ja Jää.

- Kivivuori, Janne (1996) *Psykopoliitiikka. Paljastava psykologia suomalaisen yhteiskunnallisen keskustelun perinteenä*. Helsinki: Hanki ja Jää.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (1996) Paikantuminen. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 271 - 290.
- Kopper, B.A. & Epperson, D.L. (1991) Women and Anger. Sex And Sex-Role Comparisons in the Expression of Anger. *Psychology of Women Quarterly* 15, 7 - 14.
- Korhonen, Merja (1994) *Keski-ikäisten naisten lapsuuskokemukset ja oma vanhemmuus*. Psykologian tutkimuksia n:o 15. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Korhonen, Merja (1996) Äideiltä tyttärille periytyvä naiskulttuuri ja huolenpidon ansat. *Naistutkimus* 9(1), 13 - 28.
- Kortteinen, Matti (1992) *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Helsinki: Hanki ja Jää.
- Koskela, Hille (1994) "Tila on kuin tuhat lävistävää silmää." Ajatuksia tilakäsityksistä, kaupunkipelosta ja tilan kokemisesta. *Naistutkimus* 7(4), 22 - 33.
- Kotkavirta, Jussi (1996) Lukijalle. Teoksessa Jussi Kotkavirta (toim.) *Luonnon luonto. Filosofisia kirjoituksia luonnon käsitteestä ja kokemisesta*. Jyväskylä: SoPhi, 1 - 6.
- Kristeva, Julia (1982) *Powers of Horror. An Essay on Abjection*. New York: Columbia Universtiy Press.
- Kuhmonen, Petri (1995) Merleau-Pontyn fenomenologia. Teoksessa Petri Kuhmonen & Timo Laine: *Filosofinen antropologia*. Helsinki: Atena, 163 - 216.
- Kuhmonen, Petri (1997) *Kebollisuus ja luonto. Näkökulmia keholiseen ajatteluun*. Lisensiaatintutkimus. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos (filosofia). Jyväskylän yliopisto.
- Laaksonen, Ritva (1981) Oppimisteoreettinen käsitys psykosomatiikasta. Teoksessa Ilpo Kojo & Antti Lehtonen & Jukka-Pekka Pentinsaari & Maria Turpeenniemi (toim.) *Psykosomatiikka: monitieteellinen katsaus*. Helsinki: Psykiatrian tutkimussäätiö, 123 - 144.
- Lagerspetz, Kirsti (1977) *Aggressio ja sen tutkimus*. Helsinki: Tammi.

- Lagerspetz, Kirsti (1990) *Psykologia – järjen ja tunteen tiede*. Jyväskylä: Gummerus.
- Lakoff, George & Johnson, Mark (1980) *Metaphors We Live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lash, Scott (1996) Postmodern Ethics: The Missing Ground. *Theory, Culture & Society* 13 (2), 91 - 104.
- Lehtinen, Ville & Väisänen, Erkki (1984) Epidemiologisia näkökohtia psykosomaattisista sairauksista. Teoksessa Kalle Achte & Antti Pakaslahti & Ranan Rimon (toim.) *Psykosomaatiikka: nykynäkemyksiä ja kliinisiä sovellutuksia*. Helsinki: Otava, 46 - 66.
- Lehtonen, Johannes (1984) Psykosomaattisen suhteen integraation ongelmia. Teoksessa Kalle Achte & Antti Pakaslahti & Ranan Rimon (toim.) *Psykosomaatiikka: nykynäkemyksiä ja kliinisiä sovellutuksia*. Helsinki: Otava, 185 - 192.
- Lehtonen, Mikko (1994) *Kyklooppi ja kojootti. Subjekti 1600-1900 -lukujen kulttuuri- ja kirjallisuusteorioissa*. Tampere: Vastapaino.
- Lentz, Kristen Marthe (1993) The Popular Pleasure of Female Revenge. *Cultural Studies* 7 (3), 374 - 405.
- Lloyd, Sally A. & Emery, Beth C. (1994) Physically Aggressive Conflict in Romantic Relationships. Teoksessa D. Cahn Dudley (toim.) *Conflict in Personal Relationships*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 25 - 46.
- Lloyd, Ann (1995) *Doubly Deviant, Doubly Damned. Society's Treatment of Violent Women*. London: Penguin Social Sciences.
- Lutz, Catherine A. (1996) Engendered Emotion: Gender, Power and the Rhetoric of Emotional Control in American Discourse. Teoksessa Rom Harré & W. Gerrod Parrott (toim.) *The Emotions. Social, Cultural and Biological Dimensions*. London: Sage, 151 - 169.
- Lutz, Catherine & White, Geoffrey M. (1986) The Anthropology of Emotions. *Annual Review Anthropology* 15, 405 - 436.
- Maffesoli, Michel (1995) *Maailman mieli. Yhteisöllisen tyylin muodoista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Matero, Johanna (1996) Tieto. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 245 - 269.
- McDougall, Joyce (1989) *The Theatres of the Body. A Psychoanalytic Approach to Psychosomatic Illness*. London: Free Press.

- Merleau-Ponty, Maurice (1962) *Phenomenology of Perception*. London: Routledge.
- Merleau-Ponty, Maurice (1986) *Phenomenology of Perception*. London: Routledge.
- Moi, Toril (1990) *Sukupuoli/teksti/valta. Feministinen kirjallisuusteoria*. Jyväskylä: Gummerus.
- Munhall, Patricia (1993) Women's Anger and It's Meanings: A Phenomenological Perspective. *Health Care for Women International* 14 (6), 481 - 491.
- Myers, Alice & Wight, Sarah (1996) Introduction. Teoksessa Alice Myers & Sarah Wight (toim.) *No Angels. Women Who Commit Violence*. London: Pandora, xi - xvi.
- Myyrä, Johannes (1992) The Great Mother. Teoksessa Kaj Björkqvist & Pirkko Niemelä (toim.) *Of Mice and Women. Aspects of Female Aggression*. New York: Academic Press, 263 - 272.
- Määttänen, Kirsti (1993) Äidit ja tyttäret, anopit ja miniät. Teoksessa Ulla Piela (toim.) *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omlämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 149 - 165.
- Määttänen, Kirsti (1996) Muisti ja muistamisen tunnot. Teoksessa Kirsti Määttänen & Tuomas Nevanlinna (toim.) *Muistikirja*. Helsinki: Tutkijaliitto, 10 - 24.
- Nazroo, James (1995) Uncovering Gender Differences in the Use of Marital Violence: The Effect of Methodology. *Sociology* 29 (3), 475 - 494.
- Nenola, Aili (1986) *Miessydäminen nainen. Naisnäkökulmia kulttuuriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Neumann, Erich (1974) *The Great Mother: An Analysis of the Archetype*. Princeton: Princeton University Press.
- Niemelä, Pirkko (1991) Kvinnans Depression: En följd av förnekad vrede och ett falskt jag. Teoksessa Ulrica Hägglund & Elianne Riska (toim.) *Kvinnors hälsa och ohälsa. Publikationer från Institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi nr. 7*. Åbo: Åbo Akademi.
- Niemelä, Pirkko (1992) Vicissitudes of Mother's Hate. Teoksessa Kaj Björkqvist & Pirkko Niemelä (toim.) *Of Mice and Women. Aspects of Female Aggression*. New York: Academic Press, 273 - 282.

- Niiniluoto, Ilkka (1996) Tunnekollokcion avaussanat. Teoksessa Ilkka Niiniluoto & Juha Räikkä (toim.) *Tunteet*. Helsinki: Yliopistopaino, 5 - 10.
- Notko, Marianne (1997) *Väkivaltainen nainen*. Seminaarityö Jyväskylän yliopiston sosiologian yksikön laudatur-seminaarissa 28.4.
- Nykyri, Tuija (1996) *Naiseuden naamiaiset. Nuoren naisen diskouriinallisuus*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisusarja n:o 48. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nyky-suomen sanakirja. Etymologinen sanakirja* (1987) Toimittanut Kaisa Häkkinen. Helsinki: WSOY.
- Näre, Sari & Lähteenmaa, Jaana (1992) Moderni suomalainen tyttöys: altruistista individualismia. Teoksessa Jaana Lähteenmaa & Sari Näre (toim.) *Letit liehumaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 329 - 337.
- Näre, Sari (1994) Pakenevat prinssit. Naisvihaajan muotokuvia. Teoksessa Sara Heinämaa & Sari Näre (toim.) *Paban tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Helsinki: Gaudeamus, 162 - 180.
- Näre, Sari (1995) *Etnopsykoanalyttisiä näkökulmia sukupuoli-kulttuuriin*. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimusraportteja n:o 229. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Nätkin, Ritva (1986) Naisten vastuun ja kotien ylläpidon risti-riidoista. Teoksessa Liisa Rantalaiho (toim.) *Miesten tiede, naisten puubat*. Tampere: Vastapaino, 156 - 179.
- Nätkin Ritva (1997) *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ollila, Maija-Riitta (1996) Emootiot, argumentit, perspektiivit. Teoksessa Ilkka Niiniluoto & Juha Räikkä (toim.) *Tunteet*. Helsinki: Yliopistopaino, 222 - 233.
- Pagelow, Mildred Daley (1985) The Battered Husband Syndrome: Social Problem or Much Ado about Little? Teoksessa Norman Johnson (toim.) *Marital Violence*. Sociological Review Monograph 31. London: Routledge & Kegan Paul, 174 - 189.
- Pandolfi, Mariella (1990) Boundaries Inside the Body: Women's Suffering in the Southern Peasant Italy. *Culture, Medicine and Psychiatry* 14, 255 - 273.

- Piela, Ulla (1993) Arjen unelmat. Teoksessa Ulla Piela (toim.) *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 235 - 254.
- Place, Janey (1980) Women in Film Noir. Teoksessa Ann E. Kaplan (toim.) *Women in Film Noir*. London: BFI, 35 - 67.
- Prince, Gerald (1988) *A Dictionary of Narratology*. London: Scolar Press.
- Radley, Alan (1995) The Elusory Body and Social Constructionist Theory. *Body & Society* 1 (2), 3 - 23.
- Raphael-Leff, Joan (1991) The Mother as Container: Placental Process and Inner Space. *Feminism & Psychology* 1(3), 393 - 408.
- Rautala, Hannele (1993) Kieli – kahle vai lakanaköysi? Teoksessa Ulla Piela (toim.) *Aikanaisia: Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 73 - 94.
- Rautaparta, Malla (1997) Ruumis subjektina Merleau-Pontyn filosofiassa. Teoksessa Sara Heinämaa & Martina Reuter & Kirsi Saarikangas (toim.) *Ruumiin kuvia. Subjektin ja sukupuolen muunnelmia*. Helsinki: Gaudeamus, 129 - 134.
- Reuter, Martina (1997a) Anorektisen ruumiin fenomenologia. Teoksessa Sara Heinämaa & Martina Reuter & Kirsi Saarikangas (toim.) *Ruumiin kuvia. Subjektin ja sukupuolen muunnelmia*. Helsinki: Gaudeamus, 136 - 166.
- Reuter, Martina (1997b) Descartes ja kartesiolaisen järjen kriittikki. *Naistutkimus* 10 (1), 2 - 20.
- Ricoeur, Paul (1984) *Time and Narrative. Volume I*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Rimon, Ranan (1984) Nivelreuma. Teoksessa Kalle Achte & Antti Pakaslahti & Ranan Rimon (toim.) *Psykosomatiikka: nyky näkemyksiä ja kliinisiä sovellutuksia*. Helsinki: Otava, 309 - 330.
- Rojola, Lea (1996) Ero. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 159 - 176.
- Roos, J.P. (1985) *Elämäntapaa etsimässä*. Jyväskylä: Gummerus.
- Roos, J.P. (1987) *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rorty, Richard (1989) *Contingency, Irony and Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Rosaldo, Michelle Z. (1984) Toward an Anthropology of Self and Feeling. Teoksessa Richard A. Shweder & Robert A. LeVine (toim.) *Culture Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press, 137 - 157.
- Ruth, Jan-Erik & Öberg, Peter (1992) Expressions of Aggression in the Life Stories of Aged Women. Teoksessa Kai Björkqvist & Pirkko Niemelä (toim.) *Of Mice and Women: Aspects of Female Aggression*. New York: Academic Press, 133 - 146.
- Saarenheimo, Marja (1994) Muisti ja kertominen. *Gerontologia* 8 (4), 221 - 226.
- Saarikangas, Kirsi (1991) Äitiyden tila; nainen ja moderni asunto. Teoksessa Sinikka Nopola (toim.) *Äiti tuu ikkunaan*. Juva: WSOY, 233 - 255.
- Sabourin, Theresa Chandler (1996) The Role of Communication in Verbal Abuse Between Spouses. Teoksessa Dudley D. Cahn & Sally A. Lloyd (toim.) *Family Violence from a Communication Perspective*. London: Sage, 199 - 216.
- Sarbin, Theodore R. (1988) Emotion and Act: Roles and Rhetoric. Teoksessa Rom Harré (toim.) *The Social Construction of Emotions*. London: Blackwell, 83 - 97.
- Sarmaja, Heikki (1996) Turpaanvetoja. Teoksessa Tommi Hoikkala (toim.) *Miehenkuvia. Välähdyksiä nuorista miehistä Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 10 - 57.
- Scheff, Thomas J. (1983) Toward an Integration in the Social Psychology of Emotions. *Annual Review of Sociology* 8, 333 - 354.
- Schultz, Karin (1991) Women's Adult Development: The Importance of Friendship. *Journal of Independent Social Work* 5 (2), 19 - 30.
- Shilling, Chris (1993) *The Body and Social Theory*. London: Sage.
- Silius, Harriet (1995) Sukupuolitetun ammatillisuuden julkisuus ja yksityisyys. Teoksessa Leena Eräsaari & Raija Julkunen & Harriet Silius (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino, 49 - 65.
- Siltala, Pirkko (1981) Ruumiillinen sairastaminen. *Ryhmätyölehti* 9(2), 2 - 6.
- Simmel, Georg (1984) *On Women, Sexuality and Love*. New Haven, London: Yale University Press.
- Smith, K.C. & Ulch, S.E. & Cameron, J.E. & Cumberland, J.A.

- & Musgrave, M.A. & Tremblay, N. (1989) Gender-Related Effects in the Perception of Anger Expression. *Sex Roles*, 20 (9/10), 487 - 499.
- Solomon, Robert C. (1984) Getting Angry. The Jamesian Theory of Emotion in Anthropology. Teoksessa Richard A. Schweder & Robert A. LeVine. *Culture Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press, 238 - 255.
- Stenner, Paul (1993) Wittgenstein and the Textuality of Emotional Experience. *Practice* 9(2), 29 - 35.
- Strandell, Harriet (1984) Kolmen naissukupolven kokemuksia työstä ja perheestä. Teoksessa Elina Haavio-Mannila & Ritva Jallinoja & Harriet Strandell (toim.) *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitot ja ratkaisuja*. Juva: WSOY, 203 - 293.
- Straus, Murray A. (1993) Physical Assaults by Wives. A Major Social Problem. Teoksessa R. Gelles & D. Loseke (toim.) *Current Controversies on Family Violence*. London: Sage, 100 - 130.
- Sulkunen, Pekka (1997) Todellisuuden ymmärrettävyys ja diskurssianalyysin rajat. Teoksessa Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen (toim.) *Semioottisen sosiologian näkökulmia*. Helsinki: Gaudeamus, 13 - 52.
- Suomalainen, Kari (1976) *Kolmivarpainen sammakko*. Keuruu: Otava.
- Suoninen, Eero (1993) Mistä on perheenäidit tehty? Haastattelupuheen analyysi. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 111 - 144.
- Sysiharju, Anna-Liisa (1987) *Nykykaupunkilaisen elämänkulkua kodin jäsenenä*. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia n:o 49. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Tainio, Liisa (1997) "Mä muistan... mä en muista." Muisteluvuoroista arkikeskustelussa. Teoksessa Katarina Eskola ja Eeva Peltonen (toim.) *Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja n:o 54. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 289 - 316.
- Tarmo, Marjatta (1992) "Tytöt ne mutisee mekkoosa." Opettajien käsityksiä tytöistä. Teoksessa Jaana Lähteenmaa & Sari Näre (toim.) *Letit liebumaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 284 - 300.

- Taylor, Charles (1989) *Sources of the Self. The Making of Modern Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tikka, Marja (1994) *Kalenteri-iästä omaelämäkerralliseen ikään*. Teoksessa Antti Uutela & Jan-Erik Ruth (toim.) *Muuttuva vanhuus*. Helsinki: Gaudeamus, 81 - 101.
- Tolkki-Nikkinen, Mirja (1990) *Parisubde, perhesubde, olosubde. Mikä pitää avioliiton koossa 15 vuoden jälkeen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Turner, Bryan S. (1992) *Regulating Bodies: Essays in Medical Sociology*. London: Routledge.
- Utriainen, Terhi (1994) Naisen ruumis ja pyhä sana. Teoksessa Sara Heinämaa & Päivi Tapola (toim.) *Shakespearen sisarpuolet. Naisellisia lukukokemuksia*. Helsinki: Kääntöpiiri, 189 - 206.
- Veijola, Soile (1992) Sekapelin metaforat. Teoksessa Esa Siironen & Arto Tiuhonen & Soile Veijola (toim.) *Urheilukirja*. Tampere: Vastapaino, 209 - 237.
- Viemerö, Vappu (1992) Changes in Patterns of Aggressiveness among Finnish Girl over a Decade. Teoksessa K. Björkqvist & P. Niemelä (toim.) *Of Mice and Women. Aspects of Female Aggression*. New York: Academic Press, 99 - 106.
- Viitamäki, Olavi R. (1981) Psykosomatiikan historiallista ja teoreettista taustaa. Teoksessa Ilpo Kojo & Antti Lehtonen & Jukka-Pekka Penttinen & Maria Turpeenniemi (toim.) *Psykosomatiikka: monitieteellinen katsaus*. Helsinki: Psykiatrian tutkimussäätiö: Helsinki: 1 - 27.
- Vilka, Matti (1993) Käsityö – kehon taito. Teoksessa Anja Heikkinen & Ulla Salmi (toim.) *Pubeenvuoroja käsityön ja ammattikasvatuksen filosofiasta*. Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisusarja A 3. Tampere: Tampereen yliopisto, 45 - 62.
- Vilkko, Anni (1988) *Tarina tarinasta. Erään naisomaelämäkertaineiston tarkastelu*. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia n:o 1. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Vilkko, Anni (1994) *Homespun Life: Metaphors on the Course of Life in Women's Autobiographies*. *Cultural Studies* 8 (2), 269 - 277.
- Vilkko, Anni (1997) *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: Gaudeamus.

- Virkki, Juha (1997) Mitä annettavaa kulttuurintutkimuksella olisi sosiaalipolitiikalle? *Janus* 5(2), 135 - 148.
- Virtanen, Leea (1984) *Suomalainen kansanperinne*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Värtö, Petteri (1995) *Baaritiseiltä pääteille. Hyvät ja pahat naiset sekä alkoholi Hollywood-elokuvassa*. Pro gradu -tutkielma. Sosiologian laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Wex, Marianne (1983) Weibliche und Männliche Körpersprache im Patriarkat. Teoksessa *Feminismus: Inspektion der Herrenkultur*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 51 - 82.
- Young, Iris Marion (1990) Throwing Like a Girl. A Phenomenology of Feminine Body Comportment, Motility and Spatiality. Teoksessa Jeffrey Allen & Iris Marion Young (toim.) *The Thinking Muse. Feminism and Modern French Philosophy*. Bloomington: Indiana University Press, 51 - 70.
- Öberg, Peter & Ruth, Jan-Erik (1994) Hyvä vanhuus – kaikesta huolimatta. Teoksessa Antti Uutela & Jan-Erik Ruth (toim.) *Muuttuva vanhuus*. Tampere: Gaudeamus, 45 - 63.

LIITE 1

Aineiston kuvaus:
naisten iät, ammatit ja perhetilanteet

Haastatellut (ikäjärjestyksessä)

nimi	ikä
1. Riitta	31
2. Merja	35
3. Kirsi	36
4. Sinikka	36
5. Anneli	37
6. Arja	37
7. Vuokko	44
8. Aila	45
9. Pirkko	47
10. Seija	47
11. Sirpa	49
12. Elina	49
13. Eine	52
14. Sirkka	59

15. Outi	65
16. Tellervo	66

17. Aune	72
18. Kyllikki	72
19. Lahja	79

20. Taina	85

Kirjoittajat (ikäjärjestyksessä)

nimi	ikä
21. Anna	36
22. Hanna	47
23. Tuovi	57
24. Kaisa	66
25. Martta	71

Aineiston naisista 14 on alle 50 vuotta, 11 puolestaan yli 50 vuotta. Tarkempi ikäjakauma on seuraava:

30 - 39 -vuotiaita on 7,
40 - 49 -vuotiaita 7,
50 - 59 -vuotiaita 3,
60 - 69 -vuotiaita 3,
70 - 79 -vuotiaita 4
ja yli 80 -vuotiaita 1.

Aineiston naisista 9 on eläkkeellä, 4 on työttömänä ja loput 12 on työelämässä. Niin työelämässä olevien kuin työttömien ja eläkeläistenkin ammatteja ovat seuraavat: arkkitehti, asiakaspalvelutoimihenkilö, atk-toimihenkilö, fysioterapeutti, järjestelmäpäällikkö, konttoriapulainen, kotiäiti,

kukkakauppias, lastentarhanopettaja, nuoriso-ohjaaja, ompelija, opettaja, perushoitaja, puutarhuri, sairaanhoitaja, sihteeri, tuote-esittelijä ja tutkija.

Aineiston naisista 20 on tai on ollut naimisissa ja 3 asuu tai on asunut avoliitossa miehen kanssa. Kahdella naisella ei ole kertomuksissaan mainintaa minkäänlaisista parisuhteista. Kuudella naisella ei ole lapsia, 19 naisella on kullakin 1-3 lasta.

LIITE 2

Haastattelurunko ja kirjoituspyyntö

A) Haastattelurunko

Yleistä itsestä ja vihasta

Kerro itsestäsi.

Miten viha liittyy sinun elämääsi?

Miten helposti ärsyynnyt tai suutut?

Kerro jostain tilanteesta, jossa olet ärsyynnyt, kiukustunut, suuttunut, vihastunut tai raivostunut.

Miltä viha tuntuu?

Elämäntilanteet

Millaisia ovat tapasi vihastua elämän eri osa-alueilla?

Miten tapasi vihastua ovat muuttuneet vuosien varrella?

Käsityksiä vihasta

Miten vihaisena tulisi käyttäytyä?

Käsitletkö omasta mielestäsi vihan tunteita "oikealla" tavalla vai haluaisitko muuttaa käytöstäsi jotenkin?

Onko mielestäsi eroja siinä, miten miehet ja naiset, nuoret ja vanhat ilmaisevat vihaansa?

B) Kirjoituspyyntö

Kirjoitustehtävässä voit

a) kertoa itsestäsi ja luonteestasi? Suututko helposti ja mitä tapahtuu suuttuessasi?

ja/tai

b) muistella (lapsuudesta, nuoruudesta tai vaikkapa eilisestä) tilanteita, joissa olet ollut vihainen. Kerro, mitä tapahtui ja miltä tuntui. Entä miltä tuntuu muistella tapahtumaa näin jälkeinpäin? Tekisitkö jotain eri tavalla?

ja/tai

c) pitää jonkin aikaa (esim. viikon verran) päiväkirjaa vihan tunteista ja aggressioista. Mikä saa sinut vihastumaan, kuka ärsyttää, kenelle olet kateellinen? Miten ilmaiset vihaasi tai miten salaat sitä?

SoPhi

Kaarlo Laine: Ameba pulpetissa

Ameba pulpetissa on sukellus koulun arkikulttuuriin. Kirja luotaa nuorten ja koulun suhdetta tilanteessa, jossa vanhat ajittelumallit ja toimintatavat ovat riittämättömiä jäsentämään yksilöllistyvän nuorisokulttuurin ja tasapäistävien instituutioiden jännitteitä. Kaarlo Laine analysoi miten koulun aika- ja tilarakenteet sekä rutiinit puuduttavat oppilaiden ja opettajien työtä ja olemista sekä myös sitä monimuotoista ja rikasta elämää, joka kätkeytyy koulun virallisen kuoren alle.

SoPhi 13, 1997, ISBN 951-39-0084-3, 158 sivua, 95 mk

Kimmo Jokinen:

Suomalaisen lukemisen maisemaihanteet

Kirjallisuus on keskeinen osa suomalaista kulttuuria. Kun tavalliset lukijat kertovat suosikkikirjallisuudestaan, kriitikot määrittelevät hyvää kirjallisuutta ja lukijat koulussa ja työpaikoilla pohtivat Rosa Liksomin "outoa" kertomusta, he samalla määrittelevät itseään, omaa kulttuuriaan ja käsitystään hyvästä elämästä. Kimmo Jokinen tarkastelee väitöskirjatutkimuksessaan kolmea kirjallisuuden vastaanottoa koskevaa aineistoa. Ne kertovat meistä ja kulttuurimme maisemaihanteista sekä myös kulttuurissamme tapahtuvista muutoksista ja muutosten syistä.

"Kulttuurintutkijoita on epäilty suurten rakenteellisten kysymysten hylkäämisestä... Kulttuurintutkijan paras puolustus on näyttää omalla työllään, ettei väite ole totta. Kimmo Jokisen työn voi laskea niiden joukkoon."

Emeritusprofessori Antti Eskola, Tampereen yliopisto

SoPhi 14, 1997, ISBN 951-39-0085-1, 226 sivua, 100 mk

Sakari Hänninen (toim.): Missä on tässä?

Mistä johtuu, että eri tieteenaloilla ja näkökulmista puhutaan juuri nyt identiteetistä? Identiteetistä puhutaan kamppailtaessa tunnustuksesta; hyväksynnästä, arvostuksesta, kunnioituksesta. Identiteetistä puhutaan myös luotaessa järjestystä käyttäytymistä ohjaamalla ja ajattelua ehdollistamalla. Onko identiteetin etsinnän takana sittenkin vain katoamisen tai menettämisen pelko ja ahdistus?

Missä on tässä? tarkastelee Karkkilan tapauksen kautta kriittisesti identiteetin, paikallisuuden ja politiikan kolmiyhteyttä. Kirjoitusten yhteisenä lähtökohtana tai ongelmanasetteluna voidaan pitää sen pohtimista, miten paikan menettämisen tai alue-tietoisuuden murroksen kokemus entisestään vahvistaa itsensä (olemisen, toiminnan, ajattelun) paikantamisen tarvetta. Tämän kokoelman kirjoittajat edustavat eri tieteenaloja – valtio-oppia, maantiedettä, arkkitehtuuria, kansanperinteen tutkimusta ja folkloristiikkaa – ja he ovat eri tavoin ’kadonnutta paikkaa etsimässä’.

SoPhi 18, 1998, ISBN 951-39-0089-4, 191 sivua, 90 mk

Ulla Kosonen: Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta

Koulu on suosittu arkimuistelun kohde. Mikä yhdistäisikään meitä enemmän kuin muistot kouluruuasta, liikuntasaleilta ja opettajista?

Väitöskirjassaan Ulla Kosonen kuuntelee eri-ikäisten naisten puhuttuja ja kirjoitettuja muistoja oppitunneilta – erityisesti liikuntatunneilta –, välitunneilta, koulun tiloista, opettajista ja kavereista. Kosonen lukee muistoista, miten koulu luo, ylläpitää ja muotoilee naiseksi kasvamista.

SoPhi 21, 1998, ISBN 951-39-0191-2, 300 sivua, 100 mk

Ulla Mutka: Sosiaalityön neljäs käänne

*Asiantuntijuuden mahdollisuudet
vahvan hyvinvointivaltion jälkeen*

Sosiaalityön asiantuntijuus on aina ollut sidoksissa omaan aikaansa, yhteiskuntaan ja siinä toteutuviin muutoksiin. Ulla Mutka pohtii väitöskirjassaan sosiaalityön asiantuntijuuden viimeisintä käännettä 1930-luvulla tapahtuneen oikeudellistamisen, sotavuosia seuranneen psykologisoimisen ja 1970-luvulla toteutetun tieteellistämisen jälkeen. Vahvan hyvinvointivaltion jälkeen sosiaalityön asiantuntijat näyttävät jälleen kerran olevan tilanteessa, jossa he joutuvat ajattelemaan työnsä uudelleen muuttuvista lähtökohdista ja toimintaehdoista käsin.

**SoPhi 27, ISBN 951-39-0285-4, arviohinta 120 mk
(ilmestyy syyskuussa 1998)**

SoPhi

Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos/Juha Virkki
PL 35 (MaB)
40351 Jyväskylä
p. 014-603123, fax 014-603101
e-mail jutavi@dodo.jyu.fi
<http://www.jyu.fi/~yhtfil/sophi/sop.html>

Myynti:
Kampus Kirja
Kauppakatu 9
40100 Jyväskylä
p. 014-603157, fax 014-611143,
e-mail kampuskirja@co.jyu.fi
sekä tasokkaat kirjakaupat

Mitä tapahtuu kun äidin pinna palaa? Entä kun vaimo käy käsiksi puolisoonsa? Miten asioita selvitetään ystävättäriensä kesken?

Naisen tapoja käsitellä vihaa ja aggressiota on pidetty osoituksena naiselle ominaisesta ylitunteellisuudesta, irrationaalisuudesta ja "luonnollisuudesta". Nainen on edustanut epäjärjestyttä ja kaaosta, jota naisen itsensä tai miehen on kontrolloitava.

Myös Tuija Nykyrin haastatteleminen naisten kertomuksissa viha näyttäytyy ongelmallisena, käsittelyä vaativana tunteena, josta puhumista sävyttävät monet länsimaiselle ajattelulle tyypilliset arvottavat vastakkainasettelut. Tunteen ja järjen sekä mielen ja ruumiin välisiä jakoja voi kuitenkin kyseenalaistaa tarkastelemalla vihastuvia naisia ruumiillisina, erilaisia asentoja, eleitä ja liikkeitä luovina ja toistavina toimijoina. Uudeksi tavaksi jäsentää naisten vihaa Tuija Nykyri tarjoaa ajatusta "käsien käsittelystä".

Moninaistuvien arvojen maailmassa perinteiset vihaisen naisen asennot kyseenalaistuvat ja kiertyvät moniin suuntiin - ollako hillitty ja hallittu hoivaaja vai spontaanisti ja aidosti itseään toteuttava yksilö? *Naisen viha* tarkastelee niitä ristiriitaisia, jähmettyneitä tai alati liikkeessä olevia asentoja, joihin naiset vihakertomuksissaan asettuvat. Kirja avaa näkökulmia myös siihen, miten naiset itse työstävät asennoitumistaan erilaisiin vihatilanteisiin kotona, työpaikalla ja ystävyysuhteissa.

Tinjaja Nykyyni Väisessä viikossa

SOPHIA